CARMEN VLAD

SEMIOTICA CRITICII LITERARE

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
ȘI ENCICLOPEDICĂ

Scanned with OKEN Sc

CARMEN VLAD

SEMIOTICA CRITICII LITERARE

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ
Bucureşti, 1982

Scanned with OKEN Scanner

„Farmecul cercetării ştiinţifice nu-l dă a f l a r e a, ci c ă u t a r e a luminei, iar străduinţa noastră de fiecare clipă trebuie să fie perfecţionarea armelor cu care combatem întunerecul".

(Sextil Puşcariu, *Limba română*)

„Felul cum proiectezi fascicolul de lumină, întrebînd, este felul cum înfrunţi lucrurile, iar bogăţia modalităţilor de interogaţie ţine, nu mai mult de subtilitatea conştiinţei ce întreabă, decît de subtilitatea existentului asupra căruia întreabă".

(Constantin Noica, *Sentimentul românesc al fiinţei)*

„...logicul devine demiurgic, nu în sensul că el creează lucrurile, ci în sensul că le recreează sub forma esenţialităţii şi universalităţii".

(Athanase Joja, *Logos şi Ethos)*

Scanned with OKEN Scanner

I CONSIDERAŢII PRELIMINARE

Gîndirea ştiinţifică modernă pare să traverseze o etapă caracterizată nu numai prin efortul pentru maxima *raţionalitate* aplicată domeniilor „exacte" ale cunoaşterii şi existenţei umane, ci şi prin tendinţa accentuată de-a supune acestui tip de demers cognitiv numeroase aspecte complexe şi proteice ale *vieţii sociale,* a căror mobilitate structurală şi informaţională ridică piedici serioase în faţa încercărilor de a surprinde latura lor sistemică, descriptibilă printr-un limbaj în acelaşi timp riguros şi suplu.

În acord cu consideraţiile epistemologice ale lui M. Bunge (1974, 226), socotim teoria „un sistem de ipoteze, presupus a da o explicaţie parţială şi aproximativă unui domeniu al realităţii". Dar, aşa cum întreaga *istorie* a ştiinţei o dovedeşte, rigoarea, gradul de sudură a demonstraţiei, coerenţa internă a sistemelor teoretice propuse depind de o seamă de factori dintre care mai importanţi sînt:

a) *natura domeniilor* supuse cercetării ştiinţifice (domenii fizice, (psiho)logice, sociale);

b) *nivelul de sistematizare-formalizare* a datelor atins pînă în momentul (re)construcţiei teoretice în domeniul dat;

c) gradul de complexitate a obiectelor ce alcătuiesc *mulţimea de referinţă* (universul discursului (Bunge, 1974, 227)) prin care se asigură unitatea conceptuală a teoriei.

Factori ca aceştia pot explica, parţial, fenomene de multă vreme constatate: fizica, chimia şi mai ales matematica, prin caracterul simbolic, foarte general, al conceptelor, au permis elaborarea, relativ timpurie, a unor

Scanned with OKEN Scanner

teorii științifice. În domeniul psihologiei sau al sociologiei, ca și în acela al lingvisticii, cu care primele două se interferează, dificultățile investigațiilor pur teoretice, de coroborare și sistematizare a datelor anterior acumulate, n-au putut fi depășite decît parțial și doar într-o perioadă apropiată de momentul actual. Piedicile nu pot fi puse numai pe seama unei tradiții empiriste „primitive", puternic înrădăcinate în cercetările consacrate domeniilor umanistice (Bunge, 1974, 217). Ele au fost generate și de complexitatea cîmpului real, dar și de teama unor prea brutale simplificări, al căror rezultat s-ar dovedi puțin relevant în momentul confruntării modelului cu realitatea.

Cu toate acestea, a doua jumătate a secolului nostru a produs exemple strălucite de construcții teoretice dedicate sistemului limbii, ca sistem static (cf. Hjelmslev, 1943) sau ca unul generativ (cf. Chomsky, 1965), cărora li s-au adăugat încercări de formalizare — logică sau matematică — a unor tipuri de limbaje, cum este cel științific de exemplu. Realizări de felul celor menționate mai sus sînt suficiente pentru a îndreptăți noi încercări de construcție și meditație asupra unor zone încă neexplorate cu mijloacele demersului sistematic.

Deși există numeroase discuții publicistice, mese rotunde, eseuri sau volume ample dedicate „criticologiei", punînd în dezbatere diverse opinii asupra naturii, funcțiilor și „direcțiilor" criticii, deși studii lingvistice prestigioase se ocupă de *aspecte* ale limbajului criticii literare, fie din punctul de vedere al cultivări limbii române, fie din acela al particularităților de stil din opera unor critici, fie, în fine, vizînd reliefarea unor trăsături stilistice funcționale, o lucrare, unitară în concepție și metodă, consacrată examinării criticii literare ca *limbaj* (= sistem de semne) nu s-a realizat.

Adoptînd constatarea că „un început mult amînat al teoretizării este mai rău decît orice număr de eșecuri" (Bunge, 1974, 220) și asumîndu-ne toate riscurile unor posibile puncte nevralgice sau considerații perfectibile ulterior, am ales drept cîmp de investigație teoretică limbajul critic literar, iar ca obiecte materiale de referință, textele de critică literară românească.

Scanned with OKEN Scanner

Întrucît prin natura sa obiectul cercetat necesită luarea în considerare a unor date empirice, schița teoretică propusă de noi va avea caracter factual, euristic și preformal, fără a exclude însă posibilitatea unei transpoziții formalizante ulterioare, capabile să testeze valabilitatea și viabilitatea modelului sau să evidențieze propriile lui carențe.

În ultimă analiză, această carte încearcă să ofere o reprezentare globală și, inevitabil, aproximativă a *textului critic literar considerat ca tip textual*, deci ca o imagine „ideală" a unei *clase de texte* ale cărei trăsături lingvistice și comunicative ating gradul de specificitate necesar pentru a se delimita de altele, mai mult sau mai puțin apropiate ca structură lingvistică sau ca funcționalitate socio-culturală.

Punctul de vedere cel mai avantajos în tratarea problematicii textului socotim a fi cel *semiotic*. Un asemenea cadru, integrator prin natura lui, poate asigura baza comună, necesară oricărei încercări de a racorda soluții provenite din ramuri mai mult sau mai puțin înrudite, reclamate de însăși complexitatea empirică a *textelor*, ca produse ale unor experiențe individuale în sfera comunicării și a semnificării. Pe de altă parte, fiind o perspectivă de cunoaștere și nu o metodă specifică de investigare, semiotica manifestă o evidentă (și previzibilă) permeabilitate la mijloace metodologice variate, de la cele matematice și logice, riguroase, dar foarte abstracte, la cele lingvistice dezvoltate în ultima vreme și pînă la instrumentele (anchete și experimente) pe care sociologia și psihologia și le-au adecvat, perfecționîndu-le continuu.

Fără a-și revendica vreo poziție privilegiată în ansamblul modalităților posibile de examinare a *criticii literare* ca fenomen cultural de incontestabilă complexitate, fără iluzia sau speranța unei spectaculoase descoperiri care să proiecteze o lumină nouă, cu totul neașteptată, asupra unui domeniu cercetat îndelung și divers, abordarea semiotică a textului critic literar reprezintă doar un *alt mod* de a ne interoga asupra acestui domeniu, modul dominat de conștiința și perspectiva *semnului*.

Scanned with OKEN Scanner

O asemenea modificare de optică reorientează examinarea faptelor spre problematica sensului, abandonată o vreme, facilitînd, în același timp, integrarea coerentă, pe baza unui suport teoretic unitar, a numeroși factori în aparență disparați, și dispersați, adesea, în zone interferente doar în planurile lor profunde.

Se produce, ca o consecință a preluării acestei optici în cercetarea textului critic, deplasarea accentului de la întrebarea *„cum (prin ce mijloace) semnifică"* — impusă cu autoritate nu numai în meditația *asupra* criticii, ci în însăși *gîndirea critică* a secolului nostru, într-o perioadă determinată — la întrebarea *„ce semnifică"* sau care sînt obiectele de referință, „lumea" reprezentată *în* și *prin* textul critic. Nici o încercare de a răspunde ultimei întrebări formulate nu se poate sustrage, implicit sau explicit, atît acceptării premisei conform căreia textul satisface, el însuși, calitățile definitorii ale semnului, cît și convingerii că *acțiunea cognitivă* aplicată procesului de producere a *sensului textual* se înscrie, la rîndul său, în sfera *proceselor semiotice*, cel puțin în măsura în care rezultatul unei astfel de acțiuni este, la rîndul ei, o *reprezentare* (un semn deci) a(l) obiectului, adică a sensului textual dat.

Printr-un raționament deductiv putem releva, cu destulă ușurință, modul specific de funcționare a *textului critic literar ca semn:* în calitate de *imagine* (comentativă și interpretativă, modelatoare și deformatoare) a unui alt text, cel literar, el devine, *indirect* și *inevitabil*, și semn al universului reprezentat în textul-obiect.

Dacă textul critic literar este luat în considerare ca spațiu de manifestare a *stilului individual* al unui critic, atunci, prin caracterul său particular, textul devine expresia unei anumite *personalități creatoare*, nu pe linia vechii dispute: „critica-știință" sau „critica-creație" (pe care, în ce ne privește, o socotim falsă *sub aspect semiotic*, pentru că derivă din diferitele atitudini, cu caracter axiologic și deontic, adoptate în raport cu prima întrebare menționată mai sus), ci în sensul capacității virtuale a oricărui emitent (și receptor) uman de a produce (și de a înțelege) performanțe semiotice inedite, realizate verbal și dispuse într-o structură coerentă.

Scanned with OKEN Scanner

Să mai adăugăm acum o ultimă remarcă: în mod deliberat ne-am plasat într-o viziune semiotică din „generația a doua", pentru care aspectele pragmatice nu mai rămîn la periferia cercetării, ci dobîndesc un loc prioritar, fenomen reflectat deopotrivă în țesătura exterioară a cărții, în ordinea de tratare a problemelor, dar și în atitudinea preferențială față de aspectele *funcțional-culturale* și de cele referențiale ale limbajului studiat.

Scanned with OKEN Scanner

II. SCHIȚĂ PENTRU CERCETAREA SEMIOTICĂ A COMUNICĂRII VERBALE

1. POSTULAT TEORETIC

Ca act de comunicare, critica literară se include în sfera mai largă a comunicării lingvistico-sociale, în cadrul căreia funcționalitatea sa specifică poate fi relevată printr-o dublă raportare: la comunicarea verbală cotidiană (vorbirea standard) pe de-o parte, iar pe de altă parte la alte sisteme semiotice secunde, adică acelea care, în formularea lui Lotman (1972, 346), „reprezintă structuri la baza cărora stă limba naturală".

Afirmarea acestui postulat impune o primă exigență, aceea de a preciza modul în care concepem *posibilitatea descrierii comunicării verbale standard (a vorbirii) ca sistem semiotic* ce conține în germene, latent sau manifest, toate fenomenele pe care le regăsim, exacerbate într-o direcție sau alta, în proporții variabile, în diferite sub-sisteme verbale sau semiotici secunde.

Referindu-se la raportul dintre vorbirea cotidiană, limbajul științific și cel poetic[1] — în discuția consacrată sistemelor de semnalizare 1′ și 2 — Georg Lukács[2] con-

---

[1] Conștiința complexității structurale și funcționale a limbajului uzual, avînd drept consecință epistemologică necesitatea de a studia, în corelație, mai întîi limbajul științific și cel liric ca poli ai „limbajului total", a apărut și în lucrările de estetică ale lui Pius Servien. Comentarii ample și aprofundate, consacrate examinării acestei idei din gîndirea estetică a lui Servien, se găsesc la S. Marcus (1975, 162—170). La rîndul său, S. Marcus (1970, 31—54) își întemeiază întreaga concepție poetică matematică pe această opoziție fundamentală a limbajului poetic față de cel științific.

[2] Prin sistemul de semnalizare 1′ Lukács încearcă să atribuie artei, psihologiei comportării estetice, o bază psiho-fiziologică, remar-

Scanned with OKEN Scanner

stată că „este necesar să vedem în limbajul cotidian (în limba propriu-zisă) baza comună a diferențierii în ambele sensuri (știință și artă — n.n. — C.V.) și să ne dăm seama că ambele forme diferențiate ale limbii dezvoltă anumite începuturi existente în viața cotidiană, dar că în felul acesta se produc — în ambele sensuri opuse — salturi calitative" (1974, II, 141).

2. Pentru analiza aspectelor unui limbaj (= un sistem de semne) perspectiva globală cea mai adecvată ni se pare a fi cea semiotică deoarece, în momentul de față, ea readuce în prim-planul cercetării problemele *semnificației*, într-o manieră calitativ superioară, cel puțin în măsura în care examenul semiotic reclamă introducerea subiectului (= interpretul) ca un component fundamental al actului de semnificație (Piaget, 1972, 307; Greimas, 1975, 66). Un studiu axat pe o asemenea orientare are șansa de a evita schematismul și metafizica, oferind premisele unei optici materialist-dialectice, cu reale disponibilități pentru „umanizarea" cercetării interesate de diversele domenii ale umanului, în sensul cel mai complex al termenului.

Plasarea, de la început, a semioticii în sfera gnoseologicului nu neagă ci, dimpotrivă, afirmă și posibilitatea aprehensiunii directe, nemijlocite a obiectelor și evenimentelor lumii fizice, ca atare, dar prin aceasta și ca potențiale semne (cf. Greimas, 1975, 36—37). În oricare dintre cele două alternative, activitatea cognitivă este legată de inteligențele individuale, de capacitatea *acestora* de a percepe lumea și de a o reflecta (cf. Piaget, 1972, 307; Popa, 1971, 102—103). Cunoașterea discursiv-rațională, prin utilizarea sistemelor semiotice verbale dublează, în sensul depășirii, activitatea cognitivă directă, nemijlocită a individului, dobîndită prin procese ostensiv-perceptuale.

Dacă prin *semiotică* înțelegem deopotrivă cercetarea

---

cînd că *în viața cotidiană*, în care își au sursa, „modalitățile de manifestare ale sistemului de semnalizare 1' rămîn dispersate, neobiectivate, nelegate între ele decît prin subiectul care le trăiește" (1974, II, 60) și că *în artă* „procesele evocativ-mimetice singulare (caracteristicile sistemului 1' - n.n.) nu se canalizează într-o practică reală, ci într-o altă evocare mimetică" (*ibidem*, 86).

Scanned with OKEN Scanner

semnelor, a sistemelor de semne, ca și examinarea posibilităților de cunoaștere mediate de diferite sisteme de semne (= limbaje), atunci un proces semiotic complet nu poate rămîne doar la un prim nivel cognitiv, în care se materializează capacitatea umană generală și comună de cunoaștere a lumii prin semne. Acestui nivel, înscris în sfera empiricului, trebuie să i se adauge treapta construcției abstracte, modelatoare, formale, aparținînd nivelului epistemologic.

Pe baza acestei precizări, vom distinge, pentru domeniul comunicării verbale, *actul semiotic* de *demersul semiotic*. Primul aparține laturii empirice a procesului semiotic și se constituie în obiect al celui de-al doilea, pe care îl socotim o componentă a teoriei științifice a cunoașterii.

În consonanță cu definiția dată de Ch. S. Peirce, socotim *actul semiotic* sau *semiosis*-ul „o acțuine sau o influență care este sau implică o cooperare a trei subiecte, un semn, obiectul său și interpretantul său, această influență tri-relațională fiind imposibil de rezolvat sub forma acțiunilor — brute, fizice sau psihice — între două subiecte" (apud Sebeok, 1974, b/9). Sensul cel mai adecvat concepției noastre, în privința înțelegerii *semnului*, ni se pare a fi cel propus de Ogden și Richards (1923, 11), întrucît numai pe un asemenea suport conceptual al categoriei semiotice de bază se poate construi, în continuare, un model teoretic în care *relația* expresiei cu obiectul (= referentul) să fie cercetată, alături de celelalte relații semiotice posibile. Această atitudine nu trebuie înțeleasă greșit: ea nu înseamnă includerea referentului în substanța *materială a semnului*, ci doar recunoașterea explicită a *caracterului relațional al semnului* care, prin propriul său suport material (substanță sau energie), vehiculează o seamă de relații, mai mult sau mai puțin convenționalizate, cu o altă realitate (materială sau ideală), relații cuprinse în categoria de *sens*[3].

---

[3] Pentru o sinteză critică în problema *semnului lingvistic*, cu o soluție contaminată pozitiv de influența semanticii logice, vezi Vasiliu (1970, 22—32). Alte sinteze recente se găsesc la Coteanu (1975, 32—40) și Miclău (1977, 30—71).

Scanned with OKEN Scanner

Vom defini *actul (semiotic) verbal ca producere sau înțelegere a sensului discursiv de către un interpret* (individ sau grup). *Codificarea* (= actul producerii) și *decodificarea* (= actul receptării) sînt cele două tipuri fundamentale ale acțiunii prin care *relația* dintre autorul codificării și autorul decodificării se instituie.

3. Cadrul în care are loc actul semiotic verbal este EVENIMENTUL COMUNICATIV VERBAL (sau *vorbirea)* considerat(ă) nu ca un fenomen fizic, ci ca unul social, implicînd realizarea simultană a celor două tipuri fundamentale de acte. O discuție amplă consacrată evenimentului verbal ca parte a comportamentului comunicativ se găsește la Hymes (1975, 51—67). La contribuția lui Coseriu (1956), esențială și cu preeminență cronologică în domeniul cercetării *vorbirii*, am adăuga-o pe aceea, mai recentă, a lui van Dijk (1976, 53—61) care, pledînd pentru elaborarea unei gramatici *contextuale*, încearcă o prezentare semiaxiomatizată a evenimentului verbal în cadrul proceselor comunicative naturale.

Reprezentarea schematică a factorilor evenimentului comunicativ verbal, așa cum o propunem în *schema K*, încearcă să fructifice, corelînd, soluții sau sugestii din lingvistică (Jakobson, 1964; Wunderlich, 1971; Dijk, 1972), din psiholingvistică (Slama-Cazacu, 1959 și 1972; Moles, 1972) și din sociolingvistică (Hymes, 1975; Ervin-Tripp, 1975).

Schema K.

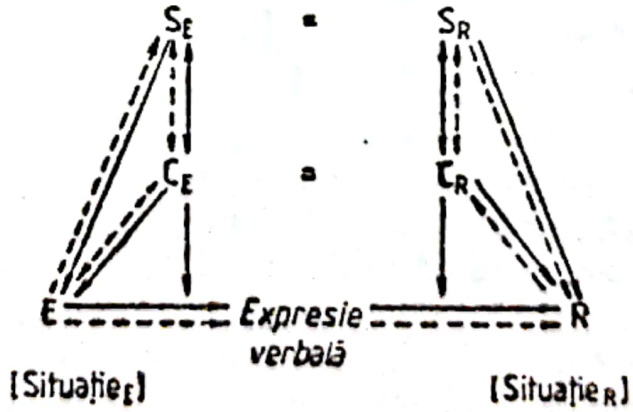

în care:

1. direcția săgeților continue indică raportul de preexistență (dependență) a factorilor; săgețile dublu orientate între S și C exprimă relația dintre *obiectele de referință* și *predicație*;
2. direcția săgeților întrerupte indică ordinea succesiunii operațiilor în *codificare* și, respectiv, *decodificare*; săgețile dublu orientate între S și C dau seama de mecanismele de feed-back și feed-forward;
3. *S* = repertoriu de semne verbale;
4. *C* = cod (= repertoriu de reguli, convenții);
5. *E* = emițător (= codificator, agent);
6. *R* = receptor (= decodificator, pacient);
7. *Expresia verbală* = o structură de semne verbale (S), obținută prin aplicarea unor reguli (C); structură dotată cu sens.

Cîteva precizări devin necesare.

Codul (în sensul restrictiv pe care i l-am atribuit, de *repertoriu de reguli)* este, cum se poate observa și în schemă, principalul mediator al relației comunicative dintre E și R, fiind, în același timp, și mediatorul raportului dintre S și *Expresia verbală*. Cu sensul mai larg în care este adesea folosit, acela de *limbă* (= langue), cînd include și pe S, codul este „un sistem exterior partenerilor, dar și internalizat, constituind sistemul lingvistic individual — achiziție personală a fiecărui individ de-a lungul vieții. Codul este instrumentul cu valori virtuale al comunicării" (Slama—Cazacu, 1972, 20).

Orice E este și *un virtual R* și invers.

În cadrul comunicării, orice *R este un sistem activ* și *evolutiv* în măsura în care fiecare nouă *Expresie verbală* receptată poate influența (modifica) capacitatea sa de a primi mesajele următoare (cf. Moles, 1972, 158).

Situația socială (pe care o implică instituirea unei relații comunicative între un *E* și un *R*) o vom defini, precum în sociolingvistică (Fishman, 1975, 155; Ervin—Tripp,

Scanned with OKEN Scanner

1975, 170—173), drept „o constructă" cu trei componente:

loc, timp și *roluri* sau:

Situație	Timpul
Locul	Roluri:

subliniind ideea, exprimată deja (Ervin—Tripp, 1975, 170; Dijk, 1972 (a), 323), că *Situația* este și o *unitate culturală*, dat fiind că depinde de parametri cu rol definitoriu pentru delimitarea stadiilor culturale sau ale tipurilor de culturi (cf. și Coseriu, 1956, 283—324).

În condițiile realizării orale a evenimentului verbal, *locul* și *intervalul de timp* sînt identice atît la polul *emitere*, cît și la *receptare*. Realizarea scrisă sau mediată printr-un alt mod de fixare (imprimare pe bandă sau peliculă) poate suspenda condiția identității *locului* și/sau a *timpului*, ceea ce are importante consecințe.

4. DEMERSUL SEMIOTIC, adică descrierea și interpretarea corespunzătoare exigențelor științifice, sistematică, *a actului semiotic*, are obligația de a analiza într-o ordine deliberat stabilită (dar nu necesar unică) fenomenele *specifice* următoarelor *componente departajabile în limbajul descriptiv:*

α) **Componenta sistemică,**

β') **Componenta comunicativ-acțională,**

β'') **Componenta comunicativ-discursivă.**

Analiza fiecărei componente trebuie să prevadă, teoretic, structurarea acestor fenomene specifice la toate cele trei nivele semiotice: *sintaxă*, *semantică* și *pragmatică* (Morris, 1938 și 1946). O primă etapă a demersului semiotic, analitică și descriptivă, trebuie urmată de una sintetică, în scopul reintegrării rezultatelor într-o viziune relevantă pentru fenomenul cercetat. Oricare ar fi metodele utilizate: lingvistice, logice sau ma-

Scanned with OKEN Scanner

tematice, modelul (interpretarea) rămîne în esență semiotic(ă), atîta timp cît sînt vizate aspectele semnificației.

În continuare vom încerca să schițăm etapele unui asemenea demers consacrat cercetării actului semiotic în cadrul evenimentului comunicativ verbal.

4.1. Componenta sistemică (α)

4.1.1. Premisa teoretică fundamentală, așa cum apare ea, formulată explicit sau mai frecvent doar deductibilă, în teoriile lingvistice ale secolului nostru este că:

$$E = R = \text{Observatorul } (= \text{lingvistul})$$

exprimînd ceea ce, parțial, rezultă din „caracterul social al limbii" (= langue) la Saussure (cf. și comentariile lui Coseriu, 1967, 45—55) sau se subînțelege prin „vorbitorul idealizat" al lui Chomsky.

4.1.2. Din premisa fundamentală, teoretic, decurg următoarele consecințe:

$$S_E = S_R;$$

$$C_E = C_R;$$

Situația este una ideală, deoarece variațiile psiho-socio-culturale sînt considerate inoperante;

Identitatea intervalului de timp T funcționează ca un principiu al sincroniei faptelor lingvistice;

Identitatea spațiului L asigură omogenitatea etnolingvistică ideală și circumscrie fenomenele în limitele *unei* limbi naturale L_i.

Cînd cercetarea se axează pe un punct de vedere avînd la bază condițiile de mai sus, atunci ea ne conduce la delimitarea și descrierea *sistemului* limbii naturale, *o abstracție teoretic necesară.*

Scanned with OKEN Scanner

Schema K dobîndește în componenta sistemică aspectul:

Schema a

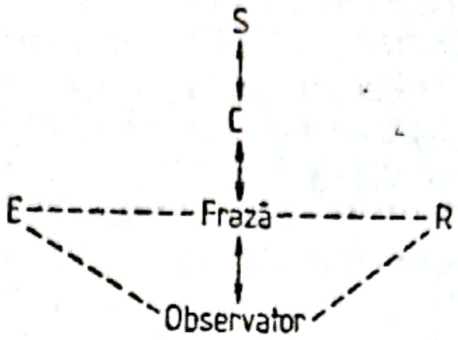

Cum se știe, o limbă naturală, ca sistem semiotic (semne și reguli) *socialmente* și *istoric* constituit, este anterioară individului, constrîns în felul acesta să se supună restricțiilor impuse de manipularea *unui sistem*, dar devenind, în același timp, beneficiarul tuturor experiențelor discursive acumulate istoric prin limba dată. „Este, așadar, un adevăr incontestabil faptul că activitatea de cunoaștere la nivelul individului începe și se dezvoltă în condițiile racordării sale la o rețea lingvistică preexistentă" (Popa, 1971, 101—102).

De îndată ce atribuim *componentei a* statutul unei semiotici (= un limbaj), avem obligația de a releva posibilitatea grupării aspectelor în: *sintactice*, *semantice* și *pragmatice*, ținînd seama pe de-o parte de specificul semnului lingvistic, considerat în general (= tip), iar pe de altă parte de constrîngerile ce decurg din premisele inițiale.

4.1.3. Descrierea *sintactică* a *unei limbi naturale* oarecare trebuie să înregistreze totalitatea *relațiilor* posibile între semnele lingvistice elementare (lexeme și morfeme) sub forma unor *reguli* de combinare a lor în secvențe (structuri). Descrierile pot fi statice (analitice), dinamice (generative) sau mixte.

4.1.4. *Semantica*, interesată de relația dintre expresii și „obiectele" la care cele dintîi trimit (cf. Morris, 1938), într-o primă și absolut necesară descriere se prezintă sub forma unui *dicționar* (sau *lexicon*). Acesta are de

Scanned with OKEN Scanner

înregistrat expresiile *minimale* și, printr-un procedeu sau altul, *sensul* asociat lor în limba respectivă. Odată elaborat *dicționarul*, prin aplicarea regulilor sintactice se pot produce secvențe (structuri) de semne a căror *dimensiune maximă este fraza*. Sensul frazei, la nivelul componentei α, este acela obținut prin aplicarea în exclusivitate a regulilor din C_α asupra semnelor din S_α.

În ipostaza α, sintaxa nu operează decît cu categoria lingvistică denumită *exemplu (eșantion* sau *mostră)*, iar *sensul exemplului* este unul strict lingvistic (cf. „designația" la Benveniste, 1971, 127—128, sau „prima înțelegere a enunțului" la Strawson, 1970, 19—20), adesea incomplet. Omiterea contextului lingvistic mai larg și a celui extralingvistic (prin eliminarea *locului* și a *momentului enunțării)* face imposibilă identificarea referinței pentru anumite fraze ce conțin cuvinte ca: *personale, demonstrative* (Benveniste, 1971, 1974; Jakobson, 1963; Manoliu, 1968; Vasiliu, 1970; Petöfi, 1975 și alții), al căror sens rămîne vag, imprecis.

4.1.5. Problema abordării *pragmatice* (= relația dintre semne și cei care le folosesc sau contextul de utilizare (cf. Morris, 1946)) la nivelul componentei α se poate pune în două feluri: mai întîi ca existență a unor aspecte pragmatice imanente sistemului limbii și apoi ca reflectare în diversele elaborări (construcții) teoretice *a unei atitudini* epistemologice. În primul mod de a trata *pragmatica limbii*, se includ elemente deja amintite *(personale, demonstrative)*, altele, cum ar fi *expresia modalității* (tratată în maniera expusă de Vasiliu (1974, 99—116)), precum și înregistrarea *pe bază empirică* a semnificațiilor/expresiilor dintr-o limbă naturală istoricește dată (cf. Carnap, 1972, 298; Vasiliu, 1970, 92—94). Al doilea mod de interpretare a pragmaticii vizează relația dintre *o teorie a limbii* (= model, considerat în ansamblul său drept semn al limbii însăși) și cel care a produs teoria. Avînd de specificat suma condițiilor hotărîtoare în *alegerea* și/sau *motivarea* unei anumite modalități descriptive sau teoretice (cf. Vasiliu, 1970, 99; Kristeva, 1971, 107—126), dimensiunea pragmatică este expresia adecvării *deschise* a unor atitudini epistemologice la cîmpul (domeniul) investi-

Scanned with OKEN Scanner

gaţiilor, determinat ca o structură unitară prin invariante.

4.1.6. Un semiotician *al limbii*, interesat deci de aspectele componentei sistematice, în stadiul actual al cercetărilor, are de parcurs în demersul său ştiinţific *o cale ce porneşte de la pragmatică spre celelalte două nivele*. Ni se pare că numai în felul acesta oricare model propus de lingvist dobîndeşte, în mod explicit, atît o *fundamentare (critic) istorică*, prin referire la contextul general al cercetării lingvistice, cît şi o modelare ierarhic superioară ce conferă semioticii statutul unei metateorii.

4.2. Componenta comunicativ-acţională (β')

Introducerea unei asemenea componente în descrierea vorbirii are mai întîi o motivare empirică şi apoi una teoretică. *Fenomenul intenţiei comunicative*, prin care un individ oarecare îşi asumă rolul de codificator-emiţător faţă de un alt individ, devenit receptor-decodificator, n-a fost şi nu poate fi descris şi explicat decît în condiţiile unei modificări de perspectivă în abordarea limbajului natural, prin deplasarea interesului spre funcţia lui comunicativă.

4.2.1. În această alternativă, premisa teoretică fundamentală este că:

$$E \neq R$$

Se introduce astfel individul ca *o categorie majoră*, unica în stare să convertească virtualităţile sistemului în produse actuale (cf. Coseriu, 1967, 11—114; Benveniste, 1974, 80—81), să *creeze* semnificaţii.

4.2.2. Introducerea lui *E* şi *R* ca indivizi distincţi proiectează, implicit, comunicarea într-un *spaţiu psiho-socio-cultural* şi face ca semnificaţia lingvistică, produs al dimensiunii *a*, să fie dominată de o anumită intenţie comunicativă. Or, cum se ştie, *intenţia* este o categorie corelativă a *acţiunii*. Iar dacă „prin acţiune înţelegem schimbarea deliberată a obiectelor mediului natural şi

social (s.n. — C.V.), în conformitate cu un scop dinainte stabilit" (Popa, 1969, 54) și dacă „în istoria societății *factorii activi sînt numai oamenii*, înzestrați cu conștiință, care acționează cu rațiune sau cu pasiune în vederea unor scopuri anumite" (Marx, Engels, 1965, 295), atunci ni se pare întemeiată încercarea de a aplica un model acțional specific, adecvat pentru descrierea comunicării verbale interindividuale. Dimensiunile unui model acțional ar fi, după Hans Zeisel (apud Pânzaru, 1971, 340), următoarele trei: 1) condițiile acțiunii reunite în persoana actorului, 2) proprietățile obiectului antrenat în acțiune, 3) influențele exterioare suferite de actor și care determină, prin efectele lor conjugate, direcția și conținutul acțiunii. Transpuse în plan verbal, acestor dimensiuni le-ar corespunde: 1) condițiile codificării sau ale actului producerii semnificației de către E devenit astfel *Agent*, 2) proprietățile limbajului natural, convertit în mesaj, 3) caracteristicile spațiului socio-cultural, ale timpului (momentului istoric) și ale situației (psiho-)socio-culturale a comunicării verbale. Această soluție poate fi ușor racordată la modelul pe care l-am propus (cf. *supra* 3.1.) pentru descrierea evenimentului verbal.

4.2.2.1. *Situația lui E* ≠ *Situația lui R*, fiind dependentă de *Rol*. În condițiile unui eveniment verbal comunicativ, *Rolul* este, *prin premisă fundamentală*, diferit pentru cei doi parteneri, în fiecare moment t_1, t_2 ... t_n al comunicării. În sensul acesta, foarte general, acordat *aici* noțiunii de *Rol*, relația dintre E și R este *antisimetrică*, *intranzitivă* și *ireflexivă* (cf. Vasiliu, 1970, 135), exprimînd condiția de unicitate referențială a protagoniștilor. Indivizii care își asumă același rol în același interval de timp constituie un *grup omogen*.

Pentru *T* și *L* vom observa că:

$$\text{dacă } T_E = T_R \text{ și}$$
$$L_E = L_R$$

atunci comunicarea este directă, *orală*, iar dacă

$$T_E \neq T_R \text{ și}$$
$$L_E \neq L_R$$

Scanned with OKEN Scanner

atunci comunicarea este mediată (indirectă) în timp şi spaţiu, comunicabilitatea la distanţă (temporală şi spaţială) fiind asigurată printr-un limbaj ierarhic superior organizat şi codificat, *scrierea.*

Distincţia *comunicare orală — comunicare scrisă* ni se pare mult mai importantă decît s-a afirmat pînă acum, datorită consecinţelor sale asupra produsului verbal (mesajul sau discursul), consecinţe pe care le vom urmări aprofundat ceva mai tîrziu. Acum remarcăm doar că în comunicarea scrisă e necesară suplinirea, *prin mijloace verbalizate,* a unor fenomene care, în aspectul oral, sînt extraverbale, perceptibile direct, senzorial. Deşi veche, constatarea ni se pare insuficient exploatată sub aspect metodologic, pentru fertilitatea ei tocmai în cercetarea *vorbirii.* Acest mecanism *compozit,* datorită interferării unor sisteme semiotice diferite (gestualitate, mimică, cinetică), *variat,* din cauza mulţimii situaţiilor concrete, şi *fluid,* în măsura în care este mereu supus apariţiei modificărilor în aspectul iniţial al situaţiei, acest *mecanism, vorbirea,* ar putea găsi în tipologia formelor scrise ale discursurilor o bază de clasificare, în virtutea postulării unor relaţii de rol similar distribuite în ambele aspecte (scris şi oral). Pe de altă parte, în varianta 'scriere', *rolurile* rămîn nemodificate pe tot parcursul actului de comunicare, chiar cînd acesta este temporar întrerupt.

Dacă în tratarea noţiunii de *Rol* coborîm de la gradul maximei generalităţi, E ≠ R, la un grad inferior, în sensul diversificărilor necesare pentru o mai mare adecvare la situaţiile concrete, şi dacă admitem că „relaţiile de rol sînt seturi, implicit identificate şi acceptate, de drepturi şi obligaţii reciproce între membrii aceluiaşi sistem socio-cultural" (Fishman, 1975, 153), atunci trecem la nivelul componentei comunicativ-discursive, unde o tipologie a statutelor lui *E* şi *R* s-ar putea efectua (recomandarea vine din socio-lingvistică) în strînsă legătură cu *morfologia socio-culturală* a unei societăţi oarecare (cf. Gumperz, 1975, 120; Fishman, 1975, 154; Greimas, 1976, 45—76) — ea însăşi o structură deschisă permanent diversificării — într-un moment determinat al evoluţiei sale.

Scanned with OKEN Scanner

4.2.2.2. *Repertoriile de reguli* C_E *şi* C_R *în dimensiunea* β′ nu se reduc la reguli de tip *a* (= lingvistice), ci conţin şi *convenţii interacţionale* sau *reguli pragmatice*, „conform cărora un vorbitor îşi realizează prin limbă comportamentul de rol, potrivit situaţiei" (Wunderlich, 1975, 184). Deşi formulată în termeni circumscrişi unui model logic al acţiunii, în esenţă aceeaşi idee este afirmată de van Dijk (1976, 62), cînd spune: „o enumerare recursivă a tuturor contextelor pragmatice posibile va fi dată în exclusivitate în termenii unor P-sisteme interne", unde 'P-internal systems' reprezintă *fiinţe umane* sau *persoane* ca *sisteme care comunică* într-un limbaj natural. Un context fiind „mulţimea caracteristicilor, lingvistic relevante, ale situaţiei comunicative" şi fiind posibilă caracterizarea lui „printr-un set al condiţiilor de succes ('happiness conditions') ale enunţurilor în limbajul natural" (Dijk, 1976, 57), ni se par apropiate *regulile pragmatice* ale lui Wunderlich de acea parte a *competenţei lingvistice* (Dijk, 1976, 56; Fillmore, 1976, 90) care face ca vorbitorii să dispună de abilitatea de a folosi enunţurile adecvat, în totalitatea situaţiilor comunicative posibile.

4.2.2.3. *Repertoriile de semne* S_E *şi* S_R depăşesc şi ele mulţimea semnelor strict verbale ale dimensiunii *a* şi se îmbogăţesc prin includerea de semne provenind din alte sisteme, cum ar fi acela al mimicii, gestualităţii sau al cineticii. Credem, de asemenea, că un rol important revine şi *semnelor verbale de tip indicial* (cum ar fi, de exemplu, intonaţia), incluse în categoria unităţilor suprasegmentale. Le considerăm *semne la nivelul vorbirii*, pentru că *acesta* este domeniul lor de validitate, în care sînt utilizate şi recunoscute (pentru *domeniul de validitate al semnelor*, cf. Benveniste, (1974, 51—52)) prin valori fundamentale, verbalizate lexematic: *asertiv*, *interogativ*, *imperativ*, *invocativ*. Ele pot fi incluse într-un sistem de opoziţii: *afirmativ/interogativ*, *interogativ/imperativ*, *imperativ/afirmativ* etc. Am calificat aceste semne ca *individuale*, deoarece semnificantul (= curba intonaţională) reprezintă rezultatul cauzal al semnificatului (= "atitudine" verbală fun-

Scanned with OKEN Scanner

damentală) de care nu apare net diferențiat (cf. Piaget, 1972, 304).

4.2.2.4. Schema factorilor evenimentului comunicativ verbal ia următorul aspect:

Schema β'

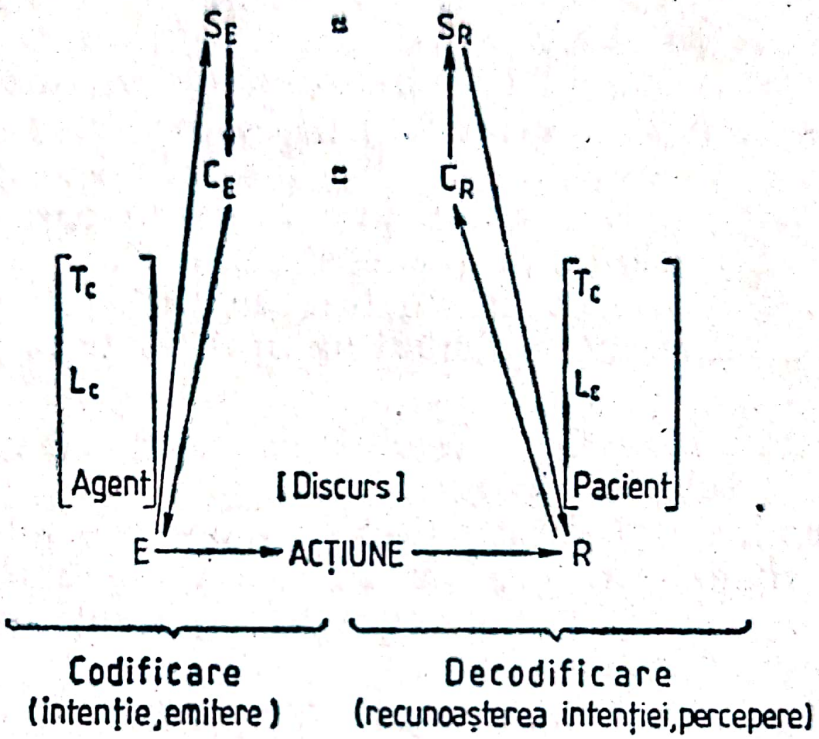

în care:

E = Agent
R = Pacient
T_c = timpul (real al) comunicării = t_1, t_2 ... t_n
L_c = locul comunicării, spațiul perceptibil

Acțiune verbală = Codificare, Decodificare

Observații:

a. *Dimensiunea β' reprezintă perspectiva dinamică și integratoare* asupra vorbirii; dinamică, deoarece ia în seamă *modificarea în timp* a stării obiectelor antrenate în procesul comunicării; integratoare, pentru că include ansamblul factorilor pertinenți în *producerea* evenimentului verbal.

b. Prin *Acțiune* simbolizăm procesul tuturor transformărilor *Codificării* în *Decodificare*, sub aspectul relației *ilocuționar-perlocuționar*, în ansamblul unui eveniment

Scanned with OKEN Scanner

comunicativ; termenul *Acțiune* se distinge de acela de *Act lingvistic* (sau *Act de limbaj*) pe baza raportului dintre totalitate (ansamblu) și unitate (element).

c. *Discursul* este considerat acum doar un obiect, *o parte (alături de celelalte)* angajată în procesul comunicării (cf. 'contextualizarea externă' la Fillmore, 1976, 88—89) și nu în *relativa* lui autonomie.

d. Disocierea dimensiunii comunicativ-acționale (β') de cea discursivă (β'') și plasarea ei, în ordinea descrierii, pe o poziție prioritară ni se pare că se justifică nu numai sub aspect genetic (cf. Malinowski, 1923, 323—325), ci și sistematic, în măsura în care eficiența explicativă a soluției propuse este sporită.

4.2.2.5. Conform descrierii lui van Dijk (1976, 61), un proces comunicativ în limbaj natural poate fi caracterizat astfel:

(i) o stare internă s_i a unui P-sistem P_i al unui context C_i se schimbă în S_{i+1},

(ii) evenimentul descris prin (i) produce o schimbare a stării externe s_j a lui P_i în s_{j+1} (enunțînd) și în starea inițială a contextului C_i (adiționarea unei enunțări u_i),

(iii) evenimentul descris prin (ii) produce o schimbare în starea externă s_k a lui P_j, unde $P_i \neq P_j$ (P_i = = Emițător, P_j = Receptor), în s_{k+1} (percepție),

(iv) evenimentul descris prin (iii) produce o schimbare a stării interne s_1 a lui P_j în s_{l+1} (interpretare)

Perechi ordonate de forma (c_i, m_i) și (m_j, c_j) sînt elemente ale relației de producere și, respectiv, de percepție (unde c = sistem care comunică, m = mesaj). În cazuri ideale și obișnuite $m_i = m_j$, iar $c_i \neq c_j$ (Dijk, 1976, 59). În descrierea noastră ultima inegalitate este postulată ca premisă fundamentală.

4.2.3. Cu toate riscurile pe care le implică o tentativă de sinteză în lipsa unor contribuții de principiu, vom încerca să *aproximăm* o posibilă departajare a unor aspecte *sintactice, semantice și pragmatice* la nivelul dimensiunii β'.

O *sintaxă* a acțiunii comunicative ar putea fi elaborată sub forma unor reguli de generare a structuri-

Scanned with OKEN Scanner

lor (secvențelor) de acte complexe prin concatenarea *tipurilor* de forțe ilocuționare sau perlocuționare, luate în considerare ca simboluri categoriale. Acestei alternative, dominată de o viziune paradigmatică și elaborată pentru fiecare dintre cele două procese componente ale acțiunii verbale, ar trebui să i se adauge, complementar, o alta, esențial sintagmatică, menită să reprezinte transformările (modificările) actelor în limitele fiecărei acțiuni comunicative.

Fiind interesat de posibilitatea detectării în *discurs* a unor forme *lingvistice* pertinente pentru procesul enunțării, Benveniste (1974, 82—84) remarcă prezența mărcilor acestui proces în materia lingvistică a enunțului și inventariază: *indicii persoanei* (eu-tu), *indici ai ostensiunii* (aici, acesta, acum etc., ce implică „un gest desemnînd obiectul în același timp în care este pronunțat termenul") și *indici ai temporalității (prezentul fiind timpul enunțării* și generatorul categoriei timpului). Evident însă, atîta timp cît în mod deliberat am încercat să eliminăm din discuție *provizoriu* materia enunțată, indicii de mai sus își vor găsi un loc mai potrivit în tratarea dimensiunii a treia, cea consacrată discursului.

Tot ceea ce s-a referit la o posibilă sintaxă comunicativ-acțională reprezintă doar ipoteze a căror valabilitate urmează a fi testată.

4.2.4. Admițînd, cu Searle (1969, 16), că „unitățile minimale de bază ale comunicării lingvistice" sînt *actele de limbaj*, considerăm că pentru *domeniul semantic al dimensiunii* β′ devine necesară introducerea unei unități maxime, pe care am numit-o deja *acțiune verbală* sau, cu un termen care se mai întrebuințează fără a fi definit, *macro-speech act*. Vom defini acțiunea verbală ca Σ *schimbărilor de stare dirijate de reguli pragmatice instituționalizate și produse într-un interval de timp* $t_m - t_n$ *în care configurația protagoniștilor nu se modifică*, adică e posibil doar $E_i \rightarrow R_j$ și $E_j \rightarrow R_i$. (O posibilă analogie cu delimitarea *scenei* în teatru ni se pare explicabilă.)

Pentru *actul verbal* condiția necesară și suficientă a funcționalității lui semiotice este (re)cunoașterea regu-

Scanned with OKEN Scanner

lilor (convenţiilor) prin care o anumită schimbare de stare (= enunţarea unei secvenţe discursive) este pusă în relaţie cu o anumită intenţie (= sursa schimbării) a emiţătorului E_i faţă de receptorul R_j, într-un moment t_n al acţiunii comunicative.

Următoarele consideraţii au condus la acest mod de înţelegere a celor două unităţi.

4.2.4.1. Acţiunile comunicative verbale sînt consecinţe ale actelor de decizie prin care orice persoană (în condiţii normale) îşi asumă, alternativ, rolul de emiţător sau receptor faţă de o altă persoană. Există deci, în orice acţiune verbală, un moment t_1 propriu *actului iniţial* prin care raportul de comunicare se instituie.

4.2.4.2. Pentru examinarea naturii semiotice a actelor de vorbire cîteva contribuţii ni se par esenţiale.

În comentariile sale la lucrarea lui Ogden şi Richards, *The Meaning of Meaning*, Bronislaw Malinowski afirmă că, din perspectiva antropologiei şi a unei orientări pragmatice, vorbirea a fost mai întîi *un mod activ* al comportamentului uman şi abia apoi unul reflexiv şi cognitiv. Această funcţie activă se regăseşte şi în etapa actuală, simbolică, a vorbirii şi reprezintă „prelungirea" evoluată a stadiilor primare cînd „enunţarea este doar o reacţie sonoră, expresivă, semnificantă şi corelată cu situaţia" (Malinowski, 1923, 323). Dar, conservînd funcţia activă, vorbirea simbolică a şi modificat-o în parte, tocmai în sensul simbolizării, al transformării în semne a unor relaţii dintre categorii indistincte iniţial. Inventarul *deschis* al verbelor ilocuţionare este o ilustrare a acestei tendinţe. Paralel cu ea, însă, se pot descoperi şi acum în vorbire fenomene foarte apropiate, ca structură, de aspectul lor primar, în care se păstrează caracterul difuz, neanalizat, al cîmpului de semnificaţie „interioară" în relaţie cu ansamblul situaţiei comunicative. *Interjecţiile*, pe de-o parte, *presupoziţiile* ca „reprezentări cerute auditorului pentru ca enunţul să se integreze unei comunicări normale" (Ducrot, 1966, (a), 18), pe de altă parte, aparţin acestui „registru" al acţiunii comunicative.

Alte sugestii, insuficient exploatate deocamdată, s-ar putea extrage dintr-o concepţie semiotică de orientare

Scanned with OKEN Scanner

structuralistă, dar perfect articulată în interiorul ei. În studiul consacrat *semioticii lumii naturale*, A. J. Greimas (1975, 63—105), interpretînd gestualitatea ca *limbaj*, pe de-o parte remarcă necesitatea de a subordona gesticulaţia naturală *axei comunicării* (cf. p. 78), distingînd implicit *enunţarea* de *enunţ*, iar pe de altă parte pune problema *enunţării* în termenii unei *semioze*, adică a unei corelaţii între o categorie a expresiei şi una a conţinutului (cf. p. 86).

Stabilirea unor omologii în modul de funcţionare a celor două sisteme, *vorbire şi gestualitate*, nu este arbitrară. Argumentul decisiv îl găsim nu în posibilitatea verbalizării secvenţelor gestuale (fenomenul convertirii în sistem verbal a oricărui alt sistem semiotic fiind general), ci în relaţia inversă, în prezenţa gesturilor în vorbire, pînă la dublarea (redundantă) a semnificaţiei.

4.2.4.3. Actele verbale sînt semioze prin care categorii ale *conţinutului psihic* (intenţii), reprezentînd planul *semnificatului*, sînt puse în relaţie cu *enunţarea*, producerea simbolurilor verbale, ca *semnificant*. Categoria cea mai generală a conţinutului, aparţinînd *actului iniţial*, s-ar putea exprima prin dicotomia *dominant psihologic* vs. *dominat psihologic*, unde primul termen al opoziţiei numeşte conţinutul *enunţării*, iar cel de-al doilea pe acela al *receptării* (audierii). Termenii introduşi trebuie luaţi în considerare aici *fără* sensul lor axiologic, fiind utilizaţi doar pentru a transpune în metalimbă aspectul relaţional interpersonal, fundamental pentru problemele semnificaţiei în vorbire. Expresiile verbale, deci enunţurile cele mai simple care pot materializa actul iniţial sînt *vocativele* (prin conţinutul lor apelativ), *interjecţiile* de adresare (*ei!, hei!, alo!* etc.) şi *imperativele* verbelor audiţiei (*ascultă!, auzi!*, sau *taci şi ascultă!* etc.) (Pentru analiza vocativului şi a imperativului ca verbalizare a relaţiei de comunicare verbală, cf. Wunderlich (1971, 164—168).)

4.2.5. Considerăm că *o teorie pragmatică a acţiunii verbale*, obligată să precizeze şi să descrie condiţiile ideale ale comunicării, în general, şi, în acelaşi timp,

Scanned with OKEN Scanner

sa specifice tipurile situațiilor compatibile cu tipuri ale actelor, va avea nevoie de două subcomponente, una propriu-zis pragmatică, iar cealaltă metapragmatică. Dacă cea dintîi dispune de rezultate remarcabile obținute în cercetarea lingvistică (analiza performativelor, a verbelor „dicendi", a pronumelor personale, a deicticelor etc., toate pornind de la *enunț* spre *enunțare*), meta-pragmatica, în schimb, nu și-a conturat domeniul. De aceea observațiile noastre vor rămîne la nivel de ipoteze.

4.2.5.1. Studiul actelor de vorbire se poate sprijini pe (sau poate fundamenta) o psihologie a comportamentului socio-cultural.

4.2.5.2. *Tipurile de acte* trebuie corelate pe de-o parte cu *atitudinile verbale fundamentale* ale locutorului sau cu *semnele* indiciale (cf. *supra* 4.2.2.3.): *asertiv, interogativ, imperativ, invocativ,* iar pe de altă parte cu funcțiile *socio-culturale* (sau cerințele rolurilor) posibile într-o societate dată, la un anumit moment al dezvoltării sale istorice.

4.2.5.3. Domeniul de aplicație directă a *unor logici modale* este componenta comunicativ-acțională și nu cea discursivă. Menționînd doar bazele socio-culturale ale epistemologiei și ale logicii epistemice, van Dijk afirmă: „conceptele de cunoaștere și adevăr, strîns legate, se bazează pe convenții sociale și deci ar trebui rînduite în domeniul unei teorii pragmatice" (1976, 73).

4.2.5.4. La nivelul ᴨeta-pragmatic al dimensiunii β', prin estimarea acțiunii verbale globale sau a funcției socio-culturale, se decide tipul discursului, subordonat deci acțiunii comunicative. Numai pe această direcție credem că se pot obține *explicații* privind diferențierile tipologice ale comunicării umane. Interpretarea, din această perspectivă, a unor situații precum *comuniunea phatică* (Malinowski, 1923, 315), diametral opusă, ca funcție, *monologului* (Fillmore, 1976, 91—92), *comunicarea literară* (Posner, 1976, 6) față de *cea științifică*, ar putea contribui la o nouă orientare, mai profundă, în cercetarea limbajelor.

Scanned with OKEN Scanner

4.3. Componenta comunicativ-discursivă (β'')

Ideea disocierii *în plan teoretic* a unei *componente comunicativ-acţionale* a vorbirii de una *comunicativ-discursivă* poate fi regăsită în lucrări anterioare în care distincţia este întemeiată pe o argumentaţie logico-filozofică, îmbogăţită apoi cu elemente provenite din domeniul teoriei comunicării sociale.

Astfel, J. L. Austin (1962), considerînd nesatisfăcător înţelesul referenţial al enunţului, adaugă acestui aspect *locuţionar* (cognitiv sau referenţial) pe acela *ilocuţionar* care precizează *felul actului produs* prin enunţarea unei fraze, *forţa ilocuţionară* sau *interpretarea rostirii* în raport cu un sistem lingvistic particular, cu un sistem al acţiunii şi cu situaţia socială a emiţătorului şi a receptorului (Wunderlich, 1976).

Din perspectiva unei teorii a comunicării interindividuale, în general, şi nu numai din aceea, mai limitată, a comunicării verbale, filozoful şi sociologul german Jürgen Habermas (1971) relevă *dubla structură a comunicării cotidiene prin limbă*. El subliniază că înţelegerea se realizează doar în condiţiile în care doi parteneri se situează *simultan* atît într-un plan al *intersubiectivităţii* (prin actul de vorbire), cît şi în acela al *comunicării asupra obiectelor* (prin conţinutul propoziţional al propoziţiei dependente). Dacă la nivelul *interacţiunii* sînt posibile atît exprimări verbale cît şi extraverbale (acţiuni fizice sau expresii ale trăirii), în cel de-al doilea plan, *al discursului*, exprimările pot fi doar verbale. Această constatare conduce la concluzia că „putem distinge două forme esenţiale de comunicare (sau de „vorbire"): *acţiune comunicativă* (interacţiune) pe de-o parte, *discurs* pe de altă parte" (Habermas, 1971, 115), caracterizate printr-o *relativă autonomie*, în sensul că, în anumite condiţii ale situaţiei de vorbire, ele pot să apară în mod independent. Comunicarea scrisă, de pildă, reprezintă o situaţie în care *discursul* se autonomizează, în timp ce comunicarea orală poate oferi exemple de aşa-numite *quasi-enunţuri*, a căror forţă ilocuţionară se manifestă în absenţa unui conţinut propoziţional (cf. Wunderlich, 1976, 255, 258). Între aceste

Scanned with OKEN Scanner

două posibilități-limită, nu sînt excluse grade diferite de pregnanță (de intensitate) a uneia sau a celeilalte dintre componente.

Aceste date pe care le-am menționat în sprijinul diferențierii metodologice a celor două componente sînt de natură empirică. Validitatea distincției în plan teoretic depinde de capacitatea demersului analitic: pe de o parte de a releva aspecte practice noi, iar pe de altă parte de a conduce la taxonomii bazate pe criterii mai exacte și mai adecvate.

4.3.1. Afirmarea aceleiași premise teoretice fundamentale:

$$E \neq R$$

în descrierea și interpretarea componentei β'' dă seama asupra apartenenței *discursului* la domeniul comunicării, dar impune formularea explicită a unor *condiții suplimentare* în măsură să verifice specificitatea acestei componente.

4.3.1.1. Dacă în cazul discursului-ocurență, *R* este totdeauna o existență *reală, fizică,* ale cărei atribute esențiale în calitate de interpret pot fi exact stabilite, *prezența* lui *E* poate fi sau *reală* (în condițiile comunicării orale) sau *virtuală* (în condițiile comunicării înregistrate). În această ultimă alternativă, există două posibilități, complementare, de a reconstitui atributele esențiale ale lui *E* în calitatea sa de producător al discursului: a) prin presupozițiile logice și pragmatice pe care *R* le poate avea și b) prin recunoașterea, în discurs, a elementelor verbale prin care *E* se explicitează pe sine ca subiect (sursă) al discursului (cf. Greimas, 1976, 12).

4.3.1.2. *E*, ca *producător al discursului* sau *subiect al enunțării* (simbolizat prin $S_{\emptyset}$ = sursa actului comunicării), poate fi identic cu *subiectul enunțului* (simbolizat prin S_e (sau diferit de el, ca și de alți *subiecți ai unor discursuri raportate* (simbolizați prin S'_E) (cf. V. N. Volochinov, apud Gardin, 1976, 13; Jakobson, 1963, 176—196). Va-

rietatea raporturilor posibile între $S_ø$ şi S_e în enunţurile declarative este prezentată de Culioli (1973, 88—91).

4.3.1.3. Fiind sursa discursului, $S_ø$ determină întreaga desfăşurare a acestuia, ceea ce face ca valorile parametrilor ce-l definesc (explicit sau implicit) ca sistem care comunică: *timp*, *spaţiu*, *rol* să aibă funcţie de *repere* pentru *momentele*, *locurile* şi *rolurile* unor S_e sau S'_E.

4.3.1.4. Cînd $S_ø$ şi $R_ø$ (= receptorul iniţial al actului de comunicare) pătrund în discurs în calitate de S_e sau R_e, funcţionează ca *indici* (sau suporturi recurente) ai relaţiei comunicative primare şi devin, în această calitate, obiecte de referinţă, alături de ceilalţi denotaţi ai discursului. Este unul dintre mecanismele fundamentale prin care *discursul* dobîndeşte valoarea unei categorii dublu mediatoare: mediază relaţia dintre *E* şi *R*, pe de o parte, dintre *E (şi/sau R)* şi *universul de referinţă*, pe de altă parte.

4.3.1.5. În comunicarea orală, durata discursului este identică cu durata producerii şi a receptării lui; în comunicarea mediată prin scris, durata discursului este identică numai cu durata receptării, fiind o funcţie a lui R.

4.3.2. Dependenţa sensului discursiv de structura factorilor evenimentului comunicativ verbal este o chestiune de mult cunoscută. În lingvistică ea a beneficiat de rezultatele unor contribuţii fundamentale.

E. Coseriu (1956), pledînd pentru necesitatea unei *lingvistici a vorbirii* în măsură să ofere instrumentele descrierii şi interpretării *tehnicii activităţii verbale*, atribuie acesteia din urmă atît rolul unui *proces mediator* între aspectul *dinamic potenţial* al vorbirii şi acela de *produs* al ei, cît şi valoarea unei activităţi universale, diversificată din punct de vedere *istoric* în idiomuri şi particularizată în discursuri (cf. 1967, 285—290) prin ansamblul operaţiilor de *determinare* (p. 291—309) şi într-o serie de *circumstanţe ale vorbirii* (= „entornos") (p. 309—319).

Categoria de *enunţare*, minuţios descrisă şi opusă celei de *enunţ* de către E. Benveniste (1974, 79—90), nu este echivalentă cu aspectul ilocuţionar al vorbirii (remarca a fost făcută şi de Guespin (1976, 4)), fiind mai

Scanned with OKEN Scanner

degrabă *cadrul* și *mecanismul* convertirii *limbii în discurs*, mijlocul prin care limba devine expresia unui raport particular față de universul exterior, de lumea extralingvistică, și, în sfîrșit, actul individual de utilizare a limbii de către un locutor care „prin indici specifici, pe de o parte, și cu ajutorul unor procedee accesorii, pe de altă parte" (Benveniste, 1974, 82) își enunță propria sa poziție de locutor. Este evident că pentru Benveniste ținta principală a analizei *enunțării* este descoperirea *în limbă*, privită ca *formă*, a expresiilor subiectivității și intersubiectivității.

Analiștii *discursului* (mai ales cei din școala franceză), acordînd termenului *text* un sens restrîns, acela de aspect strict lingivistic al comunicării, de produs verbal al acesteia, afirmă, parțial întemeiat, că „nivelul discursului este acela în care lingvistica și societatea se articulează" (noi am prefera să spunem „limba și societatea") și că „relația de apartenență a unui discurs la o *formațiune discursivă* (s.n. — C.V.) este factor constitutiv al discursului" (Guespin, 1976, 5—6).

În recentele *gramatici (teorii) ale textului*, interesate de descrierea și interpretarea sensului global, complet, al unor unități structurale (compoziționale) depășind limitele frazei, nu găsim încă o dezvoltare unitară și o tratare explicită a relației *act-discurs* în cadrul textului, care, din perspectiva unor asemenea teorii, ar reprezenta categoria teoretică supraordonată, înglobantă (cf. Vlad, 1977 (b)). Totuși, teoria semiotică a textului, rafinată și amplificată în continuare, poate oferi fundamentele cercetării vorbirii.

4.3.2.1. *Situația socială*, ca parte a contextului comunicativ verbal, dependentă de *rol*, *timp* și *loc* (cf. *supra*, 3.1.), în *componenta* β'' devine o categorie esențială. În formularea lui Coseriu (1967, 310) situația este „spațiul — timpul discursului, atît cît este creat prin discursul însuși și ordonat cu privire la subiectul său". *Rolul*, așa cum am specificat deja în 4.2.2.1., trebuie înțeles ca o valoare socio-culturală, ca sumă de caracteristici socio-culturale, lingvistic relevante pentru *E* și *R*. Ceea ce, în mod obișnuit, se numește *context* (Coseriu, 1956; Slama—Cazacu, 1959), *context al situației* (Malinowski,

Scanned with OKEN Scanner

1923) sau *situaţie de vorbire* (Wunderlich, 1971) reprezintă o categorie mai cuprinzătoare (la Wunderlich ea este redată prin nouă parametri), care, în schiţa noastră, este identică cu totalitatea factorilor evenimentului comunicativ verbal.

Valorile lui T şi L în componenta comunicativ-discursivă nu se confundă nici cu valorile lui T şi L din β' (= *prezentul* acţiunii comunicative şi spaţiul perceptibil vizual), nici cu valorile lor gramaticalizate sau lexicalizate în fiecare limbă. *Timpul* şi *spaţiul discursiv* rezultă din *raportul* dintre $T(\beta')$ şi $T(\alpha)$, dintre $L(\beta')$ şi $L(\alpha)$. Cu alte cuvinte, *timpul discursului* este „reprezentarea timpului în raport cu instanţa enunţării" (Ducrot, Todorov, 1972, 398). Această concepţie asupra timpului discursiv, avînd ca sursă soluţia lui Jakobson (1963, 176—196), este fructificată, cu rezultate fertile, mai ales în domeniul cercetării discursului narativ.

4.3.2.2. Unitatea semantico-sintactică *minimă* a componentei β'' fiind fraza, *repertoriul de reguli* va conţine, pe lîngă regulile de structură a frazei (cele aparţinînd componentei α) şi reguli *transfrastice*, prin care se realizează *coerenţa* logică a discursului (cf. Greimas, 1976, 20—21), pentru discursul ştiinţific, sau *acceptabilitatea* lui. *Acceptabilitatea*, ca operaţie prin care un enunţ este acceptat (sau respins) de către receptor ca ipoteză pentru un alt enunţ, pe baza unor funcţii-suport, are atît un aspect *logico-sintactic*, cît şi unul *pragmatic*, în măsura în care *gradul de acceptabilitate* al unui suport pentru o ipoteză este determinat de alegerea variabilelor, dependente iniţial de *tipul* discursului (cf. Verdaasdonk, 1976, 222—225; Searle, 1975, 331).

Prin *reguli discursive* se stabilesc nu numai relaţii între enunţuri, ci şi relaţii între ansamblul semnelor (discurs) şi contextul extralingvistic. Deci repertoriul $C\beta''$ este alcătuit din reguli sintactice, semantice şi *pragmatice*.

4.3.2.3. *Repertoriile de semne S* în componenta β'' sînt în exclusivitate verbale. Ele sînt mai mult sau mai puţin diferite pentru fiecare individ, în funcţie de gradul de cultură şi de domeniul de activitate. Am mai menţiona

Scanned with OKEN Scanner

un aspect specific pentru aceste repertorii: unele dintre elementele stocate în $S\alpha$ (ambreiori sau „shifters", substitute și nume comune) manifestă un comportament semantic (referențial) diferit, în funcție de interpretarea în exclusivitate de pe poziția emițătorilor sau de interpretarea conform *relației E—R* (cf. Manoliu, 1968, 41—45).

4.3.2.4. Schema factorilor evenimentului comunicativ verbal ia aspectul următor:

Schema β″

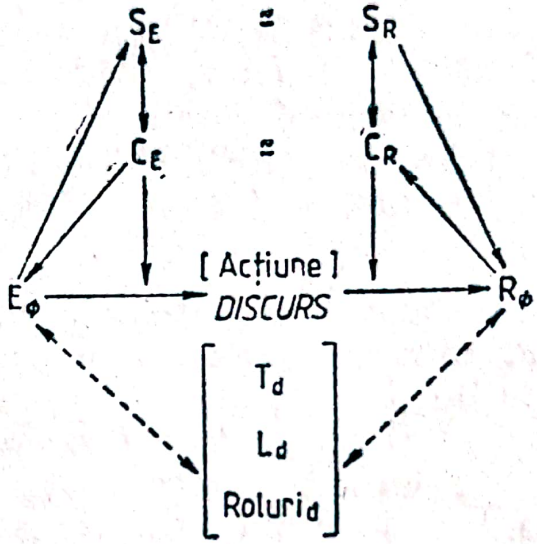

unde:

T_d = *timpul discursiv*, adică relația $T\beta'/T\alpha$

L_d = *locul discursiv*, adică relația $L\beta'/L\alpha$

R_d = *roluri discursive*, stabilite pe baza a două tipuri de relații:

i) relația între $E_\emptyset$ și $R_\emptyset$ conform statutelor lor socio-culturale, determinantă pentru tipul discursului și dependentă de tipul interacțiunii verbale;

ii) relații între S_e și $E_\emptyset$ sau $R_\emptyset$, concludente pentru situarea polilor comunicării în raport cu lumile enunțurilor (discursului): o situare egocentrică (în condițiile în care $S_e = E_\emptyset$) sau una extravertită (cînd $S_e \neq E_\emptyset$ și $S_e \neq R_\emptyset$ sau $S_\emptyset \neq E_\emptyset \neq R_\emptyset$).

Scanned with OKEN Scanner

Discursul este unitatea semantico-sintactică *maximă* a componentei β'' și îl definim ca *totalitatea frazelor emise (receptate) în cadrul uneia și aceleiași acțiuni comunicative.*

4.3.3. Descrierea sintactică a discursului se poate efectua cu ajutorul unei teorii sintactice a textului în varianta Dijk, 1972, sau Petöfi, 1975.

4.3.4. Într-o teorie semantică a discursului, două demersuri ni se par esențiale: mai întîi construirea unui aparat menit să asigure posibilitatea descrierii și interpretării sensului *co-textual* (Petöfi, 1975) sau strict lingvistic și apoi elaborarea unui model logic complex pentru analiza *con-textuală,* printr-o componentă a semanticii lumii (Petöfi, 1975; Vaina, 1976; cf. și 'contextualizarea internă' la Fillmore, 1976). O asemenea modalitate teoretică poate verifica și aprofunda cunoașterea posibilităților noastre discursive, a complexului de operații care dirijează capacitatea de a realiza, de a actualiza semnificații, adică de a converti în *discurs* un *proiect semiotic* (Greimas, 1975, 63—106) sau nivelul profund abstract al ansamblului de reprezentări semantice (Theban, 1971, 93—105).

Semanticul limbii (Benveniste, 1974, 64—65, 224—229) ca mod specific al proprietății de a semnifica, *prin discurs,* sau „integrarea lingvistică între o cunoaștere actuală și un știut anterior" (Coseriu, 1967, 308) exprimă condensat atît ideea specificității semantice „interioare" a discursului, cît și condiția dependenței acestuia de contextul în care sînt incluși, înainte de toate, protagoniștii comunicării.

4.3.5. Cea mai importantă și, desigur, cea mai dificilă latură a componentei β'' este *pragmatica* ei. Importanța acesteia provine din rolul hotărîtor al unor factori neverbali în producerea (receptarea) discursului, în timp ce dificultăți numeroase se ivesc în tratarea aspectelor pragmatice odată cu încercarea de a sistematiza, de a grupa și de a ierarhiza factorii. Dintr-o seamă de considerații mai recente consacrate cercetării aspectelor pragmatice vom reține aici doar cîteva, esențiale pentru proiectul semiotic propus.

Scanned with OKEN Scanner

4.3.5.1. Sensul *global* al discursului fiind dirijat de *tipul interacțiunii comunicative*, interpretarea lui depinde în primul rînd de specificarea relației dintre E și R, ca interlocutori. Am numit acest aspect al relației cu termenul *meta-pragmatică* (cf. 4.2.5.4.). Ni se pare că ar coincide cu *pragmatica instituțională* a lui Wunderlich (1976, 264—273), ca nivel de interpretare a sensului relativ la sistemul de acțiune, constant de-a lungul desfășurării discursului. *Meta-pragmatica* β' interferează conceptul lui Fillmore (1976, 88—89) de 'contextualizare externă' și conține „convențiile orizontale" ale lui Searle (1981, 217) și/sau „forța ilocuționară mimetică" a lui Ohmann (1981, 193), specifică comunicării literare.

4.3.5.2. *Pragmatica* β'' sau 'pragmatica situațională' (Wunderlich, 1976, 272—273) asigură interpretarea sensului din perspectiva relației discurs — parametrii situației sociale, adică în funcție de categorii (tipuri) *specifice* ale intențiilor comunicative.

4.3.5.3. Opoziția *tipologică* fundamentală *la nivelul discursului* este opoziția *scris/oral*, celelalte tipuri posibile fiind subordonate acesteia. Deoarece majoritatea analizelor, efectuate asupra discursurilor, au avut la bază un material faptic scris (imprimat) (cf. Grize, 1973; Vignaux, 1973; Searle, 1975; Greimas, 1976, 79—128; Guespin, 1976 (b); Marcellesi, 1976), specificarea condițiilor pragmatice determinante a fost facilitată de convenționalizarea lor într-un cod cultural bine fixat (cf. Vlad, 1977, (a)).

4.3.5.4. O tipologie a comunicării verbale trebuie efectuată prin efortul de a găsi criterii și mijloace pentru specificarea mai exactă a tuturor aspectelor pragmatice și prin încercarea de a corela aceste aspecte, care aparțin adesea unor pragmatici diferite, din cadrul celor preconizate mai sus.

Scanned with OKEN Scanner

III TEORIA TEXTULUI: CONCEPȚIE ȘI METODĂ

1. CONSIDERAȚII ISTORICE ASUPRA TEORIEI TEXTULUI

1.1. Ideea considerării *textului* ca o unitate lingvistică de bază s-a cristalizat paralel cu preconizarea unei *gramatici a vorbirii* menite să recunoască și să descrie funcțiile specifice ale acesteia, precum și *instrumentele sale verbale și extraverbale* (cf. Coseriu, 1967, 290—323).

Oricît de înalt ar fi gradul de abstractizare (formalizare) în care este tratat obiectul supus cercetării, textul deci, pentru descrierea și interpretarea lui trebuie să se recurgă la cuprinderea unor factori străini gramaticii propoziționale în sensul ei clasic, factori precum: *Emițător/Receptor, Cadru* (situație), *Subcoduri/Codul limbii* etc. Această strategie are o bază empirică și se întemeiază pe cîteva observații de natură socio-psihologică (cf. Dijk, 1972 (b), 147):

a) enunțurile, manifestări observabile ale limbajului ca un sistem psihologic și social, sînt mai degrabă mărturii, expresii ale textelor decît ale propozițiilor;

b) prelucrarea (producerea, receptarea sau interpretarea) enunțurilor de către vorbitori are la bază capacitatea acestora de a le trata ca totalități coerente și nu ca simple secvențe de propoziții nelegate;

c) vorbitorii nativi au capacitatea de a recunoaște diferite *relații* dintre enunțuri/texte *care nu se manifestă direct* în respectivele structuri propoziționale izolate: parafraze, rezumate, întrebare/răspuns, referință intertextuală etc.;

d) Prelucrarea textelor/enunțurilor nu se face „mot à mot", prin rememorare literală, ci prin formarea unor planuri globale, prin proceduri prospective și retrospective (cf. și Coteanu, 1978 (a)).

Scanned with OKEN Scanner

Asemenea argumente au condus la elaborarea unor gramatici textuale, ca teorii generale ale textelor.

1.2. Se știe însă foarte bine că numele de t e x t nu este o descoperire terminologică a ultimelor două decenii, după cum de asemenea se știe că interesul pentru cercetarea fenomenului denumit astfel nu aparține în exclusivitate celei mai recente orientări din lingvistica europeană care și-a luat, succesiv, numele de: *gramatica textului*, *lingvistica textului* și, în fine, *teoria textului*. Discipline mai vechi în istoria culturii precum: *hermeneutica*, *retorica*, *poetica* și *lingvistica* au fost consacrate analizei și/sau înțelegerii textelor, descoperirii unor proprietăți ale lor din variate unghiuri de interpretare aplicate unuia și aceluiași fenomen.

În consecință, o apreciere istorică, adică o examinare a complexului de date culturale care au generat *teoria textului*, este în măsură să conducă la constatarea că aceasta din urmă reprezintă, în mare măsură, revalorizarea, restructurarea și — poate — rafinarea demersurilor sau a teoriilor anterior cunoscute din care, mărturisit sau nu, își extrage atît elemente de doctrină, de concepție, cît și soluții metodologice.

Teoria textului (abreviată în continuare prin Teτ) interferează h e r m e n e u t i c a[1] prin tentativa de a se constitui într-un instrument de *examinare a sensului* discursiv, de cunoaștere a adevărului său pentru om, pentru cel căruia îi este destinat mesajul, trecînd dincolo de limitele textului sacru — obiect inițial al hermeneuticii.

Ca studiu al *tehnicilor discursive* care permit stimularea sau creșterea adeziunii inteligenței umane față de tezele (sensurile) supuse înțelegerii și asentimentului său, t e o r i a a r g u m e n t a ț i e i[2] — o formă mai

---

[1] O prezentare sintetică a problematicii hermeneuticii se găsește, în literatura românească, la Adrian Marino, *Critica ideilor literare*, Cluj-Napoca, 1974, p. 234—248, căreia i se adaugă o *aplicare a teoriei și metodei hermeneutice* în recenta lucrare a aceluiași autor, intitulată *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, 1980.

[2] Cf. Perelman, 1970; Florescu, 1973.

recentă a vechii r e t o r i c i — a împrumutat teoriei textului ideea de a căuta și a recunoaște în comunicarea verbală „valențele" active ale vorbirii, capacitatea acestuia de a-i antrena pe interlocutori în efectuarea unor acțiuni.

În oricare dintre variantele ei programatice, fie ca practică analitică aplicată unei (fiecărei) opere literare pentru a-i desluși sensul conținut (imanent), fie ca încercare de a descoperi regulile (codul) discursului poetic, prin pregnanța obiectului său — *textul literar* — și prin interesul secundar pe care l-a stîrnit, p o e t i c a a pătruns aproape integral în *Tєτ*. De aceea nu ne surprinde faptul că, uneori, fenomene din perimetrul textului poetic sînt utilizate ca argumente (sau contra-argumente) în dezbaterea unor *categorii textuale generale*[3] sau că o bună parte din eșafodajul teoretic a fost construit pornindu-se de la cercetarea textelor literare.

Dar în ansamblul disciplinelor cu rol hotărîtor pentru dezvoltarea teoriei textului în direcțiile la care asistăm în momentul de față, ni se pare că un loc prioritar îl ocupă *logica simbolică* și *lingvistica*. Sub influența semanticii logice, *Tєτ* s-a îmbogățit cu o nouă componentă, *semantica referențială*, și cu un instrument nou, *limbajul simbolic*, avînd ca sarcină fundamentală aceea de a oferi mijloacele modelării, ale transpunerii într-un demers riguros, explicit și cît mai complet a celor mai generale legi care guvernează gîndirea umană. Prin caracterul său axiomatic, prin gradul înalt de abstractizare și, derivat de aici, prin capacitatea de a se plia oricăror fenomene legate de sfera cunoașterii raționale, *logica formală* aspiră tot mai mult la statutul unei modalități analitice și interpretative cu aplicabilitate atît în domeniul diferitelor științe „exacte" cît și în acela al *comunicării*, fie ea una interumană sau nu.

---

[3] Am aminti doar situația conceptului de coerență. Dacă pentru majoritatea lingviștilor interesați de problemele textului *coerența* reprezintă regula (categoria) definitorie a unității 'text', pentru alții (cf. Vasiliu, 1980, 195—203) existența unor texte literare, cum ar fi, de pildă, cele aparținînd literaturii absurdului, *lipsite de coerență*, pune sub semnul întrebării relevanța conceptului în definirea *textului*.

Scanned with OKEN Scanner

1.3. Dar nu numai dezvoltarea, ci chiar momentul apariţiei teoriei textului (în forma sa iniţială de *gramatică textuală)* au fost profund şi complex determinate de *modificările de optică* survenite în l i n g v i s t i c a deceniului al şaselea al secolului nostru. Punctul de convergenţă al acestor transformări pare a fi recrudescenţa problematicii *sensului* în sfera comunicării lingvistice interindividuale. Dintre modificările majore în aria gîndirii lingvistice, cu consecinţe evidente pentru configuraţia actuală a teoriei textului, vom nota doar:

1.3.1. tendinţa de deplasare a accentului de la «langue» (sistem) spre «parole» (proces), paralel cu renunţarea la «vorbitorul — auditorul ideal», pentru a se insista asupra *relaţiei* comunicative, asupra condiţiilor comunicabilităţii;

1.3.2. înţelegerea şi tratarea vorbirii ca un proces *dublu activ*, ca:

1.3.2.1. o „acţiune internă", o relaţie între subiectul vorbitor (EU) şi universul de referinţă, relaţie spre a cărei descriere ţinteşte *semantica referenţială* dublată de *cea modală* (ambele dezvoltate pe o direcţie mai pronunţat logică decît lingvistică[4]);

1.3.2.2. o „acţiune externă" sau *interacţiune* instituită printr-o relaţie între emiţător şi receptor (EU—TU), devenită obiect de cercetare pentru *teoria actelor de vorbire;*

1.3.3. posibilitatea şi fertilitatea depăşirii cadrului strict lingvistic în analiza faptelor de limbaj, prin cuprinderea unor factori extralingvistici[5], ceea ce înseamnă reimplantarea produsului verbal în mecanismul mai complex care l-a generat;

1.3.4. dezvoltarea semioticii teoretice.

1.4. În lingvistică, punctul de vedere semiotic a pătruns pe trei filiere principale: prin valorificarea con-

[4] Au rămas încă nefructificate sugestiile lui E. Coseriu legate de identificarea şi tratarea *indicilor verbali* ai referenţialităţii (cf. 1967, 283—324), în procesul vorbirii, încît o cercetare sistematică, monografică, din perspectiva şi cu mijloacele *lingvisticii,* lipseşte încă.

[5] Această nouă orientare se regăseşte parţial în ideea mai veche a Tatianei Slama-Cazacu, care preconiza o analiză dinamic-*contextuală* a vorbirii (cf. 1959).

Scanned with OKEN Scanner

cepţiilor lui Ch. S. Peirce (mai recent) şi ale lui Charles W. Morris, prin introducerea modelelor logice şi adaptarea la domeniul limbilor naturale, în diverse variante (R. Carnap, W. van Orman Quine, J. Hintikka), prin încorporarea şi rafinarea unor concepte fundamentale ale filozofiei limbajului, cum ar fi conceptul de *act de limbaj* (J. L. Austin, John R. Searle şi alţii).

Purificată de excesul său comportamentalist, doctrina lui Morris a contribuit la conturarea unei direcţii cu caracter mai pronunţat teoretic, în care *pragmatica*, aşa cum a evoluat ulterior, realizează nu atît revenirea la aspectele psihologice ale limbajului cît, mai curînd, joncţiunea cu sociolingvistica, concepută ca studiu al comportării lingivistice dirijate de factori sociali în procesul comunicării verbale interindividuale.

1.5. În fine — şi poate este menţiunea cea mai importantă — o teorie a textului, orientată *semiotic*, trebuie să se utileze cu mijloacele necesare interpretării textului atît în aspectul lui de *semn* al unor anumite „decupări" ale universului, cît şi în acela de *semn* al „universului interior", intelectual şi afectiv, al producătorilor, în calitatea lor de reprezentanţi ai unor grupuri sociale sau ca expresie a unor comportamente sociolingvistice. Ni se pare că numeroase lucrări, teoretice sau aplicative, elaborate cu sau fără ajutorul aparatului logic modern, manifestă o evidentă deschidere spre o asemenea zonă a cercetării textuale.

2. COMPONENTELE TEORIEI TEXTULUI

2.1. Dintre cele trei denumiri menţionate (cf. *supra*, 1.2.) am optat pentru cea de *teoria textului*, considerînd că domeniul de cercetare la care ne referim nu se poate valida decît în condiţiile interdisciplinarităţii, a colaborării lingvisticii (care rămîne domeniul de bază) cu psihologia şi sociologia, cu logica, cu retorica şi poetica, condiţii în care termenii de *gramatică textuală (a tex-*

Scanned with OKEN Scanner

tului) sau *lingvistică textuală (a textului)* devin inexacți prin îngustimea sensului lor[6].

Apariția *gramaticilor textului* (aceasta a fost denumirea inițială) ca teorii elaborate pentru descrierea unor sisteme idealizate ale limbajelor (cf. Dijk, 1972, 316) se justifică în mare măsură prin resurecția semanticii, căreia i se acordă tot mai frecvent rolul unui component de bază în structura gramaticii. În timp ce gramaticile structurale sau cele generativ-transformaționale au răspuns necesității de a sistematiza-formaliza *codul unei limbi*, gramaticile textului, sub presiunea naturii obiectului lor, trebuie să accepte și să introducă factori *diferențiatori* pentru diverse *clase de texte* și să prevadă condițiile generale ale utilizării acestora.

Asemenea cerințe au făcut ca *structura de ansamblu* a oricărei variante a unei *Teτ* să fie diferită de structura oricărui sistem gramatical propozițional anterior, în sensul reierarhizării și al suplimentării cu componente noi, inexistente în modelele propoziționale.

În continuare ne vom limita la expunerea componentelor teoriei textului în două dintre variantele propuse pînă acum: varianta lui Teun A. van Dijk (1972) și cea a lui János S. Petöfi (1975). Lucrările acestor autori oferă avantajul unor dezvoltări sistematice și sintetice, nu fragmentare, iar prin caracterul lor complementar, care nu le situează, totuși, pe poziții esențial divergente, sînt apte să furnizeze reperele unui cadru teoretic necesar și în alternativă cînd scopul ultim al cercetării este acela de a realiza o aplicație practică pe un anume material textual.

2.2. Pentru van Dijk (1972, 23) o *teorie completă a limbajului* sau o *teorie a textului* (a mulțimii infinite de texte) trebuie să conțină:

---

[6] Luînd în discuție denumirile disciplinei, Dijk (1979, 509—523) o reține pe aceea de *textlinguistics*, interpretată — prin analogie cu „psycholinguistics" sau „sociolinguistics" — ca nume al unei ramuri a lingvisticii „pe baza obiectului sau a domeniului său de studiu și nu ca o metodă sau o teorie specifică" (p. 509). Cît privește denumirea de „text grammar" ea poate fi „o metaforă interesantă, dar nu o gramatică serioasă sau reală" (p. 510).

Scanned with OKEN Scanner

a) *o gramatică textuală* menită să atribuie una sau mai multe descrieri structurale (de ordin sintactic, morfo-fonologic şi lingvistico-semantic) fiecărui membru al mulţimilor de texte;

b) *o semantică formală* sau o teorie a referinţei;

c) *o pragmatică* sau o teorie a uzului care să prevadă *regulile pentru adecvarea enunţurilor la situaţii comunicative specifice.*

Autorul consideră că „în afara acestor componenţi este imposibil să se formuleze o bază formală pentru o teorie adecvată a performanţei (acceptabilităţii), de exemplu pentru procesele comunicării verbale actualizate în acte de vorbire".

Sursa unui asemenea model teoretic se găseşte în *semiotică,* iar tentativa de a-l aplica la domeniul textului se justifică empiric şi logic, deopotrivă: unitatea 'text' nu se reduce la suma subunităţilor propoziţii/fraze, ea fiind dirijată şi de reguli specifice care îi conferă valoarea unui 'semn global' sau 'supersemn', şi, în acelaşi timp, pretinde cuprinderea unor factori inexistenţi în gramatica propoziţională.

Fără să opereze curent cu noţiunile de *co-* şi *con-text,* van Dijk (1972) le defineşte totuşi într-un mod cu totul asemănător lui Petöfi (aşa cum se va vedea). Astfel *co-text* înseamnă (p. 39, 324) grupul tuturor propoziţiilor (frazelor) care urmează şi preced o propoziţie dată în text, echivalînd tradiţionalul context-verbal, cu specificarea că acesta din urmă include atît noţiunea formală de 'co-text' cît şi noţiunea de 'discurs' din cadrul performanţei.

Con-textul este „grupul tuturor factorilor relevanţi ai procesului comunicării (sau ai actului vorbirii) care nu sînt proprietăţi ale textului (discursului) însuşi" (p. 39; vezi şi p. 324).

2.3. Avînd ca scop „descrierea tuturor aspectelor unui text, ca obiect lingivistic", *teoria textului* conţine, în concepţia lui Petöfi (1975, 1), două componente: a) componenta *co-textuală* şi b) componenta *con-textuală,* necesare pentru descrierea aspectelor co- şi respectiv contextuale. Ţin de domeniul aspectelor co-textuale: pro-

Scanned with OKEN Scanner

blemele structurii gramaticale (sintaxă, semantică intensională şi fonologie-grafie), ca şi problemele structurii formale, non-gramaticale, dar aparţinînd obiectului verbal (metrică, ritm, eufonie[7]).

Aparţin aspectelor *con-textuale:* problemele interpretării semantice extensionale, producerea textelor, receptarea textelor etc. (Petöfi, 1975, 1).

Descrierea gramaticală (sau *gramatica textului),* ca o subcomponentă a componentei co-textuale, împreună cu *atribuirea interpretărilor semantice extensionale* textelor descrise (unde semantică extensională = semantică a lumii[8]) ca o sub-componentă a componentei con-textuale (p. 9 şi 104) alcătuiesc o *teorie parţială a textului* (TeSWeST = TextstructurWeltstructur-Theorie, adică: Teoria structurii textului structura lumii).

Ea este *parţială* pentru că urmăreşte să analizeze şi să descrie, din mulţimea aspectelor posibile ale unui *corpus infinit de texte,* posedînd caracteristici structurale particulare, doar relaţia dintre *reprezentarea* structurii semantice a textului şi *reprezentarea* structurii semantice a lumii. În acest sens teoria acordă prioritate examinării *funcţiei referenţiale* a textelor, din ansamblul funcţiilor verbale, avînd numeroase tangenţe cu o semantică (de tip sintagmatic) a limbilor naturale[9].

2.3.1. Modul acesta de a concepe teoria explică rolul hotărîtor acordat *lexicului,* care atribuie *elementelor verbale* sau, mai exact, diverselor interpretări, „lecturi",

---

[7] Notăm că, fără a o considera o chestiune de mare importanţă, ni se pare nejustificată tratarea metricii şi a ritmului în afara fonologiei (şi, implicit, a gramaticii), de vreme ce descrierea lor are la bază unităţi *fonologice* suprasegmentale.

[8] În logică o *lume* este „o listă de obiecte plus un număr de propoziţii furnizate de valorile logice (valori de adevăr sau fals)" (Petöfi, 1975, 52).

[9] Cartea lui Em. Vasiliu, *Elemente de semantică a limbilor naturale,* Bucureşti, 1970, reprezintă una dintre cele mai importante lucrări din lingvistica ultimilor ani, ilustrînd posibilităţile şi limitele aplicării calculului logic (de tip Carnap) în descrierea limbilor naturale. Deşi *propoziţia* este unitatea de bază, se găsesc numeroase sugestii ce ar putea fi extinse la domeniul textului. Evident însă, o asemenea încercare n-ar putea evita ci, dimpotrivă, ar pretinde reexaminarea controversatei idei a necesităţii unei *gramatici a textului,* diferită de *gramatica frazei.*

Scanned with OKEN Scanner

date lor, „constructe" teoretice, o definiție avînd forma următoare (cf. p. 103 și 118):

DEFINIENDUM	=	DEFINIENS
	Def	
(construcție teoretică non-elementară)		(ansamblul ordonat al construcțiilor teoretice elementare care determină intensiunea construcției non-elementare de definit; este în fond o reprezentare semantică textuală (TSeR) elementară).

În cadrul componentei de bază a teoriei (= *componenta gramaticală), lexicul* devine instrumentul fundamental, deoarece reprezentările intensionale „sînt lianții care conectează operațiile gramaticale cu operațiile semantice extensionale" (p. 103).

Deși ocupă un loc atît de important în teoria lui Petöfi, prin extensiunea și prin profunzimea analizei, *lexicul* nu va avea același tratament în propria noastră dezvoltare pentru că:

a) o întreprindere care și-ar propune elaborarea unui *lexic* pe baza textelor de critică literară, în vederea operaționalizării (a automatizării) ar depăși (ca timp necesar și ca spațiu) forțele de care dispunem în momentul de față;

b) neurmărindu-se un scop cum ar fi automatizarea limbajului critic literar, lipsa descrierii *complete* a lexicului nu va periclita analiza de ansamblu și nu-i va anula concluziile.

2.3.2. Se vor prelua însă cîteva soluții practice și unele recomandări teoretice referitoare la structura lexicului și la rolul componentelor sale (intensională și extensională) în domeniile de aplicare a teoriei. În repetate rînduri Petöfi subliniază, ca o condiție a elaborării teoriei textuale, necesitatea de a avea în vedere, înaintea altor aspecte, pe cele co-textuale, în speță reprezentările intensionale (Ri). Cu toate acestea, vorbind despre posibilitatea *operării* cu o teorie de tipul lui

Scanned with OKEN Scanner

TeSWeST în diferite domenii ale cunoașterii și interpretării textelor, autorul remarcă necesitatea de a inversa calea de acces la interpretarea și caracterizarea lor semantică. În această alternativă se va porni de la reprezentările extensionale (Re), „pentru că ele constituie unitățile cele mai importante din punctul de vedere al celor mai numeroase aplicații ale teoriei textului" (p. 102). Evident, se va opera, în acest stadiu inițial, cu un *lexic minimal* al unei WeSe (= semantica lumii) (cf. *lista funcțiilor de predicat elementare*, p. 16), răspunzînd nevoii de a corela textele cu o anumită stare de fapt dintr-un anumit domeniu al existenței: „teoreticienii literaturii, juriștii, teologii și teoreticienii documentării sînt înainte de toate (mai precis, ar trebui să fie) interesați să știe ce *gen de interpretare extensională* (s.n., C.V.) trebuie să atribuie textelor pe care le analizează" (p. 102). Constatăm că, după atîtea secole de experiență în domeniul cunoașterii creației literare, se *reformulează*, de fapt, dintr-o altă perspectivă și într-o manieră formalizantă, două dintre conceptele aristotelice fundamentale: *mimesis* și *catharsis*. Primul se regăsește în *principiul de bază al semanticii referențiale a operei* (principiu de la care trebuie să pornească orice *interpretare*), iar al doilea reapare în aspectele perlocuționare (specifice) ale receptării literare.

Considerăm că delimitarea *tipului* de interpretare extensională prin stabilirea *lexicului minimal*, așa cum apare la Petöfi, se apropie, pînă la coincidență, de *presupozițiile referențiale* ale lui Dijk (1972, 101), de *aspectele presupoziționale* ale unei situații comunicative verbale în varianta lui Fillmore (1970, 59—60) sau a lui Ducrot (1966 (a), 18—19), și de *axiomele actului de referință* ale lui Searle (1969).

Acest aspect al teoriei textuale va fi urmărit mai în detaliu și examinat prin confruntare cu cîteva mostre de text critic literar. Trebuie spus însă acum că însăși istoria criticii literare, cu diversele „formule" de analiză propuse și aplicate (critica „de identificare" și biografismul lui Sainte-Beuve, critica „de distanțare" sau scientistă, promovată de Hippolyte Taine și diversificată apoi în direcții de tip psihanalitic, mitic sau socio-

Scanned with OKEN Scanner

logic (cf. Wellek, Warren, 1967 și Șerban, 1972, 192)), nu e străină de afirmarea, cel puțin programatică, a unui cadru referențial predilect, dacă nu exclusivist, de la care se pornește.

Lectura naivă și direcțiile de cercetare apreciate adesea ca *extrinseci* sau *indirecte* (de tipul celor amintite mai sus) vizează opera în latura sa de „univers semnificat", fie el un univers psihic, mitic sau social.

Dacă reprezentării „universului semnificat" îi corespunde în plan teoretic o semantică extensională, reprezentării acelui „univers al semnificantului", adică *limbajului*, îi corespunde o semantică intensională. Aceasta din urmă stă la baza criticii „imanente" și a stilisticii, preocupate de interpretarea operei ca *limbaj*.

Cît privește performanța critic-literară, în mod firesc și previzibil, sînt rare cazurile în care un critic rămîne de la începutul pînă la sfîrșitul analizei și al argumentării în limitele unei singure *interpretări* semantice, fie ea intensională sau extensională. De obicei în textul-ocurență interpretările alternează, iar „jocul" pendulării lor este dirijat de o anumită *viziune globală* pe care criticul dorește sau încearcă să o susțină. Un text critic de dimensiuni mai reduse, în speță cronica literară, oricît de *condensat* ar fi, nu poate (și nu trebuie) să epuizeze întreaga structură semantică a operei comentate.

Problema interpretării extensionale *minimale*, ca primă etapă a unei investigații textuale aplicative, prezintă pentru cercetarea noastră o dublă importanță, determinată în primul rînd de caracterul aplicativ (mai exact de metalimbaj) al textului critic literar și, în al doilea rînd, de caracterul și el aplicativ (metasemiotic) al propriului nostru demers.

2.4. Comparînd cele două concepții constatăm că deosebirea pare a se concentra în punctul *pragmatică*, de vreme ce restul componentelor: *gramatica* (= sintaxă logică, semantică lingvistică, morfologie) și *semantica formală* (= teoria referinței sau semantică extensională) coincid. În realitate, însă, atît la van Dijk cît și la Petöfi clasica distincție tripartită a semioticii lui Charles Morris este reinterpretată și rafinată, cînd se aplică

Scanned with OKEN Scanner

domeniului verbal, în sensul reexaminării raporturilor dintre cele trei componente: sintaxă, semantică, pragmatică. Ambii autori remarcă imposibilitatea trasării unor demarcaţii rigide, componentele nefiind dispuse nici secvenţial, nici „în etaje", ci, dimpotrivă, înregistrînd puncte de întrepătrundere (Dijk, 1972 (a), 314—324; Petöfi, 1975, 89—91).

În ciuda importanţei lor în cadrul sistemelor semiotice, aspectele pragmatice au ocupat ultimul loc în cronologia descrierilor sistematice (în raport cu sintaxa — cea dintîi formalizată — şi cu semantica). O explicaţie ar fi *gradul de complexitate* ridicat, dublat de *caracterul evident* al factorilor pragmatici. Aceste două trăsături, aparent paradoxale, au produs, chiar în domenii ale cercetării fenomenelor naturii, rezultate similare. Pe de altă parte, observaţia noastră confirmă o situaţie semnalată de Solomon Marcus (1975, 174), care afirmă că „Se întîmplă deseori în ştiinţă ca ordinea metodologică optimă pentru înţelegerea şi prezentarea lucrurilor să fie diametral opusă ordinii lor genetice". În cazul de faţă ordinea genetică după părerea noastră corespunde ierarhiei de determinare a „momentelor" (pragmatic → semantic → sintactic) în producerea *actului semiotic* (sau în producerea textului), în timp ce ordinea metodologică, impusă şi verificată istoric, a fost: sintaxă → semantică → pragmatică. Necesitatea unui sistem de pragmatică a fost afirmată de către Carnap (1972, 316), chiar pentru logica de tip simbolic (filozofia analitică), nu numai pentru psihologie şi lingvistică: „Întrucît semantica teoretică este dezvoltată în măsură suficientă — adaugă în continuare autorul — se pare că s-au copt condiţiile pentru încercările de construire cu titlu de probă a unor sisteme pragmatice".

2.4.1. Revenind la comentariile şi interpretarea dată de Dijk *componentei pragmatice* din cadrul gramaticilor textului, remarcăm statutul, considerat de autor ambiguu, al unora dintre categoriile tratate în mod obişnuit ca pragmatice. E vorba, mai întîi, de *categoria performativă* (cf. p. 153, 317) (subsumînd tradiţionalele *atitudini* propoziţionale, de tipul: 'afirmativ', 'interogativ', 'imperativ'). Pentru că asemenea *atitudini propoziţionale*

Scanned with OKEN Scanner

pot fi introduse sub dominanța *calificatorului textual* (Tql) în reprezentarea *macrostructurii semantice* a textului, în felul următor:

$$\text{(i)}\quad Tql \rightarrow Perf \quad Mod$$

$$\text{(ii)}\quad Perf \rightarrow \left\{ \begin{matrix} Af \\ Int \\ Imp \end{matrix} \right\}$$

autorul este tentat să le includă printre categoriile *referențiale*, dependente însă de proprietățile pragmatice ale situației comunicative (p. 318). Dar o asemenea constatare conduce cu ușurință la concluzia că atît sintaxa cît și semantica (referențială) *ale unui text sînt dominate de anumite reguli pragmatice* care determină *adecvarea* la sistemul de condiții ale *actului comunicării*.

O altă distincție propusă de autor este aceea dintre *actele de vorbire (speech acts)* și unele aspecte pragmatice ca, de pildă, modificările formale ale propozițiilor nucleare modalizate ale textului (cf. p. 318—319).

Din perspectiva care ne interesează (posibilitatea și modalitatea aplicării gramaticii textuale la o *clasă delimitată* de texte — dar nu obligatoriu finită), considerăm utilă ideea corelării structurilor pragmatice cu categoria generală și inițială de *act comunicativ* sau *interacțiune comunicativă idealizată* (Dijk, 1972(a) 321—324). Această unitate a comunicării în limbile naturale, numită *act comunicativ*, poate fi definită ca o relație între (i) un act de vorbire, (ii) un act auditiv și (iii) o situație comunicativă, transpozabilă în următoarea *regulă pragmatică inițială:*

$$C \rightarrow SA \quad HA \quad CS$$

(unde C = act comunicativ
SA = (speech act) act de vorbire
HA = (hearing act) act auditiv
CS = (comunication situation) situație comunicativă.

Pentru că fiecare component al regulii pragmatice de mai sus poate fi reinterpretat ca un *set de proprietăți* (operație pe care o vom efectua ulterior), se ajunge la

Scanned with OKEN Scanner

o posibilitate formală de definire a structurilor pragmatice. În măsura în care ele pot oferi indicii despre formele posibile ale tipurilor de discursuri (texte), devin relevante și, deci, obligatorii într-o cercetare lingvistică. E unul dintre motivele care va determina, în cadrul analizei efectuate asupra limbajului critic literar, descrierea, în primul rînd, a unor aspecte pragmatice, importante prin aceea că reprezintă achiziții extralingvistice implicate în procesul comunicării dintre vorbitorii limbilor naturale ca membri ai unor grupuri sociale, specializate conform domeniilor de activitate sau cîmpurilor de experiență. Vor fi examinate categoriile de: *situație a comunicării* (incluzînd *locul, timpul* și *comportamentul de rol* în cadrul limbajului critic literar), relația socio-lingvistică *grup emițător-grup receptor*, elemente ale *codului comunicativ*, *„canalul" scris* (tiparul) și consecințele lui.

2.4.2. Modul de înțelegere și tratare a *pragmaticii* de către Petöfi (1975, 81—96) nu este, cum ar părea la prima vedere, cu totul divergent față de acela al lui van Dijk. *Pragmatica* nu mai apare, este adevărat, ca o componentă distinctă a teoriei (semiotice) a textului, ceea ce nu înseamnă însă totala ei eliminare. Două argumente, a) unul de ordin teoretic, b) celălalt de natură programatică, metateoretică, orientează lucrarea lui Petöfi spre o altă rezolvare a problemelor pragmatice, imposibil de eludat.

a) După ce examinează cele mai importante contribuții din domeniul lingvisticii și al semioticii verbale interesate de delimitarea și precizarea relațiilor dintre sintaxă, semantică și pragmatică (e vorba de: R. Montague (*Pragmatics* în Klibansky, R. (ed.), *La philosophie contemporaine*, I, Firenze, 1968), de R. Carnap (*Meaning and Synonymy in natural languages*, 1955) sau J. Lyons), Petöfi ajunge la concluzia că pentru domeniul limbilor naturale nu se poate fundamenta o teorie care ar menține o distincție netă între cele trei componente, tot așa cum într-o teorie a limbajului definirea și separarea lor, deși posibilă, impune o nouă soluție (cf. p. 91). În sensul acesta, autorul evidențiază două tipuri de relații ale pragmaticii *cu semantica: a)* relații operaționa-

Scanned with OKEN Scanner

lizabile (tratabile formal), cum ar fi determinarea intensiunilor lexicale sau interpretarea deicticelor în limitele textului, și β) relații neoperaționalizabile, ca alegerea *unor* intensiuni sau a *unor* extensiuni din mai multe posibile (implicite), dependente de *intențiile comunicative momentane* (cf. p. 96). Aspectele de tip *α*) se varsă în gramatică, adică în componenta co-textuală. Relațiile de tip β) leagă aspectele pragmatice de componenta semantică extensională, aparțin domeniului con-textual deci, și alcătuiesc un *sistem deschis* în care se includ: elemente deictice *exoforice* („el", „aici", „acum" — fără aluzii la referință în spațiul textului), *parametri dependenți de con-text* (a căror valoare este în funcție de o anumită interpretare con-textuală, ca în cazul a numeroase adjective), *elipsa con-textuală* și, în sfîrșit, *intensiunile specifice, datorate contextului și nederivabile din intensiunile fixate în definițiile lexicului* (adică utilizarea metaforică sau metonimică, în comunicare, a elementelor verbale (cf. p. 104—105).

b) În concepția autorului, o *Teorie parțială a textului* are nevoie nu numai de o justificare pur teoretică ci, mai ales, de una empirică. Aceasta din urmă vizează aplicabilitatea teoriei în scopuri practice, extra-lingvistice, cum ar fi, de pildă, confruntarea și traducerea textelor sau analiza, interpretarea și comentarea unor texte aparținînd diferitelor domenii de aplicație. Satisfacerea acestor exigențe a pretins renunțarea la tripartiția tradițională a semioticii verbale, lipsită de caracterul operațional necesar, și a determinat redistribuirea aspectelor semiotice în cadrul componentelor (co- și contextuale) ale *Teoriei parțiale* (Petöfi, 1975, 107). Se observă însă cu ușurință că: (i) în deplină consonanță cu structura *Teoriei* (care acordă un loc prioritar examenului și descrierii *funcției referențiale*, (cf. p. 99)), rămîn în afara ei o seamă de aspecte pragmatice legate de *funcția comunicativă* a limbajului/textelor, precum și de tratarea textelor ca *semne globale*[10]; (ii) din an-

[10] Neexcluzînd posibilitatea explorării textului *ca un tot*, ca semn global, Petöfi (1975, 106) subliniază nevoia de a lărgi considerabil limitele pragmaticii, alternativă în care „aspectele semiotice se interferează cu aspectele istorice, științifice etc."

Scanned with OKEN Scanner

samblul trăsăturilor pragmatice menționate de autor, doar cele *operaționalizabile* sînt incluse în cadrul dezvoltării teoretice.

Am socotit necesară prezentarea selectivă a acelora dintre soluțiile lucrărilor comentate care, nerespingîndu-se reciproc, se pot racorda în scopul obținerii unei baze teoretice adecvate nevoilor practice.

3. DEFINIȚIA PROVIZORIE A CONCEPTULUI DE TEXT

Orice încercare de definire a unui concept are de parcurs, în mare, aceleași etape: a) precizarea stadiului la care a ajuns conturarea conceptului dat în momentul examinării (sau reexaminării) lui, b) relevarea aspectelor valoroase și preluarea lor în tentativa de dezbatere și clarificare teoretică, c) corectarea sau eliminarea erorilor și a incongruențelor, iar d) introducerea punctelor de vedere noi, în măsura în care ele conduc la elucidarea, sistematizarea și operaționalizarea (posibilă) a conceptului respectiv. În cele ce urmează ne propunem o asemenea tratare a conceptului de text.

3.1. Deoarece majoritatea lucrărilor tradiționale de gramatică, asemenea celor mai noi orientări — structuraliste sau transformaționaliste —, și-au concentrat atenția asupra *limbii* ca sistem *de bază, general, ideal*, trăsături lingvistice diferențiatoare la nivelul grupurilor umane, determinate de factori psiho-socio-culturali, au fost eludate (intenționat sau nu) ori tratate unilateral (ca în dialectologie sau stilistică). Această stare de lucruri, dominantă în lingvistică pînă la sfîrșitul deceniului trecut, se poate explica prin cîteva fenomene dintre care reținem: a) extensiunea (unităților fundamentale ale lingvisticii) care n-a depășit limitele *frazei*, b) dezvoltarea întîrziată, insuficientă și imperfectă a semanticii și mai ales a semioticii, c) teama pentru introducerea parametrilor socio-psiho-culturali, care ar prejudicia rigoarea descrierii, caracterul său obiectiv, științific.

Scanned with OKEN Scanner

Dar, de îndată ce fenomenele semnalate au fost depășite, iar rezultate ale unor cercetări considerate autonome au fost coroborate, *lingvistica* și-a extins evident aria.

Deplasarea interesului de la studierea limbii la studierea vorbirii s-a produs în strînsă legătură cu o nouă optică în aprecierea valorică a funcțiilor *limbii:* trecerea de la unitatea lingvistică *frază* la unitatea *text* s-a impus de îndată ce *funcția comunicativă a limbii* (= langue) a dobîndit preponderență față de *funcția sistematică* (cf. Benveniste, 1966—1971, 129—130). Această schimbare de atitudine teoretică a avut drept consecință, de o importanță, azi, incontestabilă, disocierea *enunțului,* ca unitate transfrastică, de *actul enunțării* sau *enunțare* (cf. Jakobson, 1963, 176—196; Benveniste, 1966—1971, 127—130; *idem,* 1974, 79—90; Todorov, 1970, 3—11). Înțelegerea completă a unui eveniment verbal (Hymes, 1975, 51—67) nu se poate realiza decît dacă la sensul *enunțului* se adaugă sensul *actului enunțării,* conceput ca o comprehensiune a *manierei* în care trebuie luat ceea ce s-a spus, a *intențiilor* locutorului la producerea enunțului (cf. Searle, 1969; Strawson, 1970).

3.2. O *nouă accepțiune* a termenului *text,* diferită de cea filologică, tradițională, a început să se cristalizeze odată cu apariția *teoriilor (gramaticilor) textului.* Ele își asumă *textul* ca unitate de bază în cercetarea sistemelor sau a sub-sistemelor idealizate ale limbajelor (Dijk, 1972). Pe măsură ce *teoriile* textului sînt sau tind să devină instrumentul descrierii și al interpretării *oricărui (sub)limbaj aparținînd unei limbi naturale,* ele se înscriu, în mod obligatoriu, în sfera mai largă a cercetării semiotice. Dificultățile în precizarea conceptului de text provin pe de-o parte din modificarea, în timp, a sensului anterior, consacrat, iar pe de altă parte din utilizarea simultană a altor termeni: *discurs, mesaj* și *act lingvistic,* al căror sens îl interferează, adesea pînă la suprapunere.

Scanned with OKEN Scanner

Polisemia[11] termenilor menționați și diferențele în întrebuințarea lor în cadrul diverselor „școli" semantice au condus la situații destul de confuze. Pînă la o eventuală unificare terminologică, singura cale științifică posibilă constă în precizarea, la fiecare autor, a sensurilor cu care operează. În ce ne privește, vom adopta o soluție care să ne permită evitarea inconsecvențelor terminologice și a unor inadvertențe „tematice", cel puțin în spațiul acestei cărți.

3.3. *Discursul, actul lingvistic* și *textul* reprezintă unități de sens în cadrul comunicării lingvistice interindividuale (cf. Sumpf, Dubois, 1969; Slatka, 1971; Dijk, 1972), ceea ce, în condițiile menținerii lor ca *termeni*, obligă la identificarea unor criterii de delimitare.

3.3.1. *Discursul* (aparținînd *performanței*) este produsul lingvistic concret[12], alcătuit dintr-o secvență finită de enunțuri care satisfac condiția de coerență, adică de legătură logico-semantică, ce li se imprimă de către producător și pe care receptorul o poate percepe. Discursul funcționează ca „un obiect de schimb între un destinator și un destinatar" (Kristeva, 1980, 251), dacă satisface condițiile de adecvare la situația comunicativă dată. Evitînd de cele mai multe ori termenul *text*, preferîndu-l pe acela de *discurs-ocurență*, semioticianul francez Greimas (cf. 1979, 83) acordă cuvîntului *discurs* sensul categoriei denumite de noi *text* și definite în continuare.

3.3.2. *Producerea enunțurilor*, în anumite situații, sub anumite condiții și cu anumite intenții (cf. Searle, 1972,

---

[11] Marea instabilitate semantică a acestor termeni se reflectă exact în dicționarul lui Greimas, Courtés, 1979, unde *discurs* este înregistrat cu nouă sensuri, *mesaj* cu trei sensuri, iar *text* cu șase sensuri, care stabilesc relații sinonimice în diverse combinații, unele total vicioase.

[12] În cercetarea sa dedicată *logicii dialogului*, Anca Runcan (1977, 13—26), precizînd sensul termenilor cu care operează, îi definește în felul următor: *textul* este „un ansamblu consistent de propoziții (consistența ansamblului va fi asigurată prin relația de compatibilitate între propoziții)", *discursul*, „un ansamblu de acte de enunțare care produc un text", iar *mesajul*, „manifestarea concretă a unui text/discurs-ocurență, produs de către un individ într-o situație particulară de comunicare" (cf. p. 13).

Scanned with OKEN Scanner

62) ale locutorului constituie *actele de limbaj* și ele trebuie considerate ca funcții ale semnificațiilor enunțurilor, deci dependente de ele. Această complementaritate semnificativă a *discursului în acțiune*, a comunicării verbale, se regăsește în definiția aristotelică a limbajului ca *logos semanticós*, relevată în următorul comentariu al lui Coseriu (1967, 249): „limbajul nu este numai fapt semantic semnificativ, ci și *logos*, adică expresie umană liberă și intenționalã".

Actele lingvistice aparțin și ele performanței.

În afara opiniilor care au echivalat textul cu discursul, s-a manifestat și tendința opusă, prin care celui dintîi i s-a atribuit (teoretic doar, nu și practic), în totalitate, valoare de *productivitate*, respectiv de act. Astfel, Kristeva (1980, 252) afirmă: „vom defini textul ca un aparat *trans-lingvistic* care redistribuie ordinea limbii punînd în relație o vorbire comunicativă care vizează informația directă, cu diferite tipuri de enunțuri anterioare sau sincronice. Textul este deci o *productivitate*", înțelegînd prin productivitate rolul activ al textului în raport cu limba naturală căreia îi aparține, rol manifestat prin caracterul său „redistributiv (= distructivo-constructiv)". Pe de altă parte, același specific al textului, *productivitatea* lui, stă la baza ideii de *intertextualitate*, concepută ca o *permutare de texte* prin care „în spațiul unui text mai multe enunțuri luate din alte texte se încrucișează și se neutralizează" (idem, 252). Fără îndoială *textul* este *și* productivitate dar nu se reduce la ea. Dealtfel, chiar distincția *geno-text/feno-text* propusă de Kristeva în studiul deja amintit (cf. p. 264), ca și conceptul de intertextualitate fac, implicit, dovada includerii în sfera *textului* a *produsului textual*.

3.3.3. *Textul este expresia competenței* și, ca și ea, are caracter abstract. Fie că este considerat „doar o construcție sintactico-semantică formală" (Dijk, 1972, 318) fie un lanț morfematic acceptabil „of a language reconstruction system LRS^F", adecvat pentru fragmentul F (Ballmer, 1976, 5), în calitate de categorie generală *textul* este tratat ca o reprezentare *lingvistică (formală) a discursului*.

Scanned with OKEN Scanner

Dar în măsura în care producerea/receptarea enunţurilor depinde şi de *factori ai situaţiei comunicative* (ca: *loc, timp, rol* şi *scop — intenţie*), textul trebuie socotit nu numai o reprezentare a *discursului*, ci şi a *actului comunicării*, a procesului *în* şi *prin* care se realizează sensul. *Textul* dobîndeşte statutul unei categorii semiotice, fiind *reconstrucţia*, printr-o ordonare specifică, a semnificaţiilor discursive şi acţionale, conjugate. *Teoria textului* poate oferi astfel fundamentele necesare unei *teorii a receptării (a lecturii).*

Schema care urmează sintetizează această primă aproximare a conceptului de text:

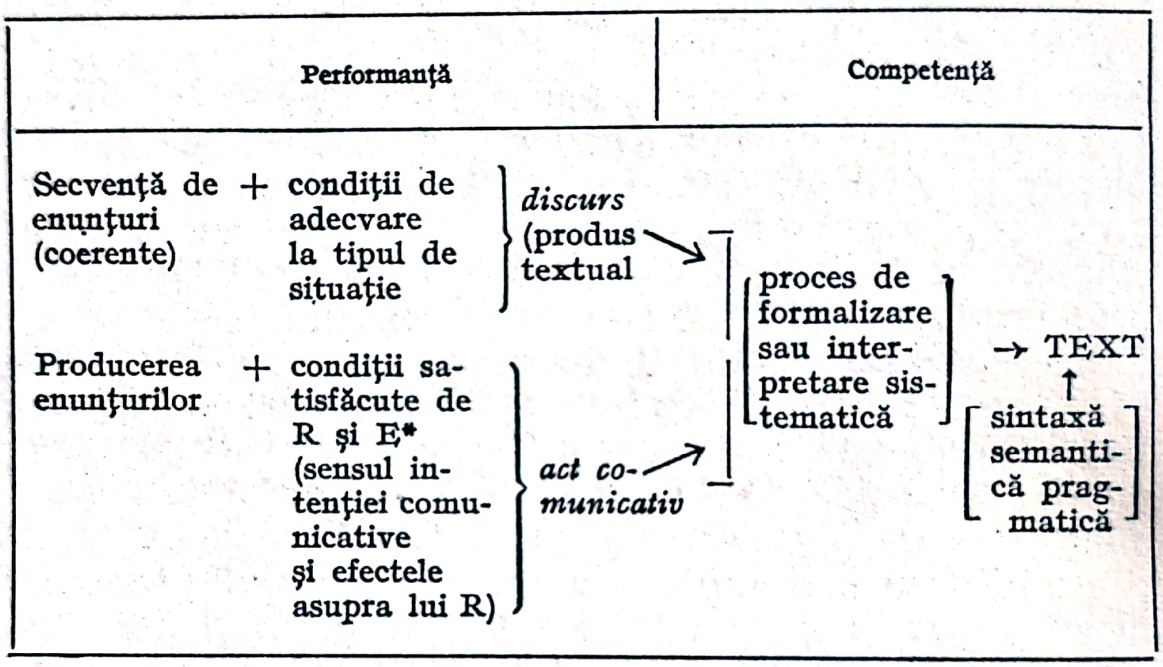

*E = emiţător,
R = receptor.

Remarcăm că: a) ierarhia celor două „etaje" ale performanţei reflectă, în schema de mai sus, punctul de vedere al *receptorului* (şi nu cel al emiţătorului), fie acesta unul obişnuit, fie unul specializat, din categoria receptor = cercetător;

b) distincţia *scris/oral* nu este pertinentă pentru definirea textului, dar este un factor necesar în delimitarea *tipurilor* de discursuri;

c) textualizarea (interpretarea ca text), pentru a putea reflecta specificul *tipurilor de discursuri-acte*, trebuie

să aibă în vedere, de la început, fenomenele din categoria *condiții*, deci cele aparținînd pragmaticii, concepute în termenii unei *morfologii sociale* și ai unei *psihologii sociale*.

Într-o asemenea alternativă, optica lingvistică obișnuită, tradițională (adică cea interesată doar de sistemul limbii) este depășită, devenind prea îngustă, și este înlocuită printr-o viziune mai largă, fapt care justifică cuprinderea *pragmaticii* și a *teoriei referenței* într-o teorie generală a textului. Această lărgire firească a cadrului de investigare a avut consecințe dintre cele mai importante. Mai întîi, producînd ideea de *text = semn global* (Lotman, 1970, 57; Petöfi, 1975, 106) sau *supersemn* (Moles, 97—105), a adus în centrul atenției cercetarea *coerenței* interioare a textului (Dijk, 1972) și/sau a *acceptabilității* lui (Verdaasdonk, 1976) pentru receptor. Apoi a obligat la introducerea și reexaminarea factorilor socio-culturali în analiza și interpretarea semnificației, manifestată diferențiat în funcție de natura și structura grupurilor sociale angajate în comunicare ca emițător și/sau receptor.

3.4. Definiției date textului, care îl viza ca unitate semiotică într-un sistem lingvistic, i s-a adăugat și un *criteriu cultural*, înțeles *nu* ca un parametru axiologic ci ca unul funcțional, înscriind astfel *textul* într-un nou sistem de referință: *sistemul cultural* (cf. Lotman, 1974), văzut, la rîndul său, ca o structură de sisteme semiotice. Conceptul de *text cultural* (= mesaje verbale care „vădesc indiciile unei capacități suplimentare de expresie, semnificative în sistemul (cultural — n.n.) dat" — Lotman, 1974, 81) nu poate lipsi din nici o încercare de descriere sau sistematizare a unui material concret dat, aparținînd unei anumite culturi, ca produs al unui grup etnic într-un stadiu istoric anume.

De fapt, apartenența unor texte la o anumită cultură sau la un stadiu cultural oarecare n-a fost explicit formulată, de multe ori tocmai din cauza caracterului său *prea* evident. Cu toate acestea, cînd nu se reduce la o simplă afirmație, ci presupune menționarea și examinarea unui întreg ansamblu de condiții cu rol determinant

Scanned with OKEN Scanner

pentru delimitarea și precizarea semnificației globale a textelor, conceptul de *text cultural* este acela care ne situează în coordonatele unei cercetări sociolingvistice de natură să impună și să valideze apelul la termeni ca: *funcție* și *tipologie textuală*. În cele ce urmează se vor pune în discuție cîteva probleme de a căror rezolvare depinde în mare măsură modalitatea înțelegerii și tratării *tipologiei textuale*.

4. STRUCTURA FUNCȚIONALĂ A TEXTULUI

4.1. Dacă acordăm *textului* statut de *unitate a comunicării verbale, care reunește în sine atît produsul (discursul), cît și actul verbal*, atunci problema funcției sau a fucțiilor textuale nu mai poate fi redusă la „tradiționalele" *funcții ale vorbirii* (manifestate și detectabile intratextual), ci necesită corelarea cu *funcția socială* sau rolul social al textului. Ideea mai poate fi formulată și astfel: considerînd *textul* (la orice grad de abstractizare ne-am plasa) ca produs al vorbirii și mijloc al interacțiunii comunicative, *funcția* textului global (considerat ca element fundamental al sistemului comunicativ verbal) nu reprezintă altceva decît expresia unei *anumite configurații* a funcțiilor vorbirii dirijată de *scopul interacțiunii sociale* într-o situație dată. Deci *structura funcțională a textului* este dublu condiționată: ea depinde, pe de-o parte, de ansamblul (universal sau nu) al *funcțiilor vorbirii*, iar pe de altă parte de *intenția care generează interacțiunea verbală*, avînd rol determinant în dispunerea într-o anumită ierarhie a funcțiilor verbale.

Ceea ce am afirmat aici reprezintă concluziile la care am ajuns examinînd cele mai reprezentative contribuții în problema *funcției*. Este vorba, de fapt, de trei moduri de abordare care nu numai că nu se exclud, ci sînt, dimpotrivă, *complementare:* o interpretare *lingvistică*, una *sociolingvistică* și a treia *socioculturală*. Caracterul complementar al relației dintre cele trei moduri de abordare credem că poate fi susținut și prin natura lingvis-

Scanned with OKEN Scanner

tică, socială şi culturală a entităţii căreia i se aplică, *textul.*

4.2. Examinarea de către Roman Jakobson (1964) a *funcţiilor vorbirii* l-a condus la cunoscuta soluţie în care sînt cuprinse şase funcţii *(expresivă, conativă, referenţială, metalingvistică, poetică* şi *fatică),* corespunzătoare unui inventar de şase factori *(emiţător, receptor, referent, cod, mesaj* şi *canal).* Despre funcţii s-a spus că reprezintă „o interpretare a factorilor actului verbal în termenii motivului sau ai scopului" (Hymes, 1975, 59). Nu vom face aici critica concepţiei jakobsoniene, ci vom exprima doar cîteva întrebări la care ea nu poate răspunde satisfăcător: a) în expresia „centrarea asupra factorului x determină funcţia x'", cine este cel care se orientează (= „centrează") în mod expres asupra unui factor: emiţătorul, receptorul sau observatorul (lingvistul)? b) ce mijloace practice, operaţionale se pot utiliza pentru stabilirea *ierarhiei* funcţiilor într-o realizare verbală? c) sînt epuizate sau nu toate posibilităţile funcţionale prin cele şase funcţii? Cu toate rezervele sau obiecţiile exprimate (cf. discuţiile ample ale lui Hymes, 1975, 59—67 sau Erwin—Tripp, 161—179), contribuţia lui Jakobson rămîne esenţială, iar reexaminarea ei din perspectiva unor rezultate mai recente în studiul vorbirii devine obligatorie. Dealtfel, au fost deja semnalate adaosuri necesare: s-a amintit importanţa includerii *funcţiei mitice* (cf. Golasewska, 1966, 252—255) şi s-a demonstrat convingător (credem) utilitatea distingerii *referentului (subiectul vorbirii)* de *situaţie* (sau *cadru*) (cf. Erwin—Tripp, 1975, 170—173; Fishman, 1975, 154—156). Includerea, alături de ceilalţi factori, a *situaţiei,* ca o unitate culturală dependentă de: *loc, timp* şi *comportament de rol,* s-a produs în momentul în care a încetat să se mai discute despre vorbire, *în general,* şi s-a trecut la studiul aspectelor ei concrete, adică la *evenimentele verbale,* cu toate componentele lor.

4.3. Din perspectivă sociolingvistică, *funcţia* (sau intenţia) „este o parte a constelaţiei de trăsături sociale" care poate genera interacţiunea verbală (Ervin—Tripp,

Scanned with OKEN Scanner

1975, 175), iar obligaţia cercetătorului este aceea de a căuta şi de a pune în evidenţă *reguli sistematice* prin care trăsături formale ale interacţiunii intră în corelaţie cu semnificaţii sociale. Evident, pentru situaţiile de *vorbire* (în sensul cel mai strict al termenului, implicînd caracterul *oral*) de care s-a interesat pînă acum sociolingvistica, complexitatea fenomenelor este mai mare, dificultatea de a surprinde anumite regularităţi e produsă de fluiditatea şi mobilitatea situaţiilor concrete în care, concomitent, pot să apară mai multe schimbări a mai multor factori. Tocmai de aici s-au născut, pentru domeniul sociolingvisticii, numeroase întrebări referitoare la descoperirea *modalităţilor practice de investigare*, capabile să surprindă, să înregistreze şi să sistematizeze materialul faptic, fără a altera sau a influenţa desfăşurarea firească a procesului vorbirii.

4.3.1. Pentru domeniul *cercetărilor textuale*, sociolingvistica oferă o serie de sugestii preţioase. Considerăm importante doar două obiecţii. Mai întîi: dacă textul *încetează a mai fi tratat ca o entitate abstractă*, golită de relaţiile sale cu un *sistem exterior*, nelingvistic, atunci, în mod obligatoriu, aspectele sociale şi culturale îşi au locul şi valoarea lor exactă în orice descriere. În al doilea rînd, credem că nici sociolingvistica nu se va putea dispensa în evoluţia ei viitoare de numeroase soluţii şi rezultate ale *teoriilor textului*, cum ar fi, de pildă, analiza presupoziţiilor şi a implicaţiilor, construirea structurilor semantice globale (de adîncime), problemele modalizării şi, cu siguranţă, şi altele. Toate acestea ar putea conduce la prelucrarea şi sistematizarea mai rapidă a mulţimii de date extrase din investigarea vorbirii în toată complexitatea ei. Dealtfel, valoarea *practică* a unor teorii ale textului se confirmă şi în măsura în care descrierile lingvistice ale structurilor textuale „pot conduce la înţelegerea *funcţiilor textuale în diferitele sisteme ale interacţiunii comunicative în societate*" (s.n., C.V.) (Dijk, 1972, 156). Ideea *funcţiei* înţeleasă ca *finalitate* sau *scop social* (cf. Garvin, 1969, 287—290) se poate „descoperi" şi la Petöfi, în strînsă legătură cu determinarea domeniului con-textual al unei teorii a tex-

Scanned with OKEN Scanner

tului. Iată ce afirmă autorul: „Diagrama comunicațională poate servi ca punct de plecare pentru evaluarea domeniului con-textual al teoriei în care putem plasa, una după alta, textele cu diferite 'funcții' (de exemplu, textele comunicării curente, textele care urmăresc înregistrarea și mijlocirea cunoștințelor științifice, înregistrarea normelor unei societăți date, texte ce servesc scopurilor diferitelor religii și ideologii, texte pentru comunicarea artistică etc.)" (cf. 1973, 38).

4.3.2. În continuare vom insista ceva mai mult asupra opiniei lui J. Lotman în problema *funcției*. Procedăm astfel pentru că, fiind foarte dens și original, studiul „Textul și funcția" (1974, p. 80—92) pretinde precizarea cîtorva noțiuni și clarificarea unora dintre aserțiunile autorului.

În viziunea lui Lotman, conceptul de *funcție* are la bază două categorii de relații: relația *text-cultură*, adică proiectarea textului într-un sistem cultural, și relația dintre *semnificația infratextuală* (general-verbală) și ce[illegible] *textuală* (= semnificația ca text cultural determinat de „capacitatea suplimentară de expresie").

4.3.2.1. Socotind *cultura* „o noțiune sintetică, a cărei definire, chiar operațională, se izbește de însemnate dificultăți" (p. 80), calea de acces la delimitarea trăsăturilor ei o constituie *textul*, „un obiect concret dispunînd de propriile sale indicii *lăuntrice* (s.a. — I.L.), care nu pot fi deduse decît din el însuși" (p. 81). Pentru importanța lui în studiul culturii, *textul*, la rîndul său, trebuie cercetat cu toată atenția, pentru a i se surprinde caracteristicile și sistemul de funcționare într-o perioadă sau alta. Categoria care exprimă „relația reciprocă dintre sistem, realizarea lui și cuplul emițător-receptor al textului" (Lotman, 1974, 80) este tocmai *funcția*. Deși nu se afirmă în mod explicit, ni se pare că este evident *caracterul istoric al funcției culturale* a textului, alături de cel social. Dealtfel, întreaga discuție, cu tot materialul său ilustrativ (aparținînd culturii ruse), este structurată în deplină concordanță cu o înțelegere *diacronică a culturii*, ca rezultat al succesiunii stadiilor relativ dis-

Scanned with OKEN Scanner

tincte în evoluția unui sistem. Am accentuat asupra acestui aspect pentru că reprezintă un punct în care *funcția* textului ca o categorie lingvistică se diferențiază de *funcția culturală a acestuia.* Deosebirea e dată de caracterul universal sau general al funcțiilor vorbirii (materializate în texte) și caracterul particular (în *timp* și *spațiu*) al funcțiilor culturii pentru care sînt produse textele. Nu e greu de observat, chiar pornind de la definiție, cît de complexă și dificilă devine cercetarea funcțiilor culturale ale textelor și cît de mare este pericolul de a cădea într-un cerc vicios în domeniul studierii culturii. Întrucît scopul nostru nu a fost decît de a semnala cîteva probleme și nu de a le rezolva, comentariile se pot opri aici.

4.3.2.2. Dar este important de menționat mai întîi că orice cercetare interesată de aspecte ale culturii implică cu necesitate *studiul semiotic al textelor.* Iar în al doilea rînd, ca un revers a ceea ce s-a subliniat, *studiul semiotic al textelor* trebuie astfel orientat încît să fie apabil să servească cercetarea culturii. Punctul de convergență al celor două demersuri considerăm că îl constituie tocmai *funcția socială a textului,* fie ca generator al interacțiunii comunicative verbale, fie ca o componentă a unui complex de necesități (specifice unei colectivități) ce se cer satisfăcute.

4.3.2.3. Prin urmare, la concluzia, perfect valabilă, a lui Lotman, conform căreia „descrierea oricărui sistem de cultură trebuie să fie efectuată la trei niveluri:

1. Descrierea mesajelor infratextuale;
2. Descrierea culturii ca sistem de texte;
3. Descrierea culturii ca ansamblu de funcții servite de texte" (p. 92) vom adăuga doar o precizare, anume că primul nivel ar trebui reformulat astfel: Descrierea și *clasificarea* mesajelor infratextuale după *natura și organizarea funcțiilor verbale.* Numai astfel se poate efectua departajarea *inițială* între *text* (exclusiv) *verbal/text cultural.* Această formulare are și avantajul de a face posibilă corelarea *tipurilor de texte* (verbale) cu *sistemul funcționării lor sociale,* deziderat exprimat de însuși Lotman (cf. 1974, p. 94).

Scanned with OKEN Scanner

5. REPREZENTAREA STRATIFICATĂ A TEXTULUI: NIVELE OPERAŢIONALE

Reintroducînd în circulaţia ideilor lingvistice conceptul de text, *teoria textului (Teτ)* şi l-a asumat ca o categorie fundamentală, primordială, ceea ce a făcut ca iniţial (dar, izolat, chiar în momentul actual) să fie considerată o categorie primară, *dată*, care nu trebuie definită. Totuşi încercările de circumscriere a conceptului[13] n-au întîrziat să apară, pentru ca, în 1979, cele două volume (totalizînd 660 de pagini) editate de János S. Petöfi să fie consacrate în mare parte dezbaterii acestei categorii, statutului său dublu, aparţinînd fie limbajului-obiect, fie celui descriptiv, *ca un construct teoretic*. Ne vom referi în continuare la această din urmă valoare a sa, socotind că pentru întemeierea unei *teorii*, mai cu seamă dacă este elaborată pentru un domeniu empiric, definirea conceptelor fundamentale devine esenţială şi obligatorie. Adesea conturarea exactă a unora dintre ele este rezultatul *dezvoltării* teoriei, astfel încît posibilitatea (sau imposibilitatea!) definirii *unor* categorii se transformă *în*, sau funcţionează *ca*, suport justificativ al teoriei însăşi. Ni se pare că într-o asemenea situaţie se găseşte în momentul de faţă *Teτ* în raport cu categoria de t e x t.

T e x t u l, aşa cum s-a conturat el în diversele variante ale gramaticii sau ale lingvisticii textuale, nu este altceva decît expresia cea mai generală a *comunicării verbale*, unitatea ei superioară care modelează (prin abstractizare) orice produs al *competenţei textuale sau comunicative*. Este evident că, în această ipoteză, denumirea de t e x t se asociază unei *categorii ideale, universale*. Vom abrevia acest sens al conceptului prin *T*.

[13] Cf. *supra*, III, 3, unde am luat în discuţie una dintre primele accepţiuni actuale ale termenului text în utilizarea lui modernă, o accepţiune foarte abstractă, necesară limbajului descriptiv în faza sa incipientă. Acest sens fusese anticipat, dealtfel, în lucrări anterioare orientării la care ne referim şi poate fi surprins, de exemplu, la Greimas (1966, 145 şi 147), în viziunea căruia accentul cade pe „ansamblul unităţilor semnificaţiei" şi pe caracterul izotop (coerent) al textului, pe capacitatea lui de a accepta condensarea în „propoziţii semantice protocolare".

Scanned with OKEN Scanner

Dat fiind gradul său maxim de abstractizare, *T* este absolut necesar teoretic, dar inoperant sau insuficient operant practic.

5.2. Se vorbește adesea despre t e x t și în sensul de produs verbal concret (sau *text-ocurență*), aparținînd limbajului-obiect, dar și în acela de *descriere* și/sau *interpretare* a unui asemenea produs, *în toată particularitatea sa lingvistică.* În primul caz recunoaștem accepțiunea tradițională a termenului text, iar în cel de-al doilea denumirea corespunde unei mulțimi variabile de *operații cu caracter aplicativ.* Variabilitatea mulțimii de operații efectuate pentru analiza unui text este determinată atît de complexitatea produsului verbal textual cît și de aparatul teoretic cu care este dotat analistul (interpretul). Pe de altă parte, din cauza distanței prea mari între caracterul abstract al structurii lui *T* (în modul de înțelegere de sub *5.1.*) și particularitatea materialului căruia i se aplică regulile definitorii pentru *T*, rezultatul aplicării riscă să fie nerelevant pentru *un anume* text, dacă analiza se efectuează doar cu ajutorul grilei interpretative pe care o pune la dispoziție modelul *T*. Într-o asemenea alternativă, concluzia aplicării modelului se reduce la constatarea că ceea ce s-a supus analizei satisface condițiile necesare pentru a fi calificat drept t e x t. Dacă, dimpotrivă, se iau în considerare aspectele particulare ale unui text-ocurență (eliminate din *T* chiar prin modul în care a fost construit el), atunci interpretările devin inevitabil subiective, iar aplicațiile neomogene. Ele depășesc adesea cadrul unei singure teorii, fiind posibil ca, în fiecare nouă împrejurare, atît mijloacele analitice cît și faptele lingvistice observate să fie diferite de cele înregistrate în cursul oricărei alte tentative descriptive, anterioare sau ulterioare.

Convenim să simbolizăm prin *t* acest sens aplicativ al conceptului, sens în care se reflectă atît particularitatea, sub raport lingvistic, a fiecărui obiect supus analizei, cît și diversitatea alternativelor interpretării, derivate din variabilitatea mijloacelor folosite de analist în vederea construirii lui *t* prin raportare la *T*.

Scanned with OKEN Scanner

5.3. Acestor două sensuri ale termenului text, reprezentînd, în esență, *două nivele extreme de abstractizare-generalizare*, considerăm necesar să li se adauge un al treilea sens, corespunzător unui alt nivel analitic-interpretativ, pe care îl vom numi tip de text sau tip textual, abreviat *Tt*. Toate cele trei sensuri, *T*, *t* și *Tt*, aparțin limbajului descriptiv (sau metalimbajului) și, în consecință, sînt categorii departajabile doar din punct de vedere teoretic, nefiind realități materiale distincte și independente.

Grafic, relația dintre *T*, *t* și *Tt* poate fi reprezentată în felul următor:

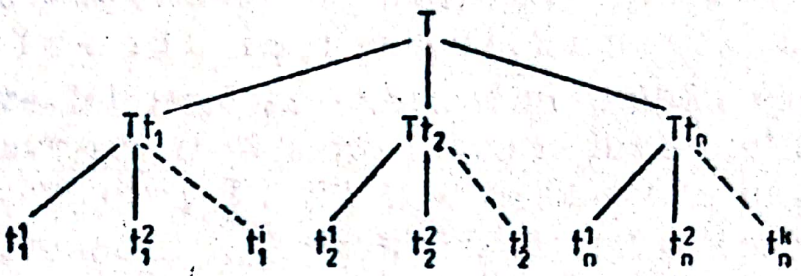

5.3.1. Este ușor de observat că această reprezentare schematică a nivelelor textului o regăsim într-o stratificare analoagă efectuată asupra *limbilor naturale*, cînd acestea sînt văzute în relație cu o anumită structură etnică pe care o servesc ca instrument de comunicare. Faptul de a reaminti în aceeași enumerare cîteva dintre variantele cu trei membri distincți, precum: *sistem — normă — vorbire*, la E. Coseriu, *planul limbii — planul lui „∑ parole" — planul vorbirii*, la Klaus Heger și *diasistem — limbaje — mesaje*, la I. Coteanu[14], nu trebuie interpretat ca o anulare implicită sau ca o diminuare a aspectelor particulare, diferențiatoare pentru fiecare soluție menționată. Dar atîta timp cît ceea ce ne interesează este tocmai numitorul comun, *nota lor de convergență*, subliniem că pentru toți autorii amintiți stratificarea tripartită nu este una materială, ci metodo-

[14] Este vorba de următoarele lucrări: Coseriu, 1967; Heger, 1969; Coteanu, 1973.

logică, ea aparține nu obiectului concret, care este unic prin chiar materialitatea lui, ci rezultă din optica interpretativă diferită, proiectată asupra obiectului.

Este firesc însă să ne întrebăm dacă în afara unei asemenea justificări, oarecum exterioare, poate fi vorba și despre vreo motivare intrinsecă a acestei structurări similare aplicabile celor două fenomene: *limbă naturală* și *text*. Considerăm că cele trei nivele, *T*, *Tt* și *t*, aparținînd limbajului descriptiv, au putut fi separate prin raționamente comune celor care au condus la reprezentarea stratificată a *limbii naturale*, datorită consubstanțialității acesteia cu *textul* ca unitate a celui dintîi, cînd ea este văzută în toată complexitatea sa funcțională și structurală.

Deoarece *nivelul intermediar* al ierarhiei este acela care ne interesează în mod expres, vom observa că deosebirea dintre *normă*, *planul lui „∑ parole"* și *limbaj* nu se reduce la una terminologică, ci răspunde adoptării unor criterii care, fără a instaura o incompatibilitate teoretică, diferă prin modalitatea selectării și ierarhizării faptelor de limbă.

Termenul *normă*, preconizat de E. Coseriu, este expresia unei *atitudini deontice* în interpretarea elementelor limbii, a căror selecție se face (printr-un proces de generalizare) în virtutea unor reguli de conduită lingvistică, impuse istoric (materializate în modele anterioare) prin autoritate colectivă. *Planul lui „∑ parole"* denumește nivelul ale cărui unități sînt *tipuri*, adică ansambluri de fapte (ocurențe) lingivistice, *determinabile prin analize cantitative* exhaustive sau prin extrapolări bazate pe calculul probabilităților (cum recomandă K. Heger). În fine, introducerea nivelului numit de I. Coteanu *limbaje* este consecința luării în considerare a unor condiții de natură socio-culturală în care se produc actele de comunicare și care dirijează comportamentul verbal al grupurilor sociale omogene sub raportul factorilor și al intenției comunicative.

Scanned with OKEN Scanner

5.3.2. Dacă observăm corelațiile terminologice din interiorul schemei lui Heger (1969, 60), pe care o reproducem:

plan	parole	Σ parole	langue
unité	occurrence	type	linguème
classe paradigmatique	—	classe de fréquence	paradigme
classe syntagmatique	contexte	—	catène
définition du plan	texte	système de classes de fréquence	système de paradigmes

întîlnim textul ca structură definitorie a planului vorbirii, structură căreia îi corespund, la nivelul celorlalte două planuri, un sistem de clase de frecvență și, respectiv, un sistem de paradigme.

Întrebîndu-ne ce raporturi există între categoria de text, așa cum apare ea la Heger, și varianta propusă de noi, o primă constatare este că cele două soluții se intersectează, fără a coincide. Termenul text din schemă „închide" în el toate cele trei nivele, *t*, *Tt* și *T*, care, prin urmare, nu se suprapun categoriilor definitorii ale lui „ Σ parole" și „langue", construite prin eliminarea unor factori esențiali pentru o structură textuală, factori cum ar fi, de exemplu, aspectele pragmatice ale situației comunicative ce pot determina sau influența gradul de coerență sau de acceptabilitate a secvențelor discursive.

Socotim însă că din studiul menționat al lui K. Heger se pot extrage două sugestii profitabile. Cea dintîi (deja subliniată, comună și altor contribuții) aparține domeniului meta-teoretic și vizează ideea posibilității de a supune cunoașterii științifice unul și același obiect, conform unor nivele de abstractizare diferite. Cea de-a doua sugestie privește modalitatea practică prin care se poate realiza trecerea de la planul inferior la cel intermediar („Σ parole"). *Unitățile tip* se obțin prin însumarea ocu-

Scanned with OKEN Scanner

renţelor în *clase de frecvenţă*, unicul criteriu — necesar şi suficient — pentru departajarea tipurilor de fapte lingvistice fiind criteriul cantitativ. Pentru obţinerea *tipurilor textuale (Tt)* pornind de la reprezentarea textelor-ocurenţă *(t)*, *interpretarea frecvenţei* diverselor fenomene de limbă este o etapă metodologică necesară, dar *insuficientă*, deoarece ea trebuie subordonată unei interpretări funcţionale. Cu alte cuvinte, dacă *frecvenţa* poate fi (dar nu în mod absolut) un criteriu pertinent pentru construirea unui *Tt* pornind de la un număr oarecare de *t* (deci pentru determinarea relaţiei de apartenenţă a unui *t* la un *Tt*), *ea nu are suficientă relevanţă pentru examinarea şi stabilirea raporturilor dintre diferitele tipuri (clase) textuale*[15].

Spre o astfel de concluzie poate conduce şi simpla observaţie empirică: adeseori unul şi acelaşi *t* este incadrabil în clase textuale diferite, *în funcţie de condiţii diferite*. Aşa, de pildă, *textele unor scrisori*[16] pot fi interpretate — şi au fost interpretate — atît ca simple mostre de comunicare obişnuită sau vorbire familiară, cît şi ca texte literare; *reportajele* sînt şi ele la limita dintre două tipuri textuale. Statutul tipologic al *parodiei* pare a fi şi mai dificil de stabilit, iar examinarea frecvenţei, în-

---

[15] Examinînd eficienţa metodelor statistice într-o cercetare poetică (literară) riguroasă şi posibilitatea asimilării acestor metode în teoria generală a textului, Karl Eimermacher (1979, 168) observă că investigaţia statistică poate fi folosită pentru caracterizarea textului, dar ea nu conduce decît la o analiză simplistă, lipsită de rafinament şi fragmentară, pentru că rezultatele se aplică doar *unor elemente* aflate la suprafaţa textului, cărora le determină valoarea distributivă. Prin natura ei deci, analiza statistică nu se poate încrie în perimetrul modelelor construite pentru cercetarea textului considerat, sub aspect semantic, ca o totalitate (unitate). Eimermacher relevă, în schimb, utilitatea procedeelor statistice în vederea unor *investigaţii tipologice* avînd ca scop alcătuirea grupurilor de texte omogene sub raportul anumitor trăsături structurale sau motive.

[16] Cf. comentariile lui Tynianov (*Formalistes russes*, 1966, 125) în legătură cu modul diferit de tratare a scrisorilor lui Derjavin în momentul producerii lor, faţă de epoca la Karamzin sau Puşkin. Aceeaşi modificare de optică, în timp, s-a produs şi cu corespondenţa d-nei de Sévigné, ale cărei scrisori nu s-au născut din vreo intenţie literară, ci au fost scrise „ca şi cînd ar face-o pentru sine, dintr-o necesitate interioară, din plăcere" (cf. Săndulescu, 1972, 36).

Scanned with OKEN Scanner

tr-un asemenea caz, nu ar fi numai ineficientă, ci chiar derutantă din cauza inadecvării sale la structura textului parodic. *Discreditarea* autorității principiului textual[17], a regulilor de bază prin care au fost generate texte (sau un text) aparținînd unei clase, se realizează, în mod paradoxal, tocmai prin conservarea unor structuri textuale specifice clasei respective, prin „mimarea" unor recurențe ale parodiatului în textul parodiant.

În fine, să mai menționăm fenomenul *intertextualității*[18] ca unul dintre cele care alterează sau fac inoperante rezultatele statistice atunci cînd ele nu sînt efectuate tocmai din perspectiva parametrilor con-textuali, ale căror valori se modifică de la un tip de situație comunicativă la alta.

5.4. Din elementele luate în discuție pînă acum, conchidem că, într-o primă etapă, delimitarea oricărui *tip textual* trebuie să se efectueze prin examinarea următoarelor raporturi de bază în care el este esențial angajat:

a) *raportul de subordonare* față de o mulțime $t_1 \ldots t_n$, pentru care un *Tt* corespunzător este necesar să fie astfel conceput încît să satisfacă condițiile unei invariante;

---

[17] I. Lotman (1974, 88) pune la baza parodiilor literare un fenomen mai general, anume „*Neconcordanța* (s.a. — I.L.) dintre informația textuală și cea infratextuală", unde „infratextual" însemană nivelul pur lingvistic al informației, general-verbale. Gérard Genette (1979, 87) consideră parodia rezultatul unei relații transtextuale, numită *paratextualitate*, caracterizată printr-o acțiune de imitare, transformatoare. Eco (1979, 168—169) observă că în parodie sînt alterate și proprietăți sau relații necesare din punct de vedere *structural*, și proprietăți *esențiale* ale fabulei. Fenomenul se produce nu atît prin referirea la personajele unei opere, cît la mitul unor personaje, sau personaje devenite mit și înscrise, cu acest statut, în sfera „cunoștințelor enciclopedice" ale vorbitorilor (ale unora dintre vorbitorii) unei limbi.

[18] O sinteză critică însoțită de o bibliografie bogată asupra intertextualității se găsește la Smaranda Vultur, 1978, 347—357 și *idem*, 1980, 271—278. Ocupîndu-se de semiotica citării, Antoine Compagnon (1979, 54) plasează fenomenul la nivel interdiscursiv (= intertextual) al limbajului și-i acordă statutul de relație interdiscursivă primitivă (primară), amplificată în alte manifestări ca: proverbele, discursul direct sau indirect, imitația, copia, pastișa, sursa, influența, comentariul etc. (vezi p. 54).

Scanned with OKEN Scanner

b) *raportul de subordonare* a tuturor tipurilor textuale construite față de *T*; în acest caz fiecare *Tt* are valoare de variantă în ale cărei manifestări, mai mult sau mai puțin diferite, este conținută structura textuală abstractă *T*;

c) *un raport de intersecție* a tipului textual supus examinării cu fiecare dintre celelalte tipuri delimitate; numai existența unor elemente particulare, diferențiatoare — alături de cele comune — poate permite delimitarea unei alte (noi) clase textuale.

5.5. Această *reprezentare stratificată a textului* în care nivelul intermediar ocupă, din punct de vedere operațional, locul prioritar, oferă și posibilitatea de a introduce și a delimita *sub-tipuri* sau *sub-clase textuale*, prin mijloace similare celor preconizate pentru construirea *tipurilor*. În acest caz *tipul textual* dobîndește față de *sub-tipurile* sale valoare de *T*, iar acestea funcționează ca nivel intermediar în raport cu sub-mulțimi de *t*. Pentru că o reprezentare stratificată conține, implicit, și o clasificare, i s-ar putea aduce soluției noastre obiecția că, acceptînd generarea unui număr prea mare de sub-nivele intermediare, riscă să-și piardă relevanța taxonomică. Ni se pare însă că această obiecție devine nejustificată dacă admitem: a) că, din punct de vedere teoretic, un model *t* al unui text-ocurență *unic* într-o anumită epocă istorică sau într-un anume moment al ei conține virtualitățile unui *Tt* încă inexistent; b) că amplificarea numărului de sub-nivele nu trebuie înțeleasă ca activitate pur arbitrară, ci, dimpotrivă, ca expresie a unei *motivări interne*, în sensul existenței unor fenomene textuale a căror pregnanță este suficientă pentru a putea *impune* o nouă disociere în plan descriptiv; c) că orice nouă sub-divizare care se efectuează respectîndu-se principiul precizat sub b) are drept consecințe imediate posibilitatea interpretării mai nuanțate, dar exacte, *a raporturilor dintre sub-clasele aceluiași nivel*, iar, în plan metodologic, *rafinarea limbajului descriptiv*.

5.5.1. Ideea abordării stratificate a textului nu este cu totul nouă; ea poate fi sesizată ușor în tradiționala

Scanned with OKEN Scanner

taxonomie în *genuri* și *specii* a literaturii, ca domeniu privilegiat al cercetării textului, după cum, de asemenea, se regăsește și în conceptele de *serie literară* vs *serie extra-literară*, așa cum apar în viziunea sistemică a lui Tynianiv (*Formalistes russes*, 1966, 124 și următoarele) asupra genezei și a variabilității fenomenelor literare în permanenta lor evoluție. Ea a fost prefigurată și în celebra lucrare a lui Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, publicată prima dată în 1943 (cf. 1967).

Deși preocupat de principiile elaborării unei teorii a *limbii (langue)* având ca obiect un text, *teoretic infinit*, lingvistul danez remarcă complexitatea semiotică reală a oricărui *text material*, ce „conține de obicei derivate care își au sursa în diferite alte sisteme" (Hjelmslev, 1967, 245), în afara celui lingvistic. Pentru bazele teoriei textului și ale tipologiei, se pot reține două elemente utile sub aspect teoretic, dar și metodologic. Relevînd *caracterul social* al unor sisteme conotative, Hjelmslev postulează implicit posibilitatea descrierii lor — cum remarcă Greimas (1975, 111) — „ca o corelare a fenomenelor lingvistice cu *morfologia socială* (s.a.), pe care ar fundamenta-o și care le-ar fundamenta la rîndul ei". Prin introducerea acestei noi dimensiuni, cea conotativă, limba nu mai rămîne doar un instrument de comunicare, oarecum exterior, ci își exercită funcția de semnificație într-un complex de relații având ca surse și produse, în același timp, omul și societatea, natura și cultura. Pe această direcție „se va recunoaște că sistemele conotative cu caracter social poartă în ele (și manifestă în funcționarea lor) esențialul reprezentărilor care, deși înscriu cultura în om, o proiectează în fața lui, sub formă de obiecte culturale distanțate" (Greimas, 1975, 115).

A doua observație importantă pentru teoria textului și mai ales pentru chestiunea *tipologiei textuale* se poate extrage și exploata pornind de la pasajul din *Prolegomena* (cf. 1967, 203—215) dedicat procedeului de segmentare a textului infinit, cu scopul delimitării *entităților analizei*. Dacă la nivelul *limbii*, deducția lingvistică are

Scanned with OKEN Scanner

obligația de a evita substanța „non-lingvistică" în vederea constituirii unei *baze formale* sau a „algebrei lingvistice", în primele etape ale segmentării, în schimb, cercetătorul e confruntat cu elemente empirice, care se plasează, conform concepției lui Hjelmslev, în substanța conținutului. Pornind tocmai de aici, „e posibil și necesar să împărțim șirul conținutului în *genuri literare* (s.n., C.V.) și — mergînd mai departe — să împărțim diferitele științe în științe ale căror premise sînt conținute în alte științe (selectoare) și în științe care conțin premisele necesare pentru alte științe (selectate)", ceea ce are drept consecință faptul că „studiul sistematic al literaturii și al științei în genere își găsește astfel locul firesc în cadrul teoriei limbii" (idem, 209).

5.5.2. Idei prefigurate, schițate doar de către Hjelmslev, reapar în lucrări recente consacrate teoriei textului. Le regăsim evident aprofundante, amplificate și sistematizate. Dar considerațiile vizînd relația *gramaticii* cu *tipologia* nu depășesc, în majoritatea cazurilor, valoarea unor recomandări teoretice.

Astfel, van Dijk (cf. 1972, 5) și S. J. Schmidt (cf. 1973, 22—23) relevă necesitatea dublării *gramaticii*, în cadrul teoriei generale a textului, printr-o *tipologie*. *Sistemul specific* al unei clase nu poate fi precizat decît în aceste coordonate: *gramatica* (sau gramaticile) *explicită* și *tipologia* efectuată prin confruntarea textelor cu *factorii procesului comunicativ*, definiți teoretic. Determinarea unui tip sau a unor tipuri de texte nu se poate fonda, deci, exclusiv pe criterii lingvistice; ea reclamă, dimpotrivă, specificarea caracteristicilor *con-textuale*, în strînsă legătură, cu clasificarea domeniilor științei (cf. Petöfi, 1975, 124).

5.5.3. O opinie mai ferm formulată și care are meritul de a aprofunda cîteva aspecte concrete din sfera de probleme ale tipologiei textuale îi aparține lui Lotman (cf. 1970, 93—99). De la început trebuie să remarcăm că pentru autor atît textul cît și tipologia lui nu reprezintă pure abstracții destinate cercetării, ci sînt luate în discuție ca elemente ale codului însuși. Cel dintîi, *textul*,

Scanned with OKEN Scanner

„are un început, un sfîrșit și o organizare internă bine definită", iar tipologia „este intuitiv prezentă în conștiința emițătorului și în cea a receptorului" (idem, 93). Corelîndu-se cu sistemul funcționării sociale a textelor într-o anumită cultură (sau etapă culturală), clasificarea tipologică este dependentă deci atît de codul emițătorului, cît și de cel al receptorului, ceea ce determină postularea a *două tipologii* (cf. p. 95). În fond, cele „două tipologii" ale lui Lotman nu se referă la clasarea textelor produse într-o anumită cultură, o clasare — să-i spunem — „interioară", derivată din natura și structura textelor înseși, ci la două atitudini fundamentale posibile în raport cu anumite categorii de texte: atitudinea creatorului (a autorului) și atitudinea auditorului (a receptorului). Atît reperele indicate de Lotman pentru cele două „axe" ale clasificării, cît și materialul textual prin care se ilustrează fiecare „tip" de text sînt în consonanță pe de-o parte cu viziunea teoretică *concretă* a autorului, iar pe de altă parte cu ideea centrală în baza căreia *textul cultural* se opune *non-textului* și nu textului non-cultural. Autorul socotește deci mesajele dotate *doar* cu semnificație *infratextuală*, adică general-verbală, *non-texte*, refuzînd astfel produselor verbale obișnuite, curente, calitatea de *texte*. Pentru a putea fi astfel etichetate, mesajele (verbale sau neverbale) trebuie să posede semnificații (informații) suplimentare, determinate de apartenența lor la un sistem cultural „ca tip aparte de autoorganizare a unei colectivități" (Lotman, 1974, 84).

5.5.4. Din punctul de vedere al concepției noastre, care încearcă să susțină și să argumenteze fertilitatea distingerii nivelului *t* de *Tt* în planul unei teorii semiotice, considerăm că atribuirea calificativului de *text* unui obiect lingvistic este decisă de posibilitatea de *a (re)cunoaște situația comunicativă* în care acesta a funcționat sau funcționează ca obiect de schimb, de a corela deci produsul lingvistic cu datele esențiale ale unei situații de comunicare verbală, indiferent dacă ea poate fi sau nu inclusă în sfera situațiilor de comunicare cul-

Scanned with OKEN Scanner

turală. Relaţiile pe care le preconizăm ar putea fi reprezentate grafic în felul următor:

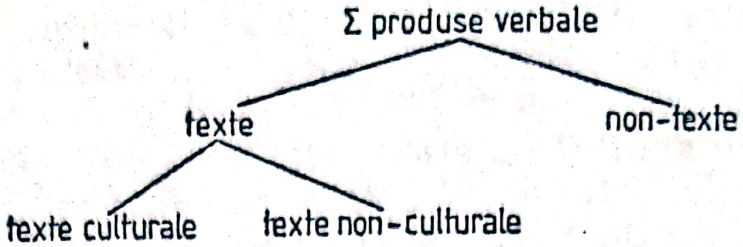

Fără a nega valoarea şi utilitatea punctului de vedere susţinut de semioticianul culturii, vom menţiona doar parţiala lui inadecvare la imaginea teoretică la care aderăm şi care urmează să se contureze mai exact în următorul paragraf (cf. III, 6). Anticipînd acum un aspect important, vom spune că nivelul *tipurilor textuale* din reprezentarea stratificată propusă pînă aici este conceput ca un *nivel al sintezei semiotice* în care sînt concentrate şi codificate cunoştinţe referitoare la *cum* şi *ce* se poate comunica prin vorbire, în situaţii comunicative socializate. Fiecare cultură îşi articulează experienţa cognitivă, acumulată în timp, atît prin intermediul propriei sale limbi, cît şi prin sisteme de coduri nonlingvistice. Efectul intersectării acestor d o u ă categorii de coduri (lingvistice şi extralingvistice) se manifestă în diversele categorii de texte ce aparţin, la rîndul lor, unor ramuri interesate fie de cunoaşterea realităţii (texte istorice, geografice, ştiinţifice), fie de reglementarea relaţiilor sociale (texte juridice, administrative), fie de cunoaşterea conţinuturilor mitice, religioase sau fantastice (cf. Giuliani, Ciliberti, Camboni, 1979, 176—177).

5.5.5. Reprezentarea stratificată a modelului textual, în maniera schiţată pînă la acest punct al discuţiei, conduce *doar* la o înţelegere mai exactă: (i) a relaţiilor dintre *diferitele nivele* ale modelului textual, (ii) a relaţiilor dintre *diferitele tipuri* ale nivelului intermediar şi (iii) a n e c e s i t ă ţ i i d e a e x t i n d e c e r c e t a r e a t e x t u a l ă l a c î t m a i m u l t e s f e r e a l e a c t i v i t ă ţ i i u m a n e î n c a r e o b i e c t u l t e x t u a l a r e o e x i s t e n ţ ă d e c i s i v ă c a s e m n. Socotim că în această din urmă remarcă este sintetizată condiţia

esențială pentru ca deziderateleexprimate sub (i) și (ii) să dobîndească o necesară și suficientă *bază empirică*, alături de justificările de ordin teoretic și metodologic.

6. UN MODEL DISCRIMINATOR-INTEGRATOR AL TEXTULUI

Nivelele operaționale *T*, *t* și *Tt*, așa cum s-a văzut, transpun în ordine perceptivă, și nu într-una constitutivă, trei modalități esențiale de captare a textului, cînd acesta este considerat ca o *entitate globală* (neanalizată).

În cele ce urmează propunem o caracterizare a fiecărui nivel prin reguli (sau operații) *pragmatice*, *semantice* și *sintactice*, în ciuda unor rezerve exprimate față de posibilitatea departajării prea categorice a aspectelor corespunzătoare fiecărei „dimensiuni". Distincția rămîne totuși necesară și profitabilă, cu condiția ca perspectiva asupra relațiilor dintre *semne*, *obiecte* și *cei care le folosesc* (cf. Morris, 1938) să fie amplificată[19], în avantajul unor viziuni mai suple, mai adecvate sistemelor semiotice complexe. Iar domeniul textual este, fără îndoială, un astfel de sistem.

Recursul la sintaxă, semantică și pragmatică are următoarele avantaje:

i. facilitînd examinarea *relativ autonomă* a relațiilor dintre elementele sau mulțimile esențial angajate în orice proces semiotic *(semne, obiecte* și *cei care le folosesc)*, face posibilă atît urmărirea unor aspecte (de exemplu a celor pragmatice) la cele trei nivele preconizate, cît și relevarea inter-relațiilor dintre aspecte

---

[19] O optică „concentrică", dinamică, asupra raporturilor dintre faptele sintactice, semantice și pragmatice apare la Fillmore (1976, 83—104) care, sintetizînd, stabilește următoarea diagramă: „Syntax-(form), Semantics (form, function), Pragmatics (form, function, setting)". Sanda Golopenția-Eretescu (1978, 3—17) pune în evidență și alte (noi) relații posibile între cei trei factori ai semiozei: semne, obiecte și utilizatori, relații prin a căror cercetare aria investigației semiotice se extinde considerabil și profitabil.

Scanned with OKEN Scanner

sintactice, semantice și pragmatice la unul și același nivel, fie el unul *t*, *Tt* sau *T*;

ii. oferă posibilitatea *modelării sensului textual* printr-o integrare progresivă a structurilor de sens obținute prin analiza adecvată fiecăreia dintre cele trei dimensiuni: sintaxă, semantică, pragmatică;

iii. oferă, de asemenea, posibilitatea de a evidenția modul în care trăsături, omogene din punctul de vedere al relației căreia îi aparțin, se particularizează diferit, în funcție de nivelul textual considerat.

Cel de-al treilea parametru pe care îl introducem în modelul textual este dimensiunea comunicativă a vorbirii, cu cele două componente ale ei: *acțională* (β') și *discursivă* (β'') (cf. *supra*, II, 4.2. și 4.3.). *Componenta sistemică* (α) nu apare în modelul textului, explicitarea ei nefiind strict necesară. Componenta *α* este implicit conținută mai întîi în sensul limitativ acordat termenului *text*, atribuit doar obiectelor manifestate verbal, nu și altor obiecte a căror formă de manifestare le circumscrie unor semiotici neverbale și mai este conținută, apoi, în premisa că *înțelegerea-cercetarea textelor-ocurență* nu se poate realiza decît în condițiile cunoașterii aceleiași limbi naturale care s-a folosit și în procesul producerii lor.

Într-o reprezentare schematică, matriceală, care închide toți parametrii menționați, procesul interpretării textului ia aspectul ilustrat în tabelul de la p. 80—81.

Pentru o mai bună înțelegere a soluției preconizate, vom reveni asupra fiecărei chestiuni, printr-o examinare mai detaliată.

6.1. Ca o categorie foarte abstractă și generală, nivelul *T* constă din:

a) *o regulă de comunicabilitate* (în termenii teoriei generale a interacțiunii sau a comunicării);

b) *o regulă (sau reguli) de coerență textuală sau macro-structurală;*

c) *o regulă (sau reguli) de ordine secvențială* (= de linearizare) a unităților textuale manifestate.

Trebuie să remarcăm că, în acest sens, nivelul *T* devine reprezentarea *competenței textuale* sau a *compe-*

Scanned with OKEN Scanner

tenței comunicative verbale. Termenul de *competență textuală* (întrebuințat sinonim cu cel de *competență comunicativă verbală)* denumește abilitatea vorbitorilor de a produce și a înțelege texte sau, mai analitic exprimat, capacitatea umană de a exprima verbal, într-o manieră apropriată situației comunicative, universul extralingvistic perceput (gîndit, presupus, dorit etc.), cu o anumită intenție sau cu un anumit scop. Astfel concepută, *competența textuală* o implică pe cea lingvistică (în sensul ei chomskyan), căreia îi adaugă și un component pragmatic. Nu vom urmări aici nici oscilațiile terminologice ale conceptului și nici inadvertențele sale semantice, de la un autor la altul. Vom preciza doar că în modul definit mai sus competența textuală corespunde conceptului lărgit de competență lingvistică la van Dijk (1972 (a), 315—319), celui de competență comunicativă la Anca Runcan (1977)[20], precum și celor trei tipuri de competențe pe care le distinge Cesare Segre (1979, 84): competență referențială, competență textuală, competență lingvistică[21].

6.2. Dacă ne situăm la nivelul *t* al procesului de modelare textuală, este mai profitabil să facem abstracție de orice relație cu date aparținînd celui de-al treilea nivel preconizat, *Tt*, pe care, prin urmare, îl vom considera, în mod provizoriu, inexistent. Numai prin acceptarea acestui artificiu euristic se pot departaja informațiile specifice fiecărui nivel și operațiile menite să le evidențieze în plan descriptiv. În alternativa exclu-

---

[20] Încercînd să restabilim corespondențele terminologice după *conținutul* termenilor definiți, constatăm că la Runcan *competența comunicativă* este echivalentul conceptului de *competență textuală* în varianta noastră. Diferențele dintre expresii sînt generate de sensul restrictiv acordat termenului *text* de către autoare, spre deosebire de sensul asupra căruia ne-am fixat.

[21] Segre reduce competența textuală la abilitatea de a conecta propozițiile corect formate (pe baza competenței lingvistice) la *forma unui discurs.* Alte opinii se mai găsesc la Petr Sgall (1979, 97), Pier Marco Bertinetto (1979, 145 și 156) și la M. V. Giuliani, A. Ciliberti, M. Camboni (1979, 176).

Scanned with OKEN Scanner

Dimensiunile semiozei	Pragmatica	
Nivelele textului \ Dimensiunile comunicative	acţională	discursivă
T (reprezentarea competenţei textuale)	Regulă de comunicabilitate	
t (nivelul reprezentării lingvistice)	Descrierea interacţiunii comunicative în termenii intenţiilor şi ai reacţiilor verbale produse în şi printr-un text-ocurenţă	Analiza condiţiilor reale ale situaţiei comunicative (configuraţia psihosocială a participanţilor la comunicare, timpul şi locul comunicării)
Tt (nivelul rzprezentării semiotice)	Specificarea funcţiei socio-culturale pentru fiecare mulţime de *t* prin raportare la sistemul de interacţiuni comunicative socializate într-o comunitate etno-lingvistică	Specificarea tipului de situaţie comunicativă caracteristică fiecărei mulţimi de *t* prin stabilirea statutelor socio-culturale, a „momentului istoric" şi a „spaţiului ritualic"

derii oricărei posibilităţi de raportare la sisteme social-culturale, altele decît acela al limbii naturale — captate tocmai *în* şi *prin* operaţii la nivel *Tt* — înţelegerea şi analiza produsului textual la nivel *t* se reduce la cea strict lingvistică sau „infratextuală" (cum o numeşte Lotman).

Scanned with OKEN Scanner

Semantica		Sintaxa	
acţională	discursivă	acţională	discursivă
Regulă de coerenţă textuală		Regulă de ordonare secvenţială (linearizare)	
Descrierea structurii semantice a actelor de vorbire pe care le conţine un text-ocurenţă	Analiza diferitelor unităţi lingvistice de sens şi a procedeelor semantice (lingvistice) de realizare a coerenţei într-un text-ocurenţă	Descrierea sintaxei ilocuţionare a textului-ocurenţă (modul de dispunere a forţelor ilocuţionare într-un text)	Analiza sintactică a unităţilor propoziţionale şi a mijloacelor sintactice (lingvistice) de realizare a coerenţei într-un text-ocurenţă
Specificarea actului comunicativ de bază caracteristic fiecărei mulţimi de *t* prin stabilirea tipului sau a tipurilor de acte de vorbire compatibile cu structura semiotică globală a fiecărei clase de *t*	Specificarea structurii semantice referenţiale şi a tipului (tipurilor) de coerenţă semantică textuală care stau la baza unei clase de *t*, în acord cu sensul actului comunicativ corespunzător	Specificarea tipului sau a tipurilor de acte de vorbire caracteristice unei clase de *t* şi a condiţiilor care determină o anumită distribuire discursivă a lor	Specificarea unităţilor semiotice caracteristice unei clase de *t* şi a regulilor (convenţiilor) de ordonare secvenţială a unităţilor în structuri semiotice

Conform ipotezei acceptate, o reprezentare cu caracter general a nivelului *t* trebuie să conţină:

a) Descrierea interacţiunii dintre participanţii la comunicare, ca rezultat al analizei condiţiilor reale ale situaţiei comunicative în care are loc interacţiunea verbală. Factorii esenţiali reflectaţi în descriere vor fi:

(i) *protagoniştii comunicării* (emiţătorul şi receptorul), prezentaţi ca două sisteme interacţionale ale căror *prin-*

Scanned with OKEN Scanner

cipale atribute psiho-lingvistice sînt determinate de configurația lor socio-lingvistică și de apartenența la o anumită colectivitate etnică, reflectată în sistemul lingvistic al limbii naturale utilizate. În acest caz, la protagoniști se pot întîlni *comportamente lingvistice* de felul următor: *respectarea* vs *încălcarea* — deliberată sau nu — a normelor limbii (dialectului), opțiunea pentru o anumită *modalitate frastică*[22] (asertivă, interogativă, imperativă, invocativă) sau pentru un anumit *mod enuntiativ*[23] (indirect, direct sau mixt). Comportamentul lingvistic al participanților într-o situație de comunicare trebuie corelat, la nivelul *t*, cu categorii generale ale structurii sociale, cum ar fi cele propuse de Greimas (1976, 69—70): *feminin* vs *masculin*, *infantil* vs *adult*, *inferior vs* (*superior* vs) *neutru* (= categorii morfo-sociale centripete) sau *sacru* vs *profan*, *secret* vs *public*, *extern vs intern* (= categorii centrifuge);

(ii) timpul (momentul) real al comunicării;

(iii) locul (spațiul fizic al) comunicării.

b) Analiza și descrierea structurii semantice a actului (actelor) de vorbire, avînd la bază atît *interpretarea unităților lingvistice de sens* (cuvinte, sintagme, propoziții/fraze) din care este alcătuit textul-ocurență, cît și

---

[22] Dacă fraza nu mai este considerată (doar) unitate a *limbii* ca sistem, ci unitate a *discursului*, a activității de vorbire, atunci modalitățile: *asertivă*, *interogativă* sau *imperativă* (la care am mai adăugat-o și pe cea *invocativă*) ale predicației „nu fac decît să reflecte cele trei comportamente fundamentale ale omului care vorbește și acționează prin discurs asupra interlocutorului său: vrea să-i transmită un element de cunoaștere, să obțină o informație, sau să-i transmită un ordin" (cf. Benveniste, 1966, 130 și idem, 1974, 84—85).

[23] Într-o amplă examinare istorică a *genurilor literare*, Genette, 1979, relevînd eroarea comisă cînd categoriile platoniciene (reluate modificat de cele aristotelice) de *diegesis* (relatare pură), *mimesis* (imitare pură a actului comunicativ, prin dialog) și *mixt* (cf. p. 14—17) au fost interpretate ca genuri literare, restabilește valoarea lor originară, de *moduri enunțiative* sau „forme naturale" ale enunțării (cf. p. 68, 71—72). Aceste moduri enunțiative reprezintă o categorie, „trans-istorică și trans-lingvistică", al cărei caracter universal e determinat de universalitatea situațiilor pragmatice (cf. Genette, 1979, 79). Fillmore (1976, 93) afirmă că există trei mijloace principale de prezentare a vorbirii în discurs, numite: „quoting", „reporting" și „representing".

Scanned with OKEN Scanner

totalitatea informațiilor, *relevante din punct de vedere semantic*, obținute în etapa analitică anterioară, dominată de viziunea pragmatică. În cadrul și pe baza acestor informații se construiește reprezentarea semantic referențială a textului-ocurență.

c) Analiza și descrierea sintaxei locuționare și ilocuționare *a textului*, pe baza analizei *unităților sintactice ale limbii* prin care se realizează textul-ocurență.

Acest mod de a înțelege o posibilă reprezentare textuală la nivel *t* necesită următoarele precizări:

6.2.1. Limbajul descriptiv poate utiliza oricare dintre soluțiile analitice *lingvistice* elaborate în cadrul diverselor școli sau orientări în cursul evoluției acestei discipline ori poate recurge la o manieră simbolică, de tipul limbajului logic sau matematic.

6.2.2. Cele trei seturi de operații descriptive vizează prioritar (nu exclusiv) aspecte pragmatice, semantice sau sintactice, o separare absolut tranșantă, chiar în plan teoretic, fiind puțin probabilă.

6.2.3. Ordinea de succesiune a etapelor descriptive: pragmatică — semantică — sintaxă reflectă o mentalitate teoretică conform căreia *înțelegerea și/sau interpretarea fenomenului textual* depinde, în mod esențial, de corecta cunoaștere a aspectelor pragmatice[24], chiar în condițiile în care optica interpretativă este una exclusiv lingvistică, așa cum am preconizat-o pentru nivelul *t*.

6.2.4. *În practica analitică* ni se pare că nu poate fi vorba de o dezvoltare unică și unidirecțională, de la pragmatică la sintaxă și nici invers. Considerăm necesar

---

[24] Importanța cunoașterii aspectelor pragmatice s-a conturat treptat, paralel cu efortul unor lingviști și al unor logicieni de a-și asuma obligația explicării sensului referențial în relație cu funcția comunicativă a limbajului. P. F. Strawson (1970, 32) afirmă: „Nu putem spera să înțelegem discursul dacă nu ținem seama de scopul comunicării". Pentru necesitatea includerii și examinării *pragmaticii* în studiul practicii discursive pledează și Benveniste (1970, 26—28), van Dijk (1976, 53—82), Fillmore (1976), Wunderlich (1976, 251—277). La Valeria Kukharenco (1979, 235) ideea este exprimată categoric: „Proprietatea de bază a unui text (care nu se observă și în propoziție, ca model lingvistic abstract) este relevanța sa pragmatică".

Scanned with OKEN Scanner

ca nu numai în analiză, care este mult mai strict dependentă de obiectul aplicației sale, ci și în descriere (=sinteză) să fie reflectat caracterul „circular" al procesului de înțelegere-interpretare textuală. Această recomandare nu trebuie socotită drept expresia unui mod elementar de a trata *modelul* ca o simplă copie a obiectului său. Recomandarea este, de fapt, consecința convingerii că revenirea, cel puțin o dată, la pragmatică (și apoi la celelalte două componente), urmînd o cale inversă primului demers, duce la rezultate superioare în planul înțelegerii semnificațiilor textuale și face posibilă emergența structurii *funcționale* a textului.

6.2.5. În interiorul oricărei societăți evoluate există o experiență tipologică, materializată fie într-o tipologie a textelor, cunoscută (eventual elaborată) și acceptată, fie cel puțin în elemente ale unei astfel de tipologii. Prin urmare, *în practica analitică,* nici un demers aplicativ nu se poate sustrage, implicit (cel mai adesea) sau explicit, *constrîngerilor instituite printr-o distribuire tipologică-funcțională a fenomenelor textuale.* Tocmai de aceea, printre numeroasele analize efectuate asupra unor texte particulare, în epoca culturii (europene) moderne, nu putem descoperi prea multe care să ilustreze, în exclusivitate, o optică *t.* Majoritatea analizelor sau a comentariilor exprimă direct sau reflectă indirect acceptarea, de către interpret, a unor parametri tipologici sub a căror incidență se desfășoară întregul proces analitic. Termeni ca: „analiză literară", „comentariu literar", „critică literară" nu lasă nici un fel de îndoială asupra perspectivei tipologice care guvernează demersul textual pe care îl numesc. Nu este însă literatura singurul domeniu unde remarca noastră rămîne valabilă. Să nu uităm exegezele biblice sau analizele (fragmentare) ale unor discursuri oratorice, realizate anterior secolului nostru.

6.2.6. Totuși, există și o direcție analitică foarte apropiată de reprezentarea „ideală" *t:* este vorba de activitatea filologică, menită să asigure stabilirea textului autentic (literar, științific, juridic) „printr-o

Scanned with OKEN Scanner

critică a textelor, adică prin examinarea atentă a tuturor particularităților *textologice, grafice și lingvistice"* (s.n. — C.V.) (cf. Gheție, Mareș, 1974, 10), precizîndu-i: *paternitatea*, prin identificarea autorului, *data* și *locul apariției* lui. Chiar dacă scopul activității filologice diferă de cel al analizei textuale la nivelul *t*, mijloacele folosite, ca și o parte din rezultatele obținute, coincid. În ambele cazuri interesează cunoașterea sau restabilirea condițiilor *reale* ale situației comunicative (emițătorul = autorul, locul = spațiul și timpul = momentul producerii textului) *prin*, sau *împreună cu* descrierea lingvistică a textului.

6.2.7. Problema distincției dintre caracterul scris/oral al textului-ocurență a fost pusă în repetate rînduri. Dacă încercăm să o luăm în discuție din perspectiva nivelului *t* al cunoașterii obiectului textual, atunci ni se pare că trebuie discriminate două aspecte. Primul se referă la relevanța/irelevanța expresiei verbale *scrise* pentru atribuirea calificativului de *text* unei secvențe de propoziții/fraze, în timp ce al doilea aspect privește necesitatea unor modificări în efectuarea analizei, în ordinea etapelor acesteia, în funcție de modul de manifestare — scris/oral — a textului-ocurență.

Examinînd raportul dintre *situația comunicativă (externă* și *internă)* și categoria de *text (cultural)*, Michael Titzmann (1979, 101—122) constată că *produsele verbale scrise*, încorporîndu-și parțial sau total datele situației comunicative externe, transformate, tocmai prin aceasta, în situație de vorbire internă, verbalizată, sînt recunoscute și considerate drept *texte culturale*, spre deosebire de cele *orale*. Pentru *a deveni texte*, produsele verbale orale pretind o transpunere în formă scrisă, împreună cu transcrierea situației comunicative externe în situație comunicativă internă. Trebuie să arătăm că afirmațiile lui Titzmann referitoare la condițiile necesare pentru ca o uteranță sau o secvență de uteranțe să fie considerate *texte* sînt valabile pentru o cercetare textuală circumscrisă nivelului *Tt*. Ca expresie a unei interpretări lingvistice „purificate" de alte criterii interpretative, nivelul *t* nu poate (și nu este nevoie) să dea seama asupra categoriei de *text cultural*, ci doar asupra celei

Scanned with OKEN Scanner

de *text*. Cu alte cuvinte, dacă atribuirea calificativului de text este determinată de capacitatea unui receptor uman de a *(re)cunoaşte situaţia comunicativă* în care obiectul lingvistic a funcţionat sau funcţionează specific (atît în raport cu alte obiecte — nelingvistice — prezente, cît şi cu alte obiecte lingvistice care nu îndeplinesc acelaşi rol), atunci felul în care luăm act de situaţia comunicativă dată (direct sau mediat prin scris) nu reprezintă o condiţie pertinentă a categoriei de text, ci, eventual, a categoriei de text cultural (cf. *supra*, 5.5.4.).

Cînd textul are iniţial o formă de manifestare orală şi este ulterior înregistrat prin mijloace tehnice (peliculă, bandă magnetică) în vederea descrierii, el conţine (în imagine) sau explicitează (prin indicaţiile celui care a efectuat înregistrarea pe bandă) persoanele antrenate în producerea textului, locul şi momentul producerii lui. În asemenea condiţii, sarcina analistului este aceea de a examina structura şi semnificaţia lingvistică a textului, în raport cu *situaţia comunicativă cunoscută*[25]. Cînd textul are de la început o formă de manifestare scrisă (de la scrisori particulare[26], pînă la scrieri al căror statut tipologic nu este în vreun fel indicat *ab initio)*, analistul (ca şi „clasicul" filolog) trebuie să găsească indicii materiale care, împreună cu semne de tip indicial ale textului, să-i dea posibilitatea de *a reconstitui valorile reale ale parametrilor situaţiei comunicative iniţiale*. Procesul analitic al determinării caracteristicilor unei 'mulţimi de lumi' („World sets"), în care un text-ocurenţă a fost utilizat în mod adecvat, poartă numele de

---

[25] Recomandarea expresă pentru o metodologie *dinamico-contextuală*, menită să asigure înregistrarea şi interpretarea faptelor de limbaj „nu izolat, separate artificial de contextul lor, ci împreună cu întreaga situaţie reală în care urmează să fie studiate, *notîndu-se aşadar întreaga situaţie*" se găseşte la Tatiana Slama-Cazacu (1968, 123).

[26] Analiza efectuată unei scrisori particulare (cf. Sanda Golopenţia-Eretescu, 1975, 491—494) reprezintă, după opinia noastră, cea mai apropiată ilustrare a modelului *t*, aşa cum l-am preconizat.

Scanned with OKEN Scanner

contextualizare externă la Fillmore[27] și este diferențiat de procesul *contextualizării interne*, ca determinare a mulțimii de 'lumi posibile' compatibile cu mesajul conținut *în discurs*. Este ușor de înțeles că în condițiile situației comunicative orale contextualizarea externă se reduce la descrierea aspectelor date, cunoscute, eliminîndu-se astfel etapa determinării lor.

Confruntarea descrierilor efectuate pe baza situațiilor de comunicare orală cu cele obținute prin contextualizare externă (în cazul textelor-ocurență scrise) nu este lipsită de interes. O asemenea confruntare ar putea fi profitabilă deopotrivă pentru cercetarea lingvistică, sociologică și pentru cea literară. Cea dintîi ar dobîndi nu numai o mai mare capacitate de cuprindere și aprofundare a valențelor sociale ale limbajului, ci și mijloacele mai exacte pentru inventarierea, descrierea și clasificarea actelor de vorbire. Sociologia, la rîndul ei, poate găsi în aspectele pragmatice ale cercetării textuale un cadru larg, dar concret, adecvat propriilor sale sarcini. În ce privește cercetarea literară, rezultatele unei atari confruntări ar putea fi mai concludente. Se știe că textul literar verbalizează (transpune în plan verbal) cele mai variate situații de comunicare, interpretate sau comentate din multiple unghiuri de vedere. Factorii situațiilor comunicative (protagoniștii, locul, timpul) sînt nu numai specificați ci și, adesea, descriși verbal prin cele mai particulare note. Ni se pare că o investigație a textelor literare orientată în direcția întocmirii unui inventar cît mai bogat al situațiilor comunicative conținute ar merita să fie realizată în scopul unor sistematizări ulterioare. Optica interpretativă a unei asemenea investigații rămîne una *t*, chiar dacă se folosește ca material de observație tipul textual literar.

6.3. Orice reprezentare a textelor-ocurență la nivelul *tipului textual* este expresia unor cote superioare pe care cunoașterea noastră le poate atinge în cursul pro-

---

[27] Cf. 1976, 88—89, unde autorul consideră examinarea celor două aspecte ale contextualizării, *externă* vs *internă*, drept una dintre sarcinile majore ale „gramaticienilor discursului".

Scanned with OKEN Scanner

cesului de analiză-interpretare textuală. Pornind de la valori generalizate ale tuturor componenților textuali, o asemenea reprezentare este în măsură să evidențieze funcționalitatea textelor într-un sistem socio-cultural particular.

Un model *Tt* (general) este necesar să conțină:

a) Descrierea sistemului de interacțiuni comunicativ-verbale pe baza comportamentelor lingvistice dirijate de rolurile socio-culturale ale unei comunități etno-lingvistice, într-un anumit moment al (istoriei) ei. Vom observa că în acest caz, variațiile, practic infinite, ale parametrilor situației comunicative sînt reduse la o mulțime finită de *categorii tipologice* pentru fiecare factor în parte. Efectuarea operațiilor de reducție pentru obținerea unor valori globale are în vedere că:

(i) *rolurile comunicative* (emițător și receptor) nu mai sînt tratate în particularitatea lor psiho-socială legată de variabilitatea practică, reală, a situațiilor comunicative, ci ca *statute (roluri) socio-culturale*, reprezentînd „o constelație de sensuri comune învățate prin care un individ poate intra în *relații de interacțiune persistente, consecvente și recunoscute*, (s.n. — C.V.) cu alți indivizi" (Bernstein, 1975, 253). Relațiile de această natură sînt rezultate ale intențiilor socializate (sau *funcții socio-culturale*) care dirijează comportamentul lingvistic al vorbitorilor în aspectele lui esențiale (cf. Wundarlich, 1975, 182). Componenta care asigură interpretarea sensului textual conform unui sistem de acțiune ce rămîne constant pe tot parcursul desfășurării unui eveniment comunicativ verbal, fiind dominat de aceeași funcție socio-culturală, este *pragmatica instituțională* (cum o numește Wunderlich, 1976, 264—273), în timp ce interpretarea sensului textual conform rolurilor socio-culturale ce pot genera anumite categorii *specifice* ale intențiilor comunicative o asigură *pragmatica situațională* (tot ca la Wunderlich). În sistemul nostru, celor două categorii de pragmatici le corespund: *pragmatica acțională* și, respectiv, cea *discursivă*;

(ii) *timpul*, alt factor al situației comunicative (alături de loc) poate avea, în limbajul descriptiv, *valori globale*, în virtutea libertății noastre teoretice de a include mo-

Scanned with OKEN Scanner

mente diferite, din punct de vedere fizic, în unul și același interval, delimitat în raport cu altele, printr-o „cronologie istorică". În această ipostază, *prezentul comunicativ* reunește, printr-o convenție cultural-istorică, o suită de momente „prezente", articulînd o *durată* cultural-istorică, denumită de obicei prin calificative ca: epoca actuală (modernă, contemporană), epoca medievală, clasică etc. Justificarea empirică a unei asemenea libertăți de comprimare temporală se află în caracterul omogen, din punct de vedere lingvistic (relevat printr-o descriere de tip *t*), al unui anumit grup de produse textuale;

(iii) *locul* situației comunicative ia aspectul unui „spațiu ritualic" care, eliminînd variațiile particulare, nesemnificative pentru configurația complexului situațional, se definește prin constanta spațială comună (sau constantele spațiale comune) unei mulțimi de situații.

b) Descrierea semantică a categoriilor de bază ale actelor de vorbire[28], deci ale tuturor acelora care, puse în relație cu funcțiile socio-culturale, pot caracteriza *clase de t*, circumscriindu-le unuia și aceluiași act comunicativ de bază, precum și descrierea tipurilor de structuri semiotice (sau macro-structuri semantice referențiale) obținute prin compararea, caracterizarea și selectarea aspectelor semantice specifice mulțimilor de *t*. Pentru a putea da seama de anumite categorii ale *coerenței textuale*[29] sau de grade diferite de coerență pen-

---

[28] Pentru categoria actelor ilocuționare (care nu epuizează sfera actelor de vorbire), menționăm, ca o încercare taxonomică cu utile sugestii teoretice și analitice, lucrarea lui Searle, *A classification of illocutionary acts*, 1976. Pe baza unor „dimensiuni" *semnificative din punct de vedere lingvistic*, cum ar fi scopul ilocuționar („illocutionary point (or purpose)"), „direcția potrivirii dintre cuvinte și lume" și „starea psihologică exprimată", autorul propune următoarele cinci categorii de bază ale actelor ilocuționare: „representatives (or assertives)", „directives", „commissives", „expressives" și „declarations".

[29] Trebuie remarcată diversitatea mijloacelor de abordare a *coerenței* și varietatea „speciilor" menționate sau puse în discuție. Semnalăm cîteva dintre cele mai recente și prestigioase contribuții în această problemă: Greimas, 1976, 20—21; Halliday, Hasan, 1976; Bertinetto, 1979, 153; Genot, 1979, 535; Raible, 1979, 63; Vasiliu, 1979, 450—415; idem, 1980.

Scanned with OKEN Scanner

tru diferite tipuri sau sub-tipuri de texte, semantica generală a nivelului *Tt* trebuie dotată și cu o descriere a legăturilor globale de sens pe care clasele de texte le întreţin cu sisteme extralingvistice[30] implicate în actul producerii sensului, alături de cele lingvistice. Este vorba, în acest caz, de o coerenţă textuală pragmatic justificată, numită de unii și *coerenţă tematică*[31].

c) Un inventar al *unităţilor semiotice* specifice claselor de texte și al regulilor de ordonare a acestor unităţi în structuri de tip sintactic discursiv, alcătuind ceea ce s-ar putea numi „bazele sintaxei discursiv-compoziţionale"[32]. Inventarul trebuie dublat de un repertoriu al *tipurilor de acte de vorbire* (prezente în fiecare mulţime

---

[30] Ocupîndu-se de posibilităţile și limitele descrierii metalingvistice a *sensului unui text* literar, Eimermacher (1979, 171) subliniază dificultăţile generate de existenţa unor sensuri potenţiale, latente, manifestate în elementele lui, dar imposibil de dedus numai din relaţii cu sisteme de același ordin: lingvistic și literar. Descoperirea și interpretarea sensurilor latente, cauzate de conexiunea textului cu „serii" sau suprastructuri (etice, filozofice etc.) ale unor epoci, genuri etc., pretind cunoașterea sistemelor specifice acestor „serii" sau suprastructuri și a inter-relaţiilor care se actualizează în fiecare text.

[31] Cf. Bertinetto (1979, 157—158) care constată, lapidar, că pînă și dialogurile absurde ale lui Eugen Ionescu au *coerenţă tematică*, deși sînt *semantic inconsistente* și că în vorbirea schizofrenică, dincolo de suprafaţa dereglată, se poate găsi o legătură tematică de sens.

[32] O asemenea viziune ni se pare că este anticipată de Mukařovsky (1974, 395—404), cînd examinează modul de „creare", printr-un proces dinamic, a sensului *propoziţiei* și, în baza omogenităţii de „structură semantică", a sensului tuturor ansamblurilor superioare propoziţiei: aliniatul, capitolul sau textul întreg. Dacă se ţine seama de faptul că prin expresia „structură semantică a propoziţiei" autorul se referă mai curînd la regulile („principiile") care guvernează *structurarea semnelor* în vederea producerii sensului, atunci nu mai este surprinzătoare deplasarea în sfera sintaxei semiotice a ceea ce, la Mukařovsky, este tratat ca o problemă de semantică. În consensul precizării făcute, citățm următorul pasaj: „«analiza compoziţiei» nu va mai fi osîndită la încremenire dacă se vor aplica principiile dinamicii semantice (...); se dobîndește posibilitatea de a ajunge la depistarea «formală» și totuși concretă a «gestului semantic», care organizează opera ca unitate dinamică de la elementele cele mai simple la conturul cel mai general" (Mukařovsky, 1974, 404—405). Cf. și tipul de 'coerenţă structurală' la Bertinetto (1979, 153).

Scanned with OKEN Scanner

de *t*), împreună cu regulile care stabilesc condițiile distribuirii lor discursive.

Ne vom opri în continuare asupra unora dintre aspectele mai delicate pe care le implică imaginea teoretică propusă pentru construcția nivelului denumit *tip textual.*

6.3.1. L-am conceput pe *Tt* ca nivel al *reprezentării-interpretării semiotice* (vs lingvistice) a textelor-ocurență. Delimitarea: *semiotic* vs *lingvistic* ne obligă să subliniem că *nu excludem* limba din categoria sistemelor semiotice, dar nici nu socotim că ar fi suficientă capacitatea ei de a „traduce" în expresie verbală oricare altă semiotică (cf. Benveniste, 1974, 61) pentru a ne îndreptăți să-i subordonăm toate celelalte sisteme semiotice care, în felul acesta, și-ar pierde autonomia și, consecutiv, dreptul la existență. În al doilea rînd, prin distincția terminologică *lingvistic/semiotic* încercăm să exprimăm conceptual posibilitatea separării, *în domeniul textual,* a funcționării general-verbale a semnelor lingvistice, de o funcționare a lor modificată în cadrul altor sisteme (suprapuse sau incluse), în ciuda identității substanțiale a semnului utilizat (cf. Benveniste, 1974, 53—54) — cel lingvistic în cazul acesta.

6.3.2. Într-o manieră nu foarte analitică, vom considera că este posibilă o definire a categoriei *Tt*[33] ca reprezentare a unei structuri semantico-sintactice (de bază), dominată de o funcție socio-culturală constantă pe toată durata interacțiunii comunicative al cărei produs este un *t.* Interacțiunea trebuie să se desfășoare într-o situa-

---

[33] Definiții asemănătoare apar la Bertinetto (1979, 145—146), care afirmă că „un T este o mulțime de enunțuri (sau un singur posibil enunț), care este a) tematic coerentă, b) investită cu o funcție comunicativă dependentă de potențialul ilocuționar definit printr-o ordine clară, c) produsă înăuntrul unei performanțe comunicative concrete (în termenii spațiului și ai timpului)", sau la Kukharenco (1979, 235): „Un text este generat și funcționează numai ca un (proces al) reflectării unui anumit fragment al realității și este totdeauna orientat din punct de vedere comunicativ și limitat din punct de vedere situațional". Aceste definiții nu conțin însă specificările necesare cu ajutorul cărora s-ar putea distinge între tratarea textului ca unitate lingvistică și tratarea lui ca unitate semiotică (culturală).

Scanned with OKEN Scanner

ție comunicativă caracterizată prin constanța celor trei parametri: roluri socio-culturale, interval „istoric" de timp și spațiu „ritualic". Schematic, ceea ce am spus poate lua următorul aspect:

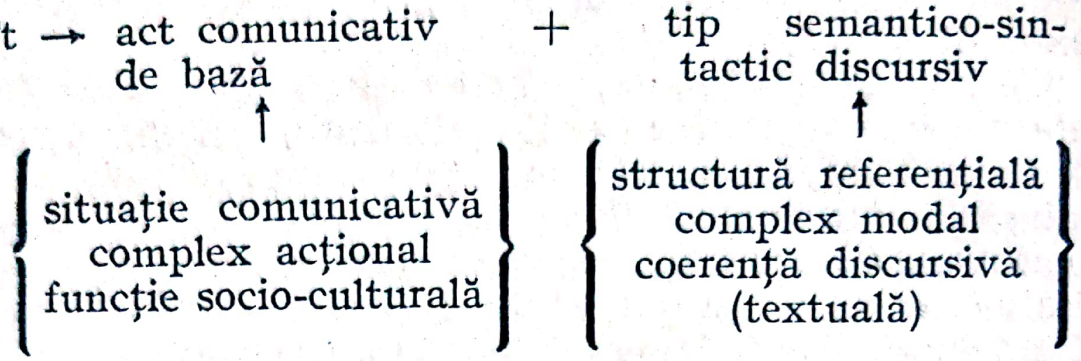

6.3.3. În procesul delimitării și al caracterizării diferitelor *tipuri de texte*, un rol esențial revine reliefării *structurilor semantic-referențiale globale* (ca structuri abstracte și generale) ce stau la baza a numeroase variante din cadrul aceleiași clase de *t*, structuri în care *modalitatea logică dominantă* sau modalitățile logice de bază pot fi considerate mărci ale tipurilor de texte.

6.3.4. Remarca de sub 6.3.2. s-ar putea sprijini pe rezultate la care s-a ajuns în elaborarea unei teorii a narativității, concepută, de exemplu, ca o semiotică a acelor „instanțe autonome" (cf. Greimas, 1975, 172) pe care le reprezintă structurile narative. Vom spune însă că pentru domeniul cercetărilor textuale nu ni se pare profitabil un demers analitic al cărui punct de pornire s-ar plasa la nivelul „imanent" al narațiunii, „unde narativitatea se află situată și organizată înaintea manifestării ei" (idem, 171), nu numai fiindcă un asemenea demers elimină, în mod deliberat, natura și variațiile posibile ale substanței *în* și *prin* care se manifestă, ci și pentru că introduce riscul de a reduce orice structură semantică textuală la una de tip narativ, omniprezentă și tiranică.

6.3.5. De îndată ce o (nouă) structură semantico-sintactică discursivă se cristalizează, ea dobîndește caracter convențional și începe să funcționeze ca un filtru tipologic sau restricție culturală, *cel puțin* în limitele spațiului etno-lingvistic în care s-a produs.

Scanned with OKEN Scanner

6.3.6. Disocierea *act de vorbire-enunț* (conținut propozițional), unanim acceptată la nivelul frazei, își găsește un corespondent adecvat la nivelul textului în categoriile *act comunicativ* vs *discurs*. Din perspectiva tipologiei textuale, disocierea devine cu atît mai importantă cu cît *schimbarea complexului acțional* sau *deteriorarea lui voită*, în condițiile menținerii aceleiași macrostructuri discursive, poate determina transformări fie în statutul tipologic al textului, în primul caz, fie în optica (atitudinea) interpretării referentului, în cel de-al doilea. Avem în vedere aici posibilitatea ca o structură de tip narativ, de exemplu, să se regăsească și în texte produse în condițiile comunicării curente (neutre), și în cele ale comunicării literare, folclorice sau în altele, probabil. Tipul de *structură semantico-sintactică argumentativă* stă la baza textelor științifice, dar și a celor comentative (interpretative). În asemenea cazuri, deosebirile tipologice sînt cauzate de diferențe esențiale în componența complexului acțional, avînd drept cauză (sau consecință) *schimbarea funcției socio-culturale*, a tipului de interacțiune comunicativă.

Cînd complexul acțional specific unui anumit act comunicativ de bază este alterat prin atașarea unei intenții suplimentare, în textele generate *nu se produce o schimbare a caracterelor structurale definitorii pentru tipul textual respectiv*, ci una care afectează *atitudinea* în raport cu referentul (= un alt text sau un alt tip de texte), din serioasă (sau neutră) în: *parodică, satirică, ironică, aluzivă, polemică, mincinoasă*. Efectul unor asemenea modificări constă în producerea textelor care, *din punct de vedere tipologic*, pot fi considerate *hibride* sau *nespecifice* (unde termenii nu trebuie interpretați în sens axiologic, decît prin raportare la un criteriu unic, acela al tipologiei).

6.3.7. Nivelul *Tt*, ca expresie imediată a *categoriei culturale de text*, este preponderent *pragmatic*, fiindcă factorii cu rol decisiv în constituirea *tipurilor* sînt factori de natură pragmatică, astfel încît înseși aspectele semantico-sintactice la acest nivel sînt determinate prag-

Scanned with OKEN Scanner

matic, în măsura în care atît producerea cît și (re)cunoașterea lor depind de cunoașterea unor *condiții* externe în raport cu produsul lingvistic.

6.3.8. Ca un fenomen compensatoriu, în raport cu cel menționat sub 6.3.7., se manifestă procesul de *semantizare* a unor elemente pragmatice care, dobîndind expresie verbală, pătrund în dimensiunea semantică a textului. Descoperirea acestor „semne ale semantizării" se poate face în cursul trecerii de la nivelul interpretării *t*, la cel al interpretării *Tt*. Foarte frecvent, în urma analizei *t* a unui text-ocurență rămîn semne verbale și neverbale a căror interpretare (al căror sens) depinde de cunoașterea unor instrucțiuni (reguli) pragmatice, esențiale pentru *caracterizarea globală* a fiecărei clase textuale. În epoca modernă, de exemplu, asemenea instrucțiuni, adesea instituționalizate, menite să dirijeze comportamentul psiho-socio-cultural al grupurilor umane receptoare, au dobîndit expresie verbală, lexicalizîndu-se în „inscripții" care preced discursul (textul-ocurență) propriu-zis, cum ar fi: *Roman, Poeme, Eseu,* sau *Decret, Lege,* sau *Interviu, Studiu* etc.

6.3.9. În importanța accentuată atribuită *pragmaticii* în construcția nivelului *Tt* se reflectă și rolul hotărîtor acordat de noi *funcției socio-culturale* în determinarea diferitelor tipuri de texte, funcție pe care *nu o opunem* pragmaticii[34], pentru că o socotim, mai curînd, corolarul ei. Ideea aceasta rezultă și din considerațiile teoretice ale lui Sebeok (1974, b 29) cu privire la caracteristicile unei *definiții funcționale* a semnului, care trebuie să fie „pragmatică, extrinsecă, dar dinamică; ea este fondată pe variațiile diferiților constituenți ai unui model complet al procesului comunicativ descris".

6.3.10. La nivel *t*, textul-ocurență este tratat atît ca

---

[34] Abordînd sumar chestiunea raportului dintre funcțional și pragmatic, Lotman (1974) le separă tranșant, afirmînd: „Atunci cînd vorbim despre insuficiența analizei semantice și sintactice a unui text nu le opunem o abordare pragmatică, ci una funcțională" (p. 94). Dar de vreme ce funcția nu este altceva decît „rolul social" al textului sau „relația reciprocă dintre sistem, realizarea lui și cuplul E—R" (p. 80), atunci termenii *funcțional* și *pragmatic* nu mai pot fi puși într-o relație disjunctivă.

Scanned with OKEN Scanner

semn al lumii reflectate prin unităţile lui (cuvinte, propoziţii), cît şi ca semn al celui care l-a produs, datorită structurii acţionale. Un text-ocurenţă, *calificat tipologic*, conservă aceeaşi dublă valoare de semn, cu precizarea că structura acţională nu mai este doar — sau în primul rînd — expresia intenţionalităţii individului, ci aceea a unui grup socio-cultural delimitat, într-un anumit „moment istoric" şi în limitele unui anumit spaţiu etnolingvistic. Ni se pare că poate fi acceptată opinia conform căreia orice text-ocurenţă, luat în considerare ca reprezentant al unui *tip textual*, devine semnul funcţiei pe care o îndeplineşte într-o anumită societate.

6.3.11. Construcţia teoretică a unei tipologii semiotice a textelor, destul de nuanţată pentru a deveni relevantă şi profitabilă în diverse investigaţii cu caracter aplicativ, disociind planuri şi categorii variate, trebuie să găsească şi soluţia coroborării acestora, pentru a se constitui într-un instrument capabil să conducă la cunoaşterea cît mai exactă a sensului textual.

6.3.12. Un studiu tipologic sistematic, conceput unitar, ar putea, pe de-o parte, să satisfacă cerinţa „de a reconstrui tipurile de texte ale unei culturi date cu metode ale teoriei textului" (Titzmann, 1979, 113), iar pe de altă parte să verifice în ce măsură tipurile sînt sau tind să devină universale ori cel puţin caracteristice unor arii care depăşesc cu mult pe acelea ale unei limbi. Un asemenea studiu ar avea şansa de a contribui, dintr-o altă perspectivă, la cercetarea tipurilor de culturi.

6.4. *Conceptul de text*, în modul definit mai sus, îşi înglobează şi tradiţionalul *context*[35] care, în aceste condiţii, nu mai rămîne o categorie oarecum exterioară, ci devine o latură constitutivă a textului, complet specificată.

---

[35] Pentru ideea unei legături lăuntrice a contextului cu textul pledează şi Giuliani, Ciliberti, Camboni (1979, 176), Berruto (1979, 502—503), Hasan (1979, 181—182) şi Segre (1979, 80). Prin ordinea în care am citat autorii am încercat să sugerez treptata atenuare a caracterului tranşant, categoric, al expresiei prin care îşi susţin opinia.

Scanned with OKEN Scanner

7. PRECIZĂRI ASUPRA STRATEGIEI ÎN CERCETAREA SEMIOTICĂ A TEXTULUI CRITIC LITERAR

Limbajul (sau textul) critic literar este conceput ca un *model*[36], adică o reprezentare idealizată și, prin aceasta, aproximativă, globală, a clasei de obiecte reale, *textele de critică literară românească.*

7.1. Într-o cercetare care încearcă să pună în evidență natura particulară a unui sub-limbaj oarecare aparținînd limbii naturale — în cazul dat, al limbajului critic literar — sînt posibile două căi euristice:

7.1.1. un traiect teoretic avînd ca punct de plecare procesul comunicativ specific în care are loc actul de comunicare dat, urmat de etapa analizei *unor* structuri textuale;

7.1.2. modalitatea inversă, care constă în descrierea gramaticală (semantică și sintactică) exhaustivă a textelor, în conformitate cu gramatica limbii naturale, pentru ca, abia apoi, unele structuri lingvistice să fie corelate cu tipul situației comunicative date.

Cele două modalități menționate ar corespunde componentelor teoretice denumite de J. Petöfi (1973, 1975) *con-textuală* și, respectiv, *co-textuală.* Cea dintîi este dominată de dimensiunea pragmatică a cadrului semiotic global, în timp ce a doua se axează pe dimensiunea semantică (lingvistică) și sintactică a textului.

---

[36] Comentînd caracteristicile și importanța modelelor în știință și artă Pierre Auger (1965, 3—16) subliniază o trăsătură relevantă: pe măsură ce construcția logică a modelului se rafinează, confruntarea lui cu obiectul aproximat poate determina descoperirea, la acesta, a unor însușiri necunoscute încă, neglijate sau ignorate. Pentru M. Bunge (1974, 223), „Corespondența dintre modelele teoretice și referenții lor nu este punctuală ci globală, o corespondență *de-la-sistem-la-sistem*" (s.a., M.B.). Solomon Marcus (1975, 175—176) aduce alte precizări, constatînd că atunci „Cînd spunem că *B* este un model al lui *A*, înțelegem că *B* este destul de asemănător cu *A* pentru ca rezultatele obținute în studiul lui *B* să păstreze o anumită pertinență și în raport cu *A*; dar, în același timp, *B* este destul de diferit de *A* pentru a face posibilă existența unei metode compatibile cu natura lui *B*, dar incompatibilă cu natura lui *A*".

Scanned with OKEN Scanner

Opțiunea noastră pentru demersul euristic de sub 7.1.1. se întemeiază pe următoarele argumente:

a) acesta este mai economic față de 7.1.2., deoarece nu obligă la o analiză lingvistică exhaustivă a tuturor textelor, intuitiv incluse într-o clasă,

b) furnizează, de la început, elemente necesare pentru justificarea și argumentarea omogenității funcționale și semantice a 'mulțimii de referință',

c) este în concordanță cu soluții adoptate anterior pentru cercetarea semiotică a altor tipuri socializate ale comunicării verbale: comunicarea literară (cf. Schmidt, 1973, 7—35), discursul științific (cf. Greimas, 1976, 9—42), cel juridic (idem, 79—128) etc.

Există, totuși, și unele inconveniente, dintre care notăm doar unul: riscul de a lăsa în afara analizei elemente sau structuri ce (s-ar putea dovedi ulterior) sînt pertinente pentru natura limbajului dat. Un asemenea pericol poate fi evitat dacă semioticianul (ca oricare alt receptor) adoptă o cale metodologică mixtă, deductiv-inductivă, în cursul căreia observația pendulează între doi poli: *extra-lingvistic* (general-comunicativ) și *lingvistic*, fiecare reîntoarcere la polul opus conducînd la rafinarea analizei și a interpretării.

7.2. Plasîndu-se într-un cadru semiotic, așa cum l-am schițat deja (cf. cap. II și III), analiza, descrierea și interpretarea textelor de critică românească, în vederea dezvoltării teoriei acestui tip discursiv, se vor desfășura conform următoarelor etape:

(i) *mai întîi se vor preciza aspectele con-textuale*; cele care vizează *cunoașterea structurilor pragmatice de bază în actul comunicării* vor fi urmate de *analiza semantică referențială* menită să evidențieze și calitatea de metalimbaj ca o caracteristică a limbajului critic literar (capitolul IV);

(ii) dintr-o *gramatică* (aparținînd componentei cotextuale) a tipului de texte în discuție nu se vor prezenta decît proprietăți textuale *comune și specifice* clasei de texte supuse analizei. Se vor urmări: caracteristicile dicționarului terminologic, precum și structuri sintactice și semantice de metalimbaj (capitolul V);

Scanned with OKEN Scanner

(iii) într-o manieră simplificată sub raportul limbajului descriptiv, se va examina discursul critic literar românesc în epoca genezei sale (capitolul VI).

7.3. În scopul construirii *obiectului idealizat*, mulțimea (teoretic infinită, dar numărabilă) a textelor de critică literară a fost redusă la eșantioane, iar în cadrul acestora s-a operat frecvent cu *anumite secvențe*, selectate după principiul reductibilității la *tipuri*, funcțional relevante. Respectarea acestui procedeu aparține, așa cum s-a văzut, metodologiei analizelor interesate de elaborarea tipologiei textuale.

Operația de însumare a aspectelor comune se realizează făcînd abstracție de emițătorul produsului verbal ca individ, dar *nu și ca reprezentant al unui grup semiotic anume* (categoria 'critici literari') în sfera creatorilor de performanțe semiotice.

Scanned with OKEN Scanner

IV COMUNICAREA DE TIP CRITIC-LITERAR

(Critica literară ca eveniment comunicativ)

1. CONSIDERAȚII INIȚIALE

Așa cum literatura, ca modalitate de expresie și ca acțiune comunicativă, a fost disociată de vorbirea obișnuită, non-artistică, încă din antichitate, tot astfel *interpretarea* artei, *discursul asupra operei*, ca și interpretarea vorbirii, *discursul despre limbă*, au fost tratate diferențiat în raport cu obiectul supus observației lor. S-au constituit astfel *retorica*, *hermeneutica* și/sau *critica*, alături de (sau incluse în) domeniul *gramaticii*. Conștiința deosebirii dintre opera literară ca obiect lingvistic și propria sa interpretare mijlocită de același instrument, *limba*, se regăsește în istoria culturii universale și e înregistrată în numeroase și variate formulări. Toți cei care au atins tangențial sau au abordat deliberat problema relațiilor dintre *limbajul textului interpretat* (sacru, profetic sau religios, juridic, literar) și *limbajul textului interpretant* au văzut în *funcționalitatea specifică* a textului care interpretează elementul esențial al distincției. Această funcționalitate specifică e determinată de *intenția examinării* textului dat în scopul *descoperirii*, al *clarificării*, al *validării semnificațiilor* lui.

1.1. *Interpretarea literaturii* a parcurs în istoria sa o traiectorie evoluînd de la faza *hermeneuticii* (cf. prezentarea sintetică și nuanțată a conceptului la Marino, 1974, 234—246), înțeleasă ca un *comentariu* (Foucault, 1968, 93) menit să scoată la iveală „le grand propos énigmatique" ascuns în semnele discursului comentat, la faza *criticii*, ajunsă la apogeu în epoca clasică, odată cu transformarea literaturii în obiect al cunoașterii științifice, alături de o seamă de alte fenomene de natură empirică. În procesul de „nivelare" a limbajului prin care acestuia i se atribuie statutul unui obiect pur (secolul al XIX-lea), o

Scanned with OKEN Scanner

anumită exacerbare a propriilor sale virtuți critice a constituit un mod de compensare a fenomenului de îngustare a opticii asupra limbajului. În această situație, *interpretarea limbajului înseamnă analiza modului său de funcționare* în termenii: *exactității*, ai *adecvării* dar și ai adevărului sau ai valorii expresive (cf. Foucault, 1968, 94). Astfel „toate limbajele critice începînd cu secolul al XIX-lea s-au încărcat cu exegeză, așa cum exegezele din epoca clasică s-au încărcat cu metode critice" (Foucault, 1968, 95; cf. și Marino, 1974, 246—247).

1.2. Consecințele a două împrejurări ni se par cu deosebire importante pentru destinul criticii în secolul al XX-lea: mai întîi faptul că *literatura devine obiectul privilegiat al criticii* și, apoi, că i se recunoaște criticii apartenența la domeniul științelor limbajului. Prima împrejurare a determinat fundamentarea *criticii literare* ca o ramură a criticii, cu o existență relativ autonomă în raport cu alte tipuri de critică și specifică prin natura obiectului ei. Aparținînd științelor limbajului, critica literară a suportat și a reflectat în mare măsură modificările de concepție și de metodă pe care cercetarea limbajului le-a înregistrat în secolul nostru, pe un teren deja pregătit, fertilizat la sfîrșitul veacului anterior. E vorba de structuralism, ca o metodă de interpretare ce tinde să descopere *organismul pur* al limbii, dincolo și în afara vorbirii, și mai apoi de formalism ca modalitate a *cunoașterii pure* (cf. Foucault, 1968, 312). Urmarea unor asemenea fenomene a fost proclamarea unei noi atitudini critice care concepea criticul, așa cum remarcă Raimondi (1967, 14), „ca un cititor absent la propria-i lectură, o prezență invizibilă, care renunță să fie un ochi critic de judecător, pentru a deveni lucrul argumentat de o privire". Se recunoaște cu ușurință sursa structuralistă a atitudinilor de acest fel. Ele au fost însă contrabalansate de opiniile mai laxe, mai raționale ale unor spirite echilibrate și mai rezistente la presiunea dogmelor pasagere. În *Fiziologia criticii*, Thibaudet (1966, 54) socotea marea critică „creația în slujba inteligenței". „Ce e mai bun în critică stă în această simpatie de sentiment (cu opera — n.n., C.V.) și de aceea inteligența

Scanned with OKEN Scanner

singură nu dă niciodată decît jumătate de critică" (p. 46), afirmă în continuare criticul. De pe poziţia esteticianului şi a teoreticianului literar, Mikel Dufrenne (1967, 15—16) îşi exprimă rezervele faţă de critica structuralistă, susţinînd „că sensul nu rezidă în întregimea sa în structură şi că există o stare sălbatică a sensului, pe care vorbirea o presupune, pe care literatura o vitalizează şi pe care critica structurală nu o poate ignora".

Dar rezultatul cel mai de seamă pe care l-a produs mişcarea de idei (impresionantă prin amploarea şi profunzimea preocupărilor) a secolului nostru în domeniul cercetării literare a fost acela de a socoti critica în acelaşi timp *act de cunoaştere* şi *mediator al unui act de cunoaştere*. Aceasta este valoarea pe care i-o atribuie doi reputaţi oameni de cultură: Herbert J. Muller — filozof al ştiinţelor — şi René Wellek — teoretician literar —, cînd afirmă: „Critica este reflecţie organizată, care furnizează asocieri mai sistematice şi mai largi, făcînd posibilă o şi mai bogată experienţă" (Muller, 1964, 42) sau: „Critica este cunoaştere conceptuală sau, în orice caz, ţinteşte spre o asemenea cunoaştere" (Wellek, 1970, 4).

Valabilitatea acestor aserţiuni ni se pare incontestabilă. De aceea le vom socoti *postulate iniţiale* ale lucrării, urmînd ca analiza ce se va efectua să pună în evidenţă *cadrul semiotic* şi *mijloacele lingvistice în* care şi *prin* care textul critic literar devine manifestarea triplei sale funcţionalităţi: aceea de *act al cunoaşterii* (orientat spre operă), de *act al iniţierii în cunoaştere* (orientat spre cititor) şi de *act valorizator* (expresie a *atitudinii axiologice* sau a *situării subiectului* (interpretului) în raport cu opera, situare multiplu condiţionată[1]).

---

[1] Din mulţimea comentariilor consacrate *acestui* aspect al criticii (de artă, în general, şi literare, în speţă), reproducem doar două scurte pasaje concludente: „Critica începe cînd intră în joc criterii axiologice intersubiective, adică atunci cînd sînt recunoscute, descoperite, definite, proclamate, contestate şi create valori artistice într-un context social şi uman" (Váross, 1967, 19); „simţul critic este *forma* propriei noastre facultăţi creatoare, sub unghiul căreia primim şi valorificăm numai ceea ce ni se prezintă ca urmînd normelor de creaţie ale spiritului nostru" (Călinescu, 1968, 84).

Scanned with OKEN Scanner

2. TRASEELE COMUNICĂRII

Criticul literar ocupă, în cadrul comunicării, o poziție particulară, situîndu-se, programatic, la intersecția a *două* „circuite": operă — critic, critic — public, prin care își asumă rolul unui mediator. Pentru comunicarea de tip critic literar, această situare la interferența a două trasee are consecințe importante. (Deoarece termenul *circuit* ar putea fi asociat cu acela de *dialog*, care presupune schimbarea succesivă a pozițiilor: *emițător* (E) —*receptor* (R)

se va folosi în continuare termenul *traseu* pentru desemnarea caracterului ireversibil al relației dintre factorii menționali. Ordinea succesiunii lor lineare corespunde ordinii cronologice reale a „intrării în rol".)

Cele două trasee, în structura lor ideală, conțin:

a) E (= autor-critic) → M (= text critic literar) → → R (= cititor-public), și a') E' (= autor-scriitor) → → M' (= operă literară) → R' (= cititor-critic). Remarcăm că traseul a) îl implică cu necesitate pe a'), ceea ce, în schema următoare, se indică prin direcția săgeților punctate:

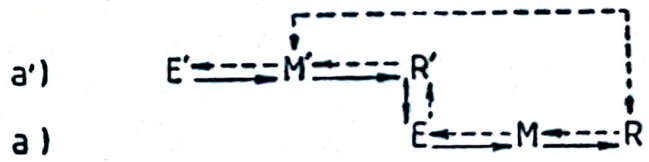

Interpretarea acestor legături conduce la cîteva constatări edificatoare pentru actul comunicării care, așa cum am afirmat deja, este determinant pentru structura verbală a mesajului M (obiectul cercetării noastre).

3. OPERA LITERARĂ CA TEXT (M')

Pentru tentativa de a surprinde structura semantică a textului critic, *nu în sine*, ci din perspectiva relației sale cu un alt text, (M') — această relație reprezentînd

condiția de a fi a lui M —, devine imperios necesară precizarea acelor trăsături imanente care fac ca o operă literară să fie „un sistem verbal de o anumită coerență și unitate" (Wellek, 1970, 7), sau „un întreg *sistem de semne* (s.n., C.V.) (...) care slujește unui scop estetic precis "(Wellek, Warren, 1967, 189).

3.1. Literatura, deși *un produs* în exclusivitate verbal[2], de-a lungul existenței sale a fost mereu disociată de vorbirea obișnuită, prin caracterul său de operă de *artă*, iar textele literare se identifică cu „intersecția a două mulțimi: mulțimea tuturor textelor (posibile) ale limbii naturale și mulțimea tuturor obiectelor estetice ale culturii umane" (van Dijk, 1972, 168); operele literare (ca și celelalte produse estetice) „Sînt rezultatele cele mai *autonome* (s.n., C.V.) ale muncii omenești" (Vianu, 1945, 101, 103) (sau „lucru care își ajunge"), fiind produse *finite*[3], în care nota de *totalitate inclusă* se interferează, coexistînd, cu cea de *ambiguitate* sau de *deschidere*. Dar aceste trăsături definitorii nu reprezintă de fapt consecința *unui mod particular* de exploatare a tuturor resurselor și virtualităților limbii, în mesajul literar. Acesta, ca oricare alt mesaj verbal, se instituie pe relația a două planuri fundamentale: planul conținutului și cel al expresiei, sau, altfel spus, pe *relațiile* elementelor care semnifică cu elementele semnificate. Ceea ce distinge însă mesajul literar de alte tipuri (verbale) este dependența strictă (nu univocă) a sensului (sau a conținutului) de *alegerea semnificanților* și de *felul structurării*, al dispunerii acestora în spațiul finit al textului. Afirmînd că „Nu există poezie acolo

---

[2] „Literatura este o formă specializată a limbii așa cum limba este o formă specializată a comunicării", afirmă Northrop Frye în 1957 (cf. 1972, 89).

[3] Considerînd poezia un act de cunoaștere, de transfigurare a sentimentului, a pasiunii în „imagine", în *La Poesia*, Benedetto Croce (1972, 30) remarca: „pecetea de universalitate și de totalitate", marcă a poeziei, deoarece ea „leagă iarăși particularul de universal, primește în ea, depășindu-le deopotrivă, durerea și plăcerea, înălțînd mai presus de ciocnirea părților viziunea unității părților în întreg, mai presus de conflict armonia, mai presus de îngustimea finitului întinderile infinitului".

Scanned with OKEN Scanner

unde nu este nici o organizaţiune, nici o structură, într-un cuvînt nici o idee poetică" sau că „o poezie nu e un conglomerat de imagini frumoase în sine, de sunete frumoase în sine, ci e un fenomen care începe abia cu apariţia unei organizaţiuni, adică a unui sens general", G. Călinescu (1968, 16) anulează primatul expresiei asupra conţinutului, sau cel al conţinutului asupra expresiei, instituind un raport de dependenţă reciprocă a acestora în poezie. Tudor Vianu (1945, 103), deplasînd discuţia la dimensiunile operei de artă în general, formulează limpede ideea interdependenţei celor două „planuri" în realizarea semnificaţiei artistice.

Dar atît conţinutul, cît şi forma sînt elaborări ale unei anumite personalităţi creatoare, care „re-produce" universul, interpretîndu-l (fenomen cunoscut sub numele de *viziune).*

Printr-un demers deductiv, se ajunge la constatarea (deloc nouă) că opera literară *este* un sistem de semne (descifrabil — pînă la o limită — în mod analog oricărui altuia), sau un *limbaj* care poate fi examinat semiotic prin recursul la cele trei dimensiuni (Morris, 1938): *sintactică, semantică* şi *pragmatică.* Cea dintîi este dimensiunea succesiunii în timp-spaţiu a semnelor ce se găsesc în mod simultan la diferite nivele; dimensiunea semantică reprezintă „depozitul" asocierilor simultane a semnificanţilor cu semnificaţii lor; ultima, dimensiunea pragmatică, este interacţiunea dinamică dintre capacitatea de cunoaştere, de percepere a universului extralingvistic de către un subiect, şi celelalte două dimensiuni (cf. Oller, 1972). Teoriile şi analizele lingvistice recente, cu „deschidere" semiotică, nu mai evită nici abordarea laturii pragmatice ca o componentă esenţială în producerea *discursului* şi nici analiza construcţiei referentului în literatură (cf. Vaina, 1974; L. Niculescu, 1979, care recurg la demonstraţii logico-formale pentru a argumenta referenţialitatea textului literar, narativ sau poetic).

Într-o reprezentare schematică, Pagnini (1979, 107—108) redă referenţialitatea literară ca un proces semiotic complex, la care participă o seamă de factori, dispuşi în felul următor:

Scanned with OKEN Scanner

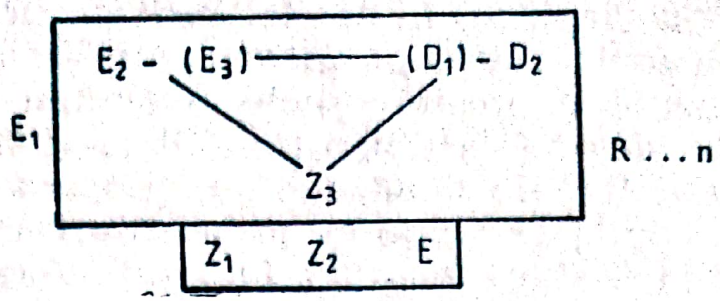

unde :

E_1	=	autor extern
E_2	=	autor implicit
E_3	=	alt narator (ocazional)
D_1	=	destinatar intern (ocazional)
D_2	=	destinatar intern prefigurat (care se poate identifica cu D_1)
R...n	=	receptori externi
Z_1	=	planul conceptual al limbii standard
Z_2	=	planul conceptual al sistemelor semiotice ale lumii naturale
Z_3	=	planul conceptual al operei
E	=	experienţa marginală sistemelor culturale (lingvistice sau nonlingvistice).

Autorul consideră că acest ultim nivel implicat, E, produce o reîntoarecere la origine, a lumii, punînd în criză denumirea comună de 'limbă naturală' şi 'limbă artificială', inversînd sau răsturnînd valorile. Conceput ca un raport între Z_1, Z_2 şi E, Z_3 „devine un cîmp de experienţă organizată în mod propriu care reflectă şi limpezeşte situaţii ale lumii şi se poate constitui chiar ca ipoteză nouă şi sistematizare opusă, diferită fie de cea a limbii standard, fie de cea a semiozelor naturale şi a ştiinţei" (*idem*, 107).

Dar, dacă este adevărat că opera literară este un limbaj (în sensul celor afirmate mai sus), în egală măsură trebuie subliniat caracterul său particular, dat de *modul de funcţionare* a elementelor în cadrul fiecărei dimensiuni şi de corelarea lor specifică.

3.2. Astfel, la ansamblul regulilor sintactice ale limbii (române) „care operează asupra unor simboluri (enu-

merate într-un lexicon) în așa fel încît, în urma acestor operații, se obțin *sevențe de simboluri* (s.a., Em. V.), care reprezintă expresii corecte (eventual propoziții) într-o limbă dată" (Vasiliu, 1970, 98), o *sintaxă a limbajului poetic* trebuie să adauge reguli operante la nivel transfrastic, de la secvențe de propoziții, fraze și enunțuri[4], pînă la limitele *textului integral*[5]. Asemenea reguli au fost deja formulate, într-o manieră diferită, firește, în acea parte a vechii retorici care privea *structura compozițională* a discursului literar și în domeniul stilisticii tradiționale consacrat versificației sau sintaxei poetice.

3.3. Dar această „lărgire" (a nu se înțelege „diluare") a sintaxei conduce la o reinterpretare a semanticii nu prin modificări la nivelul regulilor „pe baza cărora simbolurile lexiconului (...) și *expresiile* (s.a., Em. V.) (...) primesc o semnificație determinată" (Vasiliu, 1970, 98), ci prin specificarea unor simboluri semantice suplimentare sau categoriale *(Narațiune, Stare, Proces, Acțiune, Eveniment, Actant)*, prin includerea unor restricții globale (operante la nivelul textului) și prin menționarea unor *transformări* de tipul *metaforizării* sau al *macro-transformărilor* semantice (cf. van Dijk, 1972, capitolele 7 și 8).

---

[4] Elaborarea unor gramatici ale enunțului (în sensul inventarierii elementelor și a regulilor care asigură enunțului o *comprehensiune* completă într-o situație dată) poate beneficia de soluții (de obicei fragmentare) prezente în E. Coseriu (1967) (mai ales studiul „Determinacion y entorno"), Benveniste (1966, 1971), O. Ducrot (suita de articole tratînd problema *presupoziției)*, Z. S. Harris (1969), Strawson, (1970).

[5] Pentru o teorie a analizei textului literar (a *tipurilor* sale de bază: structuri *poetice* și structuri *narative)*, prin aplicarea unor operații (reguli) specifice, cf. van Dijk (1972, 228): „... această literaritate este atribuită textului întreg și nu propozițiilor izolate. Este, deci, mai exact să vorbim nu despre structuri literare, ci despre operații sintactice specifice textelor literare". Lotman (1970, 57) subliniază valoarea de semn global a textului literar: „... textul devine semn, iar entitățile ce îl alcătuiesc, cuvintele care acționează în limbă ca semne independente, devin elemente ale semnului în poezie (în genere în literatură)".

Scanned with OKEN Scanner

3.4. Dacă am încerca o ierarhizare a tipurilor de limbaje (artificiale *vs* naturale) după criteriul dimensiunii pragmatice[6], credem că la polul valorilor scăzute s-ar grupa limbajele artificiale, în timp ce, în cadrul limbajelor naturale, cel poetic ar fi *mai puternic dominat* de pragmatic, fiind expresia cea mai subiectivă — dar nu falsă — a unor „decupări" efectuate în universul cunoașterii. Alături de *deictice* și *modalizatori*, *sistemul semantic conotativ*[7] și/sau cel presupozițional (Ducrot, 1966 (b)) sînt semnele, în discurs, ale subiectului enunțării în cadrul comunicării lingvistice, în general, și, în mod particular, în al celei literare.

Ambiguitatea semantică a textului literar sau, mai exact, *polivalența lui simbolică* rezultă din manifestarea unor *izotopii complexe* (cf. Greimas, 1966, 96—98; Greimas, 1972; Arrivé, 1973; Klinkenberg, 1973; Groupe μ, 1974; Vaina, 1974), care, la rîndul lor, sînt determinate de posibilitatea segmentării multiple în unități de semnificație și de cuplarea (articularea) lor diferită.

Structura semantică conotativă a unei opere literare este *triplu* elocventă: fiind dependentă de *semnificanții* sistemului lingvistic denotativ (Hjelmslev, 1967, 254—255), ea implică un univers material sau spiritual *imediat*; ca *nouă* relație de sens *instituită* printr-un act

---

[6] Bar-Hillel (1970, 269—284) consideră opoziția *pragmatic-nonpragmatic* definitorie pentru distincția *limbaje naturale — limbaje artificiale*, primele fiind în mod esențial pragmatice, adică dependente de factori ca: *vorbitor-auditor*, *cotext* și *context*. Această opinie e acceptată și de Benveniste (1970, 17—28) sau de Sumpf, Dubois (1969, 3—7). Pentru Kristeva (1971, 107—126) nici limbajele științifice (artificiale) nu sînt total lipsite de pragmatic, pentru că orice aserțiune îl implică pe emițător (subiect).

[7] În lingvistica și poetica ultimilor ani, *conotația* este considerată printre elementele ce pot conduce la stabilirea unor relații între discurs și producătorul său specific. Cf. Sumpf, Dubois, 1969, 5; Diaconescu, 1972, 135—146; Coteanu, 1973, 39—42; Vignaux, 1973, 120—121. Barthes (1970, 13—14) acordă conotației doar valoarea unui „instrument modest" (s.n.), operant în examinarea dimensiunii polisemice a textului, definind-o ca „o determinare, o relație, o anaforă, o trăsătură care are puterea de a se raporta la mențiuni anterioare, ulterioare sau exterioare, la alte locuri ale textului (sau ale unui alt text); nu trebuie restrînsă cu nimic această relație care poate fi numită în mod divers *(funcție* sau *indice)*".

Scanned with OKEN Scanner

creator, ea devine semn al orizontului cunoașterii (al intepretării), atît pentru cel care a produs-o (emițătorul), cît și pentru cel capabil să o regăsească, sau să o „descopere" (lectorul). Astfel, în comunicarea artistică, opera devine un *sistem de argumente* pentru un receptor dispus să-și asume inițiativa interpretării, cu toate alternativele ei.

4. GRUPUL R' = E (GRUPUL 'CRITICI LITERARI')

Încă în 1854, F. T. Vischer, în *Aesthetik*, definea succint critica[8] drept *o relație dintre artist și spectator*, idee ce se regăsește, reformulată și amplificată, în aproape toate teoriile recente și foarte recente. Acestea fixează ca prim termen al relației nu artistul, ci produsul acestuia, *opera*, factor invariant, dat, în timp ce al doilea termen este criticul, *factor activ, dinamic*, angajat în procesul explorării operei ca „cititor de avangardă" (Pingaud, 1966, 123—124), ca „arhetip al judecătorului" (Feibleman, 1967, 36), ca „observator" plasat într-un canal de comunicație auxiliar celui obișnuit, sursă-receptor (Moles, 1972, 135), sau ca „figura tălmăcitorului" (Lotman, 1974, 86).

4.1. În actul comunicativ stabilit între un receptor *(subiect)* și un *text (obiect)* există o activitate constructivă a celui dintîi. Acestuia îi revine rolul activ într-o *cooperare* pe care *textul însuși* o postulează, fiind un *„produs al cărui destin interpretativ trebuie să facă parte din propriul său mecanism generativ"* (s.a., Eco, 1979, 54). Interpretarea se desfășoară sub forma unui proces tranzactiv „în care nu sînt epuizate posibilitățile *obiectului* (s.n.), ci sînt puse în evidență acele aspecte ale lui, care folosesc pentru a interacționa cu dispozițiile *celui care percepe"* (s.n.) (Eco, 1969, 121; cf. și Vàross, 1967, 17; Marcus, 1970 (a), 127—129). Fenomenul

[8] Pentru evoluția conceptului de *critică literară*, de la gr. *kritès* „judecător" și *kritikós* „judecător al literaturii" (sec. IV î.e.n.), pînă la germ. *kritik* (cu sensul îngust de „cronică literară"), la fr. *critique* sau engl. *criticism*, cf. Wellek, 1970, 22—38.

explică, în mare măsură, o constatare efectuată în repetate rînduri: una şi aceeaşi operă are, sau poate avea, semnificaţii diferite[9] pentru persoane diferite sau pentru aceeaşi persoană în momente diferite. Este ceea ce, în termeni matematici, Solomon Marcus (1970, 139—140) numeşte *indice de receptivitate* (expresie a capacităţii de a sesiza un număr oarecare de semnificaţii ale frazelor din limbajul poetic), introdus în scopul măsurării distanţei dintre semnificaţiile actualizate prin lectură de persoane diferite. Acest indice de receptivitate se evidenţiază mai pregnant dacă este pus în relaţie cu *structura de valorificare* asociată limbajului poetic (Marcus, 1975, 198—199), prin care oricărei semnificaţii din limbajul poetic îi corespunde o singură frază x, sesizată de o singură persoană *n*, într-un moment determinat *t*.

4.2. Dacă în structura de suprafaţă a comunicării criticul *apare* ca *emiţător* (E), în structura de adîncime[10] el *este receptor* (R')[11] al mesajului M' (opera literară), o dublă ipostază ce marchează întregul sistem al limbajului critic literar. Două precizări se impun: a) în cazul criticii, ca dealtfel în cazul oricărui alt *sistem mediator*, „jocul" celor două roluri, *E* şi *R'*, nu este identic cu acela al dialogului sau al conversaţiei (obişnuite), nefiind circular (sau alternativ), ci prezentînd o *aparentă simultaneitate*, la limita a două circuite; b) relaţia dintre *R'* şi *E* nu este decît în plan fizic una de identitate, deoarece *R'* d e v i n e (se transformă în) *E* printr-un

---

[9] Terracini (1972, 135) constată că, prin acţiunea criticii, *opera* „în loc să rămînă fixă pentru eternitate, se păstrează mai curînd ca o schemă ce sugerează la infinit interpretări diverse unor generaţii diverse, tot aşa cum către ea s-au îndreptat forme asimilate de epoci şi generaţii precedente".

[10] Golopenţia-Eretescu (1971 (a), 117—121) propune o distincţie similară între un plan de adîncime şi unul de suprafaţă în comunicarea folclorică.

[11] Acesta e punctul de vedere cel mai frecvent însuşit în abordarea problemelor legate de activitatea critică. Din perspectiva lingvistică (cf. Slama-Cazacu, 1967) se consemnează rolul de receptor, în timp ce teoreticienii literari sau criticii înşişi glosează sau speculează pe marginea temei. Pentru o sinteză a principalelor opinii privind rolul criticului-receptor în secolul nostru, cf. Raimondi, 1967.

Scanned with OKEN Scanner

șir întreg de operații, al căror rezultat final, doar, ne este accesibil: *discursul critic-literar*. Cunoscînd proprietățile generale ce stau la baza comunicării literare (deținînd codul acestei comunicări), dispunînd de o sumă de concepte necesare pentru interpretarea operei, pentru transpunerea ei într-un alt sistem semiotic, grupul *R'—E*, ca generator al unui act comunicativ specific, se detașează atît de grupul *R* cît și de grupul *E'*. De cel din urmă îl distinge activitatea *metasemiotică* și *metalingvistică* efectuată, în timp ce, în raport cu *R*, satisface o seamă de condiții suplimentare care îi imprimă lui *R'* caracterul unui grup coeziv (cf. Ervin-Tripp, 1975, 178), posedînd un *cod elaborat* (cf. Bernstein, 1975, 255) și o conștiință colectivă.

4.2.1. Condițiile apartenenței unui individ la grupul *R'—E* (= 'criticii literari') ar fi, după părerea noastră, următoarele: a) „consumatorul" textului literar trebuie să efectueze experiența de receptare în mod repetat; b) reluarea experienței să nu fie o activitate întîmplătoare, ci dirijată de o intenție anume; c) intenția să depășească un cadru utilitar personal, d) înscriindu-se într-o *acțiune* socialmente și cultural necesară, instituționalizată; e) rezultatele „impactului" cu opera să fie *explicitate*. Ultima condiție este decisivă, deoarece numai prin satisfacerea ei se asigură realizarea *acțiunii specifice de mediere* în cadrul complexului comunicativ.

4.2.2. Dacă un *cod elaborat* „poate apărea în cadrul acelei relații sociale care accentuează la membrii săi preocuparea pentru selectarea din resursele lor lingvistice a unui aranjament *verbal* adaptat mai bine unor *referenți specifici* (s.n. — C.V.)" și dacă „pregătirea și redarea unui sens relativ explicit este o funcție majoră a acestui cod" (Bernstein, 1975, 255), atunci putem socoti că *criticii literari* formează, în cadrul unor relații socio-culturale, *un grup* care posedă un astfel de *cod elaborat*, produs al unui proces istoric determinat.

4.2.3. În timp ce transpunerea conceptului chomskyan de *competență* (Chomsky, 1969, 4) *(lingvistică)* în limitele stilisticii generative (cf. Freeman (ed.), 1970) n-a însemnat decît o parafrazare a lui, o reformulare ce nu

Scanned with OKEN Scanner

atingea substanța fenomenului, preluarea și aplicarea *competenței* în domeniul *gramaticilor textului* (sau al *teoriilor textului)* a produs modificări chiar în structura gramaticii, reflectînd sensul mai complex atribuit conceptului. Astfel, *competența lingvistică textuală* (cf. van Dijk, 1972, 315) nu mai înseamnă doar α) capacitatea (abilitatea) umană de a produce și de a înțelege un număr infinit de propoziții sau texte pe baza unui număr finit de reguli, ci și β) cunoașterea implicită a ce tipuri de texte pot fi folosite adecvat în anumite tipuri de situații. D. Slatka (1971, 109—111) consideră necesară lărgirea conceptului de competență prin cuprinderea în sfera acesteia a unui „univers de conduite simbolice" pe care un individ, sau le cunoaște (intuitiv sau nu) și le lasă să se desfășoare, dirijîndu-le, sau le ignorează și suferă. În ambele cazuri, ceea ce a condus la adăugarea unui aspect suplimentar a fost deplasarea punctului de vedere de la sistemul unei limbi la categorii de discursuri (mesaje). Cuprinderea *situației comunicative* în sfera *competenței textuale* răspunde tentativei de a formaliza în cadrul teoriei generale a textului un fenomen considerat, în general, extralingvistic și lăsat, tocmai din această cauză, în afara ei (cf. *supra*, cap. III, 6.1).

Tocmai *competența textuală (= comunicativă)* a fiecărui individ vorbitor (cititor) al unei limbi îi permite să distingă, global, și textele literare de cele neliterare.

Competența literară (poetică), ca formă a *competenței textuale*, stă la baza capacității vorbitorilor de a *produce* și a *înțelege* textele literare din limba naturală dată, prin „internalizarea" convențiilor generale prin care se instituie procesul comunicativ literar (cf. Vlad, 1975. O analiză amplă, foarte argumentată, a conceptului de competență poetică, așa cum apare el în studiile de poetică americană din ultimii douăzeci de ani, vezi la Borcilă, 1981, 28—35).

Dar capacitatea de „înțelegere", de receptare a textelor literare se modifică substanțial în funcție de însușirea conștientă, prin (auto)instruire, a sistemului de reguli ce stă la baza comunicării literare. Altfel spus (cf. Schmidt, 1973, 28, citîndu-l pe Gebauer), structura

Scanned with OKEN Scanner

textelor literare se învață în „Komplexen Einführungssituationen", iar „percepția unui întreg nu este imediată și pasivă: este un fapt de organizare care *se învață* (s.a.) și se învață într-un context social-cultural" (cf. Eco, 1969, 128). Pentru că un text *este literar* numai dacă „presupune o organizare bine definită", deci dacă „deține indiciile unei capacități suplimentare de expresie, semnificative în sistemul dat" (Lotman, 1974, 81—82), receptarea lui ca produs cultural e condiționată de cunoașterea, fie ea cît de limitată, a regulilor acestei organizări specifice.

Pornind de la asemenea observații pare inevitabilă acceptarea unor grade *diferite de comunicabilitate,* pentru grupuri socio-culturale diferite. „Gradul comunicabilității", specific unui grup, ar depinde, atunci, de natura elementelor recurente sesizate (de la cele imediat perceptibile, la altele, mai „ascunse") și de numărul regulilor (=convențiilor) literare „internalizate". *Gradul zero* (sau limita inferioară) se confundă cu comunicabilitatea general-textuală la indivizii care pot disocia textele literare de celelalte, dar nu sînt capabili (dacă li s-ar cere) să-și justifice disocierea prin sesizarea unor reguli, ci, cel mult, prin răspunsuri evazive conținînd motivări de ordin afectiv. *Gradul maxim* corespunde capacității „ideale" de cunoaștere și „internalizării" întregului sistem de reguli (= cod literar) și se poate controla fie prin *performanțele literare* produse, fie prin cele *interpretative.* Pusă în termenii distincției semiotice: *transmitere/explicitare* (Golopenția-Eretescu, 1971 (b) și 1972), deosebirea dintre *R'—E* și R este aceea dintre un *insider* și un *outsider.*

Categoria 'critici literari' reprezintă deci o sub-clasă în sfera *receptorilor specializați,* distinctă de aceea a *receptorilor medii.* Ea se caracterizează printr-un *grad înalt* al competenței textuale și se distinge de alte grupuri de receptori specializați (specialiști în diverse domenii de știință, de exemplu) prin caracterul specific al codului ce stă la baza textelor receptate. Mai dificilă și insuficient clarificată este chestiunea raporturilor dintre criticul literar, poetician și stilistician, respectiv dintre *critica literară, poetică* și *stilistică.* Pusă doar

Scanned with OKEN Scanner

în termenii competenței textuale, problema acestor raporturi nu poate fi rezolvată satisfăcător, ea depinzînd și de factori ca: a) *intenționalitatea* (finalitatea) producerii discursului (a textului) critic, stilistic sau de poetică, b) statutul teoretic sau aplicativ al cercetării și c) caracterul convergent sau divergent al opticii aplicate unuia și aceluiași fenomen. Un punct de vedere original întîlnim la Hendricks (1974, 5—22), care, fiind interesat de raportul dintre lingvistică și studiul literaturii, pledează pentru o disciplină de frontieră, numită de autor *stilolingvistică*. Aici am semnalat doar o problemă a cărei dezbatere în profunzime ar merita să fie reluată, dintr-o perspectivă acum mai complexă și mai adecvată, pentru a putea contribui la precizarea raporturilor dintre trei domenii care explorează același obiect: *literatura*.

5. RECEPTAREA CRITICĂ ÎN COMUNICAREA LITERARĂ

În pledoaria sa pentru necesitatea sistematizării strategiilor în cercetarea literaturii printr-un proiect vast, integrator, de studiere rațională, S. J. Schmidt (1973, 7—35) consideră fundamentală pentru comunicarea literară *dinamica sa complexă*, susținută de trei macrofactori: *producerea literaturii*, *operele literare* și *receptarea literaturii*, distribuiți astfel (cf. diagrama de la p. 25):

Comunicare legată de artă
↓
comunicare literară

↓	↓	↓
producerea obiectelor comunicării literare	texte-operă ca obiecte ale comunicării literare	receptarea textelor literare (lectura, *critica*, studiul literar etc.)

Fiecare dintre acești trei factori poate fi caracterizat ca *un sub-proces comunicativ specific* (sau „comunication-action-games"), stratificat istoric și social. Întrucît ne interesează doar receptarea, critica literară

Scanned with OKEN Scanner

fiind *un aspect* al ei, vom reproduce numai diagrama 3 *b* din studiul lui Schmidt (1973, 27): *Communicative action — game TEXT-RECEPTION.*

text-recipient	*In complex conditioning situation* CCS factors of CCS, and of communication situation influence/regulate decoding, and evaluating of text.	*text-reception* imput: work-text as set of signs communication-theoretical status of work-text: isolated work-text becomes factor of communicative action-games a) text perception b) decoding of signs c) recognition of „Gestalten" d) formal and stylistic analysis	*text interpretation* work-text is connected with systems of interpretation; recipient builds up hypotheses about the deep structure of the text and the potential system of ideologemes of work-text	*effect of text* history of art, history of literature, history of art and literature, history of reception of literature and/or art

5.1. Așa cum rezultă și din diagrama lui Schmidt, în aspectul său — unilateral — de *recipient* al textului literar, *activitatea critică este un proces creator de semnificații* dependent de modul în care interacționează factori precum: a) structura lingvistică a textului literar, b) *formele* caracteristice *sub-tipului de text literar* (poetic, narativ, dramatic), c) *disponibilitățile* intelectuale, culturale și afective ale receptorului-critic, d) *intenția* (acțiunea) socială urmărită. Factorii a) și b), prin caracterul lor stabil, fixat, acoperă o zonă de convergență a receptării, în timp ce factorii c) și d) imprimă procesului nota sa aleatorie și lasă deschis un cîmp de divergență.

5.2. Dacă Schmidt acordă criticii literare, în mod explicit, un loc în cadrul *receptării literare*, van Dijk, în schimb, preocupat de delimitarea și precizarea sferei unei *poetici totale, complete*, vede în critica literară

Scanned with OKEN Scanner

doar ramura descriptivă, cu caracter aplicativ, a poeticii, opusă celei cu caracter teoretic. Redată într-o schiță rezumativă, imaginea domeniilor poeticii, în ipoteza propusă de van Dijk, 1972 (a), 170—171, ar fi următoarea:

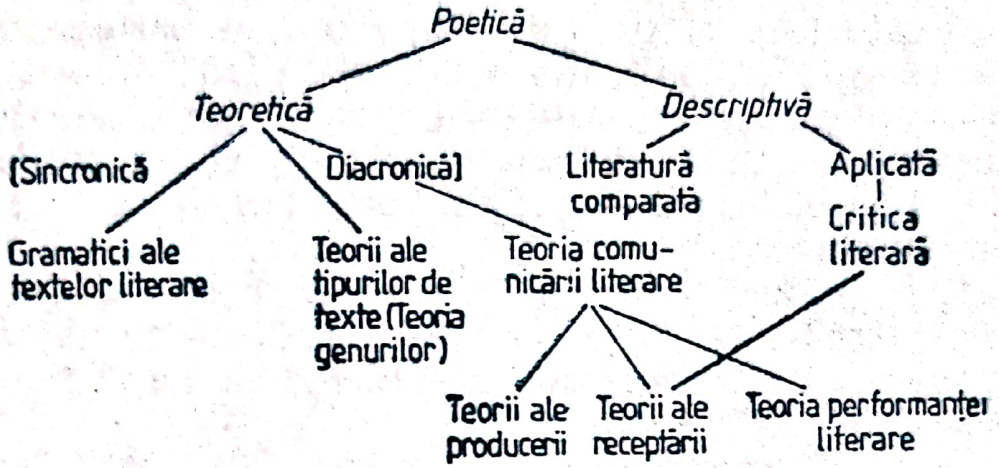

Linia îngroșată unind *Critica literară* cu *Teorii ale receptării* am introdus-o pentru a marca statutul dublu al celei dintîi: a) de *ramură a poeticii*, cînd e văzută în aspectul său de produs finit, de dat „descriptiv", și b) de *componentă a teoriilor receptării*, cînd interesează ca *activitate* modelatoare, efectuată asupra operei în procesul comunicării literare[12].

5.3. Dacă acceptăm această ultimă constatare și o coroborăm cu faptul că gramaticile textuale sînt, în esență, expresia abstractizată a unei receptări „ideale" a textului (vs receptare empirică)[13], printr-un raționament elementar ajungem la *postularea existenței unor zone de interferență a limbajului critic literar cu limbajul analizei textuale*. Descoperirea analogiilor nu face decît să consolideze statutul de demers analitico-interpretativ „sui generis" al criticii literare, iar deosebirile,

[12] Fără a intra în detaliile unei posibile discuții legate de modul în care van Dijk concepe rolul poeticii și ierarhizează componentele ei, menționăm doar că ni se pare puțin probabil ca raportul de subordonare al teoriei comunicării literare, față de poetică, să fie acceptat.

[13] Cf. distincția „lectură ingenuă sau de consum" vs „lectură specializată" la Pagnini (1979, 64—71).

constînd mai ales în *ponderea* diferită și variabilă (în funcție de epoca istorică și de tipul orientării critice) acordată unora sau altora dintre etapele (operațiile) „reconstrucției" textului literar, îi conferă specificitate. Pentru a pune în evidență acest fenomen, vom recurge la prezentarea succintă a variantei Petöfi (1975), deoarece este una dintre lucrările care, în partea consacrată aspectelor aplicative ale *TeSWeST* (= Teoria structurii textului — structura lumii), prezintă, într-o succesiune ordonată sistematic, *etapele* și *operațiile* demersului științific consacrat analizei unor tipuri de texte, ele însele obiecte de cercetare în anumite domenii.

5.3.1. În scopul aplicării teoriei la practica analizei textelor, Petöfi (1975, 113—118) stabilește următoarele componente și operații pe care le redăm după figura 1 de la p. 116:

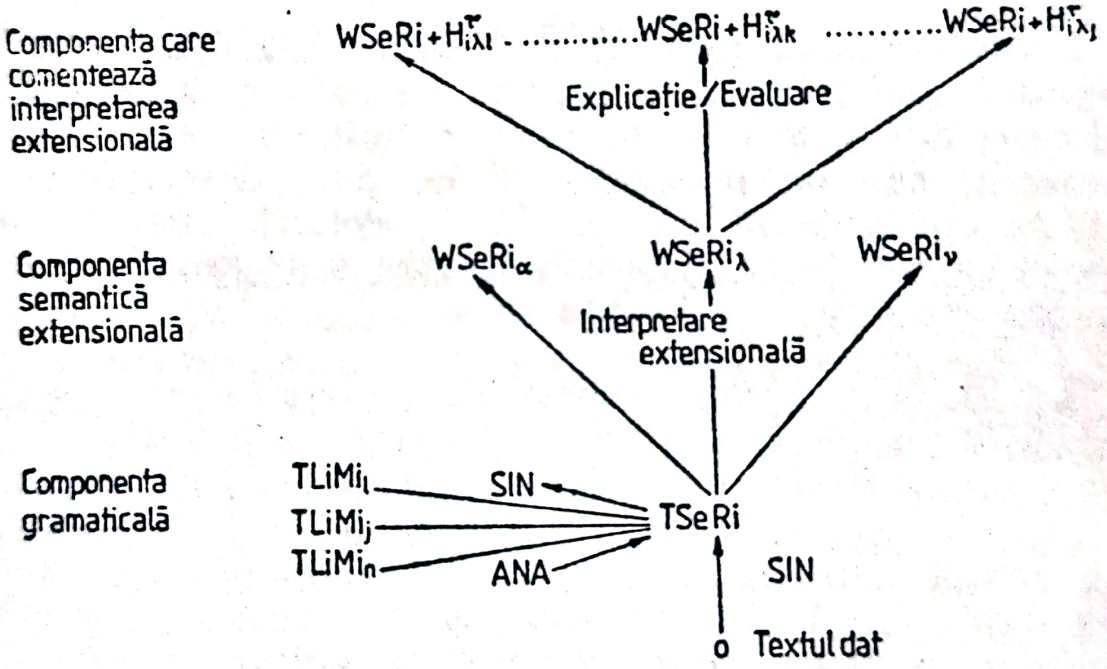

Unde: TLiM = manifestare lineară a textului
ANA = analiză
SIN = sinteză
TSeR = reprezentare semantică textuală
WSeR = reprezentare semantică a lumii
H_i^τ = un ansamblu de ipoteze, unde τ indică tipul de ansamblu, iar i, un ansamblu posibil aparținînd acestui tip.

Scanned with OKEN Scanner

Remarcăm, împreună cu Petöfi, că sînt componente fundamentale ale unei TeSWeST: *Componenta gramaticală* şi *componenta semantică extensională*[14], în timp ce componenta care comentează interpretarea extensională este accesorie, ca şi altele două: componenta „poetică" şi componenta „compoziţională". Componentele accesorii devin necesare în orice tentativă de a aplica teoria la practica analizei textelor. În aceste condiţii (subliniate de autorul la care ne referim) nu poate surprinde observaţia că în activitatea critic-literară ponderea componentelor accesorii şi a operaţiilor lor este superioară faţă de aceea a componentei gramaticale şi, uneori, chiar în raport cu aceea a componentei semantice referenţiale.

5.3.2. Urmărind în continuare structura de ansamblu a modalităţii de aplicare a teoriei textuale, aşa cum este ea schiţată de Petöfi, vom încerca să relevăm, în paralel, specificul componentelor şi al operaţiilor prin care se produce receptarea de tip critic literar[15].

---

[14] Pentru a simplifica expunerea, pe de-o parte, pe de altă parte pentru a evita întrebuinţarea unor expresii din semantica logică (într-o analiză neformală), a căror necesitate este contestată chiar de către unii logicieni (cf. Carnap, 1972, 198—229), vom renunţa în continuare la denumirile *sens (semantică) intensional(ă)* şi *sens (semantică) extensional(ă)*. Le vom înlocui cu corespondetele mai adecvate unui studiu semiotic preformal al textului: *sens (semantică) lingvistic(ă)* şi, respectiv, *sens (semantică) referenţial(ă)*. În schema componentelor redată după Petöfi am păstrat, totuşi, adjectivul *extensional*, pentru a nu interveni cu modificări chiar în textul autorului citat.

[15] Conform opiniei lui Pagnini (1979, 72—78), *lectorul specialist* parcurge următoarele *etape*, în contact cu textul literar:

a) recunoaşte sistemul (sau sistemele) la care conduce textul, stabilind dacă acesta (sau acestea) a(u) fost respectat(e) sau violat(e);

b) proiectează asupra textului un sistem propriu, controlînd dacă acest sistem îndeplineşte rolul de 'model';

c) construieşte 'modele' prin procese inferenţiale;

d) ia act asupra unei materialităţi a textului care nu poate fi interpretată prin vreun model;

e) construieşte un model hermeneutic în interiorul multiplelor nivele de structurare.

Scanned with OKEN Scanner

Observație:
Pentru a evita posibile neînțelegeri reamintim un aspect important: toate considerațiile noastre din acest paragraf, fiind interesate de *activitatea de receptare* (decodare) pe care încearcă să o aproximeze, au în vedere relația *critic-text literar*. De aceea în mod deliberat se elimină, atît cît se poate, tot ce aparține unei alte relații interpretative, *lingvist* (semiotician) — *text critic literar*. Cînd *textul critic* însuși va deveni obiectul analizei noastre (capitolul următor), implicit revenindu-ne rolul de analist-interpret, atunci vom specifica modificările necesare adecvării și optimizării noii strategii la care această schimbare de perspectivă ne obligă.

5.3.2.1. Primul complex de operații, aparținînd componentei gramaticale, este alcătuit din *analiză, sinteză, analiză + sinteză*. Aplicarea lor are ca rezultat actualizarea structurii lingvistice a operei literare angajate în receptare, fenomen numit și „treapta decodării lingvistice" (Slama-Cazacu, 1977, 525—536) sau „lectură literală". În ce ne privește vom numi acest prim complex de operații *citire. Citirea*, adică parcurgerea textului, înțelegerea lui sub raport semantic intensional (= textual), cu sau fără reducerea lui la un plan semantic global, este etapa primă, obligatorie și esențială în orice tip de receptare textuală, inclusiv în receptarea obișnuită, efectuată de publicul larg, nespecializat în vreun domeniu al cercetării textuale. (În *citirea* obișnuită nu poate fi vorba de aplicarea operației de analiză în sensul strict al termenului, acela de explicitare a unor *reprezentări semantice* = *SeR* a cuvintelor ocurente.) *Parafrazele*, obținute prin *analiză + sinteză*, aparțin și ele componentei gramaticale și marchează posibilitatea exprimării aceluiași sens al unei lecturi a textului prin manifestări secvențiale (lineare) diferite (Petöfi, 1975, 113—114; Greimas, 1966, 72—76).

În receptarea critic-literară *citirea* nu poate lipsi, dar există cîteva elemente prin care ea se distinge atît de citirea obișnuită (totdeauna cu caracter implicit și adesea redusă la această unică etapă), cît și de aspectele componentei gramaticale într-o lectură dirijată de exigențele unei teorii textuale ce pretinde redarea în mod

Scanned with OKEN Scanner

explicit și complet a unei reprezentări semantice a textului. În receptarea critic-literară operațiile specifice *citirii* sînt efectuate, dar rezultatele lor nu apar totdeauna *exprimate direct*. Le descoperim în explicarea unor sensuri, expresii sau forme lingvistice, sau în parafrazarea unor secvențe de fraze. *Explicitarea* se produce, de obicei, cînd expresiile au sensuri diferite de cele înregistrate în dicționarele limbii, fiind strict dependente de contextul în care apar. Vom ilustra această constatare cu cîteva exemple: „*Cercul* definește îngrădirea cunoașterii noastre, dincolo de care, nerăzbătute, se întind lumile eterne..." (Călinescu, 1967, 114); „*A vibra* este un verb cunoscut, dar întrebuințarea lui la participiul trecut pentru a exprima orientarea unui corp în vibrație către un punct anumit este cu totul inedită" (Vianu, 1973, 313); „*Dispariția*, așa cum o vede Bacovia, e mereu scufundare într-o materie mai densă". (Doinaș, 1970, 46); „... dar pe deasupra acestor implicații, *umbra* este simbolul universului de dinaintea logosului, simbolul fierberilor confuze ale materiei..." (Simion, 1976, 60).

5.3.2.2. A doua etapă în aplicarea teoriei textului constă în efectuarea unui complex de operații de *interpretare referențială*, în scopul conectării reprezentărilor semanticii textuale (Text SeR) cu „reprezentările semanticii lumii" (Welt SeR) (cf. Petöfi, 1975). *Semantica lumii (WeSe)* este o semantică de tip con-textual, constructivă și interpretativă în același timp. Ea este alcătuită dintr-un lexic minimal al lui WeSe, dintr-un sistem de reguli de construcție, dintr-un sistem de reguli de interpretare (modificatoare), dintr-un sistem de reguli de proiecție (modificatoare) și dintr-o componentă care cuprinde algoritmi ai construcției, ai interpretării, ai proiecției și ai comparării (Petöfi, 1975, 16).

Intuiția noastră lingvistică și textuală ne permite să afirmăm, fără vreun alt risc decît acela al banalității, că în activitatea critică de receptare a textului literar *nu se aplică un model semantic referențial, riguros construit*. În schimb, se poate argumenta, cu profit pentru cunoașterea mecanismelor mai intime ale actului critic, că orice receptor efectuează o seamă de operații

Scanned with OKEN Scanner

pe care le regăsim, evident într-o formă sistematică, într-o teorie semantică precum cea a 'lumilor posibile'.

5.3.2.2.1. Pentru a putea releva *specificul interpretării referențiale în domeniul criticii literare*, considerăm necesar să examinăm mai întîi structura *lexicului minimal* construit pentru *această ramură* (cu o îndelungată tradiție în istoria culturii) a cercetării textuale, socotind că *totalitatea* funcțiilor de predicat elementare ce intră în componența lui servesc la *interpretarea textelor literare*.

Funcțiile de predicat elementare ale unei WeSe conțin următoarele expresii (în care Wiσ simbolizează 'o lume' sau 'o sub-lume', iar ⟨Wiσ⟩ un ansamblu de 'lumi' sau de 'sub-lumi') împreună cu negația lor:

$EWeSeR_{11}$: poate exista în Wiσ un individ (un ansamblu de indivizi) un ansamblu care *poate fi definit* în felul următor: ...
$EWeSeR_{12}$: *există* în Wiσ individul următor: ...
$EWeSeR_{13}$: *există* în Wiσ următorul ansamblu de indivizi: ...
$EWeSeR_{14}$: *există* în Wiσ ansamblul următor: ...
$EWeSeR_{2}$: proprietățile indivizilor, ale ansamblurilor de indivizi și ale ansamblurilor care pot exista în Wiσ, precum și relațiile dintre acestea sînt *codificate* în Wiσ în modul următor: ...
$EWeSeR_{3}$: *este adevărat* în Wiσ: ...
$EWeSeR_{41}$: *este necesar* în <Wiσ>: ...
$EWeSeR_{42}$: *este posibil* în <Wiσ>: ...

La aceste funcții elementare de predicat Petöfi mai adaugă pe $EWeSeR_{5}$ (a, b, c), necesare pentru caracterizarea structurii spațiale, a ordinii temporale a „evenimentelor" și a raporturilor lor logice în Wiσ.

5.3.2.2.2. Dintre funcțiile enumerate mai sus, $EWeSeR_{11}$ și $EWeSeR_{2}$ sînt necesare și suficiente pentru caracterizarea *globală*[16] a lumii Wiσ, asociată ca *bază a*

[16] Aceste funcții de predicat sau postulate de bază sînt cuprinse și în conceptul de *orizont de așteptare* („horizon d'attente") considerat de Jauss (1978, 49—80) fundamental pentru procesul receptării literare. „Raportarea textului izolat la paradigmă, la seria

Scanned with OKEN Scanner

interpretării pentru un tip (ansamblu omogen) de texte (Petöfi, 1975, 17). Socotim că *pentru domeniul receptării-interpretării (critice) a textelor literare* acestor două funcţii de predicat elementare le corespund *postulatele de bază ale teoriei generale (ale unei teorii generale) a operei literare* care afirmă *statutul ficţional-mimetic al literaturii*, oferind, în acelaşi timp, şi premise pentru codificarea proprietăţilor şi a relaţiilor ce caracterizează indivizii, ansamblurile de indivizi sau ansamblurile existente *în lumea textului literar*. Termenul de 'operă literară' este o mărturie şi o transpunere în plan conceptual a 'lumii fictive', în timp ce termeni precum: 'personaj' (în terminologia tradiţională), 'acţiune narativă', 'acţiune dramatică', 'eul liric (poetic)', 'idee poetică' etc. reprezintă *categoriile cele mai generale ale codului* care stabileşte proprietăţile şi relaţiile „indivizilor" într-un sistem semantic specific al literaturii.

Aceste funcţii de predicat ($EWeSeR_{11}$ şi $EWeSeR_2$), avînd rolul unor instrucţiuni generale (meta-reguli) de natură pragmatică, servesc *caracterizării globale* a fiecărei *clase textuale*, considerată *nu* din perspectiva structurilor sintactice sau semantice ale enunţurilor ocurente, ci din aceea a cerinţelor (convenţiilor) extralingvistice (pragmatice) care trebuie satisfăcute (cunoscute) pentru ca un text oarecare să fie încadrat corect într-un *tip textual*. Se poate afirma deci că o *clasă textuală* oarecare există numai dacă $EWeSeR_{11}$ şi $EWeSeR_2$ se particularizează în raport cu toate celelalte „valori" (sensuri) specifice altor tipuri şi că interpretarea globală adecvată a unui (unor) text(e), pe care o numim 'interpretare externă"[17], depinde de capacitatea fiecărui in-

---

de texte anterioare care constituie genul, se stabileşte, de asemenea, în urma unui proces analog de creare şi modificare, permanente, ale unui orizont de aşteptare", afirmă autorul (1978, 55).

[17] Folosim termenul 'interpretare referenţială externă', prin analogie cu 'contextualizarea externă' a lui Fillmore (1976, 88—89), pentru a o distinge de 'interpretarea referenţială internă'. Primul termen are în vedere complexul comunicaţional în care este produs un text sau universul extralingvistic a cărui *parte componentă este discursul global* (sau în totalitate), alături de toţi ceilalţi factori ai comunicării literare. Termenul de 'interpretare referenţială internă', în

Scanned with OKEN Scanner

terpret de a (re)cunoaşte „valorile" (sensurile) pe care le iau cele două funcţii elementare de predicat. Aceste aserţiuni conduc în mod evident la constatarea că interpretarea globală (selectarea şi/sau motivarea unei anumite interpretări), asociată unei clase textuale, depinde de parametri culturali, de stadii şi tipuri de culturi. În epoca modernă, pentru numeroase tipuri de texte, „valorile" (sensurile) funcţiilor elementare de predicat *sînt date* prin indicii materiale, exterioare textelor, fenomen care exprimă tendinţa de instituţionalizare a unor fapte menite să dirijeze comportamentul psiho-social al grupurilor umane. Din categoria *indiciilor exterioare*, pentru alegerea interpretării globale pot fi considerate o serie de *tehnici grafice precum: formatul* lucrărilor tipărite, *aşezarea* (punerea) textului în pagină, *inscripţiile* care preced titlul unei opere sau îl urmează *(Roman, Poeme, Eseu* etc.) pe copertă şi *alte elemente* (grafice) ce „dublează" textul literar. Acelaşi lucru se observă şi în numeroase alte domenii, ca acelea ale textelor ştinţifice, didactice sau juridice (unde, de pildă, *Decret* sau *Lege*, care preced textul propriu-zis, avertizează asupra *caracterului* interpretării referenţiale).

5.3.2.2.3. Atît pentru ideea raportului dintre literatură şi ficţiune, cît şi pentru aceea a naturii pragmatice a regulilor conform căora se decide apartenenţa unui text la tipul textual 'literatură', studiile lui Ohmann (1981 (a) şi (b)) şi cel al lui John Searle (1981) consacrat analizei statutului logic al discursului ficţional merită o atenţie aparte. Fără a ne angaja într-o discuţie polemică mai amplă, vom menţiona totuşi că argumentarea distincţiei *literatură/ficţiune*, pe care Searle o aşază la baza studiului său, ni se pare insuficientă pentru a fi convingătoare. Tocmai pentru că nu aderăm total la ea, vom extrapola cîteva dintre ideile exprimate de Searle pentru „domeniul ficţiunii" la acela al *literaturii*, în care credem că ele se validează perfect. Este vorba, mai întîi, de natura *actului ilocuţionar* care domină pro-

---

schimb, se aplică universului textual, propoziţiilor discursului (în calitatea lor de expresii ale unor stări de fapte) şi relaţiilor dintre ele.

Scanned with OKEN Scanner

ducerea literaturii: un act de „pretindere", unde *a pretinde* „înseamnă o angajare într-o îndeplinire care este *ca și cum* cineva ar fi sau ar face acel lucru și este fără nici o intenție de a înșela, de a amăgi" (p. 216). Acceptînd în continuare că „nu există caracteristică textuală, sintactică sau semantică prin care să se identifice textul ca operă ficțională" și că ceea ce determină caracterul ficțional al unei opere este „poziția ilocuționară pe care autorul o ia în fața ei, iar poziția e o chestiune de intenții ilocuționare complexe pe care autorul le are cînd scrie sau compune opera respectivă" (p. 216), vom adăuga că, *cel puțin în egală măsură*, reușita actului depinde de capacitatea receptorului (cititorului) *de a recunoaște intențiile de „pretindere"* ale autorului și de a le accepta ca atare. Cum altfel am putea înțelege și explica pe de-o parte permanența „etichetei" de literatură pentru *anumite* texte care au rezistat, în istorie, ca literatură și, pe de altă parte, *dinamica receptării* literare, în ciuda „fixității" textului, a „imobilității" lui în perioade de timp îndelungate.

O altă idee importantă pentru propria noastră manieră de a trata literatura ca mod specific de comunicare este aceea a existenței unui set de convenții extralingvistice sau *„reguli orizontale" non-semantice*, care nu alterează sensul cuvintelor sau al propozițiilor limbii, ci fac posibilă suspendarea funcționalității normale a regulilor de sens prin care sînt corelate actele *ilocuționare cu lumea* (Searle, 1981, 217). Considerăm că aceste „reguli orizontale" reformulează, din perspectiva teoriei actelor de limbaj, ceea ce noi am numit meta-reguli de natură pragmatică prin care se realizează *caracterizarea globală* a textelor aparținînd aceleiași clase (sau 'interpretarea lor externă').

Fără a fi interesat, ca în cazul lui Searle, de natura (=modalitatea) actelor ilocuționare ale *autorului* unei opere, deci de intenționalitate ca factor decisiv pentru caracterizarea globală a unui discurs, Richard Ohmann (1981 (a) și (b)) pune în mod expres și explicit *problema relației dintre literatură și actele de vorbire*, pe de-o parte în direcția funcționării acestora în *interiorul unui*

Scanned with OKEN Scanner

text literar, iar pe de altă parte pe linia atitudinii, a comportării la receptare față de ilocuțiuni. Consecințele unei asemenea abordări nu pot fi neglijate, deoarece ele conduc la *o nouă interpretare a caracterului mimetic al literaturii*, vizibil, mai ales, în raport cu practica vorbirii obișnuite: „În timp ce participăm la vorbire, folosim ceea ce știm despre vorbitor și despre circumstanțe ca să determinăm reușita ilocuțiunilor. Prin mimesis ne asumăm reușita și sugerăm un vorbitor și o lume ficțională prin circumstanțele pe care aceasta le necesită" (idem, 205)[18]. De aici se poate deduce cu ușurință că forța imaginativă a literaturii derivă din presiunea exercitată asupra cititorului de a corela enunțurile personajelor cu actele de vorbire (cf. *ibidem*, 197). Dar cu aceste sumare referiri la studiile lui Ohmann discuția noastră părăsește aspectele interpretării globale (sau comunicaționale) a unui text ca tip (literar), îndreptîndu-se spre problema interpretării lui referențiale.

5.3.2.2.4. Înainte de a încerca relevarea specificului interpretării referențiale în domeniul criticii literare, sînt necesare cîteva precizări teoretice sumare.

Semantica referențială, ca studiu al sensului referențial, urmărește raportarea unui enunț sau a unei părți dintr-un enunț „la o stare determinată a universului extralingvistic. Sensul referențial al unui enunț E este deci *clasa* de obiecte $\{e_1, e_2, \ldots e_n\}$ despre care se face aserțiunea E" (Vasiliu, 1967, 109). Circumscrisă acestui tip de semantică, *interpretarea referențială* a unui text presupune reprezentarea lui în structuri (logico-)semantice, fie ele predicate, argumente sau propoziții. Valorizarea acestora din urmă prin asocierea uneia sau alteia dintre valorile de adevăr („adevărat", sau „fals") dă posibilitatea discriminării celor două lumi posibile

[18] În termenii unei teorii a percepției, cu privire la receptarea „realității" artei, Lukács (1974, II, 126) remarcă: „nu trebuie însă uitat niciodată că pînă și receptorul cel mai naiv rămîne mereu conștient de faptul că nu este confruntat cu realitatea însăși, ci cu reproducerea ei. Dacă lipsește *această conștiință* (s.n. — C.V.), raportul estetic cu opera încetează".

Scanned with OKEN Scanner

fundamentale (sau „descripții de stare"), adică a acelor propoziții care, în raport cu o stare oarecare a universului, sînt sau adevărate sau false. În scopul rafinării descrierii, al adecvării ei la complexitatea limbajului natural și, implicit, la aceea a oricărui alt sistem de comunicare (sistem semiotic) bazat pe limbajul natural, *logicile modale* de tip alethic, epistemic, deontic etc. folosesc o serie de operatori modali („necesar", „posibil"; „a cunoaște", „a crede", „a ignora"; „permis", „obligatoriu"), introducînd astfel posibilitatea cunoașterii *modului* în care o propoziție este adevărată sau falsă *în raport cu o lume posibilă*, w_i [19], deci cu o clasă de propoziții ce satisfac anumite condiții.

Pentru domeniul literaturii, în mod special pentru „partea" sa narativă, au fost elaborate și alte modele ale complexului de 'lumi posibile' dintr-un text. Astfel, în lucrarea lui Petöfi (cf. 1975, 17) se găsește următoarea reprezentare a structurii referențiale a oricărui text narativ:

Complex de lumi

$W_{i\eta}$	W_{iv}	W_{iA}	W_{iB}	. . . . .	W_{iZ}
.0	.0	.0	.0		.0
.1	.1	.1	.1		.1
.2	.2	.2	.2		.2
.3	.3	.3	.3		.3
.4	.4	.4	.4		.4
.	.	.	.		.
.	.	.	.		.
.	.	.	.		.

unde simbolurile au următoarele valori:

$W_{i\eta}$ = lumea „naratorului",
W_{iv} = „lumea povestită", care nu este legată în mod univoc de o persoană,
W_{iA}, W_{iB}, W_{iZ}, = lumea persoanelor A, B, ... Z;
.0 = sub-lumea „reală" a lumii date,
.1 = sub-lumea „cunoscută" a lumii date,

[19] Pentru o prezentare amplă a conceptului logic de 'lume posibilă' cf. cartea lui Vasiliu, 1978, îndeosebi paginile 70—74 și 125—132.

Scanned with OKEN Scanner

.2 = sub-lumea „crezută" a lumii date,
.3 = sub-lumea „dorită" a lumii date,
.4 = sub-lumea „visată" a lumii date.

Foarte asemănătoare în fond, dar mai nuanțată, este soluția Luciei Vaina (1977, 3—11), care stabilește următoarele modalități operaționale de definire a 'lumilor posibile' adecvate studiului semantic al literaturii:

„MP—2. O 'lume posibilă' W se definește prin:
(1) O familie x_1, x_2, ..., x_n de indivizi actuali, adică de indivizi reali care există într-o lume textualizată;
(2) O familie A, B, C, ... de proprietăți care caracterizează acești indivizi".

„MP-3. O 'lume posibilă' se definește ca o desfășurare posibilă de evenimente". (În toate aceste definiții MP simbolizează 'monde possible'.)

Am afirmat deja că în activitatea critic-literară, cu foarte rare excepții (date de cazurile de orientare extremist structuralistă), se recurge la o componentă semantică referențială destinată interpretării textului literar considerat în aspectul său de expresie a unor „stări de fapte" sau „univers semnificat". Acum se poate adăuga că, sub „masca" expresiei lingvistice voit originale, inedite, alambicate adesea în textele unor critici, se ascunde un demers logic ale cărui tipare sistematice se regăsesc în logicile modale de tipul 'lumilor posibile'.

5.3.2.2.5. Pentru ilustrarea ipotezei privind interpretarea referențială în activitatea de receptare critic-literară se va utiliza mai întîi un eșantion din opera lui E. Lovinescu (1969, 346—348), decupat din textul consacrat comentariilor la piesa *Bătrînul*[20] de Hortensia Papadat-Bengescu:

«O ființă vie a intrat în literatura noastră prin apariția lui Luca Delescu, a Bătrînului. Un om cu puternică viață

---

[20] Opțiunea pentru o cronică la un text dramatic nu trebuie interpretată ca o acceptare implicită a anulării distincției dintre cele două genuri, epic și dramatic, ci doar ca o consecință a convingerii că textul dramatic are și o componentă narativă.

Scanned with OKEN Scanner

interioară și cu o netăgăduită realitate, care trăiește și prin bogata sevă a omenescului, și prin precizia gestului mărunt care particularizează; un individ prins în cătușa unei tragice celule și a unor contingențe jignitoare, dar și un simbol al unei umanități superioare (...). Un savant, un descoperitor, fixat deasupra eprubetei miraculoase în care se zbat posibilitățile de mîine. Un maniac, ursuz și ironic, care, din întunericul laboratorului său, răspîndește lumina; un creier puternic organizat cu un fel original de a vedea incisiv, cu o lipsă de sensibilitate familială împinsă pînă la aparența inumanității, uman și slab însă față de Gina, cu toate apucăturile lui brusce și cu toată vorba lui în fațete ironice.

Bătrînul este înăbușit în mijlocul unei familii balzaciene: o nevastă, expulzată de mult din viața lui sufletească, cu resturi de frumusețe și de o trivialitate compactă; o fată, căutînd în aventură un bărbat; o alta, declasată printr-o căsătorie inferioară; un fiu redus la o viață de mici expediente și, în sfîrșit, fiul mai mare, înzestrat cu talent și ambiție politică, unul din stăpînitorii zilei de mîine — în tot, o mică lume de aprigi interese, de clevetire și de ură ce se lovește de zidul impasibil al Bătrînului, haită ce mîrîie, dar nu mușcă, avînd încă respectul instinctiv al mîinii ce-o hrănește.

(...) Viața se amplifică și mai mult în Dinu Delescu — dospit de ambiție, lucid, feroce, lipsit de scrupule, cuceritor — și triumfă, complexă și bogată, în Bătrînul.

(...) În sumbra galerie a Bătrînului, (...) mai e și o luminoasă și suavă pată de poezie feminină. Alături de Cleo, Maria, d-na Raliu sau de bătrîna Delescu, mai e și liliala Gina, ființă crescută la adăpostul laboratorului părintesc, cu lumina lui dulce și filtrată, în mijlocul gravelor preocupări ale omului de știință, în afecția distrată a tatălui bătrîn. După zbuciumul căsătoriei dezamăgitoare, o retragere voluntară, fără zgomot și fără despărțire, în laboratorul socrului — al Bătrînului — în a cărui umbră, printre fiole și precipitate, frageda plantă a feminității nu-și pierde însă din poezie; nu se înăs-

Scanned with OKEN Scanner

preşte în contactul zilnic al naturii nesimţitoare, nu devine nici pretenţioasă, nici preţioasă, ci rămîne lilială în atitudinea graţioasă a unei femei dornice de a şti şi fără mîndrie pentru ceea ce ştie, pupilă spirituală, plină de docilitate faţă de înalta personalitate a tatălui ei sufletesc».

Urmează un alt pasaj (delimitat, dealtfel, şi în textul lovinescian, prin două rînduri albe) care condensează acţiunea (sumară) a piesei:

«Piesa îşi descrie traiectoria într-o direcţie ce nu revoluţionează tradiţionalul conflict dintre bărbat şi femeie. Dinu vrea să-şi recucerească nevasta; din desperare, Gina frînge însă cercul obsesiei, evadînd într-o aventură fără poezie şi fără indispensabilul element al sufletescului; săvîrşeşte, astfel, ireparabilul printr-o acţiune discutabilă prin efectele ei asupra viitoarelor raporturi conjugale şi mai discutabilă încă prin pata ce aruncă asupra frumuseţii morale a Ginei. (...). Gina se reîntoarce în laboratorul Bătrînului cu aceeaşi resemnare, dar ceva din demnitate şi din poezie i s-a scuturat în aventura ei de o noapte care nu rezolvă nimic, deşi o umbreşte mult[21]».

Pornind de la premisa că, în calitate de *reprezentare* a 'lumilor' (universului) din textul dramatic, textului critic lovinescian i se poate asocia un model semantic referenţial de tipul 'lumilor posibile', în maniera MP-2 şi MP-3 (cf. *supra*), cel dintîi fragment reprodus va fi segmentat astfel încît să se pună în evidenţă colecţia de 'indivizi' (= personaje sau grupuri de personaje), cu predicatele atribuite lor şi relaţiile subsecvente, aşa cum sînt ele prezentate de critic. Al doilea fragment va fi supus aceleiaşi operaţii, numai că, de data aceasta, criteriul segmentării în unităţi va fi acela al acţiunilor (evenimentelor) conţinute, astfel încît să fie relevată schema narativă a piesei *în viziunea interpretativă lovinesciană*. În cele două fragmente pe care le-am decupat din textul critic *este condensat conţinutul piesei comentate*.

---

[21] Semnele «...» vor marca pasajele din texţele de critică literară folosite ca eşantioane.

Scanned with OKEN Scanner

Principalele proceduri folosite în scopul construcției unui model semantic menit să subsumeze un text, descriindu-l, sînt proceduri de *reducție* și *structurare*. Cea dintîi constă în „a recunoaște echivalența dintre mai multe semneme sau mai multe mesaje și a le înregistra cu ajutorul unei denominații comune întregii clase de ocurențe considerate echivalente" (Greimas, 1966, 159). A doua procedură, complementară primeia, derivă din posibilitatea reprezentării caracterului structurat al unui (oricărui) text, pentru că „orice manifestare discursivă închisă trebuie să dea seama de o structură care îi este proprie" (idem, 123). Oricît de complexă ar fi structura corpusului de descris, prin descrieri parțiale se ajunge în final la organizarea conținuturilor semantice (obținute prin reducții) în formă de articulații ale structurii elementare, adică de opoziții a două elemente, A și B, de exemplu, în baza unei trăsături de conținut comune (= axă semantică).

În continuare, ordonînd segmentele într-o formă de îmbinare diferită de cea linear-discursivă (ca în textul lovinescian), formă prin care nu se alterează însă conținutul lor, reliefăm faptul că atît *procedurile de reducție* cît și *cele de structurare sînt implicate* și în activitatea critică de receptare. În consecință vom spune că diferența dintre practica analitică a conținutului semantic prin mijloacele criticii literare și cele ale limbajului descriptiv (sistematic) este pe de o parte o diferență de *grad de explicitare a regulilor* (procedurilor) *aplicate*, iar pe de altă parte o diferență de *amalgamare/departajare* a nivelelor de descriere (= a modalităților de interpretare) a *universului semantic manifestat*.

A. *Protagoniștii* (= personajele sau „indivizii" = a_n(textului dramatic nu sînt menționați în cronică așa cum se găsesc ei în indicațiile preliminare ale Hortensiei Papadat-Bengescu; cîteva personaje lipsesc cu desăvîrșire, altele nu apar decît ca membri ai unui grup, alcătuind un fel de „personaj colectiv", caracterizat prin cîteva note dominante comune, pentru ca întreaga capacitate analitică să se concentreze asupra *cîtorva* prota-

Scanned with OKEN Scanner

goniști. Vom transpune, în continuare, inventarul *protagoniștilor* comentați în textul lovinescian și *predicatele atribuite* lor (în terminologia semantică a lui Greimas numite predicate „statice" sau „calificări"), chiar în formularea dată de critic. Procedăm astfel pentru ca, rămînînd cît mai aproape de expresia originală, intervenția analistului, ca și pierderea „sensului lovinescian" să fie minime. Pe de altă parte, printr-o simplă operație de eliminare a cuvintelor *ce nu au funcție de predicat și subiect*, propozițiile pot fi reduse cu ușurință la forma lor simplificată (de propoziții atomare) sau, în cazul de față, la *propoziții narative* cu următoarea formă simbolică: F(A), unde F abreviază funcție, iar A, actant (cf. Greimas, 1975, 181).

(a_1) Luca Delescu, Bătrînul = {≪un om cu puternică viață interioară≫, ≪simbol al unei umanități superioare≫, ≪un savant un descoperitor≫, ≪un maniac, ursuz, ironic≫, aparent lipsit de sensibilitate familială}

(a_2) o „familie balzaciană" = {≪o mică lume de aprigi interese, de clevetiri și de ură≫, ≪haită ce mîrîie, dar nu muşcă≫, ≪sumbră galerie≫}

- (a_2^1) „o nevastă" = {≪cu resturi de frumusețe≫, ≪de o trivialitate compactă≫}
- (a_2^2) „o fată" = {≪căutînd în aventură un bărbat≫}
- (a_2^3) o altă fată = {≪declasată printr-o căsătorie inferioară≫}
- (a_2^4) „un fiu" = {≪redus la o viață de mici expediente≫}
- (a_2^5) „fiul mai mare", Dinu Delescu = {talentat și ambițios politc, ≪lucid, feroce, lipsit de scrupule, cuceritor≫}

(a_3) Gina = {≪o luminoasă și suavă pată de poezie feminină≫, sensibilă, modestă, ≪lilială în atitudinea grațioasă a unei femei dornice de a ști≫}

Scanned with OKEN Scanner

B. relațiile ($= r_m$) dintre 'sub-lumile posibile', ai căror membri sînt protagoniștii, apar în textul lovinescian în două feluri și anume: a) *explicit* (și nuanțat) *formulate* și b) conținute *implicit* în (deci deductibile din) raporturile dintre proprietățile definitorii ale protagoniștilor. Vom nota cu (r') relațiile explicitate, iar cu (r'') relațiile implicite. Mai trebuie să spunem că interpretarea semantică a criticului se înscrie în două izotopii: o izotopie a *umanului*, în general, și alta a *moralului*.

Iată relațiile de tip (r'):

(r'_1) este o relație de opoziție între (a_1) și (a_2): ≪Bătrînul este înăbușit în mijlocul unei familii balzaciene≫ *vs* ≪o mică lume de aprigi interese (...) se lovește de zidul impasibil al Bătrînului≫;

(r'_2) este o relație de compatibilitate, de apropiere spirituală reciprocă între Bătrînul și Gina, (a_1) și (a_3): Bătrînul este ≪uman și slab însă față de Gina, cu toate apucăturile lui brusce și cu toată vorba lui în fațete ironice≫, iar Gina este ≪pupilă spirituală, plină de docilitate față de înalta personalitate a tatălui ei sufletesc≫.

La aceste relații explicitate, vom adăuga și cîteva dintre cele implicite:

(r''_1) îl opune pe Bătrîn familiei, prin opoziția unor atribute: ≪simbol al unei umanități superioare≫ (a_1) *vs* (a_2) ≪haită ce mîrîie, dar nu mușcă≫ (Familia);

(r''_2) reia, implicit, relația de compatibilitate (a_1) și (a_3) prin proprietățile: ≪un savant, un descoperitor≫ și ≪(lilială în atitudinea grațioasă a unei) femei dornice de a ști≫.

În același mod s-ar mai putea pune în evidență alte relații de tipul (r''), dintre Bătrîn și fiecare membru al familiei sau dintre Gina și celelalte personaje feminine. Considerăm însă că operațiile efectuate pînă acum sînt suficiente pentru a servi drept suport argumentativ al ipotezei formulate și că, în consecință, putem trece la ultima etapă a demonstrației, adică la relevarea schemei narative ca structură evenimențială a piesei în viziunea interpretativă a criticului.

Scanned with OKEN Scanner

C. *Cursul evenimentelor* (=e_i) este reprezentat în patru propoziţii narative:

(e_1) ≪Dinu vrea să-şi recucerească nevasta≫,

(e_2) ≪din desperare, Gina frînge însă cercul obsesiei, evadînd≫,

(e_3) (ea) ≪săvîrşeşte, astfel, ireparabilul≫,

(e_4) ≪Gina se reîntoarce în laboratorul Bătrînului cu aceeaşi resemnare≫,

propoziţii din care se vede că pentru autorul comentariilor critice „istoria" (succesiunea evenimentelor) este susţinută de două personaje, Dinu şi Gina, şi că *acest mod* de reprezentare a „istoriei" are valoare de suport argumentativ pentru aserţiunea iniţială: «Piesa îşi descrie traiectoria într-o direcţie ce nu revoluţionează tradiţionalul conflict dintre bărbat şi femeie», construită la nivelul metalimbajului.

Nu datorită unei iniţieri într-o teorie neelaborată încă (la data apariţiei cronicii), ci printr-o intuiţie remarcabilă, printr-o deosebită capacitate de reducere la esenţă şi graţie unei subtile cunoaşteri a sistemului literar, în textele critice ale lui Eugen Lovinescu se pot „descoperi" semnele structurilor logico-narative receptate de critic şi transpuse condensat în cronici.

5.3.2.2.6. Această aserţiune este valabilă întocmai şi pentru textul critic călinescian, pe care îl vom supune aceluiaşi complex de operaţii, pentru a evidenţia *interpretarea „universului semnificat"* al operei literare comentate. Este vorba de romanul lui Camil Petrescu, *Patul lui Procust*.

«În fond, romanul e foarte simplu: poetul Ladima iubeşte pe actriţa Emilia, femeie trivială şi facilă, şi se sinucide, poate nu atît din iubire, cît de ruşinea de-a fi iubit o astfel de femeie (...).

Pe patul Emiliei stă gol, la cîteva luni de la sinuciderea lui Ladima, Fred Vasilescu, un tînăr snob în aparenţă, inteligent şi observator în fond. (...). Citesc amîndoi scrisorile lui Ladima şi comentează. Cititorul are înainte pe eroina dramei, aşezată în mediul ei obiş-

Scanned with OKEN Scanner

nuit, și într-al doilea plan, în scrisori, pe celălalt erou. Rece, dezgustat, analitic, bărbatul din pat unește cu ajutorul amintirilor sale elementul istoric cu cel prezent. (...) complexitatea de viziune a autorului, care, confundîndu-se cu Fred, se creează pe sine ca al treilea personagiu mare al romanului. (...). Eu cred că în planul real nu există ca femeie decît Emilia. (...). *Doamna T.* este fantoma romanului, aspirațiunea lui Fred, obscură și enigmatică tocmai prin aceasta, și dacă autorul n-a știut să-i dea tonuri de ulei, este pentru că n-a putut s-o scoată din mediul ei aerian». (Călinescu, 1967, 151—154.)

A. Protagoniștii ($=a_n$) romanului sînt prezentați prin predicatele atribuite:

(a_1) Ladima = {poet, sentimental, devine conștient de eroarea comisă prin iubire, sinucigaș, existență în trecutul „epistolar"}

(a_2) Emilia = {actriță, trivială și facilă, aparține unui mediu obișnuit, (nu iubește), existență în prezentul „real"}

(a_3) Fred = {bărbat tînăr, pare snob, inteligent, rece, dezgustat, observator analitic, existență în prezentul „real"}

(a_4) Doamna T. = {fantoma romanului, aspirațiunea lui Fred, obscură și enigmatică, existență „aeriană"}

B. Relațiile ($=r_m$) dintre ‚sub-lumile posibile' (ai căror membri sînt cei patru protagoniști), *în varianta propusă de cronicar*, sînt:

(r_1) *Emilia* („eroina dramei") este în opoziție cu *Ladima* („celălalt erou") prin opoziția proprietăților ce definesc atitudinea moral-afectivă a eroilor, derivată din atitudini existențiale majore, radical diferite:

(nu iubește) *vs* (iubește)
(continuă să trăiască) *vs* (se sinucide).

Aceeași relație (r_1) (Emilia *vs* Ladima) este susținută și de o opoziție în structura compozițională a romanului:

Scanned with OKEN Scanner

(plan imediat) *vs* (plan secund), («Cititorul *are înainte* pe eroina dramei (...) și *într-al doilea plan*, în scrisori, pe celălalt erou»), sau: (planul (global al) narării) *vs* (planul (global al) narației) (= planul epistolar).

O altă relație (r_2) pusă în evidență de G. Călinescu este aceea dintre Emilia și Doamna T., tot o relație de opoziție exprimată prin termenii: {existență feminină reală}, (în planul imediat) *vs* {absență feminină reală} (prezență în planul secund): («Eu cred că în planul real nu există ca femeie decît Emilia»), precum și prin proprietăți aparținînd „universului" moral:

«femeie trivială și facilă» *vs* «aspirațiunea lui Fred, obscură și enigmatică»

«mediu obișnuit» *vs* «mediu aerian»

A treia relație (r_3) este o relație de compatibilitate între Emilia și Fred, amîndoi reprezentînd existențe în prezentul „real".

De remarcat este complexul de relații din perspectiva căruia îl prezintă Călinescu pe Fred Vasilescu. Acesta are (r_4) rolul factorului mediator între cele două planuri distincte ale romanului, planul narării (prezentul) și al narației, ca o memorie vie sau în acțiune, care unește cu ajutorul amintirilor sale elementul istoric cu cel prezent. Tot el este identificat (r_5) cu *autorul*, prin coincidența unor proprietăți: («capacitatea de observație și complexitatea de viziune») și (r_6) cu *cititorul* («este un simbol al conștiinței cititorului»).

C. Cursul evenimentelor (= e_i) sau „istoria faptelor", ca rezultat al inter-relațiilor dintre indivizi și acțiunile lor, este prezentat(ă) în cronica lui G. Călinescu în etapele (momentele) sale esențiale:

(e_1) ≪poetul Ladima iubește pe actrița Emilia≫.
(e_2) ≪devine conștient de rușinea de a fi iubit o astfel de femeie≫
(e_3) (Ladima) ≪se sinucide≫
(e_4) (Emilia și Fred Vasilescu) ≪citesc amîndoi scrisorile lui Ladima și comentează≫.

Prin aceste operații de *descompunere* (= segmentare) și *recompunere* (= reordonare) pe care le-am aplicat textului călinescian am urmărit nu reliefarea ordinii logice sau cronologice a principalelor etape ale activității de recep-

Scanned with OKEN Scanner

tare a sensurilor referențiale (ceea ce ar presupune un întreg aparat psihologic), ci doar reliefarea organizării (= structurării) impuse de autor. Pentru că această nouă ordonare a universului de referință perceput nu este imediat vizibilă la suprafața textului critic, am recurs la o modalitate de a o evidenția, precum cea de mai sus. Deși poate părea de prisos, fiind subînțeles, vom sublinia totuși că atît 'sub-lumile posibile' ale personajelor: (a_1), (a_2), (a_3), (a_4), cît și relațiile dintre ele: (r_1), (r_2), (r_3), (r_4), (r_5), (r_6) (stabilite conform raporturilor dintre mulțimile predicatelor atribuite), ca și evenimentele: (e_1), (e_2), (e_3), (e_4), sînt numai cele conținute în textul lui G. Călinescu și exprimă punctul său de vedere în momentul publicării cronicii (12 martie 1933).

Comparînd interpretarea semantic-referențială în varianta lui G. Călinescu cu o altă analiză semantică, de orientare structuralistă, efectuată de către Sorin Alexandrescu cu 36 de ani mai tîrziu, în studiul *Analyse structurelle des personnages et conflits dans le roman „Patul lui Procust" de Camil Petrescu*, se constată că *rezultatele* obținute, în ciuda diferenței dintre mijloacele analitice întrebuințate, sînt asemănătoare[22].

Sorin Alexandrescu analizează cele șase personaje (Fred, Ladima, Emilia, D-na T., „D" și B, ultimul simbolizînd burghezia reprezentată de Nae Gheorghidiu) ale romanului, în funcție de trei parametri: *perspectiva, obiectele* și *contextul. Perspectiva* este punctul de vedere al fiecărui personaj în raport cu toate celelalte, luate pe rînd în relații bilaterale; *obiectele* sînt cele șase personaje, iar *contextul* fiecăruia este alcătuit din totalitatea celor cu care intră în relație. Decupajul celor trei parametri, perspectivă *vs* obiect *vs* context, corespunde celor trei roluri cu care fiecare personaj din roman este investit în diferite momente: observator *vs* actor *vs* pacient (martor). Pentru a se putea schița imaginea fiecărui personaj, ca un ansamblu de funcții co-

[22] Ceea ce surprinde însă este lipsa vreunei referințe în studiul lui Sorin Alexandrescu la textul călinescian. Chiar dacă acceptăm ideea că analiza s-a făcut fără a se fi cunoscut (consultat) opiniile critice mai vechi, această totală și deliberată „independență" față de alte comentarii trebuia, cel puțin, precizată într-o notă.

Scanned with OKEN Scanner

respunzătoare celor trei roluri, pe *izotopia morală* selectată, s-a construit un arbore semic totalizînd șapte trăsături semantice terminale: 1) + idealitate, 2) — idealitate (= luciditate), 3) + interes, 4) — interes (= indiferență), 5) — amor (= prietenie), 6) + intelectual, 7) — intelectual (= spirit practic). Matricea întocmită de S. Alexandrescu pe baza parametrilor și a semelor a permis stabilirea relațiilor prin care se definesc personajele, unele în raport cu celelalte, relevarea conflictelor dintre ele și, în fine, *evaluarea* ca adevărată sau falsă, a *imaginilor* personajelor din punctul de vedere al autorului, „martor-confesor" al celor doi naratori principali, Fred și doamna T.

Constatarea care ni se impune, cum spuneam, de îndată ce se examinează în paralel cele două texte consacrate analizei romanului *Patul lui Procust* este că rezultatele obținute pe calea unei investigații moderne, printr-un demers semantic riguros nu infirmă ci, dimpotrivă, confirmă valabilitatea primei interpretări, mai lapidară, mai puțin completă, dar *esențială*. Astfel, observația subtilă a lui G. Călinescu privind statutul complex al personajului Fred Vasilescu, în care se pot regăsi, implicați, atît autorul cît și cititorul (virtual), se verifică în analiza lui S. Alexandrescu. Autorul primei cronici notează: „Fred Vasilescu e uneori un personagiu pe cont propriu, alteori este un simbol al conștiinței cititorului" (Călinescu, 1967, 152) și apoi, după cîteva fraze, cînd relevă efectul puternic al romanului (asupra cititorului), îl socotește provenit „și din inteligența comentariilor, din finețea observațiilor și complexitatea de viziune a autorului, care, *confundîndu-se cu Fred* (s.n. — C.V.), se creează pe sine ca al treilea personagiu mare al romanului" *(ibidem,* 152—153). Și la S. Alexandrescu apare explicit formulată ideea rolului activ al *cititorului,* pe de-o parte, și al *autorului,* pe de altă parte, în raport cu personajul Fred, dar din exteriorul lui: „Lectorul cunoaște *toate* fețele lui Fred în toate dimensiunile, deci personalitatea sa reală; dar lectorul este singurul privilegiat. Nu există nici un singur personaj care să-l poată cunoaște pe Fred în același fel" (Alexandrescu, 1969, 215) și „Această evaluare (prin

Scanned with OKEN Scanner

opoziția *adevărat/fals* — n.n., C.V.) reprezintă *perspectiva autorului* (s.a. — S.A.) asupra ansamblului de relații și de semnificații ale romanului. (...) autorul profită de privilegiile sale pentru a «corecta» imaginile false și pentru a «selecta» imaginile adevărate" (*ibidem*, 214). Dacă punem alături, pasajului citat, următoarea aserțiune a lui Călinescu: „Această voluptate provine cu siguranță din tensiunea analitică, din consubstanțialitatea convergentă a tuturor derivațiilor care *face pe cititor să participe la descoperirea adevărului pe măsură ce se creează* (s.n. — C.V.) și la ironia disociativă a eroului spectator, Fred Vasilescu" (p. 152), atunci ni se pare evident că ne găsim în fața unei idei comune, argumentate sau doar exprimate diferit. Am insistat ceva mai mult asupra unor interpretări coincidente din cele două texte, unul de critică literară, celălalt de analiză semantică (semiotică), nu din intenția de a diminua valoarea vreuneia dintre ele, ci pentru a întări cîteva ipoteze formulate anterior, folosind ca argumente, de data aceasta, *texte*. Examinarea acestora a relevat, pe de o parte, prezența interpretării semantice ca *o componentă comună* celor două texte, în pofida apartenenței lor la sub-limbaje (= subtipuri textuale) diferite, iar pe de altă parte, *modul diferit* în care, *la suprafața textelor*, apar operațiile implicate în analiza și interpretarea semantică aplicate textului literar.

Observații finale la paragraful 5.3.2.2.:

(i) Deși rezultatele obținute prin întrebuințarea unui limbaj pre-formal (de felul celui pe care l-am adoptat și la care rămînem încă) sînt transpozabile într-unul formal, am considerat că o astfel de substituire la nivelul limbajului descriptiv nu este, deocamdată, necesară; ea ar conduce nu la concluzii imediat relevante pentru un discurs critic-literar, ci la reprezentarea formală a unei interpretări foarte generale a *textului literar*. Deci, atîta timp cît ceea ce ne interesează este *relația R'—M'* (= receptor critic — text literar), concepută ca o reflectare a universului operei în personalitatea critică, socotim că descrierea într-un limbaj pre-formal este mai adecvată, nefiind obligată să facă abstracție de anumite date de natură empirică, factuală, esențiale pentru înțe-

Scanned with OKEN Scanner

legerea, cunoașterea și descrierea complexă a fenomenului.

(ii) Recursul la aparatul logic modal de tipul 'lumilor posibile' *în expresia sa matematizată* (și nu cea pre-formală utilizată) devine, credem, profitabil în momentul în care se pune problema comparării mai multor interpretări critic-literare (eventual a tuturor) în raport cu conținutul uneia și aceleiași opere literare. Într-o asemenea ipoteză de lucru *semioticianul* (analistul textual) ar avea mai întîi de construit *modelul logico-semantic al textului literar dat* (ales), model care, prin structura lui combinatorică (sub forma unei matrice cu un număr variabil, dar finit, de elemente sau ansambluri de elemente), conține un număr foarte mare (teoretic) de alternative posibile. În aceste alternative se va include nu numai mulțimea interpretărilor (critice) produse deja, ci și aceea a interpretărilor probabile.

Dispunînd de modelul logico-semantic al textului literar dat și procedînd în continuare la formalizarea diverselor interpretări semantice, a variantelor conținute în textele critice avînd ca obiect aceeași operă, semioticianul poate obține o reprezentare riguroasă a *relațiilor dintre interpretări*, tocmai prin confruntare cu modelul folosit ca etalon[23].

(iii) Pentru a putea aproxima *o parte* din activitatea de receptare critic-literară (partea interesată de 'lumea textului' literar ca referent), a fost necesar pe de o parte să *izolăm* fragmente din textele critice, deci să le distrugem provizoriu integralitatea, iar pe de altă parte să *condensăm* porțiuni din fragmentele extrase, alterîndule astfel expresia. Am încercat să compensăm aceste pierderi prin obținerea unor rezultate superioare în planul analizei, al explicitării unor fenomene relevante funcțional pentru limbajul critic-literar.

(iv) Încercarea de a descoperi analogii între teoria 'lumilor posibile' — ca direcție de dezvoltare a seman-

---

[23] În teoria textului, această posibilitate de determinare a identităților parțiale în structurarea sensului referențial al unor texte este stipulată prin operația de comparație (cf. Petöfi, 1975, 115).

Scanned with OKEN Scanner

ticii logice cu aplicații evident fructuoase mai ales în domeniul textului narativ — și *strategia critic-literară* în receptarea textului literar nu derivă din dorința obstinată de a recurge la un aparat logic modern, ci din convingerea că o asemenea încercare poate contribui la elucidarea unor aspecte încă insuficient cunoscute sau cercetate, privind *structura semantic-referențială a textului critic*. Acesta, așa cum am mai amintit, poate fi considerat „spațiul" lingvistic în care, printr-un număr finit de propoziții (sau asertate, sau negate), ordonate conform unei relații de succesiune cauzală, sînt exprimate 'stări de fapte' ce aparțin unor *categorii (nivele) referențiale diferite*. O clasă (categorie) de referenți o constituie (în textul critic) clasa referenților care coincid cu aceia ai *textului literar* comentat. O altă clasă are drept indici de referință cuvinte din categoria *termenilor*, adică denumirile elementelor *codului literar* (deci exterioare textului literar dat ca materie (realitate) verbală). O a treia categorie referențială, și ea exterioară textului literar, este cea ai cărei referenți aparțin *situației comunicative* (așa cum a fost ea definită în cap. II, 3,1.). Vom nota cu a) (prima categorie), *clasa referenților textuali*, cu b) *clasa referenților metatextuali*, iar cu c) *clasa referenților comunicaționali* (sau „reali").

Cercetarea m o d u l u i în care sînt integrați *coerent în textul critic* indici ai referenței aparținînd unor clase diferite se face *în componenta co-textuală a descrierii textului critic-literar* sau (conform modelului pe care l-am propus în capitolul al II-lea al cărții) prin examinarea *dimensiunii comunicativ-discursive* (β'').

Acum, însă, pentru a face mai clară această constatare cu privire la structura semantic referențială *„heteroplană"* a limbajului critic literar, o vom ilustra cu cîteva exemple pentru clasele b) și c), întrucît mostrele de text de pînă aici au avut ca indici ai referinței obiecte din clasa a).

Exemple care conțin indici ai referinței aparținînd clasei de obiecte b): „Pentru ca să-și adapteze *limba* naturii deosebite a *povestirii*, scriitorul și-a făcut un *stil de narație* lungă, cu limpiditate alergătoare și parfumuri biblice de o *plastică verbală* proprie, în care *descripția*

Scanned with OKEN Scanner

scurtă sau *dialogul* repede se succedează ca niște crengi rupte pe cursul unui șuvoi" (Călinescu, 1967, 106), „*versul* al doilea e mai lung cu două *silabe*, *rima catrenelor* este cu totul banală (...), iar în *terține*, e deficitară" (Doinaș, 1970, 48), „*vocabularul* său este de o *sărăcie lexicală* înduioșătoare (*ibidem*, 49), „*Tipul verbal* al «Jocului secund» este solilocul interior" (Vianu, 1973, 312).

Cîteva exemple care conțin indici ai referinței aparținînd clasei c): „Însă tipul poeziei sale cu mai mult artificiu și în accepțiunea cea mai generală, este acea poezie „neglijentă" pe care *Gide* o pune în socoteala lui *Jammes*" (Călinescu, 1967, 286; ultimul nume este al scriitorului francez, Francis Jammes — n.n., C. V.), „Întocmai ca *Edgar Poe* sau ca *Paul Valéry*, *Ion Barbu* este un poet la care cultura științifică a intrat adînc în pasta operei sale, încît numai cu referire la studiul științelor unele din creațiile sale se pot lumina pe de-a întregul" (Vianu, 1973, 265), „*D. Ion Minulescu* e reprezentantul tipic al unei *formule evoluate* care, hrănindu-se cu puține elemente din ceea ce pasionează mulțimea, își limitează acțiunea pur estetică la un *public* relativ restrîns" (Lovinescu, 1969, 303), „*D. Al. A. Philippide* a fost categorisit, pe temeiul unor prime stihuri, *poet imagist*, deși structura spiritului său poetic este discursivă, de o paloare clasică, de un sarcasm intelectual, fulgerat din cînd în cînd de nostalgii" (Călinescu, 1967, 199). În ultimele două exemple, contextul lingvistic în care apar numele celor doi indici referențiali — *persoane* — le atribuie acestora conotația metonimică „autor pentru operă".

(v) În interpretarea critic literară a conținutului unei opere, predicatele semantice extensionale: „existent în lumea w_i", „nonexistent în lumea w_i" *atribuite obiectelor*, alături de „adevărat în wi", „fals în wi" *atribuite evenimentelor* (faptelor) — ca și diferite (alte) predicate modale —, nu apar *explicit formulate* decît în cazuri mai rare, de obicei în situațiile în care este negată *accesibilitatea* unei lumi în raport cu alta, sau cînd este de asemenea negată compatibilitatea unor 'lumi textualizate' cu anumite „stări de fapte".

Scanned with OKEN Scanner

(vi) Deşi nu l-am redus la o construcţie teoretică, în modul nostru de a trata problema am *presupus* existenţa criticului atît *ca interpret*, deci ca executant al unor operaţii[24], cît şi ca „mediu" în care *anumiţi factori exteriori (culturali) se particularizează*. Am răspuns astfel (implicit) unei exigenţe specificate în teoria textului: „oricărei interpretări trebuie să facem să-i corespundă un complex de coordonate interpretative conţinînd un interpret + timp + loc, sau o construcţie teoretic echivalentă" (Petöfi, 1975, 20), dar, în acelaşi timp, am ţinut seama de necesitatea de a lărgi considerabil *cadrul acţiunii interpretative* cînd interpretul este criticul literar. Această lărgire nu trebuie înţeleasă ca o creştere a tipurilor de operaţii executate, ci ca o amplificare a aspectelor în care textul literar este (sau poate fi) vizat. Înainte de a trece la prezentarea unei alte componente a teoriei textului (considerată de Petöfi accesorie), anume *componenta care comentează interpretarea referenţială*, şi a specificului acesteia în activitatea critică, trebuie să reamintim un lucru. Este vorba despre structura teoriei în varianta propusă de Petöfi (la care ne-am referit mai frecvent) drept cadru al practicii cercetării textuale. Aşa cum precizează autorul, *TeSWeST* (= teoria structurii textului — structurii lumii) este o *teorie parţială*, fiind interesată de descrierile gramaticale (lingvistice) ale textelor doar în scopul de a le atribui o interpretare semantică „extensională", eliminînd în mod deliberat alte aspecte posibile ale cercetării textuale, neimplicate direct în interpretarea referenţială.

5.3.2.3. *Componenta care comentează interpretarea extensională* (cf. *infra* 5.3.1.) are la bază operaţia denumită *evaluare*, care înseamnă „construirea unui ansamblu de ipoteze care evaluează aspectul analizat (...)

---

[24] „Cititorul de critică literară primeşte o definiţie, o imagine globală, fără a bănui nici pe departe complexitatea operaţiilor anterioare ce o fac posibilă" remarcă teoreticianul şi criticul Adrian Marino (1968, 175).

Scanned with OKEN Scanner

pornind de la un punct de vedere oarecare, dar prin raportare la un sistem de valori" (Petöfi, 1975, 115). Conform opiniei autorului, pot fi evaluate (comentate) aspecte ale interpretării referenţiale precum: *i.* relaţia dintre o anumită reprezentare referenţială (ca 'lume-etalon') şi o reprezentare textuală dată, *ii.* elementele unei reprezentări referenţiale şi relaţiile dintre ele, sau, în fine, *iii.* diferitele relaţii con-textuale ale unei reprezentări semantice considerată în ansamblu[25].

În activitatea critic-literară *componenta care comentează interpretarea* şi, în consecinţă, *operaţia de evaluare* dobîndesc o importanţă mult mai mare, ceea ce a făcut ca în disputa asupra rolului criticii literare unii critici sau teoreticieni să impună o opinie unilaterală, conform căreia *unica misiune* a activităţii critice ar fi aceea de a exprima un punct de vedere evaluativ sau o „judecată de valoare". Dar analiza semantică a textelor critice româneşti, pe de o parte, iar pe de altă parte interpretarea acestora prin raportare la limbajul analizei textuale confirmă adevărul că *limbajul critic-literar*, ca „imagine ideală" a tuturor textelor critice, nu poate fi conceput în afara vreuneia dintre componentele specificate: componenta gramaticală, intepretarea referenţială şi componenta care le comentează, precum şi înafara altor componente, accesorii în analiza textuală, dar fundamentale aici.

Referindu-se la impactul a două experienţe de cunoaştere implicate în procesul receptării literare, sistemul experienţelor criticului şi acela al experienţelor creatorului literar — aşa cum se materializează în operă —, cunoscutul critic şi teoretician de origine engleză I. A. Richards afirmă în ale sale *Principii ale criticii literare:* „Într-o propoziţie critică deplină, care afirmă nu

---

[25] Referindu-se la „actul judecării operei literare", Wellek şi Warren (1967, 315) schiţează succint mijloacele şi scopul demersului evaluativ, precizînd că „*Prin referire la o normă*, prin *aplicarea anumitor criterii* (s.n. — C.V.), prin compararea unui obiect sau a unui interes cu alte obiecte sau interese, noi le putem stabili rangul".

Scanned with OKEN Scanner

numai faptul că o experienţă este valoroasă în anumite modalităţi, ci şi că este provocată de anumite trăsături ale obiectului contemplat, vom da denumirea de *parte critică* (s.a. — I.A.R.) fragmentului care descrie valoarea experienţei. Pe cel care descrie obiectul îl vom numi *parte tehnică* (s.a.)" (cf. 1974, 40—41). *Părţii tehnice* i-ar corespunde, în viziunea teoretică pe care am propus-o pînă aici, acele secvenţe discursive ce rezultă din aplicarea operaţiilor specifice primelor două componente (*1. citirea* şi *2. interpretarea referenţială*), în timp ce secvenţele produse ca rezultat al aplicării operaţiei de evaluare (aparţinînd *componentei care comentează interpretarea)* ar fi expresia *părţii critice.*

Pentru a mai face încă o ultimă remarcă în legătură cu valoarea celor trei componente pentru cercetarea ştiinţifică a textelor, vom sublinia că în *textele secundare* (adică în acelea a căror *existenţă* este determinată de pre-existenţa altor texte) *structura argumentativă* rezultă din modul în care sînt îmbinate secvenţele corespunzătoare celor trei componente.

Cînd am afirmat că în activitatea critică de receptare *componenta comentativă* şi operaţia subsecventă ei, *evaluarea,* au o importanţă mai mare decît cea pe care le-o conferă *Te*τ, am avut în vedere cîteva fenomene. Mai întîi faptul că spre deosebire de teoria textului, destinată cercetării oricărui tip de text şi, tocmai prin aceasta, interesată mai ales de aspectele cu caracter general textual, critica literară vizează *numai* textul literar şi cu precădere în notele lui specifice, particulare. În al doilea rînd *varietatea* comentariilor critice creşte proporţional cu înmulţirea tipurilor de ansambluri (sisteme sau subsisteme) normativ-axiologice. Ambele fenomene aparţin unor structuri cultural-istorice şi sînt, de aceea, funcţii de *timp* (moment istoric) şi de *tip de cultură.* În al treilea rînd, privită din perspectivă *comunicativ-acţională,* componenta comentativă poate fi considerată drept *sursă a operaţiilor care declanşează recodificarea,* în măsura în care *o intenţie valorizatoare poate determina explicitarea rezultatelor obţinute prin celelalte operaţii, efectuate anterior.*

Scanned with OKEN Scanner

În epoca modernă (actuală) a culturii românești, un text de critică literară comentează *cel puțin unul* dintre aspectele pe care le redăm mai jos, schematic:

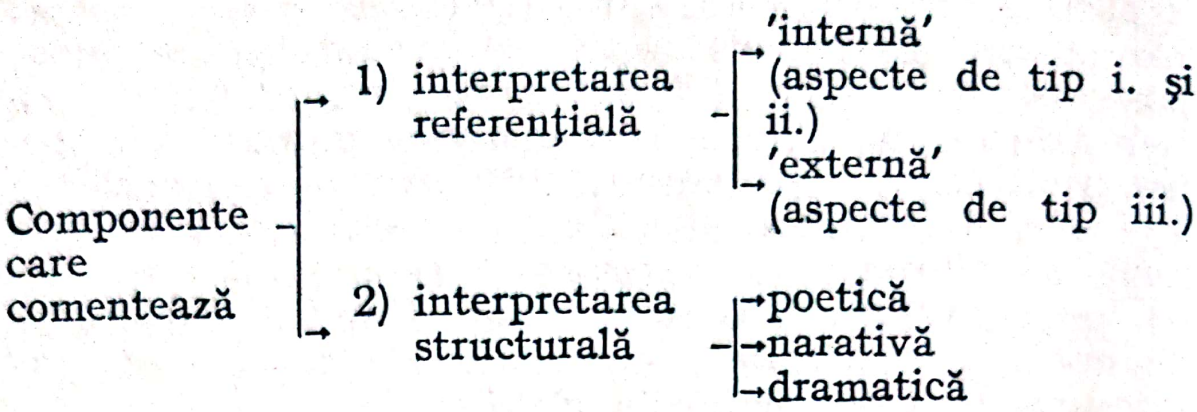

5.3.2.3.1. Dacă, așa cum am precizat mai înainte, prin 'interpretare referențială internă' înțelegem asocierea unei reprezentări semantice de tipul 'lumilor posibile' la o reprezentare semantică/lexicală a unui text dat, atunci componenta comentativă poate evalua aspecte din categoria i. (cf. *supra* 5.3.2.3.), apelînd la un sistem de ipoteze pe care l-am numi *scală de veridicitate*, pentru că are la bază un set de reguli de determinare a raportului dintre o 'lume reală' (sau lumea experiențelor trăite) și 'lumea textului' (fictivă sau imaginară), construită prin propozițiile textului analizat. Prin aceeași *scală de veridicitate* se pot evalua și aspecte de tip ii., adică relațiile dintre elementele unei anumite reprezentări referențiale atribuite unui text. Spre exemplificare, vom da cîteva citate din diferiți critici, nu înainte de a reaminti că în textele critice se găsesc doar *concluziile* operațiilor efectuate, nu și demersurile al căror rezultat sînt.

Exemplele care urmează ilustrează comentariul evaluativ al aspectelor de tip *i.*: „(. . .) cartea (*Parada dascălilor*, de A. Holban — n.n) este un fel de tablou satiric al corpului didactic secundar, // fără alt sens decît satisfacțiunea spiritului de a defini un anume aspect al vieții" (Călinescu, 1967, 108), în care secvența care urmează după „fără alt sens decît" reprezintă comen-

tariul critic limitat la interpretarea referențială concentrată în prima jumătate a enunțului. (Semnele prin care marcăm segmentele comentariului sînt: '//'.)

Alte exemple: „Și fiindcă în societățile vechi aristocrația reprezintă o izbîndă a rațiunii asupra instinctelor, cavalerismul fiind bunăoară o întrupare a valorii personale față de lașitatea „roturieră", // sîntem îndreptățiți să remarcăm că pretinsa aristocrație a eroilor d-nei Papadat-Bengescu este o mască superficială, pusă peste fața unei lumi hîde" (*ibidem*, 128); „Prima categorie de personaje, asemenea eroilor de mai tîrziu, din ciclul Halippa, sînt ființe ce poartă stigmatul sterilității sufletești și // galeria lor constituie cea mai severă critică ce se poate aduce socității căreia acești triști eroi îi aparțin" (Negoițescu, 1966, 245); „Astfel, insulele provenind din poamele cerești căzute în mare, încinse pînă la abur în declinul lor prin stihiile incandescente, exalînd deasupra apelor în tumult aburii albaștri fierbinți, statornicindu-se, în sfîrșit, în „dulcele lor tangaj prin milenii" și abordate cu „marea sfială naivă" de primii locuitori, magic turburați, nuntindu-le („fecundă corcire a oamenilor cu stelele" — spune Geo Dumitrescu), insulele ca orhidee, ca smochine, ca lămîi rumene, ca inelare flori madreporice de origine celestă — // alcătuiesc o mare viziune romantică, în care elementul, materia este o ubicuă inflorescență prodigioasă, fără a-și pierde însă caracterele realului brut" (*ibidem*, 409).

Ceea ce putem remarca în toate exemplele de mai sus este faptul că, de fiecare dată, în același enunț se pot descoperi două segmente, unul în care apar elemente ale *interpretării referențiale*, iar cel de-al doilea conținînd un comentariu evaluativ în care indici ai sistemului de valori ales drept cadru valorizator pot să fie prezenți sau presupuși. Comentariul evaluativ critic-literar se dovedește a fi mult mai nuanțat în modalități verbale decît simpla calificare prin adjective sau expresii de apreciere valorică, modalități facile și cu un conținut semantic foarte sărac în împrejurările în care

Scanned with OKEN Scanner

obiectul comentariului este, precum în exemplele citate, interpretarea referențială.

În exemplele care urmează, comentariul evaluativ se referă la aspecte din categoria *ii.*, deci la relațiile dintre elementele unei anumite reprezentări referențiale atribuite unui text:

„// Latura cea mai curioasă (și foarte interesantă totuși) a acestei cărți e incomprehensibilitatea / eroului față de sufletul femeii pe care o scrutează cu atîta atenție" (Călinescu, 1967, 220) și apoi, revenind asupra ideii, același autor precizează în ce constă această incapacitate de înțelegere a eroului sau ceea ce, în termenii relațiilor dintre 'lumi posibile', s-ar numi relație de inaccesibilitate între w_1 ('lumea personajului Sandu') și w_2 ('lumea eroinei'): „(. . .) Sandu caută mereu contradicții în sufletul Ioanei, fiindcă el se încăpățînează să interpreteze fiecare exclamație a femeii prin cauze particulare, // deși ele toate sînt simboluri ale umilinții ei primordiale, aceea de a nu fi respectată de bărbat ca femeie capabilă să fie soție" (*ibidem*, 221); „Tragedia insului bacovian // constă în neputința de a găsi un colocutor, în blestemul de a-și consuma exclusiv cu sine însuși nevoia de comunicare" (Doinaș, 1970, 48); „Căci — trebuie s-o spunem — filozoful nostru e un gnoseolog, // preocupat în cel mai înalt grad nu să împartă universul în sfere, sufletul în zone, nu să găsească răspunsul la întrebările fundamentale: ce e materia?, ce e viața?, ci să cotocească în sine și în lucruri dacă nu e de găsit un unghi mai lesnicios din care el sau alții privind să descopere răspunsuri profitabile" (Regman, 1967, 21); „El se refugiază atunci într-o lume fictivă, inventînd și proiectînd nenumărate umbre ale unor stări niciodată exprimate pe deplin, alunecătoare și fluide, convertite într-un dans de forme inconsistente: // poezia va fi, în acest caz, asemănătoare unui comentariu mereu incert asupra unui text niciodată cunoscut" (Iorgulescu, 1971, 9). În acest ultim exemplu observăm că există trei segmente distincte ca valoare semantică: cel dintîi, cu care debutează fraza, exprimă concluzia unei interpretări referențiale, cel de-al

Scanned with OKEN Scanner

doilea îndeplinește rolul de suport argumentativ al concluziei anterioare, iar ultimul segment conține o aserțiune evaluativă prin relevarea unui sens simbolic posibil al textului interpretat *cu condiția* acceptării ipotezei interpretative formulate la început (cf. „în acest caz" și viitorul verbului cu sens ipotetic).

Cînd aspectelor de *tipul iii.* (= diferite relații contextuale ale unei reprezentări semantice referențiale, considerată în ansamblu) li se aplică operația de evaluare, criteriilor aparținînd *scalei de veridicitate* li se adaugă de obicei și altele, dintre cele mai diverse, menite să reveleze asocieri, uneori surprinzătoare, între „universuri de referință" cu totul diferite. Iată cîteva exemple:

„Mihai Aspru și Donna Alba ar fi un fel de pereche națională, de simetrizare exterioară a lui Sorel și a domnișoarei de la Mole" (Streinu, 1968, 127), în care forma verbală, modalizată implicit, „ar fi" = *ar putea fi*, ca și expresia „un fel de" ne avertizează asupra caracterului ipotetic-dubitativ al evaluării; „«Înfăptuire mitologică», Donna Alba este, ca și eroina din *Rusoaica*, o încarnare nestatornică a eternului feminin" (Cioculescu, 1972, 308). Ultimul exemplu pe care îl vom reproduce reprezintă nu un comentariu evaluativ al unei interpretări referențiale, ci un *meta-comentariu*, în măsura în care propriul său referent este un enunț comentativ: „Există două feluri de a-l denatura pe Proust. Unul, cu pretenții de doxă, rezultă din schematizarea exterioară, care-l pseudo-explică pe scriitor prin reducerea sa la ponciful freudian sau bergsonian. Celălalt, cu pretenții de profunzime, se străduiește din răsputeri să facă *obscur-complex* (s.a.) ceea ce la Proust este numai *clar-complex* (s.a.). Or, noi am lansat în legătură cu prezentatorul scriitorului francez ideea de *finisaj al elucidării* (s.a.), fiindcă numai printr-o asemenea modalitate poate deveni, în modul cel mai adecvat, accesibilă esența artei proustiene" (Papu, 1968, 19).

Scanned with OKEN Scanner

Cu privire la exemplele pe care le-am dat ca mostre de enunțuri ce conțin elemente de comentariu evaluativ al interpretării extensionale trebuie subliniat că:

a). atîta timp cît interesul nostru se îndreaptă nu spre structura acestor enunțuri, ci se limitează la sesizarea funcției pe care o realizează în *procesul receptării*, putem neglija analiza lor lingvistică riguroasă;

b). nu ne-am propus să exemplificăm cu citate din toți sau foarte mulți critici literari pentru că scopul urmărit a fost doar ilustrarea *tipurilor* sau a categoriilor de modalități evaluative rezultate din natura aspectelor referențiale vizate și nu inventarierea autorilor în ale căror texte critice se întîlnesc asemenea procedee.

5.3.2.3.2. După examinarea *componentelor de bază* ale 'teoriei textului' și confruntarea lor cu unele proceduri prezente în activitatea de receptare critic-literară, vom încerca să stabilim locul și rolul pe care componente *accesorii* din cadrul analizei textuale îl au în critica literară. Este vorba de *componenta poetică*, cea *compoziționlă* și *componenta care comentează interpretarea structurală*. Primelor două le corespund operațiile numite, respectiv, *analiză poetică* și *interpretarea structurală*, definite astfel: „ANALIZA POETICĂ este operația care specifică, pentru un text dat, reprezentarea structurii sale poetice (abreviat 'TPoR') cu paralelismele eufonice, ritmice, metrice, gramaticale etc." și „INTERPRETAREA STRUCTURALĂ este operația care efectuează o proiectare a 'TPoR' a unui text dat asupra TLeR/TSeR care corespund aceluiași text, rezultatul fiind reprezentarea compozițională (prescurtat 'TCoR') a structurii date a textului analizat" (Petöfi, 1975, 117). Componentei compoziționale i se poate racorda o *componentă de comentariu*, funcționînd în mod analog cu cea construită pentru comentarea componentei semantice referențiale, numită, în acest caz, componenta care comentează interpretarea structurală (cf. *ibidem*, 118). Reprezentarea schematică a celor trei componente, efectuată astfel în-

Scanned with OKEN Scanner

cît să respecte indicațiile date de autor, ar fi următoarea:

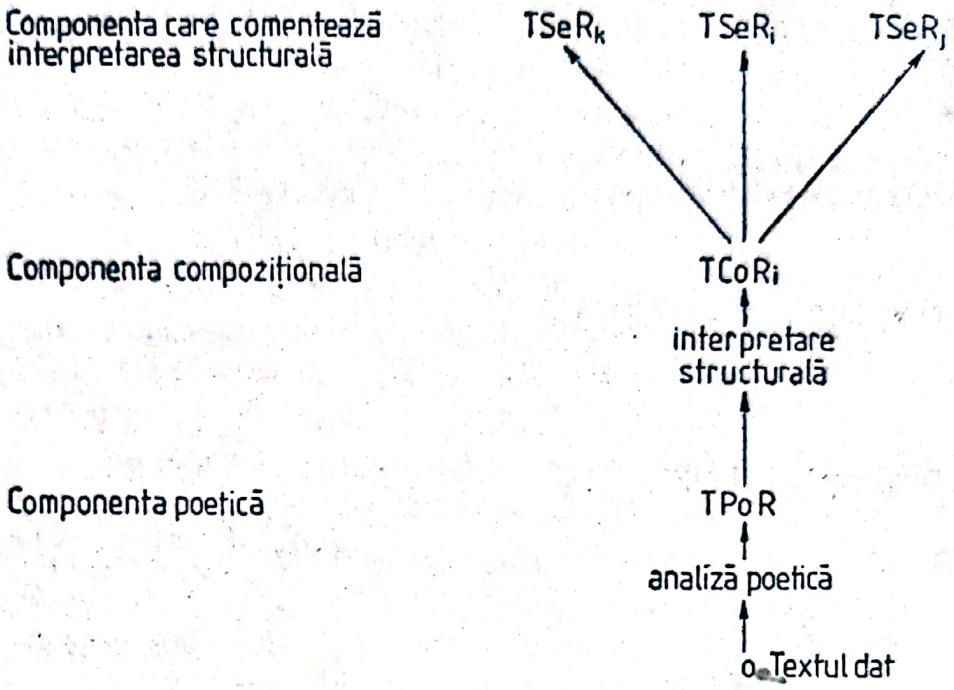

Această soluție, deși ingenioasă, nu ni se pare întru totul satisfăcătoare pentru că, limitîndu-se la „analiza poetică", elimină din discuție sub-tipuri de texte literare cum ar fi cele epice sau dramatice. O explicație posibilă a acestei eliminări s-ar găsi în faptul că *regulile prozodice*, fiind operante într-un singur plan, cel al expresiei sonore, se stabilesc independent de planul conținutului, în timp ce *regulile narativității*, avînd ca domeniu de validitate tocmai planul conținutului, *formele narative* ale acestuia, se lasă mai greu codificate.

O altă obiecție ni se pare că poate fi adusă aserțiunii conform căreia „analiza completă a structurii poetice presupune deja cunoașterea structurii sale gramaticale" (*ibidem*, 117), pentru că reprezentarea prozodică (= poetică, în sensul lui Petöfi) a unui text se poate obține independent de analiza lui semantică sau sintactică prealabilă. Pe de altă parte, așa cum analiza poetică este o *operație co-textuală*, ea derulîndu-se în sistemul închis al unui text, al unei teorii gramaticale și *al unei teorii poetice* — după cum precizează autorul la care ne referim — tot astfel trebuie să postulăm po-

sibilitatea reprezentării celorlalte structuri, specifice altor sub-tipuri ale textelor literare, în condițiile similare.

Considerînd că obiecțiile exprimate sînt justificate, propunem următoarea variantă în tratarea componentelor:

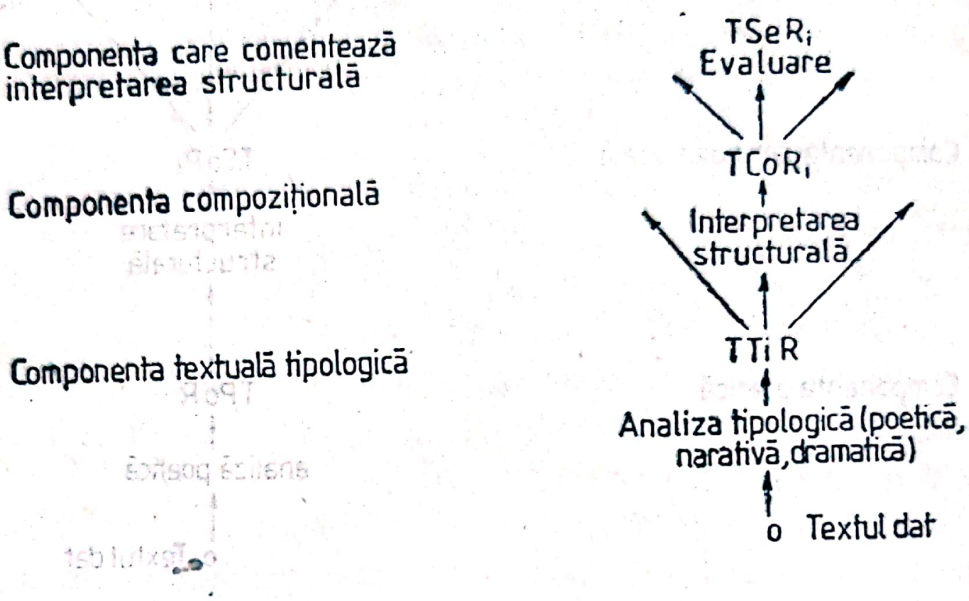

unde TTiR înseamnă: reprezentarea *tipului de structură semiotică* a textului literar.

Observații:

(i) Prin intermediul 'interpretării structurale' se obține o reprezentare a 'compoziției' (arhitectonicii) unui text, ca rezultat al cuplării unei structuri „ideale" (= structura subtipului textual căruia îi aparține opera dată), cu reprezentarea lexicală-semantică a textului dat. Afirmînd că „Această proiectare poate adăuga noi relații la TLeR/TSeR dată" (*ibidem*, 117) se recunoaște implicit importanța acestor componente și operații, calificate drept accesorii numai din cauza dependenței lor, în ordinea logică a efectuării operațiilor, de componenta gramaticală.

(ii) Așa cum interpretarea referențială implică o anumită „doctrină" semantică și, odată cu ea, un anumit inventar terminologic ca instrument al conceptualizării, la fel și interpretarea structurală se poate efectua numai în funcție de o anumită teorie a structurii textului literar și beneficiind de un alt set de termeni, expresie a conceptualizării în planul teoriei.

(iii) Pentru că ordinea comentariilor critice nu este una fixă și pentru că într-un text critic pot să fie foarte reduse concluziile rezultate în urma aplicării uneia sau a alteia dintre operații, sau chiar să lipsească, apare posibilitatea ca, reflectînd anumite orientări ale teoriei literare la un moment dat, în unele texte critice accentul să cadă tocmai pe componentele „accesorii".

Printr-un paralelism perfect, 'interpretării structurale' i se poate aplica, precum 'interpretării referențiale', *operația de evaluare*. Ceea ce o distinge, în ultimul caz, este apartenența *criteriilor* la sisteme normativ-axiologice, diferite față de cele care dirijează evaluarea 'interpretării referențiale'.

Comentariul evaluativ în critica literară contemporană se distanțează tot mai mult de formularea expresă a unei judecăți limitate la simpla exprimare a atitudinii pur afective, redată prin adjective valorizatoare, pentru a se interesa de judecarea operei „în detaliu și în cursul analizei, nu de judecata redusă la o sentință rostită în ultimul paragraf" (Wellek, Warren, 1967, 332). De cele mai multe ori evaluarea este implicită, iar criteriile deductibile[26].

a) Prima serie de exemple va ilustra predilecția pentru *formularea expresă a judecății de valoare*, susținută însă de argumente:

„Eminescu ne-a dat versurile *cele mai armonioase*, dar armonia lor nu este independentă, ci funcțională, deoarece, deși sonor, cuvîntul traduce o funcțiune precisă" (Lovinescu, 1969, 386); „Descripția însă, limitată la funcțiunea unică a determinării cadrului, este *colorată*

---

[26] Pentru o examinare mai amplă a problemei evaluării operei literare și dintr-o perspectivă istorică, cf. Wellek, Warren (1967, 315—332), care conchid: „Distincția pe care trebuie s-o facem este, credem noi, o distincție între judecata expresă și judecata implicită — o distincție care nu trebuie confundată cu cea dintre judecățile conștiente și cele inconștiente. Există o judecată a sensibilității și există o judecată a rațiunii, o judecată rațională. Ele nu se află neapărat în contradicție una cu alta" (p. 332). G. Călinescu (1968, 84) afirma că „simțul critic este *forma* propriei noastre facultăți creatoare, sub unghiul căreia primim și valorificăm numai ceea ce ni se prezintă ca urmînd *normelor de creație ale spiritului* nostru" (s.n. — C.V.).

Scanned with OKEN Scanner

și *sobră*, foarte adesea *sugestivă prin ea însăși*" (Călinescu, 1967, 106); „Mărginindu-ne deocamdată numai la acest roman, mișcarea materială este *enormă*" (*ibidem*, 258); „Paginile în care se descrie progresul boalei și decesul celor doi eroi sînt *de un mare merit literar*" (*ibidem*, 130), „Particularitățile de viziune specifică, ținînd mai ales de energia unei memorii imperioase, în continuă stare de întărîtare ce copleșește conștiința obligînd-o să intre în criză, *se disting* în acest roman *cu o pregnanță ieșită din comun*" (Raicu, 1976, 127); „Nu întîmplător poetul cultivă cu o *vizibilă voluptate* severul sonet: intenția este de a solidifica o lavă fierbinte și amorfă prin turnarea în forme înghețate" (Iorgulescu, 1971, 9). În acest ultim exemplu remarcăm și procedeul sensibilizării conceptelor (în speță, *sonet*), procedeu frecvent întrebuințat, avînd o *dublă funcție:* una derivă din necesitatea particularizării conceptelor aplicate, de fiecare dată, unui text individual, iar cealaltă din intenția de a explicita, pentru interlocutor (= destinatarul cronicarului literar), termenii mai abstracți, adesea mai puțin cunoscuți.

b) A doua serie de exemple, mai numeroase și mai variate ca structură, ilustrează expresia implicită a evaluării:

„Aceste asonanțe, intermediare după titlul lor între rima perfectă și asonanța populară, sînt cultivate de poet *dintr-o netăgăduită pornire spre joc*" (Vianu, 1973, 308); „Pentru a înțelege pe deplin stilul ultimelor poezii ale lui Barbu, trebuie să spunem că ele reprezintă *exemplul rar al unei vorbiri fără reprezentarea unui convorbitor*" (*ibidem*, 312); „Există la Pavel Dan, o grijă pentru stil, *care face parte din evoluția firească a realismului transilvan* ce avea să depășească într-o zi limbajul inexpresiv, inerțiile, pentru a atinge treptele virtuozității formale" (Negoițescu, 1966, 309); „Concentrarea aceasta (...) *s-a făcut în beneficiul poeziei, al substanței lirice*, prin eliminarea pletoricului, a ceea ce în mai vechile poeme era în mare măsură discursivitate, prisos epitelial" (Regman, 1967, 20); „*Acumularea enormă de atribute* din sfera patologicului, prostiei, vicleniei primitive, duce la o caricatură violentă în genul desene-

Scanned with OKEN Scanner

lor expresioniste ale lui Otto Dix" (Simion, 1976, 36); „Versurile sînt *simpliste* și, prin *retorica lor goală și sfătoasă*, amintesc de maniera desuetă a lui Vlahuță" *(ibidem*, 210); „O compoziție ca aceasta este cu adevărat *o aventură a sunetelor, muzicală orchestrare a unui univers metamorfozat din reprezentări în armonii sonore*" (I. Vlad, 1977, 231); „Cele cinci povestiri inedite poartă, chiar și inegal, *marca unei scrieturi elaborate cu migală și cu știința combinațiilor de mare efect*; cuvintele intră în legături care produc o «gramatică» originală: sintaxa impune serii de determinări, de referințe și de raporturi noi, încărcate de sensuri, iar legăturile (e proza unui cunoscător al semnelor traductibile prin cuvînt) impun noi înfățișări ale lucrurilor" *(ibidem*, 243).

6. GRUPUL R — PUBLICUL CITITOR

6.1. În calitatea lui de destinatar real sau virtual, publicul cititor poate fi clasat în grupuri cu comportament receptiv divers. Așa cum rezultă din schema traseelor comunicării (cf. *supra*, IV. 2), *R* (= publicul cititor) poate fi alcătuit dintr-un grup receptor al lui *M* (= textul critic) și al lui M′ (= textul literar), în același timp. Acesta reprezintă *grupul cititorilor ideali*, care stabilesc un contract direct atît cu opera literară cît și cu comentariul critic consacrat celei dintîi. Aici pot să apară în calitate de *R* și indivizi din categoria E′ (= scriitori, autori ai unor M′). O altă categorie este aceea a *consumatorilor de opinii*, formată din receptori în exclusivitate ai lui *M*, iar ultima e reprezentată de grupul *consumatorilor de literatură*, receptori în exclusivitate ai lui *M′*, (grupul cel mai numeros). În această alternativă, accesul publicului receptor la operă este direct, fără intermediar, prin eliminarea, în mod deliberat sau din ignoranță, a factorului *M*. S-ar putea crede că o asemenea situație are consecințe asupra criticii literare. Dar, nefiind obligatorie și nici generală, posibilitatea menționată nu poate anula legătura reală, sau cel puțin virtuală, a criticii cu publicul.

Structura lui *R* este deci neomogenă (în ce privește raportul subansamblurilor sale cu M și M′). Am putea

Scanned with OKEN Scanner

considera atunci pe R o colecție de subansambluri: R_1 (= ansamblul receptorilor „ideali"), R_2 (= ansamblul „consumatorilor de opinii") și R_3 (= ansamblul „consumatorilor de literatură").

6.2. Fiecare dintre cele trei subansambluri interesează în mod diferit cercetarea: sub aspectul calității de *cititor*, subansamblurile R_1 și R_3 se pot regrupa alături de R', R_2 fiind exclus.

În această alternativă, diferența dintre R_1 și R_3, pe de o parte, și R', pe de altă parte, constă în *calitatea operațiilor* efectuate și lipsa oricărei *explicitări* a acestora pentru R_1 și R_3.

6.3. Conștiința existenței unui grup receptor al lui M este uneori exprimată direct, alteori însă se poate doar deduce din fenomene înregistrate în anumite momente în „starea de spirit" a cercetării literare. Astfel, vehemența cu care unii critici s-au pronunțat împotriva așa-numitei direcții ‚scientiste" (confundată de mulți cu simpla ermetizare a expresiei) a fost, în bună parte, reflexul temerilor de a pierde capacitatea influențării publicului, a captării adeziunii lui, și mult mai puțin (sau la puțini critici) o chestiune de principiu în plan teoretic.

Expresia directă a conștiinței că activitatea critică nu este una „în sine", având un rol bine definit în raport cu receptorul, se materializează prin implantarea destinatarului în textul critic, printr-o invocație retorică: „Ființa năzdrăvană, de bună seamă, din prima parte a poemei, e insul care a încercat să cuprindă cu închipuirea necuprinsul (. . .). Este mai în genere omul, *d-ta cititorule* (s.n. — C.V.) care te vrei altul, mai cuprinzător, dezrobit de firea omenească, străbătut de năzuințe omenești, de patimi și de îndoieli, de neliniști și de îndrăzneli necumpătate, luciferice" (Cioculescu, 1972, 207—208). Alteori această prezență a destinatarului în textul cronicarului literar este doar implicită, fiind „mascată", la suprafața textului, de calitatea de cititor al operei, calitate în numele căreia i se adresează (totuși) cronicarul: „Și, dacă am dat totuși oarecare atenție sorelis-

Scanned with OKEN Scanner

mului lui Mihai Aspru, este pentru ca cititorul *Donnei Alba* (s.n. — C.V.) să nu se împiedice de o asemenea impresie" (Streinu, 1968, 129).

Constatăm astfel că receptorul textului critic, factor pasiv ca *individ*, devine *ca grup social* forță activă, impunînd anumite restricții emițătorului. Interacțiunea *public-critic* poate constitui o explicație, alături de altele, pentru fenomenul evoluției gustului în artă.

6.4. Din perspectiva *acțiunii* pe care *R'—E* (= criticul) o poate exercita asupra receptorului-public *(R)*, critica literară este o structură de acte complexe în a cărei realizare sînt implicate cel puțin două tipuri de acte de vorbire: un *act (global) asertiv* și un *act (global) evaluativ*. Fără a ne ocupa aici de o descriere completă a acestor două tipuri de acte de vorbire, vom încerca să prezentăm, într-o manieră inspirată de cea propusă de către Searle (1972, 98—109), cîteva aspecte particulare, determinate de *complexul comunicativ* al *acțiunii și inter-acțiunii* critic-literare. Urmează cîteva precizări necesare:

(i) În toate situațiile la care ne vom referi, *R* va simboliza doar reuniunea sub-ansamblurilor R_1 și R_2, adică *mulțimea receptorilor textului critic*, excluzîndu-l pe R_3, întrucît elementele lui nu vin în contact cu (nu cunosc pe) *M* (= textul critic).

(ii) Pentru a preciza care este sensul pe care îl acordăm termenului *global*, din expresiile 'act asertiv global' sau 'act evaluativ global', considerăm definitorii aceste două tipuri de acte, postulînd posibilitatea descompunerii textului critic în două părți: una în care sînt regrupate *toate propozițiile/frazele asertive* ce alcătuiesc conținutul 'actului asertiv *global*', iar cea de a doua parte în care sînt regrupate *toate propozițiile/frazele* ce alcătuiesc conținutul 'actului evaluativ *global*'.

(iii) Paralel cu stabilirea unor condiții de realizare a celor două acte de vorbire, vom încerca să precizăm cîteva tipuri de comportamente (relații) ale interlocutorilor, fără a confunda acest lucru cu o descriere similară efectuată în termenii 'actului perlocuționar'.

Scanned with OKEN Scanner

Condiţiile actelor de aserţiune (cf. Searle, 1972, 108—109) şi evaluative sînt:

a) *condiţii preparatorii:* cititorul are o bază moral-culturală care îl determină să *presupună* că ceea ce se spune despre o operă şi despre calităţile ei este adevărat;

b) *condiţii de sinceritate:* cititorul trebuie *să creadă* afirmaţiile şi verdictele conţinute în textul critic;

c) *condiţia esenţială:* faptul că textul critic produs este prezentat şi receptat drept expresie a unor 'stări de fapt'.

Reacţia (comportarea) cognitiv-axiologică a lui R este diferită în funcţie de *cunoaşterea* sau *necunoaşterea prealabilă* a textului literar (M'), deci de calitatea de *mediator real/mediator posibil* a criticului. Rămîn, în acest caz, în discuţie sub-ansamblurile R_1 (cunoaşte pe M') şi R_2 (nu cunoaşte pe M').

Interacţiunea R_1 — *critic* poate lua următoarele forme:

(i) criticul modifică atitudinea axiologică a lui R_1:
  a) din nefavorabilă, în favorabilă,
  b) din favorabilă, în nefavorabilă,

(ii) criticul nu modifică atitudinea axiologică a lui R_1, dar produce o reacţie a lui R_1 faţă de cronică *(M):*
  a) reacţie pozitivă, de consolidare a propriilor sale intuiţii,
  b) reacţie negativă, de indignare (contrariere).

Interacţiunea R_2 — *critic* poate lua următoarele aspecte:

(iii) criticul induce în R_2 o atitudine cognitiv-axiologică (favorabilă sau nefavorabilă), determinînd o stare:
  a) activă: R_2 ia decizia de a cunoaşte pe M',
  b) pasivă: R_2 nu se decide să cunoască pe M'.

7. CONCEPTUL DE LECTURĂ CRITICĂ

Examinarea criticii literare ca eveniment comunicativ verbal a detaliat, de fapt, acele aspecte care, conform modelului nostru semiotic, corespund *componentei comunicativ-acţionale (β').* Reluînd acum schema, nu vom face altceva decît să prezentăm într-o imagine sintetică întregul proces analizat, pe care îl numim l e c t u r ă

Scanned with OKEN Scanner

c r i t i c ă. Acest concept trebuie înțeles ca totalitate a operațiilor efectuate (= lectură) în condițiile unei a n u m i t e o r i e n t ă r i s e m i o l o g i c e (= critică). Termenul l e c t u r ă dă seama de caracterul dinamic, procesual, al fenomenului, în timp ce o r i e n t a r e a s e m i o t i c ă, semnificînd *situarea apriorică, constantă și conștientă a emițătorului, atît față de „universul semnificat", cît și în raport cu receptorul*, prin notele sale particularizante, asigură specificitatea, elementele de „permanență" ale fenomenului denumit *critică literară*, în sfera mai largă a fenomenelor comunicative.

SCHEMA β' (pentru condițiile comunicării de tip critic (literar)

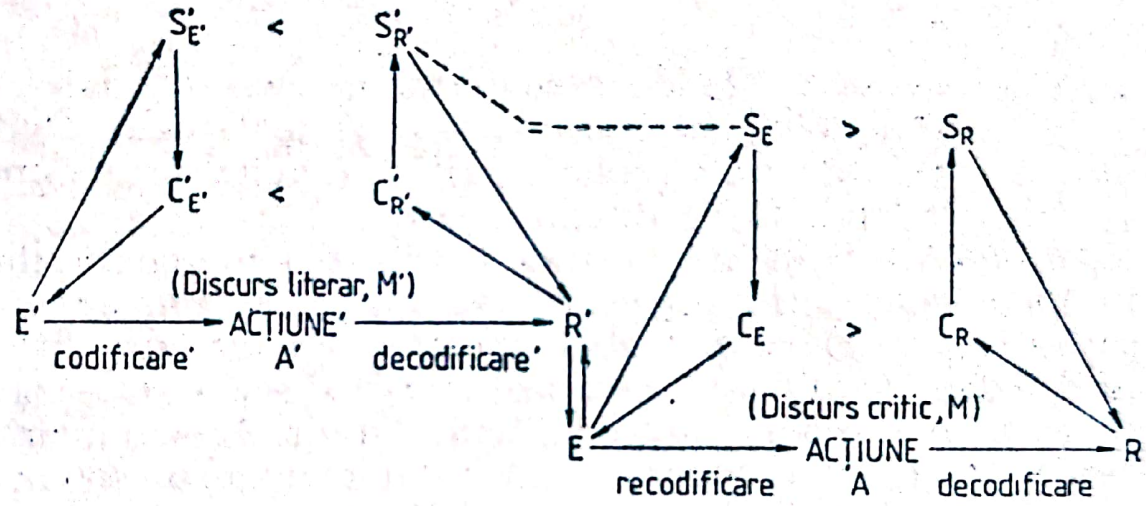

Schema β', aplicată complexului comunicativ de care ne ocupăm, ia aspectul de mai sus, unde simbolurile au următoarele sensuri:

E' = scriitorul-autor
R' = cititorul-critic
A' = acțiune care are ca sursă complexul de intenții ce determină producerea discursului literar, iar ca efect (reacție) la R', *decizia de a transforma (sau nu) decodificarea în recodificare*
Decodificarea' = efectuarea l e c t u r i i c r i t i c e
E = scriitorul-critic
R = publicul cititor
Recodificarea = e x p l i c i t a r e a lecturii critice
A = acțiunea care are ca sursă intenția explicitării lecturii critice, ca produs discursul critic-literar,

iar ca efect la R una dintre atitudinile comportamentale specificate la 6.4.

S = inventare de simboluri (cuvinte)

C = repertorii de reguli

Raporturile dintre cele patru inventare de simboluri sînt următoarele:

$S'_{E'}$ — ca ansamblu de semne exclusiv verbale pe care le selectează un scriitor din totalitatea cuvintelor limbii române — *este conținut în* $S'_{R'}$;

$S'_{R'}$ — ca ansamblu de semne exclusiv verbale necesare înțelegerii de către critic a discursului literar — implică pe $S'_{E'}$ la care se adaugă un ansamblu variabil de termeni aparținînd limbajului critic literar;

$S'_{R'} \equiv S_E$;

S_R — ca ansamblu de semne verbale necesare înțelegerii discursului critic, *poate fi* mai redus decît S_E, fapt care explică, *parțial*, funcția de inițiere îndeplinită de discursul critic.

La *regulile lingvistice* (α) ale limbii române, conținute în toate cele patru repertorii de reguli, se adaugă un set de *reguli extralingvistice specifice comunicării literare*, adică reguli prin care un anumit discurs este tratat (produs sau perceput) *ca discurs literar*. Aceste *metareguli de natură pragmatică* (β') sînt dublate de un subansamblu (variabil pentru 'roluri' diferite și la persoane diferite aparținînd aceluiași 'rol') de *reguli pragmatice* (β''), operante la nivelul fiecărui 'discurs' (= text) literar în parte.

Transformarea lui R' în E se realizează, în mod esențial, prin *aplicarea acestui tip de reguli (pragmatice)* care, în procesul *recodificării* la E, se găsesc conținute (implicate) în semnele din categoria *termeni*.

Pentru a conchide cu privire la această parte în care am urmărit activitatea de receptare critic-literară, vom sublinia că întreaga ei complexitate se reflectă în *texte*, pe de o parte prin amalgamarea discursivă a *nivelelor referențiale*, pe de altă parte prin cuplarea, adeseori în limitele aceleiași fraze, a unor proceduri analitic- interpretative *specifice diferitelor nivele (componente) ale limbajului descriptiv*.

Scanned with OKEN Scanner

V. ELEMENTE DE METALIMBAJ ÎN TEXTUL CRITIC LITERAR

1. De îndată ce logica formală a impus distincția dintre *limbă-obiect* (un limbaj oarecare, formalizat sau nu, supus cercetării) *și meta-limbă* (limbaj secund, construit în scopul explicitării celui dintîi), a devenit aproape inevitabilă atribuirea calificativului de *meta-limbaj* criticii literare. Astfel, Roland Barthes (1969, 255) afirma: „Critica este discurs asupra unui discurs; este un limbaj secund sau meta-limbaj (cum ar spune logicienii), care se exersează asupra unui limbaj primar (sau limbaj-obiect)" (cf. și Sorin Alexandrescu, în vol. *Poetică și stilistică*, 1972, LXXIV).

Transplantarea categoriei de *metalimbaj* în sfera complexă a interpretării operei (= limbaj-obiect) devine profitabilă dacă nu se ignorează cîteva elemente esențiale. Natura, parțial diferită, a fenomenelor logice, lingvistice și estetice poate genera unele diferențe de structură în metalimbajele respective. Pe de altă parte, gradul de elaborare (= formalizare) depinde, în mare măsură, de componența grupului receptor pentru care s-a construit metalimbajul, ceea ce verifică faptul că strategiile discursive sînt dependente de parametrii situației în care se produce discursul.

Existentă ca virtualitate în orice limbă naturală, *activitatea metalingvistică* se întîlnește ori de cîte ori se resimte nevoia referinței *la limbă prin limbă* (cf. Jakobson, 1963, 53, 81, 84). Greimas (1966) reia ideea, deplasînd însă discuția în sfera problemelor semnificației[1].

[1] Sub aspect semiotic, limba naturală este considerată drept cel mai complet sistem tocmai prin capacitatea sa de a „traduce" orice alt sistem semiotic. Benveniste (1974, 65) afirmă că „în această facultate metalingvistică se află originea relației de interpretanță prin care limba înglobează celelalte sisteme".

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, metalimbajul e înțeles ca *ansamblu semnificativ*, care „traduce" sau „transpune" un ansamblu lingvistic preexistent. Ne găsim în fața unei diferențe ierarhice de niveluri în domeniul semnificațiilor, formulată astfel de autor: „oricare ar fi natura semnificantului sau statutul ierarhic al ansamblului semnificant considerat, studiul semnificației sale este situat la un nivel metalingvistic în raport cu ansamblul studiat" (Greimas, 1966, 15).

Textul critic (și, în consecință, limbajul corespunzător, pe care îl înțelegem ca o „imagine" generalizatoare, abstrasă din texte) este o structură semantică complexă, ale cărei nivele referențiale au fost deja puse în evidență. Această heterogenitate a structurii semiotice necesită, în condițiile efectuării unei investigații științifice, un decroșaj corespunzător (cf. Hjelmslev, 1967, 255; Barthes, 1967, 39—40; Rey-Debove, 1967). Procedeul a fost aplicat de Arrivé (1972, 66—68) în analiza textelor: *Gestes et opinions du Docteur Faustroll, pataphysicien* și *César-Antechrist* ale lui Jarry, pentru relevarea funcțiilor acestora în ansamblul noului sistem.

Apartenența textelor critice (literare și neliterare) la domeniul metalimbajelor le situează, în cadrul comunicării, pe o poziție obligatoriu secundă, ceea ce înseamnă că producătorul textului critic literar nu poate deține rolul unui emițător absolut în limitele actului comunicativ literar, emiterea fiind strict determinată de existența unui *pre-text*, a unei emisii anterioare. Fenomenul caracterizează, dealtfel, orice *act de explicitare*, spre deosebire de acela de transmitere a unui limbaj (cf. Golopenția-Eretescu, 1971 (b), 288 și idem, 1972, 182). Este evident însă că un text critic oarecare (= discursul critic literar sau performanța) nu are, în totalitate, caracter de metalimbaj, conținînd pe lîngă segmentele *de explicitare* și altele care nu reprezintă decît *actul transmiterii* unor semnificații (informații) aparținînd doar nivelului *limbă română*, nu și limbajul literar dat.

2. Din punctul de vedere al raportului cu un alt text (= opera literară), critica literară e asemănătoare *rela-*

ției parodice[2] (cf. Golopenția-Eretescu, 1969), în cadrul căreia textul parodiant este „o metaliteratură". Dar, în timp ce parodia se bazează pe *reproducerea*, pe „mimarea" unor recurențe ale formei textului parodiat, textul critic *explicitează* caracteristici (reguli) semantice, sintactice, fonice și compoziționale ale operei. O ierarhizare a „metalimbajelor", după gradul *apropierii* de textul operei date și după caracterul *structural/semantic* al apropierii, poate conține cel puțin trei termeni (tipuri) distincți: a) parodia, b) textul critic, c) modelul (interpretarea) logico-matematic(ă), distribuiți astfel:

Gradul apropierii / Caracterul apropierii	maxim	>	minim
structural (formal)	parodie	text critic	modele logico-matematice
semantic	modele logico-matematice	text critic	parodie

Albert Thibaudet (1966, 50—51) vorbea încă în 1930 despre o oarecare analogie între parodie și critică, afirmînd despre aceasta din urmă că „n-are deci nici un soi de asemănare sau de legătură cu *imitația* (s.n. — C.V.); dar are cu acel *soi de deformare* (s.n. — C.V.) ce se numește *parodie*". După ce ilustrează cu cîteva exemple celebre din istoria literaturii universale, precizează: „Parodia nu e critică propriu-zisă, dar trăsăturile chipului ei îi trădează fără putință de tăgadă înrudirea apropiată cu critica" (*ibidem*, 51).

Distincția dintre textul critic literar și parodie poate fi formulată și pe baza funcției lor în cadrul *sistemului*

[2] Menționînd cîteva dintre caracteristicile spiritului parodic la Caragiale, Al. Călinescu (1976, 5) socotește că, pentru marele nostru dramaturg, parodia este „în primul rînd, o lectură critică a textului care este luat drept „model", lectură ce permite caricatura, îngroșarea caracteristicilor, a procedeelor vizate".

Scanned with OKEN Scanner

semiotic literar: critica *semiotizează*, interpretînd (= explicitînd) informaţia textuală, adică aceea care defineşte un text dat ca literatură (Lotman, 1974, 86—89), în timp ce *parodia desemiotizează*, discreditînd „autoritatea principiului textual dat", prin instituirea neconcordanţei dintre informaţia textuală şi cea infratextuală (strict lingvistică) (cf. Lotman, 1974, 88).

3. Din cele mai însemnate contribuţii teoretice asupra *metalimbii* şi/sau *a metalimbajului* (cf. Hjelmslev, 1967, 255—260; Jakobson, 1963, 177—183, 203—204; Greimas, 1966, 72—86; Barthes, 1967, 39; Eco, 1969, 103; Rey-Debove, 1967, 1969 şi 1972, Benveniste, 1964, 65), reţinem cîteva idei importante pentru stabilirea propriilor noastre premise necesare în analiza care urmează să se efectueze. Mai întîi vom nota faptul că *metalimba este considerată un sub-sistem* al limbii naturale sau un plan semiotic complementar celui denotativ, conţinut în limbă. Funcţia pe care o îndeplineşte metalimba şi prin care ea se defineşte este aceea de *explicitare a codului* limbii. Exercitarea acestei funcţii, adică aplicarea operaţiei de explicitare are la bază două posibilităţi de care orice limbă dispune: a) transformarea *codului* în *semnificat* al unei *nomenclaturi*, al unei *terminologii* (Barthes, Rey-Debove) şi b) capacitatea oricărui cuvînt (secvenţă) de a se autodesemna *ca element al limbii* despre care se vorbeşte (Rey-Debove, 1967 şi 1972). În condiţia de sub a) *termenii* denumesc semne şi nu obiecte; s-ar mai putea spune că semnificatul unui termen este un semn, adică un semnificant + un semnificat. Conform soluţiei lui Barthes (1967, 39), următoarea formulă ar exprima calitatea metalingvistică a unui termen: (EC)E, unde E simbolizează „expresie", iar C — „conţinut". În condiţia de sub b), orice cuvînt sau secvenţă dobîndeşte un statut gramatical propriu, nominalizîndu-se, şi unul semantic propriu, prin „opacizarea" sensului comun şi prin reliefarea conţinutului legat de condiţiile de întrebuinţare ca semn lingvistic, într-un context dat.

Dacă acceptăm că:

(i) orice *limbaj* poate fi tratat ca limbă-obiect, nu numai o limbă naturală;

Scanned with OKEN Scanner

(ii) *explicitarea* este o operație prin care se pot specifica: vocabularul, gramatica sau condițiile de manipulare fericită a limbii-obiect prin intermediul unui *limbaj-instrument* (Golopenția-Eretescu, 1972—181);

(iii) „Instrumentul explicitării este în mod obligatoriu un metalimbaj" (*ibidem*, 182),

atunci trebuie să conchidem că *limbajul critic literar* este m e t a - l i m b a j în măsura în care satisface condițiile menționate.

În această alternativă rămîne să precizăm că:

(i') limba-obiect este *limbajul literar*;

(ii') printr-un limbaj-instrument se pot explicita fenomene aparținînd vocabularului specific limbajului literar, gramaticii sale sau condițiilor de utilizare a acestuia;

(iii') *metalimbajul critic literar* este unul dintre instrumentele posibile ale explicitării limbajului literar.

Așadar, aparțin domeniului unei metalimbi: *terminologiile* (Barthes, 1967, 39; Golopenția-Eretescu, 1974) (în mod evident terminologia lingvistică), predicatele definiționale ale cuvintelor *autonime* (cf. Rey-Debove, 1967; Jakobson, 1963, 178), *enunțurile „ecuaționale"* (cînd satisfac anumite condiții semantice) (cf. Bloomfield, 1961; Jakobson, 1963, 203—204; Rey-Debove, 1969; Vlad, 1972) și, după opinia unora, operațiile de *rezumare* și *parafrazare* (cf. Dijk, 1972, 6 și 14; „Langages", 1973, 29), dar, probabil, și altele. Acesta este inventarul celor mai importante modalități de care dispune o limbă naturală pentru a asigura realizarea unor performanțe cu caracter metalingvistic.

Observație:

Termenul *metalimbă (metalingvistic)* va fi folosit în continuare pentru a denumi instrumentul explicitării *limbii naturale* ca limbă-obiect, iar termenul *metalimbaj (de metalimbaj)* va fi rezervat denumirii oricărui instrument al explicitării unui (sub)-sistem semiotic (cod sau sub-cod), fie el de natură verbală, extraverbală sau mixtă.

Scanned with OKEN Scanner

4. *Limbajul critic literar poate funcţiona ca metalimbaj cînd* explicitează elemente care aparţin:

a) *codului limbii române*

b) *codului comunicării literare* — b') *ca acţiune*; b'') *ca discurs*

Explicitarea elementelor de sub a) se produce cînd limbajul literar (opera literară) este examinat(ă) doar din perspectivă lingvistică (în sensul cel mai strict al termenului), *adică din perspectiva dimensiunii* α (a viziunii semiotice pe care am propus-o în cap. II). *Terminologia* coincide cu cea lingvistică.

Explicitarea elementelor de sub b') are loc cînd limbajul literar este vizat din punctul de vedere al condiţiilor specifice ale producerii — receptării operei literare în ansamblul său, adică *din perspectiva a ceea ce este propriu dimensiunii* β'. *Termeni* care denumesc elemente ale codului comunicării literare sînt: *operă, scriitor, prozator, poet, dramaturg, roman, poezie, dramă, curent literar* (cu toate denumirile variantelor cultural-istorice) etc.

Explicitarea elementelor de sub b'') poate avea loc ori de cîte ori limbajul literar este examinat din unghiul propriei sale specificităţi ca *limbaj*, adică *din perspectiva dimensiunii* β''. *Termeni* care denumesc asemenea aspecte ale codului literar sînt: *personaj (actor-actant), conflict, temă, idee*, toată terminologia prozodică şi compoziţională.

4.1. *Sistemul terminologic (sau conceptual) al criticii literare* poate fi înţeles ca o colecţie de termeni şi definiţiile asociate lor, sub forma unui *dicţionar*. Caracteristica lui de bază o constituie *eterogenitatea lexematică, sub raportul provenienţei termenilor*[3]. Aceştia au fost şi continuă să fie preluaţi din numeroase domenii adiacente, cum ar fi: teoria literară, estetica, retorica, lingvistica, stilistica, filozofia, psihologia, critica de ar-

[3] Cîteva exemple de termeni ai limbajului critic, comuni cu aceia ai altor discipline înrudite, se găsesc la Richards, 1974, 39).

Scanned with OKEN Scanner

tă, muzicologia, precum și din alte discipline mai îndepărtate, ca: biologia, anatomia, matematica, logica. (Nu vom insista acum asupra raporturilor dintre primele domenii amintite și critica literară. Vom nota doar că, în ultima vreme[4], discuțiile tind să precizeze obiectul, funcțiile și scopul fiecăreia dintre ele.)

Se știe că vocabularul unei limbi (ca și a numeroase alte limbaje) este o categorie *deschisă*, mulțimea elementelor care îl compun variind permanent. Această „deschidere" se regăsește, prin urmare, și în domeniul de care ne ocupăm. Fără să putem oferi cifre statistice (ele lipsesc pentru oricare alt limbaj), observația empirică ne permite să considerăm că *gradul de mobilitate* (în timp) a vocabularului critic literar este *înalt* (față de cel standard, cel literar sau, chiar, cel științific) dar relativ *constant*, fără să prezinte salturi spectaculoase (ca în limbajul științific). Modificarea vocabularului are loc prin adiționarea de termeni noi, cu sau fără înlocuirea celor mai vechi.

Factorii care determină caracterul compozit al 'dicționarului' și gradul său de mobilitate sînt: (i) statutul aplicativ al criticii, (ii) mulțimea și diversitatea operelor (în plan diacronic și sincronic) supuse analizei critice, (iii) modificările de concepție (curente și „școli") survenite în timp și (iv) dorința de originalitate a expresiei critice, evitarea șabloanelor.

Chiar dacă teoretic acceptăm posibilitatea alcătuirii unui dicționar literar în care postulatele de sens să fie univoce pentru fiecare termen, adică a unui 'dicționar pur denotativ' (ceea ce practic nu s-a realizat), în momentul utilizării diferitelor porțiuni ale 'dicționarului' se produce un fenomen de *conotare*, de modificare a sensului prin adăugarea (și/sau suprimarea) unor mărci semantice. Fenomenul pare a fi similar cu ceea ce se întîmplă în mod obișnuit în orice manifestare verbală (la nivelul vorbirii), cu excepția, pe plan teoretic, a limba-

---

[4] Cf. Petöfi, 1973; Schmidt, 1973; Hendricks, 1974. Un punct de vedere original privind evoluția și statutul actual al *retoricii* în raport cu celelalte științe ale limbajului se găsește la Florescu, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

jului științific, „dominat de funcția denotativă a cuvintelor"[5]. Eliminîndu-se din discuție limbajul științific (pentru motivul menționat mai sus), *procesul conotării* prezintă cîteva particularități în limbajul poetic, în cel uzual (standard) și în cel critic-literar.

Studiul *conotației din domeniul limbajului poetic* reunește cele mai numeroase contribuții. În ciuda caracterului uneori contradictoriu al definiției termenului, se acceptă, unanim, că registrul asocierilor conotative în limbajul poetic este foarte larg, atît sub aspectul posibilităților lingvistice (textuale) de instituire a unor legături, cît și în ce privește mulțimea și varietatea domeniilor (situațiilor) extralingvistice (extratextuale) evocate prin conotare[6].

Bazele unei cercetări sistematice a specificului conotării în *limba română uzuală* s-au pus nu de multă vreme[7]. Comparînd însă cele două domenii, nu e greu de remarcat că în limbajul uzual ni se înfățișează o oarecare stereotipie a conotațiilor, adesea fixate în forme consacrate, socializate, cum ar fi unele expresii idiomatice, expresii figurate, maxime, proverbe etc. Aici registrul asocierilor este mai redus, fiind dependent de *situația imediată* în care se găsesc interlocutorii. De pildă, în receptarea enunțurilor *orale* de dimensiuni mai extinse, distanța dintre suportul lingvistic al notelor evocate și suportul conotator nu poate depăși anumite limite (decît cu riscul pierderii informației conotative), din cauza incapacității memoriei de a înregistra cu exactitate secvențe discursive de lungimi mai mari. Și alte aspecte ale naturii și funcțiilor conotației în limbajul uzual ar putea fi explicate prin caracterul oral al co-

---

[5] Cf. Marcus (1970 (a), 69). Pentru caracterul univoc al definițiilor limbajului științific vezi și Greimas (1966, 75), Nicolescu (1968), Marcus (1970 (b), 88), Golopenția-Eretescu (1974, 550).

[6] Nivelul conotativ al limbii, ca unul distinct de cel denotativ, ca și de cel metalingvistic, a fost evidențiat de Hjelmslev (1967, 244—255) și apoi reluat într-un comentariu de Greimas (1975, 110—116). Precizări exacte și utile asupra conotației stilistice și poetice se găsesc la Paula Diaconescu (1970, 65—74).

[7] Un material bogat consacrat cercetării mecanismelor conotației în limbajul uzual se află în Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu (1975, 40—62).

Scanned with OKEN Scanner

municării (cu un statut socio-lingvistic aparte) care determină importante particularităţi, de structură, ale mesajelor.

În limbajul critic literar mecanismele conotării sînt de o mai mare complexitate, fiind determinate pe de o parte de *caracterul conotativ al terminologiei* însăşi, „încărcată" de „nuanţele" domeniilor din care provin termenii sau de acelea ale doctrinelor (curentelor) literare care i-au introdus iniţial în dicţionarul terminologic al criticii literare, iar pe de altă parte de fenomenul intertextualităţii (cf. Kristeva, 1980), ca expresie a „receptării şi integrării «influenţelor»" la nivelul universului semantic al subiectului producător (Greimas (ed.), 1972, 22). Şi în acest ultim caz, intertextualitatea critică interferează aspectele de metalimbaj ale limbajului în discuţie în măsura în care *autonimia* reprezintă o zonă a intertextualităţii.

4.2. *Enunţul ecuaţional.* Tipul de enunţ pe care ne propune să-l analizăm din punct de vedere sintactic şi semantic este cunoscut sub diferite denumiri: *propoziţie* sau *frază ecuaţională* (Bloomfield, 1961; Jakobson, 1963, 204), *enunţ asertiv* (Austin, 1966, 66; Benveniste, 1966, 189), *enunţ predicativ* (Hout, 1969, 43—59) sau în majoritatea gramaticilor tradiţionale, *propoziţie cu copulă.* Termenul pe care îl vom utiliza în continuare este *enunţ ecuaţional* de tipul *A este B*, în care A şi B sînt grupuri nominale (eventual propoziţii) de întindere variabilă, cu structuri variabile, dar care îndeplinesc condiţia de a fi reductibile la structura de bază $Nume_1$ *este* $Nume_2$ (cf. Theban, 1975, 211, pentru tipul semantic propoziţional „ecuaţional" şi, de asemenea, Gologan-Costea (1978) pentru „discursul de tip definitoriu, ca extensie a enunţului de tip nominal").

Alegerea enunţului ecuaţional ca o structură relevantă a limbajului critic literar se justifică prin concepţia pe care am expus-o deja cu privire la natura de metalimbaj a criticii.

Scanned with OKEN Scanner

Prin analogie cu metalimbajele create pentru descrierea unor limbaje artificiale[8], vom considera de natură metalingvistică enunțurile dintr-un text de critică literară prin care se realizează *echivalarea semantică* a două secvențe, echivalare care are la bază un proces *analogic*[9] și nu unul strict logic.

Conform modelului elaborat de A. Tarski pentru analiza limbajului logicii claselor, metalimbajul cuprinde semne, termeni specifici, expresii cu caracter logic general și axiome, toate reprezentînd „traducerea" în metalimbaj a expresiilor și semnelor din limba-obiect. Pornind de aici, vom considera metalingvistice doar acele enunțuri ecuaționale în care una dintre cele două secvențe echivalente este sau o expresie din limba operei literare comentate, sau o expresie conținînd un termen specific din vocabularul criticii literare. În primul caz, enunțul va cuprinde o secvență (sau un cuvînt) autonimic(ă), iar în cel de-al doilea caz, un concept.

Materialul lingvistic ce stă la baza acestei investigații este alcătuit dintr-un corpus de aproximativ 50.000 de cuvinte-text[10] (circa 200 de pagini), selectate din volume de cronici literare sau eseuri.

În această primă etapă a analizei (treapta descrierii sintactice), am considerat obligatorie adoptarea unui criteriu formal (de expresie) în selectarea enunțurilor ecuaționale. Astfel, s-au excerptat: 4.2.1. enunțuri cu copula *a fi* și 4.2.2. enunțuri cu variante grafice ale raportului de echivalare semantico-sintactică, în ambele cazuri

---

[8] Modelul unor metalimbaje construite pentru descrierea limbajelor formalizate îl întîlnim la Carnap (1972, 198—229) sau la A. Tarski (a cărui prezentare amănunțită o face Gheorghe Enescu, în studiul *Semantica logică* din volumul *Limbaj, logică, filozofie*, București, 1968, 196—203).

[9] Examinînd dintr-o perspectivă (îndrăznim să spunem) semiotică relațiile limbajului „critic" cu cel poetic și cu cel matematic, Radu Enescu (1973, 156—177) propune ca notă definitorie a limbajului critic *raționamentul analogic*. Acesta „este *problematic*, relațiile pe care le stabilește nu au nici caracter de lege generală, nici de invenție singulară, ci de ipoteză personală" (p. 171).

[10] Am menționat cifra cuvintelor-text doar pentru a orienta asupra întinderii materialului consultat, neavînd însă vreo semnificație statistică, deoarece se operează cu enunțul (ca unitate) și nu cu cuvîntul.

Scanned with OKEN Scanner

respectîndu-se restricția semantică semnalată pentru unul din cei doi termeni ai relației, A sau B.

4.2.1. Verbul „a fi" copulativ, în opoziție cu „a fi" existențial, mediază o relație de echivalență semantică a celor doi termeni nominali (A și B), echivalență „definită ca identitate semică parțială" (Greimas, 1966, 115). Mai mult chiar, din perspectiva teoriei mulțimilor, analiza efectuată de G. van Hout (1969, 43) demonstrează că: „copula exprimă în exclusivitate egalitatea a două ansambluri: variațiile relației care unește extensiunea subiectului cu extensiunea numelui predicativ (și nu subiectul și atributul) provin din variațiile articolelor cu care sînt formate subiectul și numele predicativ". Emile Benveniste (1966, 188) consideră că verbul „a fi" copulativ stabilește identitatea între doi termeni nominali, „oricare ar fi, din punct de vedere logic, modalitatea acestei identități" (cf. și Harris, 1969, 34).

Vom considera că verbul *a fi* poate să funcționeze și ca expresie a raportului de *echivalare semantică* dintre doi termeni nominali (sau grupuri), recurgînd, pentru verificarea acestei afirmații, la conceptul matematic de echivalență (Marcus, 1966, 28; László, 1967, 73—82). Se știe că, pentru a fi echivalente, două elemente trebuie să satisfacă trei proprietăți:

1) proprietatea de reflexivitate,
2) proprietatea de simetrie,
3) proprietatea de tranzitivitate, adică

1′) pentru orice $x \in V$ (unde x = cuvînt sau grup de cuvinte, iar V = mulțimea cuvintelor ce formează vocabularul limbii române) avem xRx;

2′) dacă $x \in V$, $y \in V$, și xRy, atunci yRx;

3′) dacă $x \in V$, $y \in V$, $z \in V$, xRy și yRz, atunci xRz.

Vom indica două dintre enunțurile excerptate, prin care cele trei proprietăți pot fi puse în evidență: „*Cazul de conștiință* ce formează temelia psihologică a romanului este *sentimentul păcatului* și *frica de sancțiunea divină*, adică *un aspect al problemei salvării*" (Călinescu, 104). Convenim să notăm cu a = *cazul de conștiință*, cu b = *sentimentul păcatului și frica de sanc-*

Scanned with OKEN Scanner

țiunea divină, cu c = *un aspect al problemei salvării*, iar cu R pe e s t e.

În „(. . .) filozofia e s t e Atlanticul d-lui Camil Petrescu, întinderea mișcătoare ce-l cheamă mereu cu urletele sale surde (. . .)" (Călinescu, 1967, 113), folosind aceleași notații, vom avea: a = *filozofia*; b = *Atlanticul d-lui Camil Petrescu*; c = *întinderea mișcătoare*; R = e s t e.

1") Proprietatea de reflexivitate rezultă din posibilitatea de a construi enunțurile următoare:

Cazul de conștiință este *cazul de conștiință* (aRa),

filozofia este *filozofia* (aRa).

2") Simetria rezultă din posibilitatea de a construi, ca enunțuri reperabile în limba română, următoarele: „Cazul de conștiință este sentimentul păcatului și frica de sancțiunea divină", și „sentimentul păcatului și frica de sancțiunea divină este cazul de conștiință" sau „filozofia este Atlanticul d-lui Camil Petrescu", și „Atlanticul d-lui Camil Petrescu este filozofia" (adică aRb, atunci bRa).

3") Tranzitivitatea se poate evidenția prin posibilitatea de a construi următoarele enunțuri:

„filozofia este Atlanticul d-lui Camil Petrescu" (aRb)

„Atlanticul d-lui Camil Petrescu este întinderea mișcătoare ce-l cheamă . . ." (bRc) și, prin urmare,

„filozofia este întinderea mișcătoare ce-l cheamă . . ." (aRc), datorită capacității ultimului segment, c, de a fi echivalent semantic cu b, prin intermediul relației apozitive[11].

În felul acesta, valoarea verbului copulativ *a fi* ca element mediator al unei relații de echivalare semantică a doi termeni nominali (sau două grupuri nominale) s-a demonstrat. Fără a intra în detalii care ar presupune o analiză semantică efectuată în prealabil, vom nota cîteva observații privind natura echivalenței. Așa cum s-a văzut deja, am înlocuit termenul matematic de *echivalență* cu acela de *echivalare*, considerînd că între echivalența matematică și cea semantică e o diferență de grad de ge-

[11] Pentru descrierea apoziției ca expresie a unui raport de echivalență semantico-sintactică vezi Hodiș, 1966 și 1967.

neralitate, produsă de existența unor *limite contextuale în relația lingvistică*. Pe de altă parte, termenul echivalare are calitatea de a sugera *caracterul procesual și intențional al relației*, în condițiile unui mesaj lingvistic obișnuit, neformalizat, așa cum este și limbajul critic literar. Echivalarea semantico-sintactică a doi termeni nominali (diferită de sinonimia lexicală) presupune nu o relație dată și definitiv stabilită între cei doi termeni (sau două secvențe), ci un act de decizie prin care autorul comunicării (criticul) corelează doi termeni, impunînd echivalența acestora în limitele stricte ale unor condiții conținute în context. Altfel spus, criticul impune o *echivalență contextuală, analogică* și nu o echivalență logică sau L — echivalență. Dacă din punctul de vedere al unei analize logico-matematice copula *a fi „pare* (s.n. — C.V.) a corespunde unui semn logic (. . .), și anume semnului de implicație: ' ⊃ '" (Vasiliu, 1970, 183), analiza lingvistică (semantico-sintactică) a verbului *a fi* poate să argumenteze în favoarea tratării acestui verb, în anumite cazuri, drept semn al echivalenței.

4.2.2. În afara verbului *a fi*, ca semne ale echivalării semantice a două secvențe mai considerăm:

(i) ',' (virgula) cînd este sau poate fi urmată de *adică:* iată un exemplu: „Muzical și nu plastic, adică abstract și inconsistent, materialul poetic se eterizează" (Lovinescu, 1969, 387), unde relația este impusă secvențelor *muzical* și *abstract și inconsistent.*

(ii) '(. . .)' (paranteza), cu satisfacerea condiției de mai sus (este sau poate fi urmată de *adică*): „În același timp, o asemenea structură ni se prezintă nu ca o sferă poetică (conglomerat de teme, motive, idei etc.), ci ca un univers poetic, ca un *corpus* (s.a.) viu, ca un organism care-și trădează substanța în cel mai mărunt din mădularele sale" (Doinaș, 1970, 42).

Acest enunț are o suită de două echivalențe: „o sferă poetică" („conglomerat de teme, motive, idei etc.)", unde paranteza e marca echivalenței, și a doua: „ca un univers poetic, ca un corpus viu, ca un organism", enunț în care virgulele reprezintă mărcile echivalenței, acceptînd pe *adică* după ele.

Scanned with OKEN Scanner

(iii) " (două puncte) cînd sînt urmate de semnele citării, ca în exemplele: „Imaginile lui, uneori banale, alteori insolite, vibrează abia perceptibil în dimensiunile unui spațiu halucinant: «Departe plopii s-apleacă la pămînt / în larg balans lenevos de gumă»" (Doinaș, 1970, 51; enunțul autonim, citatul, e echivalat cu enunțul autorului) sau „*Cercul* (s.a.) definește îngrădirea cunoașterii noastre, dincolo de care, nerăzbătute, se întind lumile eterne: Pe cărări spre luna moartă, / dincolo de scări de apă, / unde gîndul ca o grapă / neființa mea dezgroapă . . ." (Călinescu, 1967, 114).

Fiind redundante, din cauza organizării prozodice specifice, semnele citării au fost eliminate. Alteori ele urmează nu după „două puncte", ci după paranteză, ca în: „(. . .) percepția acustică și vizuală are o uimitoare putere de reducere la unitate („Aud materia plîngînd" sau . . .)" (Doinaș, 1970, 50).

(iv) O serie de verbe ca: *a reprezenta, a însemna, a semnifica, a se defini ca (prin)* etc. constituie o clasă de sinonime împreună cu verbul *a fi*. Caracterul parțial al sinonimiei e dat nu atît de diferențele semantice (în condiții de sinonimie toate actualizează trăsătura semantică (+ Echivalență)), cît mai ales de regimul sintactic diferit. Verbele din seria amintită impun o anumită direcție a subordonării celor două nume sau grupuri nominale care, în cazul verbului *a fi*, se poate neutraliza, termenii A și B fiind intervertibili și sintactic. Din punct de vedere logic, s-a pus însă în evidență existența *direcției adaptării* (Austin, 1966, 84) celor doi termeni din relația A este B.

În exemple ca: „(. . .) ele (poeziile lui Barbu — n.n.) reprezintă exemplul rar al unei vorbiri fără reprezentarea unui convorbitor" (Vianu, 1973, 312) sau „La Bacovia, selecția și aranjamentul elementelor poetice reprezintă un dat fundamental, nu este rezultatul unui proces de elaborare conștient" (Doinaș, 1970, 48), utilizarea verbului *a reprezenta*, în dauna verbului *a fi*, poate primi o explicație de natură morfologică. În situații ca acestea de mai sus, cînd termenii prin care se exprimă A și B manifestă dezacord în număr, omonimia formelor de singular și plural la persoana a III-a a verbului a *reprezenta*

Scanned with OKEN Scanner

(el, ea reprezintă; ei, ele reprezintă) face ca impresia de neconcordanță în număr să dispară, aceleiași expresii atribuindu-i-se concomitent cele două valori de număr diferite. Fenomenul devine pregnant în cel de-al doilea exemplu citat, unde forma *reprezintă* apare în corelație cu *este*, ultimul fiind întrebuințat doar cu subiectul subînțeles, distanțat în enunț, ceea ce produce estomparea dezacordului.

Fără a preciza acum distincțiile de ordin semantic, date, de fapt, de natura și structura termenilor echivalați, exemplele următoare pot fi grupate în aceeași clasă, ca variante, în măsura în care avem în vedere termenul *R* (din relația de echivalență aRb) și expresiile prin care acesta se realizează: „Și astfel, arta poetică, promovată și proclamată de autorul *„Libertății de a trage cu pușca"*, *însemna* în primul rînd demistificare semantică" (Negoițescu, 1966, 403), sau „Cum nu tinde spre creație obiectivă — în afară de Bătrînul, (...) — opera scriitoarei *se definește*, deci, prin asocierea unui lirism violent cu o analiză incisivă" (Lovinescu, 1969, 357).

4.2.3. *După natura numelui predicativ* (sau a Predicativului), enunțurile conținînd verbul copulativ sau o variantă formală a acestuia pot fi grupate în următoarele trei tipuri:

(i) P = GN + Copulativ + Adj[12], ca în exemplele: „(...) romanul d-nei Papadat-Bengescu este magistral (...)" (Călinescu, 1967, 260) sau „Descrierea (...) este excepțională" (Călinescu, 1967, 260). Prin acest tip de structură *nu se realizează o echivalare* a doi termeni, ci se atribuie însușirea denumită prin Adj obiectului denumit prin GN. Ne găsim aici nu în fața unei structuri metalingvistice, ci a uneia „de atitudine", reprezentînd o formulă elementară a expresiei axiologice, și ea esențială în limbajul critic literar.

(ii) P = GN_1 + Copulativ +Pos + GN_2 (numele predicativ în genitiv), ca în: „Itinerariul critic, minuțios și erudit, este al unui Ulysses modern" (Manolescu, 1971,

[12] În redarea structurii sintactice a enunțurilor prin simboluri ne-am orientat după modelul din Vasiliu, Golopenția (1969), fără a-l respecta întru totul.

Scanned with OKEN Scanner

3) sau „Metoda aceasta este a lui Balzac" (Călinescu, 1967, 258). Nici această structură sintactică nu satisface condițiile echivalării semantice a doi termeni nominali, mediată de *a fi*, deoarece:

a) termenii nominali sînt în relație sintactică de dependență exprimată prin morfemele de genitiv ale lui GN_2 și

b) în structura menționată *a fi* este rezultatul unei transformări „sum pro habeo" (cf. Vasiliu, Golopenția, 1969, 131), caz în care are la bază o construcție cu verbul *a avea*.

(iii) $P = GN_1 + Copulativ + GN_2$ reprezintă *structura sintactică de bază utilizată cu valoare metalingvistică*. În textele de critică literară, ea se prezintă în următoarele realizări:

4.2.4. Atît GN_1 cît și GN_2 pot fi exprimate fie prin Nume, fie prin Nume + Atribute, fie prin Nume + Atributive: „Tipul verbal al *Jocului secund* este solilocul interior" (Vianu, 1973, 312); „(...) această inovație formală, susținută pe o mare bogăție de resurse, a poeziei minulesciene, este însușirea ei de căpetenie" (Lovinescu, 1969, 387); „Însă tipul poeziei sale, cu mai mult artificiu și în accepțiunea cea mai generală, este acea poezie „neglijentă" pe care Gide o pune în socoteala lui Jammes" (Călinescu, 1967, 286).

Cînd cuvîntul este autonim (în text marcat prin ghilimele sau prin subliniere), oricare ar fi valoarea lui gramaticală de bază, în enunțul ecuațional se nominalizează[13]: „Din acest punct de vedere, *Labirint* era un titlu cum nu se poate mai nimerit pentru o culegere de eseuri" (Manolescu, 1971, 3). „În această situație, *a fi afară* e riscul și condiția inevitabilă a poetului" (Doinaș, 1970, 47) „(...) *noapte, udă, grea, te-neci* și *afară* sînt adevărate nuclee în jurul cărora gravitează sensurile poeziei bacoviene" *(ibidem*, 44).

În descrierea semantică a fiecărui grup nominal trebuie să se țină seama de structura semică (inclusiv de semele gramaticale) a tuturor componentelor grupului, urmărindu-se relația (ceea ce presupune o disociere inițială) dintre elementele paradigmatice și cele sintagma-

[13] Cf. Rey-Debove (1967, 18—20; 1972, 233—234).

Scanned with OKEN Scanner

tice, precum și consecințele lingvistice ale raporturilor eteroplane. O analiză limitată la aspectul strict formal, ignorînd latura semantică, în ciuda aparenței sale sistematice și generalizante, ar putea conduce la interpretări eronate, născute tocmai din tendința de simplificare maximă a unor fapte ce rămîn complexe în structura limbii.

Adeseori unul dintre cele două grupuri nominale este exprimat printr-un „substitut propozițional", pronumele demonstrativ *acesta*, care, prin valoarea sa de deictic, trimite la condițiile producerii mesajului; conținutul său de „apropiere în spațiul fizic" față de locutor se convertește în „apropiere în lanțul vorbirii" (cf. Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, 1967, 138; Manoliu, 1968, 42):

P = Acesta + Copulativ + GN sau

P = GN + Copulativ + Acesta, ca în: „Acesta e subiectul brut" (Călinescu, 259); „Mecanismul narativ al romanului este acesta" (urmează o suită de fraze ce redau rezumatul cărții lui G. Galaction — n.r., C.V.) (Călinescu, 104); „Tema ar fi dar aceasta" (Călinescu, 220). În toate exemplele de mai sus, pronumele *acesta* substituie o frază sau o suită de fraze ce urmează imediat sau care îl precedă imediat. El poate substitui însă și elemente prezente chiar în interiorul aceleiași fraze, ca în: „Interiorurile prețioase, recepțiunile protocolare, sanatoriile mondene (...), acestea sînt elementele de predilecție ale autoarei" (Călinescu, 1967, 128).

O altă structură, mai complexă, este aceea în care GN_1 este o propoziție (subiectivă), introdusă prin *ceea ce*, cu valoare semantică neutră: P = P_1 + Copulativ + GN_2, unde P_1 = *ceea ce* + Vb. Examinînd genul gramatical al demonstrativului față de genul substantivului — centru al grupului nominal —, se constată că, în timp ce primul apare doar la feminin, substantivul poate fi atît feminin, cît și masculin. Exemplele ce urmează vor ilustra afirmația: „*Ceea ce* face meritul excepțional al acestor traduceri este intuirea inefabilului fiecărei piese" (Călinescu, 200); „*Ceea ce* caracterizează operele (...) d-lui A. Holban este voința continuă de lucidi-

Scanned with OKEN Scanner

tate" (Călinescu, 219), dar „*Ceea ce* i se drămuiește Hortensiei Papadat-Bengescu este stilul" (Streinu, 1968, 124), și „*Ceea ce* caută în general romancierul este un subiect tare, plin de mișcare, ușor compendiabil" (Călinescu, 258) sau „*ceea ce* interesează pe d. Camil Petrescu nu este conținutul problemei, ci forma ei (...)" (Călinescu, 113), unde în GN_2 apar două substantive, unul feminin, altul masculin.

E frecvent enunțul ecuațional în care *copula este precedată de negație*, aceasta negînd de fapt GN_2 care, la rîndul său, este urmat de un GN_3, *coordonat adversativ* cu GN_2. Prin sensul adversativ al coordonării lui GN_3 cu GN_2, cel dintîi devine echivalentul analogic al lui GN_1, realizîndu-se următoarea structură:

$P = GN_1 +$ Negație $+$ Copulativ $+ GN_2 +$ Conjuncție adversativă $+ GN_3$ sau, mai schematic, P = A nu este B, ci C: „(...) poezia nu e o transcripție, ci o sugestie" (Lovinescu, 384), „(...) arta (...) nu este o reproducere a realității, ci o replică la realitate" (Doinaș, 42), „(...) lirismul (...) nu reprezintă o ascensiune spre idee, ci, dimpotrivă, fuga de concept" (Lovinescu, 384). Tipul de structură apare și într-o altă variantă, prin eliminarea lui GN_3 și a conjuncției adversative, adică:

$$P = GN_1 + \text{Negație} + \text{Copulativ} + GN_2$$

ca în: „(...) poezia lui Bacovia nu este expresia unei conștiințe estetice care se apleacă asupra materialului verbal, spre a-l șlefui" (Doinaș, 48) sau „Noaptea bacoviană nu e nici noaptea primordială (...), nici noaptea lui Novalis (...); nici clipa (...); nici pragul (...); nici condiția (...)" (Doinaș, 44). Prin suprimarea lui GN_3, se produce un efect semantic de „deschidere" a enunțului.

Ultima structură pe care o semnalăm este:

$P = GN_1 +$ Negație $+$ Copulativ $+$ (altceva) $+$ decît $+ GN_2$, în care forma negativă a verbului copulativ, urmată de adverbul *decît*, devine expresia identității ex-

Scanned with OKEN Scanner

clusive a lui GN_1 cu GN_2[14]. Exemplele ce urmează ilustrează afirmația: „Poezia dificilă nu va fi astfel decît fructul mai bogat și mai delectabil oferit aceluia care se pricepe să-l culeagă de pe înaltele platouri unde speța lui rară se reproduce" (Vianu, 1973, 262), „(...) singurătatea, beția, nevroza nu sînt decît trei coordonate ale nebuniei" (Doinaș, 1970, 48).

4.3. La analiza pe care am prezentat-o trebuie să adăugăm cîteva *precizări finale.*

(i) Tipul de enunț prezentat, GN_1 *este* GN_2, poate fi întîlnit și în alte situații de comunicare avînd ca instrument limba română[15]. În limbajul critic literar, însă, el se particularizează prin diversitatea și complexitatea structurilor în care se realizează și prin valoarea *metalingvistică* rezultată din prezența mărcilor semantice *conceptual* sau *autonim,* în structura semică a unuia, cel puțin, dintre cei doi termeni ai relației, fie N_1, fie N_2, așa cum se poate observa în următoarele exemple: «„Nimicul", „Eternul", „Albastrul", „Cuminții", „Nebunii", „Credințele", „Minciuna", „Adevărul", „Durerea", „Trecutul" sînt palidele abstracții care, în solemnitatea majusculelor, defilează în poezia minulesciană, descărnate, dar sonore» (Lovinescu, 1969, 387), „Dar în faptă, datorită unui sentiment de viață unic, fiecare personaj e un organism moral complex." (Călinescu, 1967, 258), „...iar universul — compus doar din cîteva elemente — e stare a eului liric" (Doinaș, 1970, 51), „Departe de a fi principiul determinant și definitoriu, ironia nu este altceva decît o parte dintr-un sistem mai com-

---

[14] O astfel de structură cu verb copulativ întărește ideea expusă de Fulvia Ciobanu, *Cu privire la construcțiile care exprimă cumulul și excepția,* în LR, XI, 1962, nr. 4, și reluată de Ecaterina Teodorescu, *Pe marginea raportului de excepție,* în LR, XX, 1971, nr. 5, conform căreia sensul lui *decît,* în combinație cu forma negativă a verbului, e restrictiv sau exclusiv cu privire la termenul pe care îl precedă și căruia nu-i modifică funcția sintactică.

[15] Cf. Sanda Golopenția-Eretescu, *La Structure linguistique des proverbes equationnels,* în CLTA, II, 1965; la E. Nistor și E. Roman, *Transformations in automatical abstracting,* în CLTA, VI, 1970, structura N_1 *este* N_2 apare ca una dintre propozițiile-nucleu prezente în textele științifice.

Scanned with OKEN Scanner

plex, putînd fi considerată un efect al distanțării, al unei detașate contemplări de sine prin intermediul literaturii" (Iorgulescu, 1971, 9), „Pentru Emil Botta somnul e un mod de cunoaștere și autocunoaștere, un salt în realitate prin irealitate, o descindere la hotarele Vieții cu Moartea. Dar, mai ales, o posibilitate a evadării în absolut, o alegorie a trăirii integrale, epithalamice, la scară aproape mioritică" (Martin, 1971, 3).

(ii) În limbajul critic-literar, relația semantică impusă celor doi termeni ai unei structuri echivalențiale face parte din categoria fenomenelor aleatorii, fiind dependentă de (și valabilă doar în) *limitele parametrilor unui con-text situațional*, particular. Foarte frecvent în text apar verbalizați indici ai configurației contextuale cum ar fi: nume de autori, denumiri ale unor opere, ale unor părți sau caracteristici ale operelor etc.

(iii) Chiar dacă prezența structurilor de metalimbaj *reprezintă o condiție esențială* pentru încadrarea unui text-ocurență în *tipul textual critic-literar*, aceasta nu înseamnă că o performanță critică, oricare ar fi dimensiunile ei (foarte reduse sau foarte extinse), trebuie să fie alcătuită în exclusivitate din asemenea structuri.

(iv) Se poate spune, în concluzie, că din perspectivă *Tt* 'textul critic literar' se definește discursiv printr-o structură semantico-sintactică de bază *de metalimbaj*, iar ca act comunicativ, printr-un complex de acte (asertiv, evaluativ și de explicitare), determinate de funcția de mediere îndeplinită în cadrul unei situații comunicative specifice.

Scanned with OKEN Scanner

VI. LIMBAJUL CRITIC ROMÂNESC ÎN EPOCA GENEZEI SALE (SECOLUL AL XIX-LEA)

Am ales ca material faptic al unei aplicaţii texte din secolul al XIX-lea (1800—1880) consacrate cercetării literare. Această opţiune a fost determinată de următoarele considerente de ordin epistemologic: a) complexitatea unei demonstraţii (argumentaţii) este bine să fie compensată prin simplitatea materialului ilustrativ; b) erorile posibile ale unei construcţii teoretice au şansa de a fi descoperite mai uşor în condiţiile în care rezultatele sînt confruntate cu date noi, cît mai pregnant diferenţiate de cele folosite în momentul elaborării modelului, în limitele aceluiaşi domeniu de referinţă; c) limbajul descriptiv poate suporta şi el un anumit grad de simplificare cînd însăşi structura materialului faptic este mai simplă, mai la suprafaţa textului şi, în consecinţă, mai evidentă.

1. CONSIDERAŢII GENERALE

Apariţia şi dezvoltarea limbajului criticii literare româneşti reprezintă consecinţa firească a complexului de fenomene sociale şi ideologice care au determinat evoluţia şi modernizarea, în forme specifice, a întregului proces de devenire culturală a poporului român. De aceea în identificarea şi delimitarea unui asemenea stil trebuie să se ţină seama pe de o parte de aspectele faptelor de cultură, în ansamblul lor, pe de altă parte de *stadiul sistemului limbii române* în epoca genezei criticii literare româneşti şi a expresiei sale stilistice relevante şi, în fine, de raporturile acestui limbaj cu

Scanned with OKEN Scanner

altele, precum cel artistic (poetic, narativ), științific, publicistic, oratoric etc., din perspectiva modalităților lexicale, semantice și sintactice pe care le prezintă.

Ca orice critică menită să valorizeze, interpretînd, producția spirituală (intelectuală sau artistică) acumulată în diferite sectoare ale experienței umane, și *critica literară* apare ca o activitate *secundă*, în măsura în care există și se justifică doar în relație cu un domeniu de referință preexistent, *literatura* însăși. Această relație de predeterminare, de preexistență a creației artistice față de propria sa interpretă e este o condiție fundamentală, dar nu unică. Critica iterară, și cu atît mai mult limbajul ei, individualizat prin anumite particularități, se cristalizează treptat, depinzînd, în planul ideologiei, de apariția și dezvoltarea conștiinței de sine a literaturii, dublată de conștiința necesității unui spirit critic menit să medieze relația de comunicare dintre creator și consumatorul de literatură, prin relevarea valorilor morale și estetice conținute și transmise de creația artistică prin modalități specifice.

Însușindu-și în *Regulile sau Gramatica poezii* (lucrare tradusă din Lévizac și Moysant — cf. Popovici, 1974, II 191 —) aserțiunea conform căreia „Virgiliu încetează de a fi agricultor cînd povestește fabulele lui Aristeu și ale lui Orfeu; părăsește adevărul pentru minuni; lasă lumea cea înființată pentru ca să se rătăcească de bunăvoie în lumea cea închipuită", Heliade Rădulescu (cf. Ivașcu, I.T.C., p. 144) recunoaște și acceptă implicit caracterul ficțional al literaturii. Capacitatea revelatoare și modificatoare pentru cunoașterea umană, proprie poeziei, decurge din faptul că „în ea poate să încapă spațiul, eternul și infinitul, căci toți aceștia sînt fii ai ei" (Bolliac, P. A., p. 191), iar pentru poet „ideea și materia, nereprezentate încă, plană caos tremurînd înainte-i, și el (geniul poetic — n.n.) formează universuri" (*ib.*, p. 191—192). Spirit filologic de o deosebită rigoare, de o formație teoretică mai apropiată de cea clasică, Bogdan Petriceicu Hasdeu precizează, în 1863, condițiile esențiale ale creației poetice autentice: „1. ideea poetică; 2. gradul poetic; 3. efectul poetic — trei stînci de că-

Scanned with OKEN Scanner

petenie, opintind zborul versificatorilor noştri; trei greutăţi nu tocmai bine simţite şi înlăturate chiar în literaturile străine" (Hasdeu, A. S., p. 89).

2. PRECIZĂRI CULTURAL-ISTORICE

2.1. *Primatul contribuţiilor teoretice.* Geneza activităţii critice care, în spaţiul culturii româneşti, îşi marchează începuturile la jumătatea secolului al XIX-lea, odată cu dezvoltarea unei literaturi naţionale, nu este străină de achiziţii teoretice anterioare, concentrate în domenii filologice ca: gramatica, prozodia, retorica şi, mai puţin, hermeneutica. Dimpotrivă, în dimensiune diacronică, *primatul contribuţiilor teoretice* în procesul creării criticii literare şi a stilului său este expresia imediată a afirmării programatice privind limbajul propriu al literaturii şi, în acelaşi timp, expresia necesităţii *conceptualizării* acestui limbaj, prin intermediul unei terminologii şi a unor reguli ce trebuie cunoscute şi recunoscute. Ideea cunoaşterii *codului poetic,* pe care actul creaţiei, cît şi înţelegerea acestuia îl pretind, este exprimată ferm în 1831 de Heliade-Rădulescu, cînd afirmă: „Poezia îşi are limba ei, ca şi toate celelalte ştiinţe şi meşteşuguri, şi ca să o înţelegi, trebuie să o înveţi, precum se învaţă toate limbile, ba încă să treci şi prin toate învăţăturile care te pot face destoinic a învăţa acest meşteşug frumos" (Heliade, O., II, p. 9). Acelaşi mare cărturar adaugă, cu şase ani mai tîrziu, că „pînă cînd vom începe a face un analis literar, ne vom îndeletnici acum a da oarecare regule prin arătarea unor greşale" (*Ib.*, p. 106).

2.2. *Bazele terminologiei literare.* Prin eforturile unor oameni de cultură din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, s-au pus bazele unei terminologii prin care o seamă de noţiuni fundamentale în domeniul creaţiei literare îşi găsesc (sau îşi caută) expresia lingvistică, nu totdeauna definitivă, adică în forma lor actuală. Specificul unei asemenea *terminologii literare* a fost (şi rămîne pînă astăzi) nu caracterul net distinct, propriu do-

Scanned with OKEN Scanner

meniului, al conceptelor, ci, dimpotrivă, *eterogenitatea mulțimii de termeni* care o alcătuiesc. Această eterogenitate sub raportul provenienței termenilor din domenii mai mult sau mai puțin adiacente este perfect explicabilă dacă ne gîndim pe de o parte la natura, în esență, aplicativă a demersului critico-analitic, iar pe de altă parte la multitudinea perspectivelor de abordare a operelor literare.

Alături de termeni utilizați în studiul limbii (gramaticii) române de cărturari luminați (Grămăticul Staicu, ieromonahul Macarie, Dimitrie Eustatievici și Ienache Văcărescu), terminologia literară și-a însușit treptat numeroase cuvinte sau expresii folosite atît în lucrări consacrate cercetării versificației și prozodiei[1], cît și în unele, mai vechi, cu caracter istoric sau filozofic, în ale căror predoslovii sau alte comentarii marginale autorii (Miron Costin, Dosoftei, stolnicul Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir) au introdus termeni[2] referitori la aspecte dintre cele mai generale legate de creația literară: *comedie, dialog, eleghie, muză, poet, poveste* (= operă literară), *prosodie, ritoric, scriitor, trop, stih* și alții. Uneori termenii apar fără a fi însoțiți de vreo explicație, alteori însă sînt urmați fie de un sinonim mai vechi, fie chiar de o definiție.

2.3. *Dezbateri asupra rolului criticii literare în cultura românească.* Prima jumătate a secolului al XIX-lea este *epoca dezbaterilor* asupra necesității și a rolului criticii în *cultura românească.* Este o perioadă a înfruntărilor de opinii teoretic diferite, trădînd de multe ori nu atît influența unor lecturi sau arii spirituale diverse, dar mai ales amprenta unor personalități cu structuri intelectuale și afective proprii, cu reacții opuse în fața acelorași fenomene. Heliade se pronunță categoric împotriva oportunității criticii într-un moment în care socotește că toate resursele trebuie concentrate în scopul stimulării producției literare naționale, adăugînd și contraargumente furnizate de imaturitatea criticii însăși: „Critica este o judecată, și judecata se întemeiază pe pravili,

[1] Cf. Berca, 1976, 5—12.
[2] Cf. V. Curticeanu, 1973, 125—136.

Scanned with OKEN Scanner

și pravilile le fac legiuitorii. (...). Unul scrie, altul nu are temeiuri pe care să-l tăgăduiască, ci tace și scrie și el, de se simte în stare, și arată oamenilor cum se scrie limba lor, și oamenii aleg, și mulțimea glasurilor se face pravilă, și după dînsa vin criticile". (*ib.*, p. 102—103). Referindu-se la aceeași perioadă, deceniul al patrulea, un alt animator al culturii noastre, Mihail Kogălniceanu (cf. Ivașcu, I.T.C., p. 301), printr-o întrebare retorică afirmă, de fapt, necesitatea criticii, notînd: „Ei bine, într-o asemine epohă, cînd se publică atîte cărți, afară de bune, nu este neapărat nevoie că o critică nepărtinitoare, aspră, să le cerceteze pre toate și ca într-un ciur să le vînture; lăudînd cele bune și aruncînd în noianul uitării pre cele rele; și una și alta după principiile sale, și fără a lua sama la persoana și la starea autorilor?".

Revenind în 1847 asupra problemelor criticii, Heliade își revizuiește punctul de vedere inițial și schițează chiar un program critic, formulînd cîteva principii de bază ce urmează a fi respectate în prezentarea *traducerilor* care „merită considerație și stimă". Caracterul restrictiv al judecăților critice mai este produs de limitarea la „observații de limbă" și de eliminarea deliberată a comentariilor vizînd conținutul operelor traduse (cf. *ib.*, p. 120—123).

În sfîrșit, să mai adăugăm afirmația, în tonalitate profetică, a lui Alecu Russo (cf. Russo, S. A., p. 478): „judecata și gustul se vor isca în ziua aceea în care vom înțelege că literatura este pîinea zilnică a unui neam".

2.4. *Începuturile unei practici analitice.* Dar practica analizei literare însoțită de aprecieri critice este rodul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, cînd critica literară se constituie treptat într-un instrument de filtrare, purificare și valorizare a creației literare, fundamentat pe o doctrină conturată precis. Prin contribuția sa, Radu Ionescu realizează la 1861 înscrierea criticii, în general, și implicit a criticii literare, în aria fenomenelor estetice, nu ca un echivalent sau substitut al acestora, ci ca o componentă teoretică complementară, obligatorie, întrucît „adevărata critică superioară

Scanned with OKEN Scanner

este aceea care, pe lîngă studiul serios al deosebitelor opere artistice, pe lîngă dezvoltarea gustului necesar spre a le aprețui, ar uni și cugetarea filozofică pentru a cerceta principiile artei și a înțelege frumosul în sine" (Ionescu, în Ivașcu, I.T. 578) și „Spre a judeca o producție oarecare, critica trebuie să aibă înainte-i principii pe cari să întemeieze toate cercetările și aprețuirile sale" (*ib.*, p. 589).

Pe măsură ce fundamentele teoretice se cristalizează, exersarea, aplicarea lor în *practica* observării operelor literare conduce inevitabil la constituirea unui limbaj specializat, ale cărui trăsături caracteristice urmează să fie puse în evidență.

3. FUNCȚIILE PRINCIPALE ALE LIMBAJULUI CRITIC-LITERAR

În stilul criticii literare românești recunoaștem, pe de o parte notele definitorii ale *limbii române literare* în aspectul său sincronic cu etapa de care ne ocupăm. Astfel, în domeniul vocabularului se remarcă tendința spre introducerea și utilizarea unui număr mare de neologisme romanice. Ortografia reflectă cu fidelitate instabilitatea normelor de scriere corectă, oscilațiile între grafii multiple. În sintaxă, de la propozițiile în care este evidentă influența topicii limbii latine, de la frazele supradimensionate și contorsionate din textele începutului de secol, se realizează treptat trecerea spre o exprimare mai clară, prin propoziții și fraze mai echilibrate sub aspectul numărului de unități conținute.

Pe de altă parte, începînd chiar de la primele texte care anticipează limbajul critic literar propriu-zis, se pot găsi numeroase mijloace lingvistice, dezvoltate, perfecționate sau eliminate ulterior, menite să redea cele mai importante funcții ale acestui limbaj, precum: 1) exprimarea directă, nedisimulată a atitudinii critice, 2) captarea publicului cititor în procesul receptării literaturii, educarea și stimularea interesului acestuia, 3) transpunerea într-un limbaj mai accesibil, cu tendințe de con-

Scanned with OKEN Scanner

ceptualizare, a diferitelor aspecte specifice producţiilor literare comentate.

3.1. *Exprimarea directă a atitudinii critice.* Din punctul de vedere *al expresiei sale lingvistice, atitudinea critică* a înregistrat o evoluţie firească, de la forme dintre cele mai simple pînă la construcţii discursive cu caracter argumentativ. Pentru aprecierea valorică *globală* a unor texte literare, în prima jumătate a secolului al XIX-lea se recurge la cuvinte ce *denumesc aprecierea pozitivă* prin *adjective* sau prin *substantive* derivate de la adjective. Caracteristic pentru epoca în discuţie este faptul că atît adjectivele — întrebuinţate mult mai frecvent — cît şi substantivele aparţin sectorului comun, nespecific, al limbii şi apar în mod obişnuit la forme sau cu valori superlative, aşa cum se va vedea în cîteva citate.

În *Cuvînt înainte* la „Istoria lui Sofronim şi a Haritei cei frumoase", tipărită în 1821, Vasile Aaron îşi justifică transpunerea în versuri a „Istoriei" afirmînd că „învăţăturile ceale moraliceşti, care într-însa vin înainte şi întîmplările ce se înşiră, *atîta dulceaţă* au în sine, cît m-au făcut în versuri a o alcătui (...)" (Aaron, în Ivaşcu, I.T.C., 95—96). După un lung pasaj citat din „Dochia şi Traian" de Gheorghe Asachi, M. Kogălniceanu (cf. Ivaşcu, I.T.C., 303) conchide *„Frumos, foarte frumos!"* Din aceeaşi categorie a adjectivelor de apreciere mai adăugăm: „un talent *deosebit*" (Kogălniceanu, în Ivaşcu, I.T.C., 302); *„Ce firesc şi nesilit"* (Mureşanu, P. A., 116), „pasagiuri *foarte sublime, foarte temerarii, foarte tinere*" (Heliade, în Ivaşcu, I.T.C., 360). Expresia admiraţiei pentru poezia populară în comentariile lui V. Alecsandri rămîne cînd la forma adjectivelor cu sens superlativ, ca în aprecierea baladei *Miorița* care „plăteşte în ochii mei un poem *nepreţuit*" (Alecsandri, OP, IV, 131), şi în „două versuri ce sînt, tot odată şi o *minunată* icoană (= imagine — n.n.) poetică" (*ib.*, 128), sau se rafinează stilistic prin alăturarea adjectivului valorizator la un substantiv cu conotaţii metaforice: „Poeziile populare sînt, precum videm, *comori nepreţuite*". (*ib.*, 124).

Scanned with OKEN Scanner

Utilizarea mijloacelor de expresie menționate conferă unor texte, în ansamblul lor, o notă hiperbolică în dublu sens: accentuarea pînă la exagerare a unor calități ale scrierilor literare comentate are ca efect *tonul apologetic* ce, la rîndul său, trădează sinceritatea, candoarea și intensitatea *atașamentului afectiv* al autorului față de producția literară la care se referă. În activitatea de comentator literar a lui I. Heliade Rădulescu găsim exemple concludente precum: „Acel pigmeu de acum zece ani (e vorba de Bolliac — n.n.) astăzi începe a-și arăta o talie de gigant și, în marele său neastîmpăr și dorință de perfecție, ca un titan modern, cînd în pietate, cînd în apostazie, după vîrful Caraimanului în disperația-i poetică strigă: (...)" (Heliade, în Ivașcu, I.T.C., 357) sau: „poetul începe a-și închipui tablouri așa de temerarii ca și cutezarea sa energică; și-și avîntă eroii întocmai ca Omer zeii săi" (*ib.*, 358). Într-o variantă stilistic mai săracă același fenomen este prezent și la Mihail Kogălniceanu sau la Alexandru Odobescu. Ocupîndu-se de *Dochia și Traian* de G. Asachi, Kogălniceanu notează „Tot este bun, frumos: sujetul, ideile, stilul; cu îndrăzneală putem zice că este una din producțiile cele mai însemnate din anul acesta" (în Ivașcu, I.T.C., 307) și: „Noi nu stăm nicidecum în îndoială de a zice că această compunere este una din cele mai nemerite a d-lui aga Asachi și că se deosebește atît prin idei, cît și prin ușurința, eleganța și armonia verselor" (*ib.*, 305). Dintre comentariile lui Odobescu dedicate poeților Văcărești am selectat două referitoare la Ienăchiță Văcărescu, unde se spune: „Alteori, amant gelos dar prevăzător, el își exprimă sfieața nehotărîre printr-aceste grațioase terțete a căror corecțiune și eleganță va rămîne în veci grea de imitat" (Odobescu, O., II, 64) sau: „Transcriem aci pe rînd aceste două poetice nestemate, în care cea mai aspră critică va avea foarte puțin de cenzurat" (*ib.*, 65). La Hașdeu expresia devine ceva mai simplă, mai puțin încărcată, fără a se atenua însă nota apologetică: „În curînd va ieși de sub tipar (...) a doua ediție a *Doinelor și lăcrimioarelor*, piatra angulară a nemuririi d-lui Alecsandri" (Hasdeu, A. S., 75).

Scanned with OKEN Scanner

Deşi diametral opus, *tonul ironic*, adesea ridiculizant, este rezultatul aceleiaşi intenţii de exprimare nedisimulată a atitudinii critice. Întrebuinţarea formelor diminutivale ale unor substantive, nume de obiecte cu importanţă majoră în ansamblul de factori ce definesc comunicarea literară, produce, în modul cel mai simplu şi elementar, efecte depreciative. Cînd Heliade spune „un asemenea *omuleţ*, un asemenea crezut autor" (Heliade, O., II, 105—106), sau „prin cea dintîi a sa *bucăţică* (...) ne-a tot purtat în lung şi-n curmeziş" (*ib.*, 108), opinia lui privind calitatea autorului vizat şi a textului său devine evidentă. Dealtfel acoperirea de ridicol a unei poezii se realizează, şi ea, tot prin procedeul diminutivării, de data aceasta aplicat cuvîntului care denumeşte un personaj al poeziei, investit cu calitatea de interlocutor în „dialogul" comentatorului: „Eu te iert, *vulpişoară* mică fără carte" (Heliade, O., II, 112). Ironia la adresa unui fals scriitor, îngroşată pînă la sarcasm, foloseşte din plin resursele construcţiilor antitetice şi ale calamburului: „Un arici poet sau un poet al aricilor nu este o minune ce se întîmplă pe toate zilele" (*ib.*, 107) sau: „Poate că dobitocul vulpei o fi frumos, dar versul poetului urît tată a avut" (*ib.*, 111). Descalificantă pentru autorul comentat, ironia lui Hasdeu este exprimată concentrat, în sintagme metaforice care preced citatele ilustrative; „Iată tămîia poetică: (...)" (*ib.*, 85).

În sfîrşit, nu poate rămîne nerelevată frecvenţa *persoanei întîi*, exprimată pronominal sau inclusă în desinenţele verbale, ca indiciu al asumării deschise, curajoase a opiniei comentatorului. Cîteva exemple vor susţine această observaţie: „*Eu*, (...), mă voi mărgini aci a arăta drepturile ce D. Aristia are în republica literelor româneşti" (Heliade, O., II, 97); „Oare cine mă pune *să mă amestec* în legislaţia poeţilor?" (Bariţiu, A., 73); „însă *trebuiam să arăt* publicului că cea dintîi datorie ce *mi-am pus* este de a zice adevărul" (Kogălniceanu, în Ivaşcu, I.T.C., 301); „*Am uitat să zic* la început că (...)" (Mureşanu, în Ivaşcu, 335). Alături de persoana I singular apare însă şi *pluralul modestiei*, intens marcat şi de *valoarea inclusivă* a pluralului persoanei I: „După ce

Scanned with OKEN Scanner

arătarăm ce este sublimul şi ce este expresia sublimă, acum *să păşim* în ceea ce retoricii numesc *stil sublim* (s.a. — H.R.) sau înalt" (Heliade, O, II, 31). „Nu este om care, văzînd sau închipuindu-şi aceste obiecte despre care *vorbirăm* sau alte asemenea, să nu vie într-o stare de mirare" (*ib.*, 34). Uneori expresia atitudinii devine reticentă, aparent timidă, prin *sensul verbului* de modalitate care însoţeşte verbul declarativ: „Felul acesta de sublimitate se numeşte *sublim sentimental* (s.a. — H.R.) sau moral, carele *îndrăznesc a zice* că nu este totdeauna simţit la fieştecine" (*ib.*, 35) sau „*Eu mă sfiesc a-i numi* (pe poeţii talentaţi — n.n.) aci, pentru că le cunosc preabine modestia" (Bariţiu, A., 103).

3.2. *Publicul larg, principalul destinatar.* O altă caracteristică a limbajului critic în epoca începuturilor sale o constituie *orientarea expresă spre cititor*, spre publicul larg, considerat principalul interlocutor. Intenţia de captare a cititorului obişnuit, în scopul stimulării dorinţei de a veni în contact cu producţia literară şi în acela al educării gustului acestuia prin popularizarea unor principii şi criterii valorizatoare, se poate urmări în cîteva fenomene prezente în textele consacrate comentariilor critice sau culturale.

Cititorul este implantat în text prin intermediul formulelor de adresare directă. Vocativele unor substantive însoţite de determinanţii adjectivali exprimînd afectivitatea adresării, sau ale substantivelor al căror sens conţine marca de ataşament afectiv reprezintă semnele, în text, ale „dialogului" cu cititorul: „*Dragul meu cititor*, critica următoare vei vedea singur că nu este o dărăpănare" (Heliade, O, II, 105); „bunul meu cititor" (*ib.*, 110); „Poţi socoti, *prietinul meu*, cum că" (Bariţiu în Ivaşcu, I.T.C., 275); „*Tu, frate*, într-aceste părăsişi şcoalele" (*ib.*, 278).

O categorie aparte în sfera interlocutorilor expliciţi o constituie *scriitorii* — autori de poezie, proză sau teatru, de creaţii originale sau traduceri, a căror inserţie în text se realizează tot cu ajutorul vocativelor. În această situaţie, substantivele în vocativ fac parte fie din clasa numelor proprii de persoană: „Nu, *Hugo*, mar-

Scanned with OKEN Scanner

şirotul (= itinerar — n.n.) tău a fost rău chibzuit. Locul tău nu este ăsta; sau pentru altă sferă, sau pentru alte veacuri au fost depeşurile tale" (Bolliac, în Ivaşcu, I.T.C., 221); „semistihul îţi rupe dinţii, *Domnule* es. A-scu" (Heliade, O, II, 112); „O *Iănăkiţă Văcărescule!* d-ar şti copiii români că tu mai întîi le-ai inventat aceă iasmă a gramaticei" (Odobescu, O, II, 72); fie din clasa termenilor generici: „— Ce zici, *domnule poete,* nu zic bine?" (Heliade, O, II, 111); „Ce vers e acela, *domnul meu?*" (Mureşanu, P. A., 119); „Stai pe loc, *poetule!* De unde ai făcut cuvîntul *grabe?*" (*ib.*, 137), „Veniţi, *domnilor poeţi!*" (Bolliac, P. A., 173); „Vă rog, *domnilor poeţi şi filologi,* ca observaţiile mele să nu vă supere întru nimic" (Bariţiu, A., 73).

Modalitatea exprimării directe, pe de o parte, şi introducerea explicită a interlocutorului în text, pe de altă parte, dublate, la rîndul lor, de caracterul interogativ, exclamativ sau imperativ al frazelor care le conţin imprimă stilului o *accentuată notă retorică.* Aceasta nu poate fi privită izolat, în afara unui retorism specific întregii creaţii culturale a epocii. Justificarea fenomenului se găseşte, în mod esenţial, atît în structura eterogenă a ideologiei culturale — amestec de doctrină romantică cu elemente clasice şi iluministe — cît şi în patosul unei generaţii dăruite propăşirii sociale şi culturale a patriei. În exemplele care urmează se va vedea că *structurile retorice* iau adesea forma *frazelor exclamative,* introduse sau nu de interjecţii exclamative: „O! cînd geniul tău n-ar fi atîta de credincios şi statornic în mînia sa, cînd ar putea turna şi din el un Maşiavel, cîte aplauze ar avea naşterea ta!" (Bolliac, în Ivaşcu, I.T.C., 221); „O, de s-ar găsi adese ori asemenea verse, asemenea simţimente în literatura noastră de astăzi, românii ar preţui mai mult ce este patria şi ce datorii cere de la noi acest nume sfînt" (Kogălniceanu, în Ivaşcu, I.T.C., 302) „Cătră voi şi numai cătră voi cuvintez eu în minutul acesta, tinerilor români!" (Bariţiu, A., 40). Alteori se realizează în *propoziţii sau fraze interogative:* „Am deosebit noi toţi pînă acum că altfeliu se traduce o carte de ştiinţe şi cu totul altfeliu productele poetice? Am respectat în traducere, împreună

Scanned with OKEN Scanner

cu sensul cuvintelor scriitorului, totodată și armonia limbei noastre?" (Bariţiu, A., 58): „Fraţilor! să punem mîna la piept și să mărturisim adevărul, au nu s-au purtat redactorul acestor foi întocma ca o mamă înţeleaptă, carea iubindu-și fierbinte pe fiii săi, le concede toate cîte le află cu cale?" (Mureșanu, P. A., 113—114). În enunţuri retorice mai complexe se întîlnește structura *„întrebare-răspuns"* în care interogaţia se realizează printr-un verb modal regent, iar răspunsul îl constituie fraza imperativă imediat următoare: *„Vreţi* să daţi învăţătură, să luminaţi și să încredinţaţi cu cuvînt? *Siliţi-vă* să daţi elocvenţei voastre un haracter deslegat și un fel de grăire fină și subţire" (Heliade, O, II, 37), „În sfîrșit, *vrei* orighinalitate în Hugo, *vezi-l* în poezie; *vrei* zugrăvitate, *vezi-l* în șene; vrei să știi de ce natură e, *vezi-l* în preludiul cînturilor crepuscule" (Bolliac, în Ivașcu, I.T.C., 221).

Interesul și grija pentru formarea unui public sensibil și receptiv, conștient de necesitatea iniţierii în domeniul, de două ori tînăr, al artei literare, i-a determinat pe cărturarii care și-au asumat această misiune să recurgă la mijloace verbale multiple și variate. La cele menţionate deja, circumscrise preponderent registrului afectiv al limbii, se adaugă altele, exprimînd mai cu seamă intenţia instructivă, rolul de iniţiere în domeniul fenomenului literar, el însuși în plin proces de dezvoltare.

Din categoria modalităţilor „de iniţiere" fac parte *definiţiile termenilor (conceptelor)* presupuși necunoscuţi sau inexact înţeleși. Dincolo de mulţimea acestora în diferitele tratate de gramatică, retorică, versificaţie, trebuie remarcată prezenţa lor în publicistică, în articole apărute în revistele culturale ale vremii, cu o audienţă mai largă, sau în prefeţele unor lucrări traduse în limba română. Aici definiţiile nu au caracterul strict, riguros al celor din tratate, în sensul că partea care definește un termen nu are totodeauna structura clasică (gen proxim și diferenţă specifică), dar satisface condiţia de a da, fie printr-un sinonim trecut de obicei în paranteză, fie într-o formulare simplă, un sens echivalent al termenului definit: „tablou (icoană)" (Heliade, în Ivașcu, I.T.C.,

Scanned with OKEN Scanner

140) „modeluri (izvoade)" (*ib.*, 150), „inspiraţii (insuflări)" (*ib.*, 162) sau „nici e pilda alta nemica, decît *alegorie, adecă: una zice şi alta se înţelege*" (Ţichindeal, în Ivaşcu, I.T.C., 86); „Nici *rima, adică potrivirea sau împerecherea versurilor*, nici numărul silabelor nu pot să facă Poezia. Ea stă în descrieri, în simtiment, întru înălţarea duhului şi a inimii, şi-ntr-aceeaşi vreme îşi are scaunul său în armonia vorbelor şi mărimea limbei" (Heliade, în Ivaşcu, I.T.C., 161). În acest pasaj recunoaştem nu numai definiţia (elementară a) rimei, ci şi circumscrierea, prin caracteristicile definitorii, a conceptului de poezie. În „Introducere" la *Curs de retorică*, Simeon Marcovici îşi defineşte precis obiectul ştiinţei de care se ocupă şi care este *„meşteşugul de a zice bine, sau meşteşugul de a cuvînta pentru fieşcare lucru cu chipul cel mai cuviincios şi potrivit"* (s.a.) (Marcovici, în Ivaşcu, I.T.C., 174). Se pot găsi şi alte definiţii, cele mai numeroase fiind cele din domeniul versificaţiei: *„Rimă* sau *cădinţă bărbătească* e aceea care se termină cu o vorbă ce are accentul pe silaba cea din sfîrşit sau cum o numim ultimă" (Mureşanu, P.A., 117).

Pe lîngă aceste enunţuri cu structură de definiţie sau cu sens definiţional şi valoare denotativă, apar şi enunţuri în care note sau trăsături ale unor concepte sînt sensibilizate prin imagini: *„Fabulele sînt asemenea aerului şi apei*, care numai pentru aceea, căci pretutindenea sînt, nu se prea arată a fi de mare preţ" (Ţichindeal, în Ivaşcu, I.T.C., 86); „cîte parascovenii îi trebuie unui *vers* pînă să iasă întreg cu toate picioarele lui, întocmai *ca o caracatiţă crăcănată*, sau ca un rac de baltă cu toate picioarele lui"! (Heliade, O., II, 111); *„fantezia, doamna aceasta* ce face cu oamenii atîtea jucării." (Bariţiu, în Ivaşcu, I.T.C., 282). Pentru plasticizarea imaginilor se recurge la comparaţii sau expresii metaforice adeseori banale, cu referenţi în universul cotidian imediat, cărora treptat le vor lua locul, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, imaginile livreşti, cu caracter savant.

3.3. *Textul literar ca referent al textului critic.* Dacă primele două funcţii examinate pînă aici pot fi consi-

Scanned with OKEN Scanner

derate esențiale și preponderente pentru faza incipientă a procesului de constituire a unui limbaj critic-literar, cea de-a treia funcție, derivată din *relația directă cu textul literar comentat*, anunță o nouă etapă, aceea a interpretării operei literare din punctul de vedere al unora sau al altora dintre multiplele aspecte pe care ea le conține și prin care se clădește. Una dintre manifestările cele mai importante ale acestei funcții o reprezintă *structurile de metalimbaj*, adică structurile verbale care, fie *prin intermediul conceptelor* (al termenilor specializați pentru domeniul cercetării teoretice a fenomenului literar) fie *prin* procedeul citării, *al autonimiei*, se referă la elemente ale expresiei sau ale conținutului unei creații literare, interpretîndu-le. *Comentariile* la texte sînt reduse ca extensiune, în timp ce textele ilustrative ocupă spații largi, uneori ajungînd pînă la limita unei poezii integral citate.

Numeroase observații au ca obiect aspecte ale formei prozodice, deficiențele versificației fiind sancționate aspru, adesea cu ton sarcastic: «dar „Domnilor, ce doriți" e un semistih nici bărbătesc, nici femeiesc; seamănă unei femei cu mustăți» (Heliade, O, II, 112); „În ambele versuri aveai mai mult ca o silabă și, ca să o scoți la cale, ai depărtat pe *i*, fără a-ți fi greșit el ceva" (Mureșanu, P. A., 120); „Acum să le cercetăm de se potrivesc în cădință au nu; *vecinilor*, accentul cade pe *i*; *romanilor*, pe *a*. Aceasta e rimă?" (*ib.*, 132).

Într-o epocă puternic marcată de preocuparea pentru șlefuirea limbii, pentru transformarea ei într-un instrument suplu și exact, capabil să servească atît formulării ideilor științifice, cît și exprimării imaginilor poetice, nu pot surprinde frecvența, varietatea și minuțiozitatea observațiilor privind *realizarea lingvistică* a textelor comentate. Fără a o numi, *exprimarea pleonastică* supărătoare este surprinsă și explicată de Heliade care, după ce citează două versuri, spune: *„întîiași-dată și ce ea nu mai văzuse*, din două una este împlutură, pentru că, cînd nu mai văzuse, va să zică că e întîia dată, și cînd e întîia dată, va să zică nu mai văzuse" (Heliade, O, II, 110). Kogălniceanu remarcă „o mare confuzie în transcripția numelor proprii în litere latine" (în Ivașcu, I.T.C.,

Scanned with OKEN Scanner

308), în timp ce pentru Alecsandri „cuvîntul *drăgulică* ne îndeamnă a observa aici asemănarea ce se află între limba românească şi cea italiană, în privirea diminutivelor" (Alecsandri, OP, IV, 123). Mai sînt semnalate şi alte abateri de la normele limbii corecte, unele din domeniul sintaxei, altele din acela al lexicului. Observînd lipsa oricărei calităţi a versurilor „Nici visat, Nici cugetat / Am cîndva eu zău! de tine", A. Mureşanu conchide: „Aci e vorba despre clădirea sintactică, care nu trebuie jertfită" (Mureşanu, P.A., 135). În comentariile lui Hasdeu asistăm deja la un punct de vedere mai evoluat în sensul aprecierii faptelor de limbă din perspectiva adecvării lor la *contextul artistic* în care apar: „Un cititor de *Calendare* nu va însemna, prubaminte, în poezia d-lui Asachi, decît sau ordinarele greşeli gramaticale ale „Albinei" ..., sau unele neologisme de prisos, precum *a brila*, sau unele ambiguităţi ciudate" (Hasdeu, A.S., 78) şi: „Studiind *Repertoriul dramatic* al d-lui Alecsandri, cu mîhnire am însemnat aproape în toate piesele d-sale o mare eroare artistică, care se pare a fi devenit pentru d-lui ca o a doua natură: patima de a scrie nu curat româneşte, ci în zece limbi" (*ib.* 73).

Observaţiilor critice de felul celor menţionate mai sus privind forma expresiei artistice, în textele comentariilor literare li se adaugă, într-o proporţie mai redusă la început, o seamă de *consideraţii* referitoare la conţinutul operelor literare (traduceri, poezii populare sau culte, proză artistică sau texte dramatice). Din punct de vedere teoretic, mulţimea şi diversitatea elementelor de conţinut artistic ale unei opere fac, dacă nu imposibilă, cel puţin inadecvată tratarea lor exhaustivă în limitele unui singur text critic. Opţiunea pentru relevarea sau dezbaterea unor anumite aspecte din ansamblul posibil este determinată de o serie de factori, unii de natură obiectivă (genul literar sau tipul căruia îi aparţine textul supus observaţiei critice, cunoştinţele teoretice achiziţionate în cultura epocii respective etc.), alţii de natură subiectivă (gradul de cultură, disponibilităţile afective ale fiecărui exeget în parte, structura sa intelectuală etc.). Pe de altă parte trebuie făcută următoarea precizare: aspecte diferite ale conţinutului pot fi redate

Scanned with OKEN Scanner

prin *una și aceeași structură textuală*, înțelegînd prin structură textuală o schemă discursivă reperabilă în majoritatea textelor cu caracter critic literar. Asemenea scheme discursive socotim a fi *rezumatele* și fraze specifice metalimbajului, avînd la bază o *structură de raționament analogic* în care unul dintre termenii echivalenți este un *concept* sau o *secvență autonimă* din textul literar, iar cel de-al doilea, de dimensiuni variabile, evidențiază capacitatea asociativă a comentatorului, capacitatea creatoare de semnificații, adesea neașteptate, surprinzătoare.

Rezumatele condensează conținutul literal al operei, prezentat de obicei ca o succesiune de acțiuni (evenimente) ale eroilor. La început, rezumatele au o expresie lingvistică stîngace, ca în «Cuvînt înainte la „Istoria lui Sofronim și a Haritei cei frumoase"» a lui V. Aaron (cf. Ivașcu, I.T.C., 96), sau ca în comentariul lui Bolliac (P.A., 173—174) la o poezie populară. În acesta din urmă, prin rezumat se transpune în proză conținutul, astfel încît relatarea însăși conservă persoana întîi din poezie, identică cu personajul ei, „o fiică rumâncă". Semnificativ însă pentru constituirea și dezvoltarea ulterioară a limbajului critic literar este faptul că, încă de la primele lor manifestări, autorii nu se mărginesc la simpla rezumare, căreia îi adaugă, de obicei, o concluzie valorizatoare pentru ansamblul textului rezumat. Deja la V. Aaron (1821), fraza care urmează imediat rezumatului exprimă *ideea morală* a lucrării traduse: „Pildă vie a nestatorniciei norocului; prin care să joacă după plăceare cu ticăloasa omenire, și a răbdării, prin carea toate să pot învinje" *(ibidem)*. Rezumatul baladei lui „Mihu Copilul" este prezentat de Vasile Alecsandri ca succesiune a principalelor acțiuni intreprinse de eroul pe care îl caracterizează imediat printr-o asociere livrească, notînd că „Acest Mihu este un adevărat cavaler trubadur din veacul de mijloc" (Alecsandri, OP, IV, 118).

Prin structuri cu formă de raționament analogic[3] sau reductibile la o asemenea formă (A este B, A este ana-

[3] Cf. Enescu, 1973, 156—177.

Scanned with OKEN Scanner

log lui C, deci B este C) se pot obține mai multe rezultate în procesul analizei, și al interpretării producției literare.

a) *Decuparea* sau *delimitarea* unor aspecte ale conținutului devine posibilă prin *conceptualizare*, prin transpunerea lor în metalimbaj cu ajutorul *termenilor* aparținînd *fondului terminologic literar*. În exemplele care urmează, cum se va vedea, această structură textuală de bază apare în manifestări diferite ca întindere și complexitate. Într-o formă mai simplă o regăsim într-un comentariu al lui Kogălniceanu la scrierea lui G. Asachi, *Dochia și Traian:* „origina numelui pîrăului Serafin este o *elegie* întreagă foarte bine scrisă" (Kogălniceanu, în Ivașcu, I.T.C., 303), sau la Bolliac, vorbind despre *personajele din Ciocoii vechi și noui* de N. Filimon: „Dinu Păturică, *eroul* care duce toată *intriga* acestui *romanț*, este adevăratul tip al ciocoiului" (în Ivașcu, I.T.C., 678). Printr-o variantă mai amplă, Alecsandri precizează una dintre semnificațiile mitice ale baladei *Miorița:* „Nu poate fi vreo *zicere mai poetică* și totodată mai potrivită pentru descrierea morții! Moartea este o mîndră crăiasă care domnește peste omenirea întreagă și totodată ea este *mireasa lumei* (ș.a.)!" (Alecsandri, OP, IV, 130). Poezia *Într-o grădină*, citată integral de Hasdeu, este precedată de următorul comentariu: „(. . .) trebuie ca întregul să prezinte în unitatea sa *o idee poetică:* așa cum este, de pildă, următoarea scurtă poezie a lui Văcărescu, pe care lesne o puteți întoarce în proză, fără ca să i se piardă cît de puțin sublimul:" (Hasdeu, A.S., 91), construit pe varianta afirmativă a schemei de raționament, pentru ca același autor să o folosească și în variantă negativă, amplificată pînă la aspect de demonstrație: „Așadar producerea d-sale nu este *dramă istorică;* ce-i dară? Un x, o cîtime necunoscută, în care începutul e un monolog din 117 rînduri cu litere mărunte; neologismele cele mai proaspete sînt puse alături cu arcaismele cele mai uitate (. . .); țăranii vorbesc latinește; (. . .).

Din toate acestea, fără vreo altă analiză (. . .) vă puteți încredința că scena se petrece în anul 1863, iar nu în

1529; că principalul personaj e d. Asachi, iar nu Petru Rareș; că drama e tipografică, iar nu istorică" (*ib.*, 83—84).

b) Printr-un procedeu oarecum opus, *unui citat*, deci unui segment de dimensiuni variabile (de la un sunet sau o formă gramaticală pînă la titlu sau text integral), extras din opera literară, i se asociază *o explicație* în limbajul obișnuit, echivalentă astfel, dintr-un anumit punct de vedere, cu citatul. Cîteva exemple vor ilustra acest procedeu în care *referirea la textul comentat* este evidentă: „*Aceste două vorbe* („și s-a făcut lumină" — n.n., C.V.) atîta mișcare fac în sufletul simțitorului ce pentru întîiași dată le citește, întocmai ca soarele, cînd în mijlocul miezului nopții și al întunerecului celui mai adînc s-ar azvîrli peste răsărituri și deodată s-ar afla în punctul său de amiază-zi" (Heliade, O, II, 27), sau „*Iliada lui Omer* nu e icoană, nu e descriere; este mai mult, este natura însuși înfățișată înaintea noastră prin frumoasele lui versuri; e o oglindă magică ce ne strămute și ne răsfrînge într-însa natura" (*ib.*, 15). După ce citează versurile populare „Aurică, drăgulică, Nici n-ai grijă, nici n-ai frică", Alecsandri (OP, IV, 123) relevă conotațiile poetice ale cuvîntului *aurică*, precizînd că acesta „cuprinde ideea de frumusețe, de preț mare, de raritate, de lucire și de toate calitățile aurului". Dintr-o suită de considerații critice ale lui Hasdeu, pe marginea unor lucrări în proză, am ales doar una, a cărei structură se reia, în mod simetric, în toate celelalte: „*Istoria portretului meu* e o îngîmfată țesătură de lucruri necrezute, pe cînd un roman, ci chiar o poveste, pentru a fi bune, cată să fie cel puțin probabile" (Hasdeu, A.S., 87).

c) Cea de a treia modalitate de referire la text și de explicitare a lui reprezintă o combinare a celorlalte două. În acest caz *citatul* este definit printr-un *termen* care, la rîndul său, poate aparține unei determinări mai largi. Comentînd balada populară a lui Codreanu, Alecsandri citează versul „Pe Codrenaș mi-l rănea!", în care „Acest MI-L este *un poem* întreg de dragoste, de jale și de desperare" (Alecsandri, OP, IV, 116). Un alt exemplu aparținînd aceleiași structuri îl întîlnim la Bolliac (în

Scanned with OKEN Scanner

Ivaşcu, I.T.C., 679): „*Ciocoii vechi* de d. Filimon este un *romanţ istoric* de moravuri, plin de acţiune şi foarte morale".

4. TITU MAIORESCU — ÎNCEPUTURILE LIMBAJULUI CRITIC MODERN

Personalitatea cea mai importantă, a cărei contribuţie reprezintă saltul spre o critică literară românească modernă, atît sub aspectul conţinutului, cît şi sub acela al modalităţilor de expresie, este Titu Maiorescu. Studiile sale, deşi cu un pronunţat caracter teoretic şi didactic la început, aduc cîteva modificări esenţiale în evoluţia limbajului critic literar, prin care acesta îşi dobîndeşte principalele atribute ale unui instrument capabil să îndeplinească toate funcţiile de mediator în cadrul unei activităţi intelectuale dintre cele mai complexe. La confluenţa operei literare cu cititorul, criticul „pre cît este mai puţin impresionabil pentru însăşi lumina directă a obiectelor (din care cauză nici nu se încheagă în el vreo senzaţie a lumii pînă la gradul de a cere manifestare în forma poetică) pre atît este şi mai puţin individual. Căci criticul este tocmai foarte impresionabil pentru razele răsfrînte din prisma altora" (Maiorescu, C., II, p. 215). El trebuie să fie în acelaşi timp *flexibil* şi *nepărtinitor*, pentru ca printr-o cunoaştere nuanţată şi profundă să poată descoperi şi promova adevăratele valori. Pus în slujba unui asemenea crez estetic şi axiologic, limbajul critic literar ia, la Titu Maiorescu, o înfăţişare calitativ nouă, superioară, dominată de cîteva trăsături relevate în continuare.

4.1. *Îmbogăţirea şi modernizarea terminologiei.* Aşa cum am arătat deja, pînă la mijlocul secolului al XIX-lea terminologia literară era alcătuită, dacă nu în exclusivitate, cel puţin în majoritate, din concepte preluate din discipline cu caracter teoretic consacrate cercetării unor aspecte specifice *expresiei verbale literare*, ramuri precum: prozodia, retorica, gramatica. Începînd cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu în-

Scanned with OKEN Scanner

cercarea de a se pătrunde în straturile mai profunde și mai complexe ale conținutului, terminologia literară se îmbogățește cu concepte noi, ale căror surse primare sînt: *filozofia* (gnoseologia), *psihologia* și *teoria operei literare* (în curs de elaborare). Îi revine lui Titu Maiorescu meritul de a fi utilizat frecvent în contribuțiile sale critice o seamă de asemenea termeni: „imagini sensibile" (C., I, 12), „conștiința auditorului", „abstract" *(ibidem)*, „proces psihologic" (*ib.*, 13), „expresie prozaică" (opus „expresiei poetice"), „eterizare" (= abstractizare), „sensibilitate", „a se materializa", „epitet", „personificare", „comparațiune" *(ibidem)*, „trop" (*ib.*, 21), „aprioric" (ib., 37), „cauzalitate" *(ibidem)*, „reflecție speculativă"(*ib.*, 82), „ditirambic" (*ib.*, 178), „Eristică, adică asupra meșteșugului disputării sofistice" (*ib.*, II, 223).

4.2. *Structura frazei.* În totală concordanță cu fenomenele de purificare a structurii frazei în aspectul literar al limbii române din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de cristalizare a unei organizări sintactice logice, fraza la Titu Maiorescu reflectă aceste tendințe. Fluxul firesc al gîndirii, claritatea acesteia au drept rezultat în planul expresiei lingvistice succesiunea, ordonată logic, a unităților în propoziții și a propozițiilor în fraze. Fraza amplă alternează în textul lui Maiorescu cu propoziții independente sau cu fraze reduse ca întindere. În toate cazurile, însă, caracteristică rămîne limpezimea construcției sintactice, oglindă a unei gîndiri clare, exacte. Din exemplele care urmează se va vedea că, în ciuda extensiunii frazelor, ideile expuse sînt limpezi, încît oricine le poate urmări și înțelege cu ușurință: „Cu cît înaintează însă limba, cu atît experiența se întinde peste mai multe sfere și cuprinde cunoștința a tot mai multe obiecte de același fel, cu atît cuvîntul ce le exprimă devine mai abstract, caută a se potrivi cu toată suma de obiecte cîștigată din nou, pierzînd una cîte una din amintirile sensibile de mai nainte și, devenind o noțiune generală, se ridică pe calea abstracțiunii spre sfera științei, însă se depărtează în proporție egală de sfera poeziei" (Maiorescu, C., I, 12).

Scanned with OKEN Scanner

4.3. *Intelectualizarea stilului* se produce prin intrebuințarea a numeroase *nume proprii cu caracter livresc*, unele aparținînd domeniului literaturii universale, altele reclamînd cunoștințe din domenii ca arta plastică, istoria universală sau geografia. În prima categorie, alături de numele unor scriitori precum: Corneille, Th. Gautier, Goethe, H. Heine, Homer, Horațiu, Victor Hugo, La Fontaine, Edgar Poe, Schiller, Shakespeare, Sofocle etc., le întîlnim și pe acelea ale unor personaje literare celebre: Achil, Diomed, Pallas Atene, Machbeth etc. Referințe la sfera artei plastice se fac prin numele lui Leonardo da Vinci, Giotto sau Nicola Pisano.

O seamă de *expresii* din limbile clasice (latină și greacă) sau din cele europene moderne imprimă textelor critice aceeași notă livrescă: „*une noble inutilité*, cum a zis așa de bine Mme de Staël" (Maiorescu, C., I, 35); „rien n'est beau, que le vrai" (*ib.*, 56); „cuvîntul *adevărat*, în aplicarea sa la artă, trebuiește înțeles *cum grano salis*" (*ib.*, 57); „rezultă, *ex contrario*, că (...)" (*ib*, 60); „În fine, *last not least*" (*ib.*, 153), „*tutti quanti*" (*ib.*, 179).

Informațiile savante sînt urmate în text fie de explicații clare, exacte, formulate într-o manieră care le apropie de stilul științific, ca în următoarele citate: „Shakespeare, modelul cel mai perfect pentru tot ce se va chema vreodată fantezie de poet, se ferește pînă la exagerare de cuvinte abstracte și, dacă le întrebuințează, le pune totdeauna alături o imagine sensibilă" (*ib.*, 15) și: „Femeia a fost divinizată în Venera antică și apoi (de Rafael) în Madona. (...) Însă Madona nu este o idealizare a Venerei, nici Venera antică o realitate brută pe lîngă Madona modernă" (*ib.*, 178), fie de explicații în care plastica unor imagini sensibilizează expresia: „De magica figură ce poetul a creat-o din abundența inimei sale trebuie să se frîngă valul timpului și să o lase întactă pentru generațiunile viitoare, ca o scumpă moștenire seculară a geniului omenesc".

4.4. *Echilibrarea tonului* trebuie pusă în relație cel puțin cu două fenomene: cu tendința, mai generală, spre sobrietate expresivă (tendință printre ai cărei iluștri re-

Scanned with OKEN Scanner

prezentanți se numără și Titu Maiorescu) și cu o anumită modificare de optică privind principalul interlocutor (destinatar) al activității critic-literare. Interesul major al criticului junimist se îndreaptă spre *scriitori* (și specialiști filologi), de al căror „destin artistic" se simte răspunzător, și numai subiacent spre marele public. Totuși, nu se poate afirma cu temei că orice manifestare de retorism lipsește cu desăvîrșire în *Critice*. Următoarele mențiuni sînt necesare: mai întîi că la Maiorescu, în raport cu predecesorii săi, *gama procedeelor retorice este mai redusă*, ceea ce contribuie la evitarea unui retorism facil și exagerat, și că în scrierile sale procedeele retorice utilizate sînt mai ales acelea pe care le reclamă *caracterul polemic* al unora dintre intervențiile critice. Astfel, nu mai apar interjecții și expresii exclamativ-retorice sau invocații retorice, în timp ce frecvența propozițiilor sau a frazelor exclamative este și ea mult diminuată. Cînd acestea din urmă apar, însoțite, de obicei, de expresii sau fraze *interogative retorice*, scopul criticului este ca, printr-o ironie nedisimulată, să accentueze dezacordul față de anumite manifestări sau tendințe culturale retrograde, anacronice: „Dacă o foaie literară nu este în stare să scrie după gramatică, dacă se declară incapabilă de a avea ortografie și stil bun, atunci de unde a luat curajul de a se mai prezenta pe arena publicității?" (Maiorescu, G., I, 162) sau: „Dacă ni se pune întrebarea: arta, în genere și în special arta dramatică are sau nu are și o misiune morală? contribuie ea la educarea și înălțarea poporului? Noi răspundem fără șovăire: da, arta a avut totdeauna o înaltă misiune morală, și orice adevărată operă artistică o îndeplinește". (*ibid.*, II, 201). Articolul întitulat *Observări polemice*, din 1869, nu întîmplător începe cu o „punere în scenă" a unui pretins dialog între critic și opozanții lui în problema oportunității și a misiunii criticii: „— A critica este ușor; e greu a face mai bine. — Fără îndoială" (*ib.*, I, 131).

4.5. *Exprimarea atitudinii critice*. Primele contribuții maioresciene (1867) nu aduc modificări esențiale în privința modalităților de exprimare a atitudinii critice, în

Scanned with OKEN Scanner

raport cu epoca începuturilor stilului critic literar. Regăsim astfel formule de *apreciere globală*, adesea *emfatice*, în care se recurge la superlativele unor adjective sau la substantive cu sens valorizator: „Foarte plastic în descrierile sale este Bolintineanu" (*ib.*, I, 18) și: „cartea d-lui Alecsandri este și va rămîne pentru tot timpul o comoară de adevărată poezie" (*ib.*, I, 82). Treptat însă, caracterul global, nespecific al aprecierii este înlocuit de referirea valorizatoare la *anumite aspecte* ale creației literare, astfel încît acestea din urmă devin chiar argumente în sprijinul judecăților de valoare formulate: „Să mai citățm următoarea poezie a lui *Alecsandri*, remarcabilă prin sobrietatea cuvintelor și grabnica transițiune a gîndirii:" (*ib.*, I, 45) sau: „Ceea ce le distinge întîi în modul cel mai favorabil de celelalte poezii ale literaturii noastre este naivitatea lor, lipsa de orce artificiu, de orice dispoziție forțată, simțămîntul natural ce le-a inspirat" (*ib.*, I, 82). Alături de *prezența elementelor justificative* ca suport argumentativ pentru opiniile critice afirmate, formele verbale întrebuințate în enunțurile axiologice pun în evidență *tendința de obiectivare*, de detașare a criticului în raport cu textul comentat. În locul persoanei I singular, verbele din propozițiile evaluative sînt fie la persoana I plural (caz în care autorul se *include* voit, alături de alte persoane, într-o categorie mai cuprinzătoare de ipotetici emițători), fie la o formă verbală impersonală sau reflexiv-pasivă, cînd nota de obiectivitate este mai pronunțată datorită impresiei că aprecierea se impune din afară, dintr-o opinie coincidentă cu aceea a criticului. Două exemple vor ilustra acest ultim procedeu amintit: „Cea mai bună din cele trei poezii ale d-lui Eminescu ne pare a fi cea din urmă, *Mortua est*, un progres simțit în precizia limbajului și în ușurința versificării" (*ib.*, I, 178) și: „Răsunetul ce l-au deșteptat astfel scrierile d-lui Sadoveanu la toți cei ce știu să prețuiască o lucrare de artă literară se explică fără greutate" (*ib.*, II, 410). Grație contribuției lui Titu Maiorescu limbajul critic literar românesc se îmbogățește cu această tehnică modernă de exprimare fermă, dar obiectivă a atitudinii critice.

Scanned with OKEN Scanner

4.6. *Rafinarea mijloacelor de interpretare a operei literare ca referent al textului critic.* Ceea ce distinge etapa maioresciană de cea anterioară ei, din punctul de vedere al modalităţilor de referire la textul literar, nu constă în „descoperirea" unor noi mijloace, ci în perfectarea, rafinarea celor deja întîlnite în perioada incipientă a stilului critic românesc.

a) *Rezumatele*, care, aşa cum arătam (cf. *supra*, 3.3.), condensează conţinutul literal al unei producţii literare, au *o altă calitate*, datorită capacităţii criticului pe de o parte de a selecta *esenţialul narativ*, iar pe de altă parte de a exprima simplu şi corect acest „esenţial narativ". Nu vom exemplifica decît cu un singur rezumat la nuvela *Năluca* a lui Mihail Sadoveanu: «Mătuşa Zamfira îşi aşteaptă moşneagul la vatra cu foc; e noapte tîrziu, afară suflă vîntul, şi bărbatul, de altminteri blînd la suflet, deşi beţiv, tot nu mai soseşte. Baba, trezită de hîrîitul unui ceasornic vechi, care bate ceasurile neregulat, îşi aminteşte întîmplările ei din tinereţe cu un iuncăr, ai cărui pinteni îi mai zîngănesc şi acum prin cap. Dar lucrurile s-au petrecut cu vreo 50 de ani în urmă. Astăzi baba s-a deprins de mult cu moşneagul ei, ţine la el, şi cînd în noaptea aceea îi soseşte în sfîrşit acasă, în starea lui obişnuită, ea se simte împăcată cu soarta şi „ronţăie" în tihnă năutul pe care bărbatul a avut prevederea să i-l aducă» (*ib.*, II, 408—409). Dar ca şi în numeroase alte cazuri (chiar din perioada începuturilor), rezumatul nu slujeşte decît ca suport explicit al relevării unor semnificaţii, adică al unor interpretări conexate cu planul mai general al existenţei sau al cunoaşterii umane, iar fraza care urmează rezumatului citat exprimă tocmai *interpretarea* dată de Maiorescu întregii nuvele: «Din liniştea care se aşază în „odăiţa cea strîmtă", se desface *pentru cititor* (s.n. — C.V.) impresia că pentru astfel de oameni astfel de viaţă era de la început predestinată, că este ca o normă socială ca aşa să fi fost şi aşa să rămîie, şi deodată bătrîna pereche devine tipul a mii de alte figuri asemănătoare, menite să ducă acelaşi trai în acelaşi cadru îngust, şi tocmai în îngustimea lui suportabil» (*ib.*, 409).

Scanned with OKEN Scanner

b) O altă caracteristică a stilului maiorescian, prin care limbajul critic literar românesc, în ansamblul său, dobîndeşte încă o notă de modernitate, este capacitatea de a *particulariza conceptele*, de a le *asocia* adecvat structurii specifice (în conţinut şi/sau în expresie) fiecărei opere literare comentate. Astfel, în locul simplei semnalări a unor deficienţe prozodice sau, dimpotrivă, în locul elogiului pentru respectarea strictă a normelor clasice, ideale, de versificaţie, Maiorescu subliniază aspectele *specifice* ale versificaţiei la Eminescu, de pildă, menţionînd că «Al doilea pas este introducerea, cu totul particulară poeziei lui Eminescu, a unor rime nouă, formate din împreunarea cu un cuvînt prescurtat, după felul caracteristic al limbii româneşti sau din două cuvinte» (*ib.*, II, 269).

Concepte precum: *expresie, comparaţie, idee, obiect al povestirii* etc. sînt particularizate, „încarnate" în textul critic, fiind puse în relaţie cu elemente sau note considerate de autor relevante pentru opera analizată şi interpretată, aşa cum se poate observa în următoarele exemple: „delicateţea expresiilor şi energia şi justeţea comparărilor" (*ib.*, I, 87—88) „Înţelegînd astfel personalitatea lui Eminescu, înţelegem totdeodată una din părţile esenţiale ale operei sale literare: bogăţia de idei, care înalţă toată simţirea lui" (*ib.*, II, 263).

c) Mai trebuie menţionat încă un aspect al stilului critic maiorescian pe care îl socotim important datorită faptului că a marcat (cum s-a văzut deja) intreaga dezvoltare ulterioară a modalităţilor de expresie critic-literară. Aspectul la care ne referim constă în *tehnica îmbinării structurilor de metalimbaj* (cf. *supra*, 3.3.) *cu cele axiologice*, chiar în limitele aceleiaşi fraze. Cu alte cuvinte, este remarcabil felul în care aprecierile critice au ca suport justificativ enunţuri (sau secvenţe) cu structură de metalimbaj, realizîndu-se astfel, simultan, şi transpunerea unora dintre sensurile *implicite* ale unui discurs literar în sensuri explicitate prin *concepte particularizate şi relativizate* (puse în relaţie cu opera *unui* autor sau cu o parte a ei, valabilitatea *aplicării* conceptului fiind deci strict dependentă de această restricţie contextuală).

Scanned with OKEN Scanner

În fraza „Pastelurile sunt un șir de poezii, cele mai multe lirice, de regulă descrieri, cîteva idile, toate insuflețite de o simțire așa de curată și de puternică a naturei, scrise într-o limbă așa de frumoasă încît au devenit fără comparare cea mai mare podoabă a literaturii române îndeobște" (*ib.*, I, 174) sînt întrebuințați, în prima parte, o serie de termeni: *poezie, liric, descriere, idile*, prin care se explicitează sensul literar al lui *pastel*, cuvînt coincident, în cazul dat, cu titlul volumului de versuri comentat. În partea a doua a frazei se particularizează conceptele prin asocierea unor note specifice contextului (= pastelurile lui Alecsandri): puritatea și intensitatea sentimentului naturii, calitatea expresiei lingvistice („limbă așa de frumoasă"), pentru ca în cel de al treilea segment al frazei, și ultimul, să apară, ca un corolar, aserțiunea valorizatoare: „au devenit fără comparare cea mai mare podoabă".

Vom observa însă că nu există o singură ordine în succesiunea secvențelor (de metalimbaj, interpretative-particularizante și axiologice), că nu toate frazele sînt construite după acest model semantic, sau că, dimpotrivă, există enunțuri în care una sau alta dintre secvențe poate apărea multiplicată. Exemplele care urmează ilustrează prima și a treia situație dintre cele menționate. În „Cu toate acestea, nu încape îndoială că lucrările d-lui Bodnărescu sunt demne de studiat, deși stilul d-sale mai ales în tragedia *Rienzi*, este prea greoi" (*ib.*, I, 181), ordinea este: expresie valorizatoare — concept — expresie valorizatoare, pentru ca fraza: „Stilul d-lui Sadoveanu este de mare sobrietate, cuvîntul nimerit desteaptă în cetitor totdeauna imaginea plastică văzută de autor" (*ib.*, II, 410—411) să debuteze cu un concept urmat apoi de expresia valorizatoare care, la rîndul ei, este urmată de suportul său justificativ funcționînd simultan și ca mijloc de particularizare a conceptului inițial. Ultimul exemplu pe care îl vom transcrie va demonstra marea libertate de inserare în frază a segmentelor aparținînd diferitelor tipuri de secvențe: „(. . .) nu ne va mira că a putut ajunge Eminescu, pe de-o parte, la aplicarea sigură a unor forme rafinate în *Oda în metru antic*, în *Glossa* și în admirabilele *Sonete*, pe de

Scanned with OKEN Scanner

alta la cea mai limpede expresie a unor cugetări de adîncă filozofie, pentru care nu se găsea pînă atunci nici o pregătire în literatura noastră" (*ib.*, II, 272).

5. În finalul acestei descrieri a limbajului critic literar românesc în aspectele pe care le prezintă în secolul al XIX-lea, trebuie reținute cîteva observații de ordin general:

a) Perioada 1800—1860 reprezintă *epoca genezei* acestui stil, iar perioada 1860—1880, marcată de personalitatea lui Titu Maiorescu, se constituie într-o *primă fază a procesului de modernizare* a limbajului critic literar românesc.

b) Caracterul *interpretativ*, prin care limbajul critic își dobîndește autonomia funcțională, se materializează la început mai ales printr-o *interpretare evaluativă*, axiologică, pentru ca să apară apoi, accentuîndu-se treptat, și *interpretarea analitică* a operei (atît ca „univers semnificat", cît și ca limbaj), menită să surprindă și să explicite mecanismele și semnificațiile particulare ale fiecărui text comentat.

c) În structura stilistică a unui text critic oarecare se găsesc și secvențe para-interpretative, proporția acestora înregistrînd în cursul evoluției limbajului o evidentă scădere, fără a dispărea total în producția critic-literară a secolului al XX-lea, chiar în formele ei cele mai recente. Digresiunile para-interpretative sînt mai numeroase și mai extinse în sec. al XIX-lea, ceea ce, pe de-o parte, reprezintă marca unui *început* în cadrul procesului de separare, de fundamentare a limbajului critic, iar pe de altă parte, este expresia asumării, de către cei mai de seamă oameni de cultură din secolul trecut, a misiunii de ridicare spirituală a maselor printr-un dialog permanent, în termeni accesibili și într-o tonalitate caldă, patetică, cu efecte afective imediate și cu rezonanțe intelectuale stimulatoare.

Scanned with OKEN Scanner

VII ÎNCHEIERE

În aceste considerații care încheie, fără a închide însă, expunerea asupra statutului semiotic al criticii literare, în locul unor concluzii generale, (contaminate uneori de siguranța tonului sentențios), preferăm formularea unor puncte de vedere privind *destinul semioticii* și *raportul acesteia cu critica literară*. O facem într-un moment în care numeroase voci competente și comprehensive, contrapunctate de altele, rău intenționate sau doar ignorante, se pronunță într-o asemenea dezbatere, cu reală autoritate științifică, în prima alternativă, sau cu una falsă, în cea de-a doua.

Dacă acordăm *timpului* rolul unei supreme „instanțe judiciare", menite să confere legitimitate unui fenomen sau unui domeniu, atunci nimic nu ne împiedică să-i recunoaștem semioticii dreptul la existență, oricît de tulbure ar ti încă statutul ei. Cu secole în urmă, Platon, de pildă, anunța *semioticul* uneia dintre cele mai importante laturi ale existenței noastre umane, *vorbirea*, spunînd, într-unul din celebrele sale dialoguri, că „Ar fi chiar de tot hazul, Cratylos, dacă numele și lucrurile ale căror nume sînt s-ar asemăna pe deplin. Căci totul ar fi cumva îndoit și nu ai mai putea deslușî care este lucrul el însuși și care este numele" (Cf. *Opere*, III, București, 1978, p. 319).

A absolutiza semiotica, fie ca doctrină analitico-interpretativă, fie ca unică metodă de lucru posibilă și valabilă în sfera cercetării proceselor cognitive, ni se pare o atitudine la fel de primejdioasă (din cauza consecințelor ei) ca și manifestarea opusă, caracterizată prin anularea *oricărei* contribuții pozitive la care ar putea conduce perspectiva semiotică. Este sigur că o soluție

Scanned with OKEN Scanner

constructivă nu se poate obține prin simpla conciliere a celor două atitudini exclusiviste, printr-un compromis pe cît de comod, pe atît de neutru, lipsit de relief științific. Efectul negativ al unei asemenea tentative ar fi generat, mai ales, de impresia *falsă*, că s-a produs o modificare esențială, cînd, în realitate, schimbarea n-ar fi decît una cu totul exterioară, fără atingere cu substanța fenomenului. Prin urmare, soluția optimă în alegerea metodei trebuie să rezulte din efortul de a găsi justificări *interioare*, determinate de natura și structura fenomenului cercetat.

Cum punctul de vedere semiotic și-a demonstrat oportunitatea în descrierea *limbajelor*, a sistemelor de comunicare prin semne, trebuie să acceptăm că abordarea semiotică devine posibilă și necesară pentru orice categorie de fenomene, de îndată ce ele prezintă trăsăturile unui limbaj.

În măsura în care este sau se vrea a fi un sistem de comunicare, *critica* însăși acceptă un examen semiotic, așa cum am încercat să punem în evidență în spațiul celor șase capitole ale cărții.

Dar într-o altă ordine a lucrurilor, în carte se pot descoperi ușor „semnele" unei pledoarii pentru semiotică, ascunse în intenția inițială, în proiectul care a declanșat tentativa ulterioară, ca o „demonstrație indirectă" a fertilității perspectivei semiotice pentru descifrarea și descrierea mecanismelor critice. Atît în aspectul ei de *demers aplicativ*, cît și *ca strategie* sau *interacțiune*, critica deține atributele esențiale ale unui (sub-)sistem semiotic. Dar o revenire la aceste chestiuni, discutate deja, ni se pare inutilă acum. Vom spune însă că, oricare ar fi traiectoria mișcării de idei în viitor, *nici lingvistica, nici studiul literaturii*, căruia critica îi aparține, nu vor putea face abstracție totală de rezultatele semioticii.

Fără a se cofunda cu semiotica literară, critica, în calitate de comentariu argumentativ și evaluativ asupra operei, conține mereu *și* elemente de interpretare semiotică.

Dacă este adevărat că critica nu se reduce doar la o abordare semiotică a textului literar, actul critic neepui-

Scanned with OKEN Scanner

zîndu-se semiotic, atunci tot atît de adevărat este că, la rîndul său, semiotica literară nu poate fi substituită prin demersul critic. Existînd datorită aceluiași obiect, *literatura*, critica și semiotica literară și-l „împart", fără a coincide, iar litigiile nu pot apărea decît din necunoaștere. Totdeauna, însă, un ochi deschis spre celălalt domeniu, fără ostilitate, fără neîncredere preconcepută, dar cu comprehensiune și inteligență, poate fi o șansă de a descoperi noi căi de acces înspre aceleași teritorii.

Scanned with OKEN Scanner

ABSTRACT

This book proposes to offer an approximate pre-formal *representation* of the *text of literary criticism* considered as a *text type*, that is as an "ideal" image of a text class whose linguistic and communicative features attain to the degree of specificity required for distinguishing it from other more or less related ones in respect of linguistic structure and socio-cultural function.

The most profitable way of approaching the question of the text is, in our opinion, the *semiotic* one. Such a framework, integrative as to its nature, can insure the common basis required by any attempt to relate solutions furnished by more or less connected disciplines, which are dictated by the empirical complexity itself of *texts* as products of personal experiences in the field of communication and meaning. On the other hand semiotics, as a cognition perspective and not as a specific method of investigation, displays an obvious (and predictable) openness to various methodological devices, ranging from the rigorous but abstract mathematical and logical ones to the recently developed linguistic ones, and as far as the instruments (inquiries and experiments) which sociology and psychology have appropriated to themselves and constantly improved.

The *semiotic approach to the text of literary criticism* does not claim to hold a privileged position among the possibile ways of examining *literary criticism* as a cultural phenomenon of undeniable complexity; nor does it norish the illusion or hope of a spectacular discovery capable to throw new unexpected light on such a heterogeneous and extensively investigated field. It represents but *another way* of inquiring into this domain — one dominated by the awareness and perspective of the sign.

Through a deductive procedure we can fairly easily capture the specific manner in which the *text of literary criticism functions as sign:* as *image* (commenting and interpretative, modelling and deforming) of another text — the literary one — it indirectly and unavoidably becomes sign of the world represented by the object-text.

If the text of literary criticism is considered as a site for the manifestation of the literary critic's *individual style*, then in virtue of its peculiar characteristic the text becomes the expression of a certain *creative personality* not in the older sense of the term: "criticism as science" or "criticism as creativeness", but as

Scanned with OKEN Scanner

a virtual capacity of any human sender (and receiver) to produce (and understand) novel verbally realized semiotic performances disposed in a coherent structure.

In *An Outline of the semiotic investigation of verbal communication* we have presented the manner in which we conceive *the possibility of describing standard verbal communication (speech) as a semiotic system* that contains in a nutshell, latently or overtly, all the phenomena that are intensified in on direction or another, in varying degres, in different secondary semiotics.

In the heuristic solution we have proposed we have considered it possible to distinguish theoretically three basic components: *the systemic component* (α), *the communicative-actional component* (β'), and *the discoursive-communicative component* (β''). The first is the representation of a natural language as a socially and historically constituted semiotic system (verbal signs and grammatical rules) prior to any speaker belonging to a homogeneous etnolinguistic formation. The delimitation and description of the language system is an abstraction theoretically necessary for investigating verbal communication. The second component (β') is the expression of speech as *specifical active mechanism* within the broader framework of interpersonal communicative processes. The third component (β'') concerns the manner in which the (extralinguistic) world is verbalized. After examining the specific units of each of the components, they are analized in the light of the three semiotic dimensions: syntax, semantics, pragmatics, in order to conclude that *at present*, from among these, pragmatics is the most important for the investigation of text. Since the *global meaning* of the discourse is governed by the type of communicative interaction, its interpretation depends first of all on the specifying of the relationship between speakers, both as an institutionalized and situational relationship.

Chapter III, *Text-Theory: Conception and method*, examines some of the major aspects of *text*, conceived as the upper semiotic *unit* of speech (= of interpersonal verbal communication).

The shift of emphasis from the study of *language* to the study of *speech* occurred in close connection with a new view as to the valuation of the functions of language: the transition from *sentence to text* as a linguistic unit was imposed as soon as the *communicative function of language* (= langue) gained ground at the expense of the *systematic function* (cf. Benveniste, 1971, 129—130). The „foregrounding" of the communicative function of language has implicitly determined the introduction and examination of some unessential factors in the description of the system, such as, for instance, the communicative *situation*, and, on the other hand, it has resulted in a fact of undeniable importance today, namely the dissociation of *utterance* as a unit higher than the sentence from the *utterance act* (production of the utterance). The complete understanding of a speech event can be achieved only if the meaning of the utterance (of the discourse) is supplemented with the meaning of the *utterance act* conceived as an understanding of the *manner* in which that which is said is to be in-

Scanned with OKEN Scanner

terpreted, i.e. of the speaker's intentions in the production of the utterance (cf. Searle, 1969; Strawson, 1970).

Text is *the meaning unit of linguistic (interpersonal) communication* which comprises both the *discourse* (the verbal product) and the *speech act(s)*. Latest research *(text grammars) considers text* to be an *abstract unit, a competence* manifestation, representing the *formal linguistic interpretation* of discourse and the act of communication. Obviously, in this case the strictly linguistic view (i.e. the one interested in the language system) is transcended since it has become too narrow, and is replaced by a semiotic one, which justifies the inclusion of *pragmatics* and of the *theory of reference* into a general theory of the text. This natural expansion of the domain of investigation has most important consequences. Firstly, by producing the idea of text = *global sign* (Lotman, 1970, 57; Petöfi, 1975, 106) or *supersign* (Moles, 1972, 97—105), it has laid stress on the investigation of text internal (logical) *coherence* and/or its *acceptance* by the receiver. It has also imposed the inclusion and reexamination of socio-cultural factors in the analysis and interpretation of meaning, which differs according to the nature and structure of the social group involved in the act of communication in their capacity of sender and/or receiver.

The need to refine the theoretical image proposed for the comprehension of text has prescribed an integrative-discriminative textual model. It contains three operational levels *T*, *t* and *Tt*. The first is the level of the representation of textual competence, the second, *t*, conceptualizes thes stage of linguistic understanding of a (any) text-token, and the third level, that of textual types, *Tt*, is conceived as a level of semiotic synthesis which concentrates and codifies knowledge as to *what* can be communicated with the help of speech and *how* in *socialized communicative situations*. The three levels render in perceptive and not in a constitutive order essential means of approach to the text, when the latter is considered a global unanalyzed entity. Each of the above-mentioned levels is investigated along the three dimensions of semiosis: pragmatics, semantics, syntax, as well as the two communicative components: the actional and the discoursive. Thus the integration of all the factors involved in the production/perception of textual meaning in a unitary representation in insured.

The textual model outlined has enabled the description, analysis and interpretation of texts of Romanian literary criticism with a view to developing the theory of this type of language, according to the following strategy:

(i) at first contextual aspects are specified: the ones that concern *the knowledge of the basic pragmatic structures in the communicative act* are followed by the *referential-semantic analysis* intended to reveal the metalanguage status as a characteristic of the language of literary criticism;

(ii) from a grammar of the text type in question (belonging to the co-textual component) only those textual properties are presented which are common to and specific of the class of texts investigated. The following aspects are considered: the technical

Scanned with OKEN Scanner

vocabulary (terminological dictionary, syntactic and semantic metalingual structures and some elements with stylistic relevance in the language of Romanian literary criticism at the time of its formation (the 19th century).

In the chapter *The literary criticism type of communication* the analysis has aimed at capturing the *semiotic framework* in which the text of literary criticism becomes the site for the manifestation of its threefold functionin: that of an *act cognition* (oriented towards the work), of an *act of initiation into cognition* (oriented towards the reader), and of an *act of valuation* (sign of the *axiological attitude* or of the *subject's position towards the work*, positioning conditioned by many factors).

The literary critic holds a particular position within the framework of communication by being situated at the point of intersection of two „circuits": work/literary critic, literary critic/public, in virtue of which he acquires the role of mediator. The location at the interference of two routes has important consequences for the literary criticism type of communication. Since the term *circuit* could be associated with that of *dialogue*, which presupposes the successive alternation of roles: sender (E) — receiver (R)

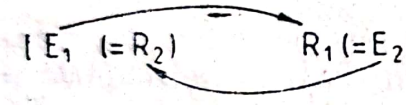

we use the term *route* to designate the irreversible nature of the relations holding among the above-mentioned factors. The order of their linear succession corresponds to the actual chronological order of „role assumption".

The two routes contain as regards their ideal structure: a) E (— autor — literary critic) → M (— text of literary criticism) → R (— reader — public), and a') E' (— author — writer) → M' (— literary work) → R' (— reader — literary critic).

If in the surface structure of communication the literary critic *appears* as sender (E), in the deep structure he *is receiver* (R') of the message M' (literary work), a double role that pervades the whole system of the language of literary criticism. Two points need to be made clear: a) with literary criticism, like with any other mediating system, "alternation" of the two roles, E and R', is not identical with that of (ordinary) verbal conversation, since it is not circular (or reflexive), but displays an apparent simultaneity at the borderline of the two routes; b) the relation between *R'* and *E* is only in physical terms one of identity, since R' b e c o m e s (changes into) *E* in virtue of a complex chain of operations, whose *final result* is only accessible to us: *the literary criticism discourse*. Knowing the general properties that underlie literary communication (being in possession of the code of this communication), having an aggregate of concepts necessary for the interpretation of the work, for its transposition into another semiotic system, the group *R'—E* as generator of a specific communicative act stands apart both from group *R* and group *E'*. It is distinguished from the latter in virtue of the *metasemiotic* and *metalinguistic* activity it

Scanned with OKEN Scanner

performs, while, with respect to *R*, it meets a number of additional conditions that lend $\sum R'$ the characteristic of a *cohesive group* (cf. Ervin-Tripp, 1975, 178) possessing an *elaborate code* (cf. Bernstein, 1975, 255) and a collective conscience.

The essential conditions for someone's membership of the group R'—E (= „literary critics") would be, in our opinion, the following: a) the literary text "consumer" needs to go through the experience of reception repeatedly; b) the resumption of the experience should not be a random activity, but one guided by a specific intention; c) the intention should range beyond a personal utilitarian framework; d) forming part of a socially and culturally necessary institutionalized *action*; the results of the "impact" with the work should be *made explicit*. The last condition is decisive, since only its satisfaction can insure the fulfilment of the *specific action of mediation* within the overall communicative framework.

If we admit that literary criticism, seen as a modelling activity focusing on the work in the process of literary communication, also functions as a component of the theory (theories) of reception, and if this status is corroborated with the fact that the latest *text grammars (or theories)* are, in the main, models of an "ideal" reception (vs. empirical reception), we can postulate the existence of some phenomena common to the language of criticism and *the language of textual analysis*. The pointing out of analogies does nothing but reinforces thes status of literary criticism as a "sui generis" analytical-interpretative procedure, and the distinctions, consisting especially in the different and variable *share* (dependent on the historical epoch and the type of orientation in criticism) ascribed to one or another of the stages (operations) of the literary text reconstruction, grant specificity to it.

We consider along with Petöfi (1975) the following to be the basic components of a partial theory of text: *the grammatical component* and *the referential-semantic component*, while the referential-semantic interpretation is accessory, like another two components: the "poetic" and the "compositional" components. The accessory components are necessary in any attempt to apply theory to text analysis. Under such conditions (emphasized by the author in question) the remark that in literary criticism the share of the accessory components and operation exceeds that of the grammatical and sometimes even the referential-semantic component should not surprise us.

Our linguistic and textual intuition has enabled us to abandon the idea of *arguing* that in the activity of critical reception of the literary text a *rigorously constructed referential-semantic model is not applied*. We have endeavoured to demonstrate that any literary critic-receiver can perform a number of operations which we rediscover in a systematic form, of course, in a semantic theory like the theory of 'possible worlds'.

In order to test this hypothesis we have analysed some passages from two literary reviews: one by George Călinescu on *Patul lui Procust* by Camil Petrescu, and another on by E. Lovinescu on the play *Bătrînul* by Hortensia Papadat-Bengescu.

Scanned with OKEN Scanner

Starting from the premise that in their capacity of *representing* the 'worlds' enacted by the literary texts referential-semantic models of the 'possible worlds' type can be ascribed to the critical texts used as samples, the passages reproduced have been segmented so as to capture the collection of 'persons' (= characters or group of characters), with the predicates assigned them, the subsequent relationships in the manner in which they are presented by each literary critic, as well as the contained actions (events). The aim was to disclose the narrative scheme of the literary texts interpreted.

The attempt to uncover analogies between the theory of 'possible worlds" — as a direction in the development of logical semantics which obviously yields fruitful results in the domain of the narrative text —, and *the literary critical strategy* in literary text reception should not be interpreted as an obstinate desire to resort to an up-to-date logical apparatus. It stems from the conviction that such an attempt may contribute o the clearing up of some still insuficiently known or investigated aspects as regards *the referential-semantic structure of the text of criticism.* The latter, as we have already indicated, can be considered the linguistic "space" in which, through a finite number of (asserted or negated) propositions ordered in terms of relations of causal succesion, 'states of things' are expressed which belong to *different referential categories (levels).* A class (category) of referents is constituted (in the text of criticism) by the referents that concide with those of the literary text commented upon. Another class comprises concept words as reference indices, namely those which designate the elements of *the literary code* (being therefore external to the literary text as verbal reality). A third referential category, also external to the literary text, is the one whose referents belong to the *communicative situation* (as defined in chapter II). We have marked with a) the class of textual referents, with b) the class of metatextual referents, and with c) the class of communicational (or "real") referents.

In the activity of critical reception the commenting component, and its subsequent operation, evaluation, have a greater importance than in text theory, a fact indicated by some phenomena. Unlike text theory, which is meant to investigate any text-type, and is thereby concerned above all with aspects of a generally textual character, literary criticism has in view only the literary text and, mainly, its specific particular traits. Secondly, the variety of critical commentaries grows as the types of normative-axiological aggregates (systems and subsystems) increase. Both phenomena pertain to cultural-historical structures and are therefore *time* (historical period) and *culture type* sensitive. Thirdly, from an actional-communicative perspective, the commenting can be considered a *source for the operations that trigger re-coding* to the extent in which *a valuation intention can determine the specification of the results obtained with the help of the other operations performed previously.*

Scanned with OKEN Scanner

With respect to the *action R'—E* (— the literary critic) can exercise on the public-receiver (R), literary criticism is a *complex acts structure* in the implementation of which at least two types of speech acts are involved: *a (global) assertive act* and *a global evaluating act*. Without giving a full description of the two types of speech acts, we try to present, in a manner suggested by Searle (1972, 98—109), some particular aspects determined by *the communicative complex of the literary-critical action and interaction.*

For the purpose of specifying the sense we ascribe to the term *global* in 'global assertive act' or 'global evaluative act', we consider these two act types as defining, by postulating the possibility of decomposing the text of criticism into two parts: one in which *all the propositions/assertive sentences* that make up the content of 'the *global* assertive act' are regrouped, and the second one in which *all the propositions/sentences* that make up the content of the 'global evaluative act' are regrouped.

Side by side with the setting up of some conditions for the fulfilment of the two speech acts, we attempt to specify some behavioural types (relations) of the interlocutors, without, however, confusing this with a similar description worked out in terms of 'the perlocutionary act'.

The examination of literary criticism as a communicative speech event has specified, in fact, those aspects which according to our semiotic model correspond to *the communicative-actional component* (β'). We call *the whole analyzed process* c r i t i c a l r e a d i n g. This concept must be understood as the aggregate of operations performed (— reading) in conjunction with a c e r t a i n s e m i o t i c o r i e n t a t i o n (— criticism). The term r e a d i n g accounts for the dynamic nature of the phenomenon, while the s e m i o t i c o r i e n t a t i o n, by signifying the *constant conscious aprioric positioning of the sender both with respect to the „signified world' 'and the receiver* in virtue of its particular traits, insures the specificity, the „permanence" elements of the phenomenon.

The chapter *Metalanguage elements in the text of literary criticism* has been conceived as part of a grammar of this text type, meant to reveal the conditions and the means for the functioning of the language of criticism as metalanguage.

If we accept that:

(i) any *language* can be treated as *object-language* and not only as a natural language;

(ii) the explication is an operation which can specify: the vocabulary, grammar or felicitous use of the object-language through the agency of an *instrument-language* (Golopenția-Eretescu, 1972, 181).

(iii) "The instrument of explication is necessarily a metalanguage" (*ibid.*, 182);

then we must conclude that the language of criticism is a m e t a l a n g u a g e to the extent in which it meets the foregoing conditions.

In this case, it remains to be pointed out that:

Scanned with OKEN Scanner

(i') the object-language is the *literary language*;

(ii') with the help of an instrument-language phenomena belonging to the vocabulary and grammar specific of the literary language or the conditions of its use can be made explicit;

(iii') the *literary criticism metalanguage* is *one* of the possible instruments for explicating the literary language.

The language of literary criticism can function as metalanguage when it makes explicit elements pertaining to: a) *the code of the Romanian language,* b) *the code of literary communication,* c) *the code of literary discourse.*

The specification of the elements under a) is possible when the literary language (the literary work) is examined only from a linguistic point of view (in the strictest sense of the term), *that is from the point of view of dimensions α* (of the semiotic model proposed in chapter II). The terminology coincides with the linguistic one.

The specification of the elements under b) occurs when the literary language is approached from the point of view of the specific conditions of the production-reception of the literary work when globally examined, that is *from the point of view of what belongs to dimensions β'. Terms* that designate elements of the code of literary communications are: *work, writer, prose writer, poet, playwright, novel, poetry, drama, literary trend* (with the names of all the cultural-historical varieties), etc.

The specification of the elements under c) can be the case whenever the literary language is examined from the point of view of its own specificity as *language,* i.e. *from the point of view of dimension β''.* Terms that designate such aspects of the literary code are: *character (actor — actant), plot, theme, idea,* the whole terminology of prosody, etc.

The book goes on to present some of the fundamental characteristics of *the dictionary of literary terminology* as well as the syntactico-semantic structure of the *equational utterance.*

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

Alexandrescu, Sorin, 1969, *Analyse structurelle des personnages et conflicts dans le roman* Patul lui Procust *de Camil Petrescu*, în CLTA, VI, p. 209—224

Analiză și interpretare, 1972, *Analiză și interpretare. Orientări în critica literară contemporană* (volum colectiv), Editura științifică, București

Arrivé, Michel, 1972, *Structuration et destruction du signe dans quelques textes de Jarry*, în A. J. Greimas, *Essais de sémiotique poétique*

Idem, 1972, *Problèmes de sémiotique littéraire: les langages de Jarry*, Centro Internazionale di Semiotica e di Linguistica (Documents de Travail, nr. 15, seria D), Urbino

Idem, 1973, *Pour une théorie des textes poly-isotopiques*, în „Langages", 31, p. 53—63

Auger, Pierre, 1965, *Les Modèles dans la science*, în „Diogène", nr. 52, p. 3—16

Austin, J. L., 1962, *How to Do Things with Words*, Cambridge (Mass.)

Idem, 1966, *Comment parler? Quelques moyens très simples*, în „Langages", 2

Ballmer, Thomas, 1976, *Macrostructures*, în Dijk (ed.), p. 1—22

Bar-Hillel, Yehoshua, 1970, *Communication and argumentation in pragmatic languages*, în vol. *Linguaggi nella societa e nella tecnica*, Milano

Barthes, Roland, 1964, *Essais critiques*, Éditions du Seuil, Paris

Idem, 1965, *Le degré zéro de l'écriture* suivi de *Éléments de sémiologie*, Seuil, Paris

Idem, 1967, *Système de la mode*, Seuil, Paris

Idem, 1970, *S/Z*, Seuil, Paris

Benveniste, Émile, 1956, *La nature des pronoms*, în „For Roman Jakobson", La Haye

Idem 1966/1971, *Problèmes de linguistique générale*, Éditions Gallimard, Paris

Idem, 1970, *Structure de la langue et structure de la société*, în vol. *Linguaggi nella societa e nella tecnica*, Milano, p. 17—28

Idem, 1974, *Problèmes de linguistique générale*, vol. II, Éditions Gallimard, (Paris)

Berca, Olimpia, 1976, *Poetici românești*, Facla, (Timișoara)

Bernstein, Basil, 1975, *Coduri elaborate și coduri restrînse: schiță* (trad. în limba română), în vol. *Sociolingvistica*, p. 252—257

Scanned with OKEN Scanner

Berruto, Gaetano, 1979, *A sociolinguistic view on text-linguistics*, în Petöfi (ed.), II, p. 495—508
Bertinetto, Pier Marco, 1979, *Can we give a unique definition of the concept 'text'? Reflexions on the status of textlinguistics*, în Petöfi (ed.), I, p. 143—159
Bloomfield, L., 1961, *Language*, George Allen & Unwin Ltd., Londra
Bogdan-Dascălu, Doina, 1974, *Funcțiile limbii și limbajul criticii literare*, în „Orizont", XXV, nr. 7, p. 4
Borcilă, Mircea, 1981, *Noi orizonturi în poetica americană*, Introducere, în vol. *Poetica americană. Orientări actuale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, p. 15—100
Bunge, Mario, 1974, *Teoria științifică*, în vol. *Epistemologie. Orientări contemporane* (colecția *Materialismul dialectic și științele moderne, vol. XV*), Editura politică, București, p. 214—267
Carnap, Rudolf, 1972, *Semnificație și necesitate*, Editura Dacia, Cluj
Călinescu, Al., 1976, *Caragiale și exercițiile de stil*, în „Cronica", XI, nr. 7, p. 5
Călinescu, G., 1968, *Principii de estetică*, EPL, București
Chomsky, Noam, 1969, *Aspecte ale teoriei sintaxei* (trad. în limba română), Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București
Idem, 1970, *Le langage et la pensée*, Petite Bibliothèque Payot, Paris
Communication, 1973, École Pratique des Hautes Études — Centre d'Études de Communications de Masse, Seuil, 20
Compagnon, Antoine, 1979, *La seconde main. Ou le travail de la citation*, Seuil, Paris
Coseriu, E, 1967, *Teoria del lenguage y linguistica general*, Segunda edicion, Gredos, Madrid
Coteanu, I., 1967, *Structura stilistică a limbii*, în vol. *Elemente de lingvistică structurală*, Editura științifică, București, p. 211—221.
Idem, 1970, *Idiostilul*, în vol. *Sistemele limbii*, București, p. 35—49
Idem, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, Ed. Academiei R.S.R., București
Idem, 1978 (a), *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, în SCL, XXIX, nr. 2, p. 115—124
Idem, 1978 (b), *Principii de analiză a textelor poetice*, în SCL, XXIX, nr. 2, p. 213—214
Coteanu, I., Bidu-Vrănceanu, A., 1975, *Limba română contemporană*, vol. II, Editura didactică și pedagogică, București
Croce, Benedetto, 1972, *Poezia*. Introducere în critica și istoria poeziei și literaturii (trad. în limba română), Ed. Univers, București
Culioli, Antoine, 1973, *Sur quelques contradictions en linguistique*, în „Communications", 20, p. 83—91
Curticeanu-Marin, Valentina, 1973, *Formarea terminologiei literare românești*, în „Analele Universității București", Limbă și literatură română, XXII, 2, p. 125—136
Degrès, Révue de synthèse à orientation sémiologique, Publication internationale trimestrielle, Bruxelles

Scanned with OKEN Scanner

Diaconescu, Paula, 1970, *Informația semantică și stilistică a unui text*, în vol. *Sistemele limbii*, Ed. Academiei, București, p. 65—74
Idem, 1972, *Epitetul în poezia română modernă (I)*, în SCL, XXIII, nr. 2, p. 135—146
Dijk, Teun A. van, 1972 (a), *Some Aspects of Text Grammars. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics*, The Hague, 375 p.
Idem, 1972 (b), *Models for Text Grammars*, în R. J. Bogdan and. I. Nüniluoto (eds.), *Logic, Language, and Probability*, The Hague, p. 145—180
Idem, 1975, *Action, Action Description, and Narrative*, în „New Literary History", vol. VI
Idem, 1976, *Pragmatics, Presuppositions and Context Grammars*, în Schmidt (ed.), p. 53—82
Idem, 1979, *New Developments and Problems in Text-linguistics*, în Petöfi (ed.), p. 509—523
Dijk (ed.), 1976, *Pragmatics of Language and Literature*, North-Holland Publishing Company
Dubois, J., 1969, *Enoncé et énonciation*, în „Languages", 13, p. 100—122
Ducrot, O., 1966 (a), *Logique et linguistique*, în „Languages", 2, p. 3—30
Idem, 1966 (b), *„Le Roi de France est sage". Implication logique et présupposition linguistique*, în „Études de linguistique appliquée", 4, p. 39—47
Idem, 1969, *Présupposés et sous-entendus*, în „Langue française", 4, p. 30—43
Ducrot, Oswald, Tzvetan Todorov, 1972, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Éd. du Seuil, Paris
Dufrenne, Mikel, 1967, *Structure et sens. La critique littéraire*, în „Révue d'esthétique", Nouvelle série, 1, p. 1—16
Eco, Umberto, 1969, *Opera deschisă. Formă și indeterminare în poeticile contemporane*, Ed. Univers, București
Idem, 1979, *Lector in fabula*. La cooperazione interpretativa nei testi narrativi, Bompiani, Milano
École de Tartu, 1976, *Travaux sur les systèmes de signes*, Textes choïsis et présentés par Y. M. Lotman et B. A. Ouspenski, Éditions Complexe, Bruxelles
Eimermacher, Karl, 1979, *The Problem of a Meta-language in Literary Studies*, în PTL, A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature, Amsterdam, 4, p. 145—178
Enescu, Radu, 1973, *Critică și valoare*, Editura Dacia, Cluj
Ervin-Tripp, Susan, 1975, *Sociolingvistică* (trad. în limba română), în vol. *Sociolingvistica*, p. 161—179
Feibleman, James K., 1967, *La critique d'art*, în „Revue d'esthétique", 1, p. 24—39
Fillmore, Charles J., 1976, *Pragmatics and the Description of Discourse*, în Schmidt (ed.), p. 83—104

Scanned with OKEN Scanner

Fishman, Joshua A., 1975, *Sociologia limbii: O știință socială interdisciplinară pentru studiul limbii în societate* (trad. în limba română), în vol. *Sociolingvistica*, p. 146—161
Florescu, Vasile, 1973, *Retorica și neoretorica*, Ed. Academiei, București
Formalistes russes, 1966, *Théorie de la littérature*, Textes des formalistes russes réunis, présentés et traduits par Tzvetan Todorov. Préface de Roman Jakobson, Seuil, Paris
Foucault, Michel, 1968, *Les mots et les choses*, Une archéologie des sciences humaines, Éditions Gallimard
Freeman, Donald C., 1970, *Linguistics and Literary Style*, Holt, Rinehart and Winston Inc., New York
Frye, Northrop, 1972, *Anatomia criticii*, (trad. în limba română), Ed. Univers, București
Gardin, Bernard, 1976, *Discours patronal et discours syndical*, în „Langages", nr. 41, p. 13—46
Garvin, P. L., 1969, *The role of function in linguistic theory*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, Bucarest, p. 287—290
Gauvin, Joseph, 1966, *Structure linguistique du discours de philosophie systématique*, în *Le langage, Actes du XIIIe Congrès des Sociétés de Philosophie de langue française*, Genève, p. 185—188
Genette, Gerard, 1979, *Introduction à l'architexte*, Seuil, Paris
Genot, Gérard, 1979, *Narrativity and text grammar*, în Petöfi (ed.), II, p. 524—539
Gheție Ion, Mareș Al., 1974, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, Editura enciclopedică română, București
Giuliani, M. V., Ciliberti, A., Camboni, M., 1979, *Speculations on Text as a Linguistic and Cultural Construct*, în Petöfi (ed.), I, p. 170—180
Golaszewska, Maria, 1966, *Le rôle du langage dans la compréhension d'une oeuvre d'art*, în *Le langage. Actes du XIIIe Congrès des Sociétés de Philosophie de langue française*, Genève, 2—6 août, p. 252—255
Gologan-Costea, Daniela, 1978, *Discursuri descriptive și definitorii*, în SCL, XXIX, nr. 2, p. 125—142
Golopenția-Eretescu, Sanda, 1971 (a), *Probleme semiotice în cercetarea folclorului*, în REF, tom 16, nr. 2, p. 117—121
Idem, 1971 (b), *Explorări semiotice*, în SCL, XXII, nr. 3, p. 283—291
Idem, 1971 (c), *On defining*, în RRL, XVI, nr. 3, p. 179—187
Idem, 1972, *Buzele cele mute vorbesc pe tăcute*, în vol. *Educație și limbaj*, București, p. 181—189
Idem, 1973, *Christening Speech Acts*, în RRL, XVIII, nr. 5, p. 425—427
Idem, 1974, *Formalized Languages: scientific*, în „Current Trends is Linguistics", Edited by Thomas A. Sebeok, vol. 12, p. 537—560

Scanned with OKEN Scanner

Idem, 1975, *La lettre de Mărie Vișovan*, în RRL, XX, nr. 5, p. 491—494
Idem, 1978, *Analiza contrastivă și semiotică*, în SCL, XXIX, nr. 1, p. 3—17
Gorăscu, Adriana, 1977, *Predicație și definiție*, în SCL, XXVII, nr. 5, p. 537—545
Greimas, A. J., 1966, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Larousse, Paris
Greimas (ed.), 1972, *Essais de sémiotique poétiques*, Larousse, Paris
Greimas, A. J., 1975, *Despre sens. Eseuri semiotice* (trad. în limba română), Ed. Univers, București
Idem, 1976, *Sémiotique et sciences sociales*, Éd. du Seuil, Paris
Greimas, Algirdas-Julien et Joseph Courtés, 1979, *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, „Classiques Hachette", Paris
Grize, Jean-Blaise, 1973, *Logique et discours pratique*, în „Communications", 20, p. 92—100
Groupe μ 1974, (J. Dubois, F. Edeline, J. M. Klinkenberg, Ph. Minguet), *Lecture du poème et isotopies multiples*, în „Le français moderne", nr. 3, p. 217—236
Grupul μ 1974 (b), (J. Dubois, F. Edeline, J. M. Klinkenberg, Ph. Minguet, F. Pire, H. Trinon), *Retorică generală* (trad. în limba română), Ed. Univers, București
Guespin, L., 1976 (a), *Introduction. Types de discours, ou fonctionnements discursifs?*, în „Langages", 41, p. 3—11
Idem, 1976 (b), *Les embrayeurs en discours*, în „Langages", 41, p. 47—78
Gumperz, John J., 1975 (a), *Comunitatea de vorbire*, în vol. *Sociolingvistica*, p. 103—111
Idem, 1975 (b), *Tipuri de comunități lingvistice*, în vol. *Sociolingvistica*, p. 112—121
Habermas, J., — N. Luhmann, 1971, *Theorie des Gesellschaft oder Sozialtechnologie — Was leistet die Systemforschung?*, Suhrkamp Verlag
Halliday, M. A. K., R. Hasan, 1976, *Cohesion in English*, Longman, London
Harris, Z. S., 1966, *Discourse Analyse*, în „Langages", 13, p. 8—45
Hasan, Ruqaiya, 1979, *On the notion of text*, în Petöfi (ed.), II, p. 369—390
Heger, Klaus, 1969, *La sémantique et la dichotomie de langue et parole*, în *TraLiLi*, VII, 1, p. 47—111
Hendricks, William O., 1974, *The Relation between Linguistics and Literary Studies*, în „Poetics", 11, p. 5—22
Hintikka, Jaakko, 1969, *Models for Modalities*, Dordrecht, Holland
Hjelmslev, Louis, 1967, *Preliminarii la o teorie a limbii* (trad. în limba română), Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București
Hout, Georges van, 1969, *Structures et significations de l'énoncé prédicatif*, în CLTA, București, VI, 43—59
Hymes, Dell, 1975, *Etnografia vorbirii*, în vol. *Sociolingvistica*, p. 51—67

Scanned with OKEN Scanner

Ionescu, Liliana, 1972, *Cîteva puncte de vedere asupra aplicării gramaticii generative în cercetarea stilisticii*, în SCL, XXIII, 6, p. 627—635
Iordan, Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române*, Ediţie definitivă, Ed. ştiinţifică, Bucureşti
Iordan, Iorgu, Guţu Romalo, Valeria, Niculescu, Al., 1967, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti
Jakobson, Roman, 1963, *Essais de linguistique générale*, Éditions de Minuit, Paris
Jauss, Hans Robert, 1978, *Pour une esthétique de la réception*, Gallimard, Paris
Idem, 1964, *Lingvistică şi poetică*, în vol. *Probleme de stilistică*, Bucureşti, p. 83—125
Klinkenberg, J. M., 1973, *Le concept d'isotopie en sémantique et en sémiotique littéraire*, în „Le Français Moderne", tomul 41, nr. 3, p. 285—290
Kristeva, Julia, 1971, *Du sujet en linguistique*, în „Langages", 24, p. 107—126
Idem, 1980, *Probleme ale structurării textului*, în vol. *Pentru o teorie a textului* (trad. în limba română), Ed. Univers, Bucureşti, p. 250—272
Kukharenco, Valeria, 1979, *Some considerations about the properties of the text*, în Petöfi (ed.), I, p. 235—245
Kummer, Ingrid and Werner, *Logic of Action and the Structure of Practical Arguments*, în Dijk (ed.), p. 83—105
László, Kalmár, 1967, *Le langage comme structure algébrique*, în CLTA, IV, p. 73—82
LiLi, 1971, *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik, Methodische Perspektiven*, Athenäum Verlag, I/II,
Lotman, I.M., 1970, *Lecţii de poetică structurală* (trad. în limba română), Ed. Univers, Bucureşti
Idem, 1972, *Problema semnificaţiilor în sistemele modelatoare secunde*, în vol. *Poetică şi stilistică*, p. 343—355
Idem, 1974, *Studii de tipologie a culturii* (trad. în limba română), Ed. Univers, Bucureşti
Lukács, Georg, 1974, *Estetica*, volumul II, Ed. Meridiane, Bucureşti
Malinowski, Bronislaw, 1923, *The Problem of Meaning in Primitive Languages*, în Ogden şi Richards, 1923, p. 296—336
Manoliu, Maria, 1968, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Ed. Academiei, Bucureşti
Marcellesi, J.-B., 1976, *Analyse de discours à entrée lexicale. (Application à un corpus de 1924—1925)*, în „Langages", 41, p. 79—124
Marcus, Solomon, 1966, *Lingvistica matematică*, Ed. didactică şi pedagogică, Bucureşti
Idem, 1969, *Langage scientifique, structures rythmiques, langage lyrique*, în CLTA, VI, p. 127—157
Idem, 1970 (a), *Poetica matematică*, Ed. Academiei, Bucureşti
Idem, 1970 (b), *Définitions logiques et définitions lexicographiques*, în „Langages", 19, p. 87—91

Scanned with OKEN Scanner

Idem, 1972, *Semnificație de dicționar și semnificație de context*, în *Educație și limbaj*, București, p. 63—70
Idem, 1973, *Quelques étapes dans l'analyse des textes poétiques*, în RRL, XVIII, nr. 5, p. 459—462
Idem, 1975, *Din gîndirea matematică românească*, Ed. științifică și enciclopedică, București
Marino, Adrian, 1968, *Introducere în critica literară*, Ed. Tineretului, [București]
Idem, 1974, *Critica ideilor literare*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca
Martinet, André, 1975, *Sémantique et axiologie*, în RRL, 20, nr. 5, p. 539—542
Miclău, Paul, 1966, *La fonction linguistique dans le rapport forme-substance*, în CLTA, III, p. 117—121
Idem, 1977, *Semiotica lingvistică*, Ed. Facla, Timișoara
Milner, Judith, 1973, *Éléments pour une théorie de l'interrogation*, în „Communications", 20, p. 19—39
Moles, Abraham, 1972, *Théorie de l'information et perception esthétique*, Paris, Denoël
Morris, Charles W., 1938, *Foundation of the Theory of Signs*, în „International Encyclopedia of Unified Science", I, nr. 2, p. 1—54
Idem, 1946, *Signs, Language, and Behavior*, Englewood Cliffs, N.-Y., Prentice-Hall Inc.
Mukařovský, Ian, 1974, *Studii de estetică* (trad. în limba română), Ed. Univers, București
Muller, Herbert J., 1964, *Science & Criticism*. The humanistic tradition in contemporary thought, Yale University Press New Haven and London, ed. III
Nicolescu, Miron, 1968, *Problème du dictionnaire axiomatique*, în CLTA, V, p. 173—176
Niculescu, Laurențiu, 1979, *Elemente ale unui metalimbaj al limbajului poetic*, în SCL, XXX, nr. 5, p. 483—506
Nøjgaard, Morten, 1975, *La fonction du narrataire ou Comment les textes nous manipulent*, în „Actes du 6e Congrès des Romanistes Scandinaves", Uppsala, p. 187—193
Ogden, C. K., I. A. Richards, 1923, *The Meaning of Meaning*, New York, Harcourt, Brace & World Inc.
Ohmann, Richard, 1981 (a), *Actele de vorbire și definiția literaturii*, în vol. *Poetica americană. Orientări actuale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 179—199
Idem, 1981 (b), *Literatura ca act*, în vol. *Poetica americană. Orientări actuale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 200—209
Oller, John W., jr. 1972, *On the Relation between Syntax, Semantics and Pragmatics*, în „Linguistics", 83, May, p. 43—55
Pagnini, Marcello, 1979, *Pragmatica della letteratura*, Sellerio editore, Palermo
Pânzaru, Petre, 1971, *Determinism, motivație, acțiune*, în Popa (coord.), p. 335—362
Pârvu, Ilie, 1974, *Semantica și logica științei*, Ed. științifică, București
Pelc, Jerzy, 1979, *Poetics and Logical Semiotics*, în PTL: A Journal for Descriptive and Theory of Literature, 4, p. 77—89

Scanned with OKEN Scanner

Perelman, Ch., L. Olbrechts-Tyteca, 1970, *Traité de l'Argumentation. La nouvelle rhétorique*, 2e édition, Bruxelles
Petöfi, S. J., 1968, *Notes on the semantic interpretation of verbal works of art*, în „Computational Linguistics", p. 81—103
Idem, 1969, *On the problems of co-textual analysis of texts*, în „International Conference on Computational Linguistics", Sweden, 1—14 September
Idem, 1973, *Text-Grammars, Text-Theory and Theory of Literature*, în „Poetics", 7, p. 36—76
Idem, 1975, *Vers une théorie partielle du texte*, (Papiere zur Textlinguistik, vol. 9), Hamburg
Petöfi (ed.) 1979, I—II, *Text vs Sentence. Basic Questions of Text Linguistics* (I, II), Hamburg, Buske
Piaget, Jean, 1972, *Dimensiuni interdisciplinare ale psihologiei* (trad. în limba română), Ed. didactică și pedagogică, București
Pingaud, Bernard, 1966, *Criticul, un cititor de avangardă*, în „Secolul 20", nr. 3, p. 134—135
Poetică și stilistică. Orientări moderne, 1972, Prolegomene (I și II) și antologie de Mihail Nasta și Sorin Alexandrescu, Ed. Univers, București
Popa, Cornel, 1969, *Teoria acțiunii și logica teoretică*, în „Forum", Științe sociale, nr. 1
Popa (coord.), 1971, *Existență, cunoaștere, acțiune*, Dialog și confruntări în filozofia contemporană, Ed. științifică, București
Popovici, Dimitrie, 1972—1978, *Studii literare*, Ed. îngrijită de I. Em. Petrescu, vol. I—III, Ed. Dacia, Cluj-Napoca
Posner, Roland, 1976, *Poetic Communication vs. Literary Language*, în PTL, 1, p. 1—10
PTL, 1976, *PTL I. A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature*, Editor: Benjamin Hrushovski, vol. 1, North-Holland Publishing Company
Raible, Wolfgang, 1979, *Zum Textbegriff und zur Textlinguistik*, în Petöfi (ed.), I, p. 63—73
Raimondi, Ezio, 1967, *Techniche della critica litteraria*, Torino
Ray, Alain, 1970, *Typologie génétique des dictionnaires*, în „Langages", 19, p. 48—68
Rey-Debove, Josette, 1967, *Autonymie et métalangue*, în „Cahiers de lexicologie", II, p. 15—27
Idem, 1969, *Les rélations entre le signe et la chose dans le discours métalinguistique: être, s'appeler, désigner, signifier et se dire*, în TraLiLi, VII, nr. 1, p. 113—129
Idem, 1970, *Le domaine du dictionnaire*, în „Langages", 19, p. 3—34
Idem, 1972, *La métalangue comme sistème de référence au signe*, în „Le Français Moderne", nr. 3, p. 232—241
Richards, I. A., 1974, *Principii ale criticii literare* (trad. în limba română), Ed. Univers, București
Rimmon, Shlomith, 1976, *A Comprehensive Theory of Narrative. Genette's Figures III and the Structuralist Study of Fiction*, în PTL, p. 33—62

Scanned with OKEN Scanner

Rovența, Daniela, 1979, *Description et interprétation dans un modèle sémiotique du texte littéraire*, în RRL, CLTA, XVI, nr. 2, 177—184
Runcan, Anca, 1977, *Propositions pour un approche logique du dialogue*, în „Versus", Quaderni di studi semiotici, Bompiani, Milano, nr. 17, p. 13—26
Săndulescu, Al., 1972, *Literatura epistolară*, Ed. Minerva, București
Schmidt, Siegfried J., 1973, *On the Foundation and the Research Strategies of a Science of Literary Communication*, în „Poetics", 7, p. 7—35
Schmidt (ed.), 1976, *Pragmatik/Pragmatics*, II, München
Searle, John R., 1972, *Les actes de langage*. Essai de philosophie du langage, Hermann, Paris
Idem, 1976, *A classification of illocutionary acts*, în „Language in society", Cambridge University Press, nr. 5, p. 1—23
Idem, 1981, *Statutul logic al discursului ficțional*, în vol. *Poetica americană. Orientări actuale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, p. 210—225
Sebeok, Thomas A., 1974, *Six espèces de signes: propositions et critiques*, în „Degrés", II, nr. 6, avril, p. b/1—2/42
Segre, Cesare, 1972, *Sinteza stilistică*, în vol. *Poetică și stilistică*, p. 144—149
Idem, 1979, *The nature of Text*, în Petöfi (ed.), I, p. 77—88
Sgall, Petr, 1979, *Remarks on Text, Language and Communication*, în Petöfi (ed.), I, p. 89—100
Slama-Cazacu, Tatiana, 1959, *Limbaj și context*, Ed. științifică, București
Idem, 1967, *Despre relațiile dintre stilistică și psiholingvistică*, în SCL, XVIII, nr. 3, p. 261—280
Idem, 1972, *Comunicare pentru educație și educație pentru comunicare*, în vol. *Educație și limbaj*, Ed. didactică și pedagogică, București, p. 19—30
Slatka, D., 1971, *Esquisse d'une théorie lexico-sémantique: Pour une analyse d'un text politique (Cahiers de doléances)*, în „Langages", 23, p. 87—134
Slave, Elena, 1974, *Conotația*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. VI, p. 65—81
Sociolingvistica, 1975, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran (sub redacția), *Sociolingvistica. Orientări actuale*, Ed. didactică și pedagogică, București
Strawson, P. F., 1970, *Phrase et acte de parole*, în „Langages", 17, p. 19—33
Sumpf, J., Dubois, J., 1969, *Problèmes de l'analyse du discours*, în „Langages", 13, p. 3—7
Sumpf, J., 1975, *Lingvistică și sociologie* (trad. în limba română), în vol. *Sociolingvistica*, p. 86—91
Șerban, Ion-Vasile, 1972, *Critica sociologică*, în vol. *Analiză și interpretare*, p. 291—302
Terracini, Benvenuto, 1972, *Metodele stilisticii și teoria criticii*, în vol. *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, București, p. 120—143

Scanned with OKEN Scanner

Theban, Laurenţiu, 1971, *Aspects nouveaux de la théorie de la syntaxe*, în RRL, XVI, nr. 2, p. 91—113
Theban, Laurenţiu, 1975, *From Creole Syntax to Universal Semantics*, în RRL, XX, 1975,, nr. 3, p. 207—224
Thibaudet, Albert, 1966, *Fiziologia criticii*. Pagini de critică şi de istorie literară, ELU, Bucureşti
Titzmann, Michael, 1979, *Text vs. Sentence (With a view towards unified theory of pragmatics and semantics)*, în Petöfi (ed.), I, p. 101—122
Todorov, Tzvetan, 1966 (a), *Recherches sémantiques*, în „Langages", 1
Idem, 1966 (b), *Les anomalies sémantiques*, în „Langages", 1, p. 100—123
Idem, 1970, *Problèmes de l'énonciation*, în „Langages", 17, p. 3—11
Idem, 1978, *Les genres du discours*, Éd. du Seuil, Paris
Tuţescu, Mariana, 1970, *Un concept de base de la sémantique actuelle: La présupposition*, în RRL, XV, nr. 6, p. 585—595
Uspenski, Boris, 1972, *Poétique de la composition*, în „Poétique", nr. 9, p. 124—134
Vaina, Lucia, 1974, *Opoziţii între limbajul ştiinţific şi limbajul poetic — referenţialitate*, în „Studii de literatură universală", XVIII, Bucureşti, p. 21—28
Idem, 1975, *Pour une nouvelle lecture de posthumes d'Eminescu*, în „Synthesis", II, Bucarest, p. 31—36
Idem, 1977, *Théorie des mondes possibles et sémiotique textuelle. Introduction*, în „Versus" Quaderni di studi semiotici, 17, p. 3—11
Váross, Marian, 1967, *La fonction axiologieque de la critique d'art*, în „Revue d'esthétique", 1, p. 17—23
Vasiliu, Em,. 1967, *Sens referenţial şi reguli de transformare*, în PLG, V, p. 105—113
Idem, 1970, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Editura Academiei, Bucureşti
Idem, 1974, *Propoziţii negative şi „atitudini epistemice"*, în PLG, VI, p. 99—116
Idem, 1978, *Preliminarii logice la semantica frazei*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti
Idem, 1979, *On some meanings of 'coherence'*, în Petöfi (ed.), II, p. 450—466
Idem, 1980, *Coerenţă şi permisiune*, în vol. *Studii de stilistică, poetică, semiotică*, Cluj-Napoca, p. 195—203
Vasiliu, E., Sanda Golopenţia-Eretescu, 1969, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Ed. Academiei, Bucureşti
Verdaasdonk, Hugo, 1976, *Concepts of Acceptance and the Basis of a Theory of Texts*, în Dijk (ed.), p. 176—227
Vianu, Tudor, 1945, *Estetica*, ed. a III-a, Ed. Fundaţiei, Bucureşti
Vignaux, Georges, 1973, *Le discours argumenté écrit*, în „Communications", 20, p. 101—159
Vlad, Carmen, 1972, *Un tip de enunţ în limbajul critic literar*, în SCL, XXIII, 4, p. 397—405

Scanned with OKEN Scanner

Idem, 1975, *Contribuții la studiul COMPETENȚEI LITERARE*, în CL, XX, 2, p. 205—209
Idem, 1976, *Contribuții la o teorie a limbajului critic literar*, în SCL, XXVII, 2, p. 109—120
Idem, 1977 (a), *Premise ale elaborării unei tipologii textuale*, în CL, XXII, nr. 1, p. 49—53
Idem, 1977 (b), *Conceptul de 'text'*, în CL, XXII, nr. 2, p. 251—254
Vultur, Smaranda, 1978, *Text și intertext — posibilități de abordare și delimitări*, în SCL, XXIX, nr. 3, p. 347—357
Idem, 1980, *Domeniul intertextului*, în *Studii de stilistică, poetică, semiotică*, Cluj-Napoca, p. 271—278
Wellek, René, 1970, *Conceptele criticii* (trad. în limba română), Ed. Univers, București
Wellek, René, Warren, Austin, 1967, *Teoria literaturii* (trad. în limba română), ELU, București
Wunderlich, Dieter, 1971, *Pragmatik, Sprechsituation, Deixis*, în „LiLi", p. 153—190
Idem, 1975, *Relații între noțiuni în cadrul sociolingvisticii* (trad. în limba română), în vol. *Sociolingvistica*, p. 179—184
Idem, 1976, *Towards an Integrated Theory of Grammatical and Pragmatical Meaning*, în A. Kasher (ed.), *Language in Focus*, Dordrecht-Holland, p. 251—277

Scanned with OKEN Scanner

LISTA IZVOARELOR

A.

Călinescu, G., 1967, *Ulysse*, EPL, București

Cioculescu, Șerban, 1972, *Aspecte literare contemporane*, Ed. Minerva, București

Doinaș, Șt.-Aug., 1970, *Lampa lui Diogene*, Ed. Eminescu, București

Iorgulescu, Mircea, 1971, în „România literară", nr. 24, p. 9

Lovinescu E., 1969, *Scrieri, I, Critice*, Ediție și studiu introductiv de Eugen Simion, EPL, București

Manolescu, Nicolae, 1971, în „Contemporanul", nr. 5, p. 3

Martin, Aurel, 1971, în „România literară", nr. 22, p. 3

Negoițescu, I., 1966, *Scriitori moderni*, EPL, București

Papu, Edgar, 1968, în „România literară", nr. 4, p. 19

Perpessicius, 1967, *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor* (III), EPL, București

Raicu, Lucian, 1976, *Critica — formă de viață*, Ed Cartea românească, București

Regman, Cornel, 1967, *Cărți, autori, tendințe*, EPL, București

Simion, Eugen, 1976, *Scriitori români de azi*, Ed. Cartea Românească, București

Streinu, Vladimir, 1968, *Pagini de critică literară*, I, EPL, București

Vianu, Tudor, 1973, *Opere*, III, Ed. Minerva, București

Vlad, Ion, 1977, *Lectura: un eveniment al cunoașterii*, Ed. Eminescu, București

B. (ABREVIERI)

Alecsandri, OP, IV — V. Alecsandri, *Opere*, *IV*, Proză, Texte, note și variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Ed. Minerva, București, 1974.

Barițiu, A. — G. Barițiu, *Articole literare*, ESPLA, 1959.

Bolliac, P. A. — Cezar Bolliac, *Pagini alese*, Ediție îngrijită de Andrei Rusu, (BPT), București, 1959

Hasdeu, A. S. — B. P. Hasdeu, *Articole și studii literare*, Prefață, texte, note de C. Măciucă, EPL, București, 1961.

Scanned with OKEN Scanner

Heliade, O, II. — I. Heliade Rădulescu, *Opere*, tomul II, Ediție critică, cu introducere, note și variante de D. Popovici, București, 1943.
Ivașcu, I. T. C. — George Ivașcu, *Din istoria teoriei și criticii literare românești, 1812—1866* (antologie de texte), Ed. didactică și pedagogică, București, 1967.
Maiorescu, C, I—II — Titu Maiorescu, *Critice*, I—II, Ediție îngrijită de Domnica Filimon, București, 1973.
Mureșanu, P.A. — Andrei Mureșanu, *Poezii și articole*, Ediție îngrijită și prefață de D. Păcurariu, EPL, București, 1963.
Odobescu, O, II — Al. Odobescu, *Opere*, II, Ediție critică de T. Vianu, Ed. Academiei R.S.R., București, 1967.
Russo, S. A. — Alecu Russo, *Scrieri și articole*, București, 1970.

Scanned with OKEN Scanner

SUMAR

I. CONSIDERAȚII PRELIMINARE 7

II. SCHIȚĂ PENTRU CERCETAREA SEMIOTICĂ A COMUNICĂRII VERBALE 12

1. Postulat teoretic 12
2. Demers semiotic/act semiotic 13
3. Evenimentul comunicativ verbal 15
4. Demersul semiotic 17
4.1. Componenta sistemică (α) 18
4.2. Componenta comunicativ-acțională (β′) 21
4.3. Componenta comunicativ-discursivă (β″) 31

III. TEORIA TEXTULUI: CONCEPȚIE ȘI METODĂ 39

1. Considerații istorice asupra teoriei textului 39
2. Componentele teoriei textului 43
3. Definiția provizorie a conceptului de text 54
4. Structura funcțională a textului 60
5. Reprezentarea stratificată a textului: nivele operaționale 65
6. Un model discriminator-integrator al textului 77
7. Precizări asupra strategiei în cercetarea semiotică a textului critic-literar 96

IV. COMUNICAREA DE TIP CRITIC-LITERAR 99

1. Considerații inițiale 99
2. Traseele comunicării 102
3. Opera literară ca text (M′) 102
4. Grupul R′ = E (grupul 'critici literari') 108
5. Receptarea critică în comunicarea literară 113
5.1. Activitatea critică — activitate de receptare 114
5.2. Critica — ramură a poeticii 114
5.3. Limbajul critic și limbajul analizei textuale 115

Scanned with OKEN Scanner

6. Grupul R — publicul cititor 153
7. Conceptul de lectură critică 156

V. ELEMENTE DE METALIMBAJ ÎN TEXTUL CRITIC LITERAR . . 159
1. Limbă-obiect/metalimbă 159
2. Relaţia: critică — parodie, din punct de vedere semiotic 161
3. Metalimbajul ca explicitare a codului 162
4. Metalimbajul critic-literar 164
4.1. Sistemul terminologic 164
4.2. Enunţul ecuaţional 167
4.3. Concluzii 177

VI. LIMBAJUL CRITIC LITERAR ROMÂNESC ÎN EPOCA GENEZEI SALE (SECOLUL AL XIX-LEA) 179
1. Consideraţii generale. 179
2. Precizări cultural-istorice 181
3. Funcţiile principale ale limbajului critic-literar 184
3.1. Exprimarea directă a atitudinii critice 185
3.2. Publicul larg, principalul destinatar 188
3.3. Textul literar ca referent al textului critic 191
4. Titu Maiorescu — începuturile limbajului critic modern 197
4.1. Îmbogăţirea şi modernizarea terminologiei 197
4.2. Structura frazei 198
4.3. Intelectualizarea stilului 199
4.4. Echilibrarea tonului retoric 199
4.5. Exprimarea atitudinii critice 200
4.6. Rafinarea mijloacelor de interpretare a operei literare ca referent al textului critic 202
5. Concluzii 205

VII. ÎNCHEIERE 206

ABSTRACT 209

BIBLIOGRAFIE 217

INDICE DE AUTORI 230

Scanned with OKEN Scanner